

Honvédségi Szemle

142. ÉVFOLYAM
2014/3. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Kiadja a Honvéd Vezérkar

A kiadásért felel: Dr. Orosz Zoltán altábornagy

Szerkesztőbizottság

Elnök (főszerkesztő):

Dr. Orosz Zoltán altábornagy (PhD)

Tagok:

Dr. Besenyő János alezredes (PhD)

Dr. Földesi Ferenc ny. ezredes (PhD)

Dr. Harai Dénes ny. ezredes (PhD)

Dr. Koller József ezredes (PhD)

Dr. Lippai Péter ezredes (PhD)

Dr. Nagy László ny. ezredes (DSc)

Dr. Ruszin Romulusz ezredes (PhD)

Siposné Dr. Kecskeméthy Klára ezredes (CSc)

Dr. Szakály Sándor (DSc)

Tanácsadó testület:

Bozó Tibor dandártábornok

Dr. Böröndi Gábor dandártábornok

Frigyer László mk. vezérőrnagy

Horváth Gábor dandártábornok

Korom Ferenc dandártábornok

Lamos Imre dandártábornok

Siposs Ernő Péter dandártábornok

Szpisják József mk. dandártábornok

Szűcs András Péter dandártábornok

Dr. Tamási Béla ezredes (PhD)

Vass Sándor mk. dandártábornok

A folyóirat kiadásában és terjesztésében közreműködik a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Dr. Bozsonyi Károly ügyvezető (PhD)

Ágazati igazgató: Zsalakó István

Mb. szerkesztőségvezető:

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD)

Szerkesztőség

Felelős szerkesztő: Kiss Zoltán

Nyelvi lektor: Eszes Boldizsár

Borítóterv: Dani Márton

Tervezőszerkesztő: Dancs Katalin

Korrektor: Forró Zsófia

Szerkesztőségi titkár: Solti Gabriella

Telefon: 272-02; 459-5355

e-mail: hsz@hm.gov.hu

A szerkesztőség címe: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B

A nyomtatás a kft. saját nyomdájában készült.

Felelős vezető: Németh László ágazati igazgató

Ár nélküli, belső terjesztésű kiadvány.

A folyóirat teljes terjedelmében olvasható a parbeszed.

hm.gov.hu és a honvedelem.hu portálon.

HU ISSN 2060-1506

A Honvédségi Szemlét az MTA Hadtudományi Bizottság B kategóriás mértékadó folyóiratként ismeri el. A folyóiratban közölt tanulmányok lektoráltak.

A Honvédségi Szemle lapelődei: Ludovica Academia

Közlönye, Magyar Katonai Közlöny, Magyar Mars,

Magyar Katonai Szemle, Honvéd, Katonai Szemle,

Honvédelem, Új Honvédségi Szemle

A Honvédségi Szemle tagja az Európai Katonai

Sajtószövetségnek (EMPA)

E SZÁMUNK SZERZŐI

Biró László katolikus tábori püspök

Koós Gábor ny. alezredes,
főmunkatárs (NKE HHK)

Dr. Szternák György ny. ezredes (CSc),
egyetemi tanár

Dr. Horváth L. Attila mk. alezredes (CSc),
tanszékvezető egyetemi docens (NKE HHK)

Lőrincz Gábor ezredes,
a HVK Hadművelési Csoportfőnökség osztályvezetője
(csf.-h.)

Bokros Tünde Ibolya,
egyetemi hallgató
(NKE HHK biztonság- és védelempolitika szak)

Dr. Szilvágyi Tibor ny. alezredes (PhD)

Dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagy (PhD),
hadművelési szakértő

Nagy Sándor ezredes,
az NKE HDI doktorandusza

Varga Ádám hadnagy,
tűzszakasparancsnok
(MH 25. Klapka György Lovászdandár, 36. IPTR-osztály)

Cser Orsolya,
a Nemzetgazdasági Minisztérium munkatársa

Dr. Balla Tibor alezredes (PhD),
hadtörténész, a HM HIM osztályvezetője (ig.h.)

Sztanó Zsuzsanna ny. őrnagy

Mihók Sándor ny. alezredes

Ádám Barnabás ezredes,
az MH vitéz Szurmai Sándor Budapest Helyőrség Dandár
32. Nemzeti Honvéd Díszegység parancsnoka (dd.pk.h)

Magyar István alezredes,
az NKE HHK Összhaderőnemi Művelési Tanszék oktatója

Gál Csaba ny. ezredes

Dr. Besenyő János alezredes (PhD), mb. osztályvezető
(MH Kiképzési és Doktrinális Központ, Doktrina- és
Konceptiófejlesztési Osztály)

Honvédségi Szemle

142. ÉVFOLYAM
2014/3. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalomjegyzék

FÓKUSZBAN

- Bíró László:*
Papi szolgálat a hadseregben 3

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

- Koós Gábor ny. alezredes – Szternák György ny. ezredes:*
A katonai műveletek elmélete és gyakorlata a feldolgozott
tapasztalatok alapján (2.) 14
- Horváth L. Attila mk. alezredes:*
A terrorizmus jellemzői 28
- Lőrincz Gábor ezredes:*
Válasz az aszimmetrikus fenyegetésre. C-IED-képességépítés
a Magyar Honvédségben rövid és középtávon. (2.) 39
- Bokros Tünde Ibolya:*
Az aszimmetrikus hadviselés felderítésközpontú művelete –
a COIN 52

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

- Szilvágyi Tibor ny. alezredes:*
Szlovákia védelmi stratégiai dokumentumai és hadereje. 65
- Isaszegi János ny. vezérőrnagy:*
Konfliktusok, háborúk 2013–2014. 79
- Nagy Sándor ezredes:*
Az „Ötök”, akik meghatározták a Kongói Demokratikus
Köztársaság elmúlt 50 évét. 92

KIKÉPZÉS-FELKÉSZÍTÉS

Varga Ádám:

A célfelderítés és céladat-feldolgozás aktuális kérdései a tüzéregységeknél 102

LOGISZTIKA

*Cser Orsolya:*A biztonság, gazdasági biztonság kérdései a 2008–2009. évi
gazdasági világválság tükrében 109

HADTÖRTÉNELEM

Balla Tibor alezredes:

Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje a Nagy Háború előestéjén 122

FÓRUM

Sztanó Zsuzsanna ny. őrnagy – Mihók Sándor ny. alezredes:

Hadigondozás Magyarországon az első világháborút követően 132

*Ádám Barnabás ezredes – Magyar István alezredes:*A honvédelmi hagyományörzés jelenlegi rendszere és
fejlesztésének lehetőségei. 140

SZEMLE

Nemzetközi katonapolitikai és haditechnikai szemle (Gál Csaba ny. ezredes) 151

Végtelen történet, avagy nyugalom lesz végre

Szomáliában? (*Besenyő János alezredes*) 157

ABSTRACT 161

Bíró László:

PAPI SZOLGÁLAT A HADSEREGBEN

Jegyzetek a katonai lelkipásztorkodás történeti és egyházi kibontakozásához

Ez évben emlékezünk meg a HM Tábori Lelkészi Szolgálat újraindításának 20. évfordulójáról. Ez alkalomból adjuk közre Bíró László katonai ordinárius (tábori püspök) írását.

Biblikus háttér és a Kr. utáni első századok

A katonai lelkipásztori szolgálat nyomait már a Biblia első könyvében a teremtéstörténet egyik elbeszélésében felfedezhetjük, amikor Ábrám értesült róla, hogy testvére, Lót az elamiták¹ fogságába esett.² A történetben tetten érhető, hogy a katonákat Isten papja megáldotta a sikeres vállalkozás után. Ez utal arra is, hogy az ókori Izrael hadseregében is, mint minden más seregben, valamilyen módon biztosították a katonák vallási érzületének magas szintjét, kielégítették természetes emberi igényeiket, a feltétlen kapcsolatot az örök és mindenható hatalommal.

Konkrétabb történet, amikor Mózes Kr. e. 1200 körül az Istennel kötött szövetségnek a parancsait tárja a nép elé.³ A nép mellett álló pap buzdítása rendkívül fontos a választott nép számára, mert nem saját fegyverei erejében, hanem az Istenbe vetett bizodalma által viszi győzelemre szándékát. A sikeres hadvezetés princípiuma tehát, hogy senki olyan ne harcoljon, akinek a lelke gondterhelt vagy gyáva. Ezt a képességet a sereg mellett szolgálatot tevő papok feladata volt fenntartani. Az Ószövetségben a hazáért és a vallásért vívott háborúban megjelenik egy fontos tárgyi eszköz, a frigyláda. A katonák jelvényekkel, zászlókkal vették körül, csaták alkalmával pedig a seregek előtt vitték, hogy így biztosítsák győzelmüket, melyet nem pusztán fizikai, hanem kultikus győzelemként éltek meg, amikor Izrael Istene győzött a más népek istenei fölött.

Vallás és hadviselés szervesen kapcsolódott egymáshoz, és a papok szerepe magától értetődő természetességgel ágyazódik be a hadi életbe. Államfő, hadúr, főpap sokszor elválaszthatatlan és elkülöníthetetlen szerepként jelenik meg az Ószövetségben. A történeti könyvek összegzett tanúsága az, hogy Isten azokkal van és azokat vezeti győzelemre, akik uralmát elismerik. Mindenki másnak fel kell ismernie saját korlátait, amikor hatalmával szembekerül: vagy jobb belátásra jut és tanúja lesz Izrael Istenének, vagy bűnhődnie kell. Isten a jók oldalán áll, melyet mindenki megtapasztalhat, mert ő megfelelő módon választ ad a hűségre és a hűtlenségre, a hitre és hitetlenségre.

Az Újszövetségi Szentírás tanulmányozásakor nem beszélhetünk a katonák lelkipásztori szolgálatáról, ugyanakkor olvashatunk olyan katonákról, akik példaképként szolgáltak a

¹ Nép az ókori Mezopotámiában a mai Zagrosz-hegység, a szúzai síkság és a Szusziana folyó vidékén.

² Teremtés könyve 14.,19–20.

³ Második Törvénykönyv 20., 1–4.

keresztények számára. A Keresztelő Szent Jánoshoz járuló katonák fontos intelmet kapnak.⁴ Tanító útja során Jézus sokszor járt Kafarnaumban,⁵ melynek zsinagógáját egy római százados építtette, aki arra kérte őt, hogy gyógyítsa meg lebévult szolgáját: „Uram!,... nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj... csak egy szóval mondd, és meggyógyul a szolgám”.⁶ A százados ezzel tiszteletben tartotta azt a szokást, hogy a zsidók nem látogatnak idegeneket. Jézus megdicséri és példának állítja a római katona hitét.⁷

Jézus szenvedésének történetében, a dolog természeténél fogva közreműködtek katonák, hiszen mint lázadót feszítették keresztre elrettentésül. A Máté evangélium keserű leírása, hogy a római katonák hogyan üttek csúfot Krisztusból, kigúnyolva leköpték és ütlegették. A keresztre feszítéskor ugyanakkor olyan katonákkal is találkozunk, akiknek jó emlékét őrizte meg a keresztény hagyomány. A felszegezés és a felfüggesztés után az egyik katona enyhíteni akarta a szenvedés elviselését.⁸ Keresztje alatt volt egy másik százados, akinek hitvallásszerű kijelentését szintén megőrizte az evangélium.⁹

A Római Birodalom a kereszténységet tiltott vallásnak tartotta, ezért kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen *Konstantin*¹⁰ császár 313-as türelmi rendeletéig üldözte. A katonák számára a keresztény hit felvállalása különösen veszélyes volt, mert az üldöző rendeletek rájuk fokozott szigorral voltak érvényesek. Emiatt gyakran csoportosan szenvedtek vértanúhalált. Konstantin rendelete adta meg azt lehetőséget is, hogy a katonák között az egyház szabadon tevékenykedjen, mellyel elindult a katonák közötti lelkipásztori tevékenység intézményesedése.

A középkor tábori lelkészei

A kereszténnyé lett pogány népek állami berendezkedésükben példaképnek tartották a Római Birodalmat, vezetőik utánozták Konstantin példáját az egyház és állam kapcsolatainak megteremtésében. A pogány népek államiségét a kereszténység teremtette meg, szervezeti felépítésében egyháziak működtek közre. A katonaság szervezetében a lelki igények kielégítését is az egyház „szervezte” meg, de még nem intézményesen.

A VIII. századtól kezdve békés átalakuláson ment keresztül az államok belső élete, fegyverben csak annyi ember maradt, amennyi a rend fenntartásához és az esetleges külső támadások kivédéséhez szükséges volt. A pap mint a várórségnek vagy a hadra kelt seregnek a kísérője jelenik meg: vagy zászlósúr hozza magával, vagy mint önkéntes követi híveit.

A rendszeres katonai lelkipásztori szolgálatot a „*Concilium germanicum*”¹¹ rendelte el: „Szigorúan megtiltjuk a papoknak, hogy fegyvert hordozzanak és háborúba vonuljanak, kivéve azokat, akik szentmise végzésére és az ereklyék gondozása céljából vannak kiren-

⁴ „Megkérdezték a katonák is: Hát mi mit cselekedjünk? Azt mondta nekik, Senkit se bántalmazzatok: ne zsaroljatok, és elégedjétek meg a zsoldotokkal.” Lukács evangéliuma 3., 14.

⁵ Határváros volt Galileában, a Galileai-tó mellett a Jordán torkolatánál. Bizonyítottak tekinthető, hogy Tell Hum romvárossal azonos, mely a Jordán torkolatától 4-5 km-re Nyugatra fekszik.

⁶ vö.: Lukács evangéliuma 7.

⁷ A százados Krisztus előtti meghajlása szép minta, ezért imádkozzuk minden szentmisében szavait: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval mondd, és meggyógyul az én lelkem.”

⁸ „Az egyikük mindjárt elszaladt, hozott egy szivacsot, ecetbe mártotta, és nádszálla tűzve inni adott neki.”

⁹ „A százados pedig, és akik vele együtt őrizték Jézust, a földrengés és a történet láttán nagyon megrémültek és azt mondták: »Ez valóban Isten Fia volt.«”

¹⁰ Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus, más néven I. Constantinus vagy Nagy Konstantin, a görög katolikus és ortodox egyházban Szent Konstantin (272–337).

¹¹ A 742-ben tartott zsinat a kelet-frank területek egyházi vezetőinek első jelentős tanácskozása volt.

delve a hadsereg kíséretére... Minden seregpáncsnak rendelkezék egy áldozópappal, aki jogosult a bűnbánó bűneit megítélni, és azokra megfelelő vezeklést kiróni.¹²

Ez a szabályozás a háborús időkre volt érvényes az egész korai és késő középkor folyamán. A pap nem hivatalos katonalelkészként vonult a táborba, hanem mint lelkipásztor kísérte el híveit. Amint a katonaság különféle jogviszonyok alapján kialakult időleges közösség volt, úgy a katonai lelkési szolgálatot teljesítő papok sem képeztek önálló intézményt és megmaradtak saját megyéspüspökeik joghatósága¹³ alatt.

A Konstantin császár és a középkori uralkodók idejében megjelenő, csak harctéri lelkési szolgálatból fokozatosan nőtt ki az igény az állandó jellegű katonalelkési hierarchia iránt.

Az újkor katonalelkési szolgálata

A Német-római Birodalom élén álló *I. Miksa*¹⁴ adott ki először olyan szabályzatot, amelyben nemcsak a katonai szervezet normáit fektette le, hanem a hadsereg szellemét és erkölcsi magatartását is szabályozta. Hadi cikkelyei vasszigorral igyekeztek gátat vetni a lezüllött felfogásnak és a bűnözésnek, de hangsúlyozták azt is, hogy a legszigorúbb büntetésnek sincs elég elriasztó ereje, ha azt a jóra való nevelés nem támogatja. Elrendelte, hogy minden ezred, illetve zászlóalj részére katonalelkészről gondoskodjanak. *I. Ferdinánd*¹⁵ 1543-ban hadserege számára külön Generalis Vicariatust (általános helynökséget) állított fel. A harmincéves háború (1618–1648) alatt felállított császári ezredek mindegyike rendelkezett lelkésszel, de ez volt a gyakorlat a francia hadseregnél és a bajor választófejedelem seregeinél is. *II. Ferdinánd*¹⁶ az elődje által létesített Vicariatust a pápával is megerősítette 1623-ban, de a háború nem kedvezett a szervezet kiépítésének.

A tábori lelkészek saját püspökükön kívül a hadseregeknél levő egyházi előjáró joghatósága alatt is álltak. A hadra kelt seregnél ezek az egyházi vezetők mint az Apostoli Szentszék¹⁷ külön megbízottai gyakorolták a joghatóságot. Amikor a béke helyreállt, a világi vagy szerzetes papok visszatértek eredeti állomáshelyeikre, az Apostoli Szentszék megbízottjának a joghatósága pedig megszűnt. Ezt a megszűnő joghatóságot szerette volna felszámolni a katonai lelkészet megszervezésének érdekében *III. Ferdinánd*,¹⁸ amikor *VIII. Orbán* pápához¹⁹ fordult, hogy rendezett megoldás szülessék. Ajánlatát, hogy a császári hadsereg lelkipásztori ellátását a jezsuita rendre bizza, a pápa támogatta, és 1643. szeptember 18-án kelt leiratával a császári gyóntatót, P. Ganns János jezsuitát olyan joghatósággal ruházta fel, hogy háborúban mindazok felett, akik a katonai táborokban élnek, ezt gyakorolja. Ettől az időtől kezdve a „Capellanus Castrensis Maior”²⁰ tisztséget 1773-ig a jezsuita rendi császári gyóntatók viselték. A westfáliai béke²¹ után megint mindenki letette hivatalát és megszűnt a tábori főkaplán tevékenysége is.

¹² Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Zrínyi Kiadó, 1992. 12.

¹³ Egyházkormányzati hatalom, amely a külső fórumon is gyakorolt egyházi közhatalmat jelent; sajátossága a nyilvánosság, ahol a hatalom gyakorlása előírt formásokhoz, jogilag bizonyítható tényekhez kötődik.

¹⁴ I. Miksa (1459–1519) német-római császár.

¹⁵ I. Ferdinánd (1503–1564) 1526-tól magyar és cseh király, 1556-tól német-római császár.

¹⁶ II. Ferdinánd (1578–1637) német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁷ A pápa és a római kúria hivatalainak összefoglaló és megtisztelő neve.

¹⁸ III. Ferdinánd (1608–1657) német-római császár, magyar és cseh király.

¹⁹ VIII. Orbán (1568–1644) a 235. pápa 1623-tól.

²⁰ Tábori főkaplán.

²¹ 1648. október 24.

I. Lipót²² trónra lépésével, 1657-ben hosszan tartó háborúk kezdődtek szinte egész Európában, így ismét életbe lépett az 1643-as pápai rendelkezés. Ebben az időben a helyi püspök joghatóságának a katonai területen való korlátozása miatt ellentét keletkezett a megyéspüspökök és a katonai lelkipásztorság vezetője között. Az elhúzódó háború engedékenységre bírta Rómát, és XI. Ince²³ pápa 1689-ben a császári hadseregben gyakorolt joghatóságot – nemcsak a háború időszakára, hanem a téli szállások vagy harci szünetek idejére is – teljhatalommal a bécsi apostoli nunciusra²⁴ ruházta át. A pápai rendelkezés szerint a nuncius ezt a joghatóságot szükség szerint a mindenkori császári gyóntatóra átruházhatja. XI. Ince pápa valójában önmagának tartotta fenn a katonalelkészek feletti lelki hatalmat, hiszen a nuncius az ő képviselője volt. A tábori főkaplán védelmet kapott a nunciusban, de az is erősítette helyzetét, hogy meghatalmazása a békeidőre is kiterjedt. A hosszú háborús időszak alatt csírájában elkezdődött az állandó császári hadsereg kialakulása is, mely szintén szükségessé tette a pápa ilyen irányú intézkedését. A jogvitáktól megszabadult és a saját egyházi és katonai főhatóságaitól felszerelt katonalelkészek a legnehezebb feladatok megoldására is vállalkoztak. Egyik részük a harcokat megelőző toborzásból vette ki részét, másik a külföldi szövetségesek keresésében és biztosításában. Voltak, akik a tábori lelkészekre való nevelő hatásban tűntek ki, és olyanok is akadtak, akik valóságos katonaként vettek részt a háborús cselekményekben. A katonalelkészi állomány 1750-ben a tábori főkaplán és a központi hivatal tisztviselőin, valamint a birodalom országaiba kihelyezett 5 általános helynökön kívül 110 főt számlált.

A katonalelkészek szolgálati szabályzata az egyes alakulatok rendtartásának volt szerves része. Az ezredlelkész csapatának „*proprius parochusa*”, vagyis saját plébánosa volt.

Az Apostoli Tábori Helynökség megalakulása és működése

A jezsuita rend feloszlata²⁵ fordulópontra volt a katonai lelkipásztorkodás felépítésében. A sok súrlódás, amely addig a területi joghatóságot védelmező püspöki hatalom és a személyi joghatóság alapján szerveződő katonai lelkészség között mindennapos volt, egy új, távlati természetű megoldást igényelt. Az általánosságban megfogalmazott pápai dokumentumok csak újabb vitás kérdések felvetésére adtak alkalmat. A megyéspüspökök ragaszkodtak ahhoz, hogy a laktanyahiány miatt téli beszállásolásra került csapatok esetében, háromhavi helyben lakás után, őket illeti meg a katonák feletti egyházi joghatóság. Még élesebb viták voltak az „állandó hadsereg” és a „mozgó hadsereg” fogalma és tartalma körül. Senki sem tudta biztosan, ki, meddig, melyik csoportba tartozik, és ennek következtében kié az illetékeség. A vita annyira elmérgesedett, hogy a bécsi nuncius, illetve *Mária Terézia*²⁶ közbelépését kérték.

Mária Terézia felhatalmazta az Udvari Haditanácsot, hogy készítsen előterjesztést a tábori lelkészség vezetésének kidolgozásához, amely az alábbiakat javasolta: a tábori főpap legyen püspöki méltóságban, mégpedig úgy, hogy egy már meglevő megyéspüspök töltsen

²² I. Lipót (1640–1705) magyar és cseh király, német-római császár.

²³ XI. (Boldog) Ince pápa (1611–1689) a 240. pápa 1676-tól. Sokat tett Európa és Magyarország török elnyomás alóli fölszabadításáért.

²⁴ A Szentszéknek az államhoz és a kormányhoz akkreditált állandó képviselője, feltéve, hogy az illető országban joga van arra, hogy ő legyen a diplomáciai testület rangelsője (doyenje).

²⁵ Jézus Társasága (lat. Societas Jesu, rövid. SJ): reguláris klerikus férfirend, Loyolai Szent Ignác alapítása. XIV. Kelemen pápa (ur. 1769–74) külső nyomásra 1773. július 21-ei Dominus ac Redemptor brevéjével fölöszlatta; VII. Piusz pápa (ur. 1800–23) 1814. augusztus 7-i Sollicitudo omnium Ecclesiarum brevéjével visszaállította a rendet.

²⁶ Mária Terézia (1717–1780) német-római császárné, magyar királynő.

be a beosztást, melyre a bécsújhelyi püspökség ordináriusa²⁷ látszik megfelelőnek, melyben szerepet játszott Bécs közelsége. A haditanács javaslatot tett a közigazgatási beosztásokról is, mely szerint a birodalmat katonalelkési szempontból öt kerületre kell felosztani, és mindegyik élére a tábori főpap joghatósága alá tartozó egy-egy általános helynököt kell állítani. Az elgondolást Mária Terézia elfogadta, és rendeletével a hadsereg számára 1773. december 1-jével felállította a Tábori Helynökséget (Feld-Vicariat) és egyesítette a bécsújhelyi püspökséggel, amelyet akkor *dr. Kerens Henrik*²⁸ címzetes püspök kormányzott. Ő lett a tábori főkaplán, mint Feld-Vicar, azaz tábori helynök.

Az uralkodó előterjesztette *XIV. Kelemen* (1705–1774) pápának Kerens Henrik címzetes püspök kinevezését tábori helynökké. A pápa 1773. december 22-én jóváhagyta a kinevezést, ugyanakkor felhatalmazta a bécsi nunciust, hogy Kerens püspöknek és tábori helynöknek adja meg a császári hadsereg katonái feletti joghatóságot. A múltbeli függőségi viszonyoknak ez az átmentése azonban nem elégítette ki sem a helynököt, sem az uralkodót. Mivel a katonai lelkészet különállása és kivétele a rendes egyházmegyei kormányzat alól egyedül pápai intézkedés által történhetett meg, ezért Mária Terézia kérte a pápát, hogy a tábori helynöknek szélesebb körű egyházi joghatóságot adjon. E kérés alapján adta ki *VI. Piusz* pápa 1778. október 12-én kelt brevójét²⁹, mely bár szóról szóra megismételte *XIII. Ince pápa* 1722-ben kiadott kiváltságlevelét, ugyanakkor olyan részletesen szabályozta a tábori apostoli helynökök joghatósági körét és kiváltságait, hogy az változtatás nélkül 1826-ig fennmaradt. 1785-ben a bécsújhelyi püspökséget a bécsi érsekség területéhez csatolták, Kerens tábori helynök pedig az újonnan alapított St. Pölten-i püspökség első megyéspüspöke lett. Az apostoli tábori helynöki hivatal tizenkét évig a bécsújhelyi püspökséggel, azután nyolcvan évig a St. Pölten-i püspökséggel maradt összekapcsolva.

Idővel rendszeressé vált, hogy a mindenkori tábori helynököt az uralkodó nevezte ki, akit aztán a Szentszék megerősített. 1826-tól kezdve az első világháború végéig az Apostoli Tábori Helynökség az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében önálló egyházi-katonai hivatallá vált.

Az 1848/49-es szabadságharc és a kiegyezés utáni katonalelkészek

Az 1848/49-es szabadságharc idején az első felelős magyar kormány az Apostoli Tábori Helynökség mintájára igyekezett felállítani saját tábori püspökségét. Ezt azonban – a költségvetés szűkössége, valamint az egyházi felhatalmazások hiánya miatt – nem lehetett megvalósítani, csupán egy ideiglenes jellegű szervezet kialakítása volt lehetséges. Az 1848. évi 20. törvénycikk 5. §-a előírta a hadügyminisztérium számára, hogy gondoskodnia kell a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel való ellátásáról. A minisztériumon belül római katolikus vezetéssel 1848 decemberében született meg a tábori lelkési osztály. A megszervezést nagyban segítették a szabadságharc mellé álló alakulatok tábori lelkészei is, akiknek a száma meghaladta a húsz főt. *Mészáros Lázár* hadügyminiszter a magyar, horvát, szlovén és bánági kerület tábori főlelkészét, *Cziegler Ignácot* (1793–1857) kérte fel az intézmény felállítására és vezetésére.

²⁷ A latin ordo, „rend” szóból, az egyházjogban a rendes egyházkormányzati hatalommal rendelkezők közül a pápa, a megyéspüspök és azok, akik valamely részegyház élén állnak.

²⁸ Kerens Henrik János (1733–1792) jezsuita szerzetespap, a bécsi katonai iskola, a Teresianum tanára és rektora. 1773-tól bécsújhelyi, majd St. Pölten-i megyéspüspök. 19 évig apostoli tábori helynök.

²⁹ Pápai törvényt tartalmazó okmány. Anyaga pergamen (esetleg papír). Föltüntetik rajta a pápa nevét és sorszá-
mát, viaszpecsétjén látható a halászcserjű lenyomata. Aláírója általában a bíboros államtitkár.

A magyar papság kötelességének tartotta, hogy támogassa a magyar nép szabadságküzdelmét, így a honvédségbe nagyon sok katolikus pap és szerzetes, valamint protestáns lelkész jelentkezett. Azok a lelkészek, akik fegyverrel is harcoltak, általában a nemzetőrség soraiba léptek be. Bár a nemzetőrségben is voltak csak lelkészi tevékenységet ellátó papok, ők semmilyen kapcsolatban nem voltak a hivatalos tábori lelkészettel. Az 1848-ban szerveződő magyar hadsereg több tekintetben átvette az osztrák mintákat, így a tábori lelkészek szolgálati helyével kapcsolatban is. Eszerint minden ezred egy-egy plébániát alkotott és az ezredkáplán látta el a lelkészi teendőket.

A kiegyezés után, 1868-ban a 40–42. törvénycikk a Monarchia két államát 103 hadkiegészítési körzetre osztotta, amelyből 47 a Magyar Királyság területén volt. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadszervezetének 1869 utáni átszervezésekor az ezredek helyett a katonai kerületek alkottak egy-egy plébániát. 1900 után 15 lelkészi kerületet szerveztek, melyek vezető lelkésze mindig római katolikus pap volt, de a vallási béke érdekében görög katolikus, görög keleti, református és evangélikus lelkészeket is alkalmaztak.

A tábori lelkészi szolgálat 1952-ig

A Magyar Királyi Honvédségnél 4 tényleges tábori lelkész szolgált, mellettük 101 római katolikus, 6 görög katolikus, 33 görög keleti, 23 evangélikus, 26 református tartalékos tábori lelkész és 11 tábori rabbi volt. Tevékenységüket az A-19 jelzetű szolgálati utasítás írta le. A békeszervezettől eltérő felépítésben működött a háborús tábori lelkészi szolgálat. A mozgósítás idejére ideiglenes plébániákat hoztak létre, és azok a harcok idején a tábori helynökség fennhatósága alatt végezték a lelki gondozást. 1915 őszén a hadseregben 1615, 1916 őszén 2400 katolikus tábori lelkész szolgált.

A Tanácsköztársaság a tábori lelkészetet megszüntette. Az ország vallási összetételének megfelelő magyar tábori lelkészet újjászervezése az 1920. augusztus 13-i, „A vallásfelekezetek egyenjogúságának kidomborítása katonai ünnepegeknél” című intézkedéssel kezdődött. A honvédség létszámának csökkentésével a tábori lelkészek száma 80-ról 60-ra, majd 40-re csökkent, amelyben már benne foglaltatott a 24 református és evangélikus lelkész is, akik 1923-tól a katolikusokkal azonos szervezeti keretek között és jogokkal tevékenykedtek. A feladatok közt szerepelt a legénység erkölcsi oktatása, valamint előadások tartása történelmünk sorsfordító eseményeiről, nagy alakjairól. Külön feladatot jelentett azon társadalmi akciók szervezése vagy támogatása, amelyek a szegények megsegítését, a hadiárva gondozását és a hősi halottak emlékének megőrzését szolgálták.

A hadtesteknél és hadosztályoknál tényleges, az ezredeknél vagy egészségügyi oszlopoknál általában 3 hónapra behívott tartalékos tábori lelkészek, katolikus és protestáns lelkész-főhadnagyok szolgáltak. Feladataikat önállóan szervezték és végezték. Az 1940-ben kiadott Harcászati Szabályzat szerint: „A tábori lelkészek parancsnokaikat a csapatok erkölcsi erejének fenntartásában támogatják. Istentisztelet megtartására, de egyéni vigaszra is a lelkész használjon fel minden alkalmat. A sebesülteknek és a betegeknek lelki megnyugvást nyújt, a hősi halottakat végtisztességben részesíti és a hátramaradottakkal is kapcsolatot tart fenn.”

A háború befejezése után a hazatért tábori lelkészeknek igazoló bizottság előtt kellett számot adni a háború alatti tevékenységükről. Negyvenhét lelkészt igazoltnak minősítettek, azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 júniusában nem hagyta jóvá a tábori lelkészi helyek bővítését, ezért többségüket le kellett szerelni. Bevezették a nevelőtisztviselői intézményt, és megszüntették a kötelező templomlátogatás parancsát. A tábori lelkészeket különböző vádakkal, koholt perekkel a honvédség elhagyására kényszerítették, 1950-ben beosztás már nem volt, 1952-ben pedig törölték a tartalékos tábori lelkészeket is a névjegyzékből.

Katolikus papok a Magyar Honvédségben

Az 1990. évi IV. törvény³⁰ alapján mindenkinek joga van vallását gyakorolni. 1994. január 10-én a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között létrejött Megállapodás (Accordo) alapján 1994. április 20-án kormányrendelet (61/1994.) hozta létre a HM Tábori Lelkészi Szolgálatot.

1994. április 16-án a vatikáni Apostoli Palotában kicserélték a Megállapodás ratifikációs okmányait, amelyet az Apostoli Szentszék és a Magyar Köztársaság a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról kötött. 1994. április 18-ai hatállyal az Apostoli Szentszék felállította a Magyarországi Katonai Ordinariátust és kinevezte a katolikus tábori püspököt. 1994 végére katonai szolgálati állományba kerültek az első katolikus tábori lelkészek.

A katonai ordinariátusok egyházi alapjai

A XIX. századig a római pápák tevékenysége olyan intézkedésekre korlátozódott, amelyek csak eseti jelleggel adtak különleges joghatóságot egy-egy egyházi személynek sajátos feladatuk elvégzéséhez, anélkül, hogy állandó hivatalt állítottak volna fel. A XX. században ellenben egyházi intézményeket vagy állandó egyházi hivatalokat alapítottak a katonák lelki gondozására.

II. János Pál pápa a „Spirituali Militum Curae”³¹ kezdetű apostoli konstitúciójában³² – figyelembe véve a II. Vatikáni Zsinat³³ szándékát, amely sürgeti a különböző társadalmi rétegek pasztorációját, hogy speciális egyházi struktúrák keletkezzenek – a katonák lelkigondozását segítő elrendeli a Katonai Ordinariátusok³⁴ felállítását: A katonai vagy tábori ordinariátusok, amelyek jogilag a megyéspüspökségre hasonlítanak, olyan sajátos egyházkerületek, amelyeket a Szentszék által kibocsátott statútum szabályoz. A katonai ordinariátus élére egy saját ordinárius van kinevezve, aki a megyéspüspök minden jogát élvez, és minden kötelezettségét viseli („Spirituali Militum Curae” I. 1; II. 1). A konstitúció bevezetője idézi a Konzisztoriális Kongregáció³⁵ „Sollemne semper” kezdetű instrukcióját (1951. április 23.),³⁶ amely fontos fordulópontja a „katonai püspökségek” kánonjogi történetének. Ez volt az első általános normatíva, amely külön szabályozta az akkor tábori helynökségnek nevezett intézmények működését,³⁷ és az itt rögzített szabályokra alapozva

³⁰ A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. Az Országgyűlés 1990. január 24-én fogadta el.

³¹ Apostoli Konstitúció a katonák lelki gondozásáról, melyet 1986. április 21-én adott ki II. János Pál pápa.

³² Az egyházjogban a középkor óta az egyetemes zsinatok határozata, illetve pápai (pápai hivatali) döntés.

³³ A II. Vatikáni Zsinatot XXIII. János pápa nyitotta meg 1962. október 11-én, és 1965. december 8-án VI. Pál pápa zárta be. A zsinat munkája során az egyház püspökei, mintegy 2500-an, 16 zsinati dokumentumot fogalmaztak meg: 4 konstitúciót (határozatot), 9 dekrétumot (rendelkezést) és 3 deklarációt (nyilatkozatot).

³⁴ A területi egyházmegyékhez hasonló, különleges egyházi intézmény, melyet a Szentszektől eredő, és a Szentszék és az adott állam közötti megegyezés által pontosabban meghatározott szabályzat kormányoz.

³⁵ Püspöki Kongregáció, a római kúria hivatala. II. János Pál 1985-ben ebben az intézményben hozta létre a Tábori Püspökségek Központi Összekötő Hivatalát.

³⁶ AAS [Acta Apostolica Sedis], 43 (1951), 562–565.

³⁷ Az instrukció XII. Piusz pápaságának idején jelent meg, aki nagyon érzékeny volt a személyes jellegű lelkipásztori jelenségekre, amint azt bizonyítja az Exsul Familia című apostoli konstitúció kiadása is 1952. augusztus 1-jén (AAS, 44 [1952], 649–704), amelyet azóta is a menekültek lelkipásztori magna chartájának tartanak.

alapítottak meg újabb helynökségeket tizennégy országban.³⁸ Ugyanakkor a tábori helynökségek létezése egyfajta anomáliát jelentett az egyházkormányzati gyakorlat szempontjából, amelyben a területi elv érvényesült.

A katonai ordinariátusok integrálása az egyházkormányzat struktúrájába a „*Spirituali militum curae*” apostoli konstitúcióval következett be, mely elsősorban a II. Vatikáni Zsinatnak köszönhető. A konstitúció utal a „*Presbyterorum ordinis*” kezdetű zsinati dekrétumra, amely kimondja: „Ahol pedig az apostolkodás céljai megkívánják, könnyítsék meg nem csupán a papok megfelelő elosztását, hanem a különleges lelkipásztori tevékenységeket is, melyeket (...) egyes társadalmi csoportok javára kell végezni valamely (...) nemzetnél. E célra tehát hasznos lehet (...) különleges egyházmegyéket vagy más hasonló intézményeket létrehozni, ahová (...) papokat beosztani vagy inkardinálni lehet az egész Egyház közjává.” (§10)

A katonai ordinariátusok kánonjogi szerkezetének mai formája azon zsinati gondolat mentén született, mely kihangsúlyozta az egyházszervezet megújításának szükségességét, mely hozzájárulhat a hívek javát szolgáló lelkipásztori kezdeményezések kivitelezéséhez. Ez az alapja a katonák lelki javát szolgáló egyházi struktúráknak: egy sajátos lelkipásztori tevékenység megvalósíthatósága.

A történelem során a katonalelkészi szolgálat abból a szükségből született, hogy a seregeket papok kísérjék el hadjárataikra. Így merült fel annak igénye, hogy személyi elvű joghatóságot teremtsenek, amely a katonák lelki javára megadhatja ezeknek a lelkészeknek a szükséges lelkipásztori felhatalmazást, amely egyúttal független attól az egyházmegyétől, melyben éppen magukat találják. Ez a szükséghelyzet kétségkívül továbbra is fennáll, hiszen a történelmi tapasztalat sajnos azt mutatja, hogy az elmúlt időkben sem hiányoztak azok a helyzetek, amikor a lelkészeknek el kellett kísérni a katonákat háborús övezetekbe.

Ugyanakkor a katonai ordinariátusok megalapításával az Egyház a fegyveres erők katolikus tagjainak lelkipásztori ellátását nem csupán a minimumra korlátozódó értelemben kívánta biztosítani. Erről II. János Pál pápa így beszélt: „a fegyveres erők világát evangelizálni azt jelenti (...), hogy tudatosítjuk a katonákkal, hogy új módon fogják fel saját szerepüket. Az ilyen környezetben munkálkodó keresztények (...) nagy lökést tudnak adni a katonai szerep ártértékeléséhez, akár a lelkiismeret helyes megformálásával, akár az igazságosság, együttérzés és béke értékeinek elszánt terjesztésével. A béke szolgálata a fegyverek között (*ministerium pacis inter arma*) így az örömhír újszerű meghirdetését jelentheti a katonai szolgálat kereteiben.”³⁹

Ezen a ponton az Egyházi Törvénykönyv⁴⁰ 213. kánonjára kell hivatkoznunk, mely kimondja: „a krisztushívők joga, hogy az egyház lelki javaiból, különösen az Isten igéjéből és a szentségekből a szent pásztoroktól segítséget kapjanak.” Ez a kánon majdnem szó szerint a *Lumen Gentium*⁴¹ 37. szakaszából származik. Az Egyházi Törvénykönyv 210. kánonja szellemében pedig minden hívő köteles azon igyekezni, hogy állapotának megfelelően szent életet éljen, s az egyház erősödésén és megszentelődésének állandó előmozdításán

³⁸ Argentína, Ausztrália, Ausztria, Belgium, Bolívia, Ecuador, El Salvador, Hollandia, Paraguay, Portugália, Dominikai Köztársaság, USA, Dél-Afrika, Uganda.

³⁹ II. János Pál: Beszéd a Katonai Ordinariátusok III. Nemzetközi Találkozásán a résztvevőkhöz (1994. március 11.), *La nuova evangelizzazione nel mondo militare*. III° Convegno Internazionale degli Ordinariati Militari. 7–11 marzo, (Vatikán, 1994), 16–17.

⁴⁰ *Codex Iuris Canonici*, melyet II. János Pál pápa 1983. január 25-én hirdetett ki.

⁴¹ A *Lumen gentium* (nemzetek világossága) a II. Vatikáni Zsinat dokumentuma az Egyház lényegéről, önértelmezéséről és küldetéséről. E dokumentum alapozta meg a többi okmányt.

munkálkodjék, vagyis minden lehetőséget megragadva hozzá kell férniük a lelkipásztorok által kiszolgáltató üdvöszérő eszközközöz, nem csupán az üdvösségre való eljutás érdekében, hanem, hogy el tudjanak jutni a szeretet tökéletességére. Ez utóbbi megköveteli a lelkipásztoroktól, hogy a lelki javakat bőségesen szolgáltatassák ki, és úgy szervezzék meg szolgálatukat, hogy a lehető legnagyobb mértékben tudják e segítséget híveik rendelkezésére bocsátani, hozzáigazítva a lelkipásztori intézményeket a hívek szükségleteihez. A katonai ordinariátusok létezésének valódi oka az, hogy az Egyház meg szeretné adni minden egyes hívőnek az üdvösség eszközeit, hogy ne csak az alapvető lelkipásztori gondozásban részesüljenek, hanem azt a sajátos segítséget is megkapják, amire szükségük van ahhoz, hogy saját környezetükben megtalálják az életszentséghez vezető utakat és maradéktalanul betölthessék hivatásukat mind a világban, mind pedig az Egyházban. Ahhoz, hogy a katonai szolgálatot teljesítő hívek megfelelően gyakorolhassák keresztény hivatásukat, szükségük van a szolgálati papság segítségére, hogy ilyen módon, mindenki saját élethelyzete szerint, egymással szoros együttműködésben tudja teljesíteni az Egyház küldetését a hadseregben.⁴²

Az ilyen feladatokat teljesítő papoknak rendelkezniük kell sajátos tulajdonságokkal és képességekkel, beható és közvetlen ismereteket kell szerezniük a katonai életről, képesnek kell lenniük arra, hogy hozzáidomuljanak a katonák gondolkodásmódjához, ismerniük kell azokat az erkölcsi problémákat, melyek őket leginkább foglalkoztatják, híveik között élve könnyen elérhetővé kell tenniük magukat, elsősorban a nehéz pillanatokban. Egy ilyen típusú szolgálat megköveteli a közös és összehangolt célkitűzéseket, melyek elősegítik, hogy a papok sajátos feladataikat el tudják látni. Ezt a speciális lelkészi tevékenységet a leghatékonyabban úgy lehet ellátni, ha létezik egy saját, önálló vezetéssel rendelkező egyházkormányzat, a katonai püspökség.

A katonai lelkipásztorokdás jelenlegi rendje a II. Vatikáni Zsinat egyháztanárára támaszkodik, melyben az alábbi szempontok a legfontosabbak: az egyetemes meghívás az emberi élet megszentelésére, a laikusok⁴³ hivatása a világban és az Egyházban, a kölcsönös és szerves együttműködés a laikusok és a papság között. A zsinati szándék arra irányult, hogy a lelkipásztori intézményeket rugalmasabbá tegyék, így lehetőség nyíljon új intézmények megalapítására.

A katonai ordinariátusok, bár egy speciális lelkipásztori megközelítést igénylő meghatározott csoportot foglalnak magukba az adott körülmények között, ugyanakkor rendelkeznek azzal a sajátossággal is, hogy hívő katonáik egyidejűleg egy egyházmegyéhez is tartoznak. Ahogy a Hittani Kongregáció⁴⁴ „Communionis notio”⁴⁵ kezdetű, 1992. május 28-án kelt levele kimondja: olyan közösségről van szó, melyet apostoli tekintéllyel sajátos lelkipásztori feladatra alapítottak egyházmegyéken felülálló státtussal.⁴⁶ Ide tartozik a „Christus Dominus” zsinati dokumentum harmadik fejezete,⁴⁷ mely kijelenti: „a lelkipásztori

⁴² Lumen Gentium, §10.

⁴³ Az egyházi szóhasználatban az Egyház tagjai közül azok, akik nem a papsághoz tartoznak. A II. Vatikáni Zsinat előtt világi hívő, a zsinat után világi Krisztus-hívő.

⁴⁴ A Hittani Kongregáció (lat. Congregatio de Doctrina Fidei) a római kúria hivatala, melyet 1542-ben III. Pál pápa alapított. Feladata az egész katolikus világban előmozdítani és védelmezni a hitről és erkölcsről szóló tanítást.

⁴⁵ Hittani Kongregáció, Litterae ad Catholicae Ecclesiae Episcopos de aliquibus aspectibus Ecclesiae prout est Communio, 1992. május 28., §16, AAS, 85 (1993), 847 és 848. (Olasz fordítás, Lettera ai Vescovi della Chiesa Cattolica su alcuni punti della Chiesa intesa come comunione, Città del Vaticano, 1992).

⁴⁶ B. Gantin bíboros nyitóbeszéde, La nuova evangelizzazione..., 24., és A. Vallini, L'identità dell'Ordinariato Militare, 43. és 52.

⁴⁷ „Egyházmegyék feletti hivatalt viselő püspökök” (Episcopi munere interdioecetano fungentes.)

igények (...) megkívánják, hogy bizonyos lelkipásztori feladatokat egységesen irányítsanak és támogassanak, ezért ajánlatos, hogy egy meghatározott vidék vagy nemzet összes vagy több egyházmegyéje szolgálatára hivatalokat szervezzenek, melyeket püspökökre is lehet bízni.” Ez a helyzet az ún. tábori püspökségek esetében, hiszen egy-egy ország területén számtalan helyen vannak katonák, akiknek a lelki gondozását a tábori püspökségek tudják ellátni. Mindezekből következik a katonai ordinariátus és a tábori lelkészeknek a kumulatív (összegző) természetű joghatósága, amely szükségessé teszi, hogy nagy körültekintéssel ápolják a közösséget a területi egyházakkal. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a tábori lelkészek szolgálatukat annak az egyházmegyének javára is végzik, amelyben dolgoznak, hiszen lelkipásztori tevékenységük olyan hívekre irányul, akik egyúttal ezen egyházmegyéhez is tartoznak. Ebből következik a szükséglet, hogy a tábori lelkészi kar kiváltképp érzékeny legyen arra, hogy a katonák világába való különvonalás helyett aktívan ápolja a közösségi kapcsolatokat az egyházmegye papságával.

A magyarországi Katonai Ordinariátus jelenlegi helyzete

A Tábori Lelkészi Szolgálat a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeként működik, melynek egyik önálló szervezete a Katolikus Szolgálati Ág. A szervezetet két részegység alkotja: a Katolikus Tábori Püspökség, valamint a Katolikus Tábori Lelkészi Kar. A Katolikus Szolgálati Ág rendszeresített létszáma 12 fő. A HM TLSZ Katolikus Tábori Püspökség egyházi megnevezése: Katonai Ordinariátus. A Katonai Ordinariátus Szabályzatát (Statutum), mely összhangban van a többi alapidokumentummal, 1999-ben hagyta jóvá a Püspöki Kongregáció.

A Katolikus Szolgálati Ág személyi állománya az elmúlt években az alapvető dokumentumok előírásai szerint látta el feladatait. A tábori lelkészek az egyéni és közösségi lelki gondozás terén gondot fordítottak a katonák életismereti és erkölcsi oktatására és nevelésére, valamint a hitélet feltételeinek biztosítására. A kezdetektől fontos feladatának tekintette a lelkészi állomány a bizalmi fórum biztosítását a Magyar Honvédségben szolgálatot teljesítő személyek számára, ugyanakkor a katonák vallási és a szakirodalommal való ellátása is alapvető célként volt jelen az elmúlt 20 évben. Ennek jegyében jelent meg 2002-ben egy katonai imakönyv, 2008-ban és 2009-ben egy speciális kalendárium, valamint 2010-ben egy formájában és tartalmában teljesen megújult ima- és olvasókönyv.

Külföldi kapcsolatainkban meghatározó jelentőségű az évenként megrendezendő Nemzetközi Katonai Zarándoklat, melyen 1994 óta vesznek részt magyar katonák a püspökség szervezésében; eddig több mint 1300 fő járt Lourdes-ban. 1994 óta szervezi a püspökség a Nemzeti Katonai Zarándoklatot, valamint az ehhez kapcsolódó családi napot. A legelső alkalomtól részt veszünk a Magyar Honvédség külföldi misszióiban, így a tábori lelkészek ott voltak az IFOR- és az SFOR-, majd később az ISAF-, KFOR- és az EUFOR-kontingensekben.

A katonalelkészet jövőbeli szempontjai

A jövőt illetően azokról a speciális körülményekről kell gondolkodnunk, melyek a hadseregeket, s így a katonalelkészi tevékenységet is érintik. Meg kell fontolni, hogy miként lehet összeegyeztetni a tábori lelkészi szolgálat tevékenységét a katonák előtt álló sajátos körülményekkel és helyzetekkel, méghozzá úgy, hogy a lelkipásztori szolgálat még kézzelfoghatóbb és határozottabb legyen, anélkül, hogy veszélyeztetnénk egyik vagy másik intézmény függetlenségét. A katonai környezetben kifejtett lelkipásztori tevékenység gyakran megköveteli, hogy egyensúlyt teremtsünk különféle szükségletek között, amelyek

első ránézésre összeegyeztethetetleneknek tűnnek, de valójában csak a szeretetnek más és más megnyilvánulási formái olyan emberek felé, akik életükkel az evangéliumot hirdetik, miközben a legnagyobb körültekintéssel igyekeznek tiszteletben tartani lelkiismeretük szavát. Az ordinariátus és a tábori lelkészek, mivel a katonai struktúra részét képezik, különös figyelmet kell hogy fordítsanak a vallásszabadságra, anélkül, hogy félnének hirdetni saját egyházuk tanítását és a vallás nyilvános gyakorlásának előmozdítását. Sok helyen a papok olyan környezetben találják magukat, ahol az ökumenikus dialógus és tevékenység a mindennapi szolgálat része, ahol mindent meg kell tenni annak elkerülése érdekében, hogy egyfajta elvtelenség vagy felekezeti közömbösség és rivalizálás komoly kárt okozna a katonáknak.

A tábori lelkészek etikai felkészültségének szükségessége elengedhetetlennek tűnik a jövőben, hogy szélsőséges helyzetekben is védelmezhesék az emberi méltóságot. Az etikai értékek nem csak horizontális, hanem vertikális vagy inkább transzcendens dimenzióval is bírnak. A transzcendens irány emelhet ki bennünket a partikuláris érdekekből és elvezet bennünket a valódi értékekhez. Az ember méltósága, békéje, szabadsága abból a tényből fakad, hogy Isten képmása. Papi szolgálatunk, katonalelkészi tevékenységünk ennek a jele kíván lenni a katonák között.

A fenti írás a kötött terjedelem miatt sajnos nem tudott kitérni számos történelmi esemény részletes feldolgozására, valamint olyan nagy formátumú személyek megismertetésére, amelyek és akik a téma szempontjából meghatározó jelentőséggel bírnak. Ugyancsak adós maradt a dolgozat a katonai lelkipásztorkodás egyháztani, antropológiai és lelkipásztorkodás-tani megközelítésének kidolgozásával, de azzal is, hogyan lehet a tábori lelkészet intézményét a legmegfelelőbb módon integrálni a hadsereg rendszerébe. A felsorolt témák mindegyike valójában külön tanulmányt igényel, melyek kidolgozására és megjelentetésére a jövőben remélhetőleg lehetőség nyílik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- II. János Pál: *Apostoli Konstitúció. Spirituali militum curae. 1986. IV. 24.* Acta Apostolicae Sedis. 1986. 78. évf. 481–486.
- A II. Vatikáni Zsinat tanítása. <http://uj.katolikus.hu/adattar.php?h=10#zsi>
- A Katonai Ordinariátus Egyházi Levéltára.
- Az egyházi törvénykönyv. Budapest, 1997. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója.
- Eduardo Baura előadása a Katonai Ordináriusok VI. konferenciáján. Kézirat. Róma, 2011.
- Biblia. Budapest, 1996, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Kiadója.
- Emerich Bielik: *Geschichte der k.u.k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates.* Bécs, 1901.
- Borovi József: *A magyar tábori lelkészi szolgálat története.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1992.
- Dezső László: *Bevezetés a katonai lelkigondozásba.* Pápa, 1941.
- Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/>
- Kertész Gyula: *Katonai lelkipásztorkodás-tan.* Budapest, 1936.
- Melichár Kálmán: *A katonai lelkészet az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a Magyar Királyi Honvédségnél.* Budapest, 1899.
- Zakar Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849-ben.* METEM Könyvek 23. Budapest, 1999.

Koós Gábor ny. alezredes – Szternák György ny. ezredes:

A KATONAI MŰVELETEK ELMÉLETE ÉS GYAKORLATA A FELDOLGOZOTT TAPASZTALATOK ALAPJÁN (2.)

Tanulmányunk második részében a keleti hadtudományi irodalomban – elsősorban az Oroszországi Föderációban – fellelhető írásokból, a szakértők véleményéből válogattunk. Tettük ezt azzal a szándékkal, hogy megerősítsük azt az állítást, miszerint a jövő katonai műveleteinek megvívásakor kiemelt szerepe lesz a légi-kozmosz térnek, a számítógépes és információs rendszerek zavartalan működésének, a korszerű katonatechnikai eszközöknek stb. Ezt követően bemutatjuk, hogyan vélekednek az észak-atlanti szövetség szakemberei a korszerű katonai műveletek elméletéről és gyakorlatáról, a műveletekben részt vevő erők együttműködéséről és együttes tevékenységéről.

Kijelenthetjük, hogy az aszimmetrikus művelet a fegyveres konfliktus megvívásának új formája, melynek alapja az, hogy a nemzetközi szinten (a válságkörzetben) jelen levő fegyveres erők, csoportok jelentősen különböznek egymástól méreteikben, felszerelésükben és képességeikben. A modern haderő és a terrorista módszerekkel, eszközökkel működő fegyveres csoportok között óriási aránytalanság van.

Az amerikai és az orosz stratégiai tanulmányokban – a hálózatközpontú és a hatásalapú katonai műveleti formák tapasztalatai alapján – mind gyakrabban olvashatunk a tér és az idő, a légi-kozmosz és a kibertér jelentőségéről a katonai műveletekben.¹ A szerzők a katonai műveletek jellemzőinek vizsgálatakor a 2008-ban kirobbant grúz–orosz fegyveres konfliktust tanulmányozták, felhasználva a tapasztalatokat feldolgozó orosz szakértők véleményét.

Az információs hadviselés egyik gyakorlati példája volt a grúz–orosz konfliktus (egyes vélemények szerint háború), amelyről napjainkra a következők váltak ismertté.

A szakemberek véleménye szerint a grúz–orosz fegyveres konfliktusnak volt egy viszonylag új, eddig nem ismert katonatechnikai jellemzője. A grúz konfliktus volt az első, amelynek során a hagyományos fegyverek mellett (azokkal együtt) az információs hadviselés eszközeit is bevetették. *Felvetődik a kérdés:* vajon a kibertérre (a számítógépes és az információs, kommunikációs rendszerekre) is vonatkoznak-e a fegyveres küzdelem törvényei és szabályai? A kormányzati szerverek elleni támadás hadüzenettel ér-e fel? A dilemma más szakértők körében is megfogalmazódott. A grúziai információs hadviselés kapcsán újra felvetődött a kérdés, hogy a háborús szabályok vonatkoznak-e az internetre, és hogy a kibertámadást (az információs hadviselés egyik formáját) háborús cselekménynek kell-e tekinteni – írta Siobhan Gorman, a Wall Street Journal publicistája.

Amerikai biztonsági szakértők már hetekkel a grúz–orosz fegyveres konfliktus előtt felfigyeltek a grúz szerverek elleni támadásra, az információs hadviselés új formájára. Adataik szerint 2008. július 20-tól kezdve a grúz szervereket egyre gyakrabban érte Oroszországból indított támadás. *Az úgynevezett DOS-támadások (a szolgáltatást meg-*

¹ In Brief: Assessing the January 2012 Defense Strategic Guidance (DSG). <http://www.fas.org/sgp/crs/natsec/R42146.pdf> (Letöltve: 2013. 10. 25.) Military Reform: Toward the New Look of the Russian Army (Valdai Discussion Club Analytical Report). http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/Military_reform_eng.pdf (Letöltve: 2013. 10. 24.)

tagadó támadás) során számítógépek tucatjai küldenek és kérnek rengeteg információt a megtámadott szervernek/szervertől, amely ettől leáll. Véleményük szerint az orosz csapatok megindulása előtti hetekben Miheil Szaakasvili elnök honlapja is többször elérhetetlenné vált. Telekommunikációs és szállítási vállalatok, valamint grúz médiaportálok is célpontok voltak. Egyelőre nem tudni pontosan, kik álltak a támadások háttérében. Az orosz kormány tagadta, hogy hivatalai adtak volna megbízást a hackereknek.

„A grúz konfliktus az első, amelynek során a hagyományos fegyverek mellett az információs hadviselés eszközeit is bevetették” – írta Gorman. Nem világos azonban, hogy a kibertérre vonatkoznak-e a hadviselés szabályai. „A kormányok még nem döntötték el, hogy az információs hadviselés eszközeit fegyvernek kell-e tekinteni. Nincsenek olyan nemzetközi normák, amelyek eligazítanak a kérdésben” – idézte Gorman Scott Borgot, az információs hadviselés elleni amerikai csoportot vezető biztonságpolitikust.

Az orosz katonai szakemberek arra a következtetésre jutottak a konfliktus befejezése után – és ez az információ számunkra is figyelemre méltó –, hogy megváltoztak a katonai műveletek szervezési, doktrinális elemei, módosult a fegyveres küzdelem jellege, aminek tudomásulvétele nélkül semmiféle új fegyverzettel és technikával sem lehet garantálni a háborúban a sikert. Ebben az összefüggésben arról beszéltek a szakértők, hogy új harcászati és hadművelleti módszerekre és eljárásokra van szükség a fegyveres küzdelem megvívása során. Ez különösen vonatkozik az orosz fegyveres erők légierijére.

A tapasztalatok alapján a szárazföldi erőknek szükségük lett volna olyan kiszolgáló, harctámogató eszközökre, rendszerekre is, mint a korszerű vontató és javító járművek. (Megjegyezzük, hogy az orosz tüzérség a grúz tüzérséget nem volt képes hatékonyan lefogni Chinvali térségében. Ennek oka, hogy nem rendelkeztek tűzérfelderítő lokátorokkal, felderítő-célmegjelölő-adatátviteli tűzvezető rendszerekkel, nagy pontosságú lőszerekkel. A korszerű katonai műveletekben ez komoly hiányosság. Mert el sem tudták képzelni, hogy Szaakasvili erre ragadtatja magát, és Chinvali pusztítására ad parancsot.)

A katonai műveletet végrehajtó orosz állomány, különösen a tiszték és a szerződéses legénység viszont magas szintű erkölcsi és harci tulajdonságokat mutatott fel a hadműveletekben. Ehhez a döntő túlerő tudata is hozzájárult. Ugyanakkor az orosz katonák, a katonai vezetés olyan tapasztalatokat is szereztek, hogy az ellenfél legkorszerűbb haditechnikai eszközeit nem elég birtokolni, ezek kezelésére a katonákat fel kell készíteni. Más szóval, a grúzok által hátrahagyott technikát az orosz katonák nem tudták kezelni, csak a hadifoglyokkal voltak képesek azokat összegyűjteni.

A grúz–orosz fegyveres konfliktus tapasztalata, hogy meglepően alacsonyak voltak a katonai veszteségek. A grúz veszteség 143 fő, míg az orosz 71 fő volt. Ezzel szemben nagy volt a polgári áldozatok száma: a grúz és a dél-oszétiai veszteség elérte az 1700 főt.

A grúz–orosz fegyveres konfliktus, de alapvetően a nemzetek közötti helyi háborúk is azt mutatják, hogy a háborúk megmaradnak a modern, 21. századi életünk részének, és egyre biztosabb, hogy geopolitikai, geostratégiai módszereket alkalmazva kell értelmeznünk őket. Teljes mértékben hatalmi célokért, gazdasági előnyök megszerzéséért, vitatott területi-etnikai kérdések rendezéséért és azok megvalósításáért folynak.

További kiemelhető tapasztalat véleményünk szerint, hogy a napjaink konfliktusaiban, helyi háborúban alkalmazott haditechnikai eszközök vizsgálatokor, megítélésekor ugyanúgy a realitások figyelembevételével és elfogadásával kell szólnunk, mint az alkalmazott harceljárás formákról és módokról. Itt arról van szó, hogy a küzdő felek – elsősorban az orosz fegyveres erő – minden korábban is rendszerben lévő haditechnikai eszközt alkalmaztak. A szárazföldi haderőnem elsősorban harckocsikat és páncélozott harcjárműveket. Azt is látnunk kell, hogy a fegyveres küzdelem jellege ma még távolról sem minden esetben

„hatásalapú művelet”, sőt nem is mindig „hálózatközpontú”. A küzdő felek viszonylatában az aszimmetriák ugyanúgy nehezen értelmezhetők, ahogy nehéz bizonyítani a részt vevő felek által közvetített (követett) hadikultúrákat is.

Végezetül fontosnak tartjuk hangsúlyozni – a grúz–orosz fegyveres konfliktus tapasztalata okán –, hogy mennyire döntő lehet a parancsnokok és a katonák morális felkészítése, harci szelleme a fegyveres összecsapás előtt. A kaukázusi harcok során a grúz félnél ezzel bizony gondok voltak. Általánosítani ebből nem akarunk, de azt mindenesetre tanulságként meg kell jegyeznünk, hogy a legkorszerűbb haditechnika, a legkiválóbb kiképzés sem pótolhatja a katonák harci szellemét, tartását.

Az információs hadviseléssel kapcsolatban még egy eseményt említünk. 2013. október 22–23-án találkoztak a NATO-tagországok védelmi miniszterei Brüsszelben. A kétnapos eseményen az első napon a kiberbiztonság és az európai rakétavédelem, az Összekapcsolt haderők kezdeményezés (Connected Forces Initiative), a szövetségi hadgyakorlatok, a képességfejlesztés és a kiképzés, felkészítés voltak a megbeszélések középpontjában.

A kiberbiztonság kérdését illetően a védelmi miniszterek egyetértettek abban, hogy a szövetség jól halad a NATO informatikai rendszerei védelmének megerősítésével. Rasmussen főtitkár ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a kibervédelem biztosítása a tagállamok felelőssége, a NATO-nak fontos szerepe lehet a tagállamok kibervédelmi képességei fejlesztésének ösztönzésében. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy sokan aggódnak amiatt, hogy a szövetség kevésbé tehetős tagállamai éppen azért nem fogják fejleszteni önálló kibervédelmi képességeiket, mert inkább ezen a téren is a NATO-ra kívánnak majd támaszkodni, a Washingtoni Szerződés 5. cikkében elfogadott kollektív védelem elve alapján.

A védelmi miniszteri találkozóhoz kapcsolódik, hogy átfogó kibervédelmi gyakorlatot indított az Észak-atlanti Szerződés Szervezete Észtországban 2013. november 26–29. között, hogy a tagországok a gyakorlatban is felkészüljenek az őket és szövetségeseiket érő esetleges kibertámadásokra.

A *Cyber Coalition 2013* elnevezésű gyakorlaton mintegy 400 informatikai szakember és jogi szakértő vett részt. A háromnapos eseményen több mint harminc európai ország képviseltette magát. A kibertámadások a mindennapi valóság részei, egyre kifinomultabbak és összetettebbek. A NATO-nak szembe kell néznie ezzel a folyamatosan változó fenyegetéssel. Anders Fogh Rasmussen NATO-főtitkár korábban úgy nyilatkozott: a NATO elsődleges feladata, hogy a saját informatikai rendszereit megvédje, és az ilyen képességek kifejlesztésében a tagállamoknak is segítséget nyújtson.²

A számítógépes rendszerek elleni támadások egyre gyakoribbá, szervezettebbé és a kormányok, vállalkozások, gazdaságok és potenciálisan a közlekedési és ellátási hálózatok, valamint más kritikus infrastruktúrák számára is egyre nagyobb károkat okozóvá válnak. Ezek a támadások elérhetik azt a küszöböt, ami már a nemzeti és az euroatlanti folyamatos működést, biztonságot és stabilitást veszélyezteti. Külföldi haderők és titkosszolgálatok, szervezett bűnözők, terrorista és/vagy szélsőséges csoportok egyaránt lehetnek egy ilyen támadás végrehajtói.³

² <http://www.terminalx.org/2013/11/estonia-hosts-nato-cyber-defence-drills.html#ixzz2lqt9P4eC> (Letöltve: 2013. 11. 27.) <http://www.mil.ee/en/news/7961/estonia-to-host-nato-cyber-defence-exercise> (Letöltve: 2013. 11. 27.)

³ Az Amerikai Egyesült Államok a következő években a védelmi kiadások részeként 139 millió dollárra emeli a számítógépes támadások védelmére szolgáló költségeket, és további ezer fővel növeli a hackertámadásokat figyelő és megelőző szakemberek létszámát a különböző parancsnokságain. *The World in 2013. The Economist*, 89.

A katonai műveletek elmélete, gyakorlata és azok katonatechnikai háttere orosz politikai és katonai szakértők véleménye alapján

A tanulmányban már említettük, hogy a légierő haderőnem alkalmazására vonatkozó tapasztalatok, valamint mind az Amerikai Egyesült Államokban, mind az Oroszországi Föderációban a légi-kozmosz parancsnokságok létrehozása bizonyítja azt a feltételezésünket, hogy a jövő katonai műveletei a légi-kozmosz térben kezdődnek; nagy valószínűséggel ott fog eldőlni, hogy ki lehet a győztes a korszerű katonatechnikai háttérrel rendelkező felek közül. Állításunkat a következőkkel igazoljuk: az Oroszországi Föderációban az Állami Hadiipari Bizottság kezdeményezésére 2013. július 3–4-én konferenciát tartottak, ahol megvitatták a védelmi ipar előtt álló feladatokat az ország biztonsága és a fegyveres erő képessége fokozása érdekében. A konferencián felszólalt Dmitrij Rogozin miniszterelnök-helyettes, aki a védelmi ipart irányítja.⁴

A felszólalás röviden a következőkben foglalható össze: az Amerikai Egyesült Államok a légi-kozmosz térségben lehetséges katonai műveletek új távlatát nyitotta meg, amikor a George Bush repülőgép-hordozó fedélzetéről először szállt fel az X-47B pilóta nélküli csapásmérő repülőgép. Ez a tény rögtön felveti a következő kérdéseket: *van-e lehetősége az Oroszországi Föderációnak a csúcstechnológia létrehozására, alkalmazására? Képes-e az ország a kor követelményei szerint a kihívásokra választ adni?* Ma a fő figyelmet az információs technológia biztonságos működtetésére kell fordítani, hiszen katonai művelet esetén ez a technológia kerül először veszélybe. Más szóval, az ország információs rendszere szenved el az első csapást, megbénítva ezzel a kapcsolódó, létfontosságú rendszerek működését.

„Amikor a NATO–Oroszország Tanácsban dolgoztam, számtalanszor felvetettük ezt a kérdést és a megoldásra javaslatokat tettünk, de az atlanti partnerek minden alkalommal még a napirendre tűzésének a lehetőségét is elvetették” – mondta Dmitrij Rogozin.

Az Oroszországi Föderáció politikai és katonai felső vezetése úgy döntött, hogy a védelmi ipar fejlesztését napirendre tűzi. Ez alkalommal került sor az N-603/2012. számú elnöki utasítás megtárgyalására, amelynek köszönhetően új hadiipari termelési egységek jöttek létre, és a termelésben megjelent a magánszektor befektetői köre is. A legkorszerűbb katonatechnikai eszközök (rakétatechnika, rádióelektronika, űrtechnológia) gyártásában évenként 10–15 százalékos a növekedés.

Dmitrij Rogozin felhívta a konferencia résztvevőinek figyelmét, hogy a nemzetbiztonsági dokumentumok tanulmányozása alapján érthetjük meg a védelmi ipar fejlesztésének fontosságát. Ehhez viszont ismerni kell, hogy az Oroszországi Föderációt milyen veszélyek fenyegethetik, milyen háborúk/konfliktusok lehetnek a jövőben. A tanulmány terjedelmi korlátai nem biztosítják a miniszterelnök-helyettes által felvázolt „öt háborús forgatókönyv”

⁴ Дмитрий Рогозин: Пять сценариев войны. Россия должна быть самостоятельной и сильной, либо ее не будет вовсе. <http://www.rg.ru/2013/07/03/rogozin.html> (Letöltve: 2014. 01. 10.)

ismertetését – különösen a forgatókönyvek katonatechnikai hátterét –, így arról egy későbbi tanulmányunkban kívánunk beszámolni.⁵

A felszólalás befejező részében Dmitrij Rogozin felhívta a figyelmet, hogy a fegyverkezési versenyt nem szabad újratekerni, és abba beszállni sem a két nagyhatalomnak, sem más országoknak. A hadtudomány és a napjainkban zajló katonai műveletek tapasztalatai nem adnak egyértelmű választ a kihívások, a veszélyek és a kockázatok sikeres kezelésére. Ezenkívül a fegyveres küzdelem formái, módszerei, eszközei, amelyeket napjainkban ismernek a hadtudomány művelői, nem általánosan alkalmazhatók sikeresen és hatékonyan minden veszéllyel szemben. Ennek alapján különleges szerepe lehet a fejlett, előremutató, elméleti és gyakorlati hadtudományi kutatásoknak, amelyek eredményei az ország biztonságát szolgálják.

Az amerikai *Gyors globális csapás* koncepcióval kapcsolatban a következőt nyilatkozta: „Lehet kísérletezni, nem nukleáris fegyvereket elhelyezni hadászati rendeltetésű rakétákon. De figyelembe kell venni, hogy amennyiben támadás érne bennünket, doktrínánk értelmében válaszcsepént atomfegyvereket vetünk be területünk, állami érdekeink védelmében. Napjainkban külföldön a technológiai háború koncepcióját valósítják meg. Ennek a lényege, hogy a jövőben megvalósul a kontaktus nélküli harc (háború), továbbá hamarabb vedd észre az ellenfelet, mint ő téged, mérj rá csapást nagy távolságról.”⁶

A nyilatkozatokkal kapcsolatban a következő megjegyzést kívánjuk tenni: valószínűleg több hazai és külföldi szakember meglepődne, ha tudná, hogy amikor a légi-kozmosz műveletekről, a rakétaelhárító rendszerekről, az európai rakétavédelmi rendszerről és az ehhez kapcsolható amerikai és orosz álláspontokról mond véleményt, akkor tulajdonképpen McNamara volt amerikai védelmi miniszter gondolataira hivatkozik.

McNamara, felhasználva beosztottai és a Rand Corporation elemzéseit, több alkalommal nyilatkozott a nukleáris visszatartásról.⁷ Elgondolásának lényege abban összegezhető, hogy az akkori világ biztonsági helyzetét a két nagyhatalom közötti hadászati egyensúly határozta meg. A hadászati fegyverek korlátozásáról szóló szerződés (Strategic Arms Limitation Treaty–SALT1, 1972) azt az illúziót kelti a felekben, hogy képesek a válaszcsepés veszteségeit csökkenteni. Ezzel együtt az is pontosan megjósolható, hogy a kiépített rakétavédelmi rendszer mindkét felet a hadászati támadóképesség növelésére ösztönzi. Másképpen, a szemben álló fél rakétavédelmi rendszere fegyverkezési versenyt fog elindítani, éppen a rendszer megbízható leküzdése érdekében. *Ez a jelenség hadászati aszimmetriához vezet* – figyelmeztetett a védelmi miniszter.

⁵ "Российская газета" – Федеральный выпуск №6118 (142) Сюжеты: Конференция по статье В. Путина о национальной безопасности. По инициативе "Российской газеты", поддержанной Военно-промышленной комиссией, на площадке "РГ" прошло обсуждение реализации программных задач по укреплению Вооруженных сил и оборонки страны, которые поставил в 2012 году Владимир Путин в своей статье "Быть сильными: гарантии национальной безопасности для России". О важности дискуссии свидетельствует список ее участников: вице-премьер и председатель ВПК Дмитрий Rogozin, практически все члены Военно-промышленной комиссии, замминистра обороны Руслан Цаликов, директор Федеральной службы по оборонному заказу Александр Потапов, замминистра экономического развития Андрей Клепач, немало ведущих представителей оборонки, военных экспертов и весьма известных журналистов. Az öt forgatókönyv: a) kontaktus nélküli háború egy csúcstechnológiával rendelkező ellenséggel; b) háború az azonos képességekkel rendelkező ellenséggel; c) helyi háború, konfliktus; d) terrorizmus (állami terrorizmus) elleni harc; e) katonai szembenállás az Északi-sarkvidéken a természeti kincsek birtoklásáért. <http://www.rg.ru/sujet/5028/index.html> (Letöltve: 2014. 01. 10.)

⁶ „Быстрый глобальный удар”: за 60 минут в любую точку Земли. <http://ria.ru/analytics/20131212/983737904.html> (Letöltve: 2013. 12. 13.) <http://vpk-news.ru/articles/14097> (Letöltve: 2013. 12. 13.)

⁷ An Analytical Comparison of U.S.–Soviet Assessments During the Cold War. http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb285/doc02_1_ch3.pdf (Letöltve: 2013. 11. 24.)

McNamara 1967. szeptember 18-án San Franciscóban elmondott beszédében kiemelte: „*Bármilyen legyen az ő [Szovjetunió] vagy a mi szándékunk, a tetteink és a lehetséges tetteink – mindkét oldalon – a nukleáris erőök fejlesztése terén megkerülhetetlen kihívás a másik fél számára.*”⁸

A témával kapcsolatban elemző cikket olvashatunk a „Légi-kozmosz Védelem” című orosz folyóiratban. Az írás segíti azokat a kutatóknak a munkájukat, akik a jövő katonai műveleteinek elméleti és gyakorlati kérdését kutatják.⁹

A légi-kozmosz térség jelentősége a jövő katonai műveleteiben témával és a kapcsolódó technikai eszközök fejlesztésével összefüggésben Viktor Jeszin altábornagy – aki a hadászati rakétacsapatok törzsében dolgozott és jelenleg az Oroszországi Föderáció Védelmi Minisztériumának tanácsadója – nyilatkozatot adott a „*Военно промышленный курьер*” című folyóiratnak.

Véleménye a következőkben foglalható össze. A hadászati rakétacsapatok rendszerben tartásának lényege, hogy azok – képességük alapján – visszatartó erejük legyenek a nukleáris csapást mérő agresszorral szemben. Ez a képesség meghatározza a csapásmérő csoportosítás összetételét: *egyrészt* a silókban elhelyezett, *másrészt* a járműveken (hordozóeszközökön), tengeralattjárókon telepített hadászati rendeltetésű rakétákat. A Légi-kozmosz Parancsnokság vezetése alatt ezek a rakétakomplexumok néhány perc alatt képesek a feladataik végrehajtására, vagyis a légi-kozmosz térben eldönteni a katonai művelet kimenetelét. Az Oroszországi Föderációban jelenleg a hadászati rakétacsapatok mintegy 30%-a korszerű. Ezt az arányt 2021-ig 98%-ra kívánják növelni. Az *Állami fegyverkezési programot* ennek megfelelően fogadták el. A program teljesítéséhez ugyanakkor a gyártóüzemeket is át kell alakítani, a szakembereket fel kell készíteni. A feladatok elvégzéséhez a kormány iránymutatása és az elvégzendő munkák összehangolása szükséges.

A Topol–M (SS–25), a Jarsz (SS–29) és a korszerűsített Jarsz típusú interkontinentális ballisztikus rakéták egy hosszú évek óta tartó kutatás-fejlesztés eredményei.¹⁰ A korszerűsítéseket indokolják mind az Amerikai Egyesült Államok, mind más országok hasonló fejlesztéseinek eredményei, továbbá a légi-kozmosz térség megnövekedett szerepe a jövő katonai műveleteiben. A korszerűsítések megnövelték az interkontinentális ballisztikus rakétakomplexumok harci képességét, manőverezési lehetőségét és a csapás kiváltásához szükséges idő jelentős csökkenését eredményezték. Ugyanakkor további korszerűsítésekre van szükség, hogy a komplexumok álcázása, rejtése hatékonyabb legyen a felderítőrendszerekkel szemben, a harci fejek manőverezőképessége javuljon, és azok valamennyi ismert rakétavédelmi rendszert legyenek képesek leküzdeni.

Az Állami fegyverkezési programban szerepel az interkontinentális ballisztikus rakéták lecserélése, korszerűsítése is, amelynek lényege – többek között – a folyékony hajtóanyagú rakétakomplexumok rendszerbe állítása 2018-ig. A korszerűsített rakétakomplexumoknak a jelentősége akkor lesz felbecsülhetetlen, ha az Amerikai Egyesült Államok a *Gyors globális csapás* elgondolás megvalósítása érdekében a rakétavédelmi rendszereinek egyes elemeit –

⁸ Defence Secretary McNamara announced on 18th September 1967 plans for the Sentinel ABM defence system. <http://www.nuclearabms.info/HSentinel.html> (Letöltve: 2013. 11. 24.)

⁹ Угрожающая перспектива. В обозримом будущем вполне реально создание авиационно-космических сил США, которые объединят воздушное и космическое пространство в единую оперативную среду. <http://www.vko.ru/DesktopModules/Articles/ArticlesView.aspx?tabID=320&ItemID=468&mid=2892&wversion=Staging> (Letöltve: 2012. 01. 26.)

¹⁰ Viktor Jeszin altábornagy katonai tanácsadó az interkontinentális ballisztikus rakéták korszerűsítése alatt a légi és a tengeri indítású rakétakomplexumokat (pl. Bulava és Szinyeva) is értette.

elsősorban a csapásmérő elemeket – a légi-kozmosz térbe telepíti. Más szóval, a folyékony hajtóanyagú és a korszerű harci fejjel felszerelt orosz interkontinentális ballisztikus rakéták rendszeresítése ad „megfelelő választ” az Amerikai Egyesült Államok fejlesztési terveire.

Viktor Jeszin a rakétavédelmi rendszerekkel kapcsolatban a következőkben foglalta össze a véleményét. Az Amerikai Egyesült Államok rakétavédelmi képességének egy része a haditengerészeti erőinek felszíni hajóin – cirkálók és rombolók – elhelyezett és alkalmazott AEGIS-rendszer SM–3 elfogórakétáinak különféle változatait foglalja magába. Ez a mobil rakétavédelmi képesség elhelyezhető az európai és az ázsiai kontinensek tengerein és az óceánokon, az Oroszországi Föderáció tengeri határai mentén, a nemzetközi vizeken. Az Amerikai Egyesült Államoknak ezt a törekvését, valamint a *Gyors globális csapás* képességének kialakítását mind az orosz politikai, mind a katonai vezetés szakértőinek figyelembe kell venni a katonai tervezés folyamatában, és olyan intézkedéseket kell életbe léptetni, hogy – katonai veszélyhelyzet esetén – az Amerikai Egyesült Államoknak ez a képessége hatástalan legyen az Oroszországi Föderációval szemben.

Viktor Jeszin véleménye szerint a rakétavédelem kérdése a jövőben keményebb vita tárgya lesz a két nagyhatalom között *és újabb fegyverkezési versenyhez fog vezetni* – amint azt McNamara nyilatkozta 1967-ben.¹¹

Ha az Amerikai Egyesült Államok a légi-kozmosz térbe telepíti rakétavédelmi rendszerének csapásmérő elemeit a közeljövőben, akkor az említett fegyverkezési verseny soha nem látott méreteket ölthet. Ez a verseny nem csupán a két országot érinti, hanem nagy valószínűséggel Kínát, Indiát és Braziliát is. Ugyanakkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az Amerikai Egyesült Államok rakétavédelmi rendszere még nem működik tökéletesen, amit a Rakétavédelmi Ügynökség szakemberei is elismernek.

Jeszin ezt az állítását a kísérletek eredményeire és az amerikai szakemberek véleményére alapozza. A jelenlegi információk szerint egy interkontinentális ballisztikus harci fej elfogásához 7-8 ellenrakéta szükséges az alaszki és a kaliforniai rakétavédelmi zónában. A probléma lényegét az altábornagy abban látja, hogy a felderítőrendszer és az elfogórakéta nem képes a hamis fejrész és a valódi fejrész megkülönböztetésére. Mint elmondta, a 2012 áprilisában az amerikai számvevőszéknek tett szakértői jelentés 39 hiányosságot említ, amelyből napjainkra hetet sikerült kijavítani. Ha az Amerikai Egyesült Államoknak sikerül a hiányosságok korrigálása – ami nagyon költséges program – és a légi-kozmosz térbe telepíti a csapásmérő eszközöket, akkor az amerikai rakétavédelem jelenlegi problémái is megoldódnak. Ez vezet az említett fegyverkezési versenyhez, *de már a világűrben*, ugyanis azok az országok, amelyek fenyegetve érzik magukat, olyan fejlesztéseket valósítanak meg, amelyekkel az amerikai képességeket jelentősen csökkentik vagy meghiúsítják.¹²

A tanulmány keretei nem teszik lehetővé a nyilatkozat bővebb közlését, de mindenképpen célszerűnek tartottuk a téma kutatása szempontjából ennek az álláspontnak az ismeretét.

¹¹ Emlékeztetjük az olvasót egy korábbi megállapításra: „Másképpen, a szemben álló fél rakétavédelmi rendszere fegyverkezési versenyt fog elindítani, éppen a rendszer megbízható leküzdése érdekében. Ez a jelenség hadászati aszimmetriához vezet” – figyelmeztetett a védelmi miniszter 1967-ben. Defence Secretary McNamara announced on 18th September 1967 plans for the Sentinel ABM defence system. <http://www.nuclearabms.info/HSentinel.html> (Letöltve: 2013. 11. 24.)

¹² «Сармат» заменит «Воеводу» Наличие в боевом составе РВЧН мощной жидкостной МБР позволит создать высокоточную ракетную систему с неядерным оснащением и практически глобальной дальностью. <http://vpk-news.ru/articles/17289> (Letöltve: 2014. 01. 08.)

A NATO lehetséges katonai műveleteinek háttere

A tanulmány további részében vizsgáljuk meg a NATO lehetséges katonai műveleteinek politikai, szervezeti és katonatechnikai hátterét az ismert dokumentumok és határozatok alapján.

„A NATO állam- és kormányfőinek 2012-es chicagói csúcstalálkozóján megfogalmazott NATO-erők 2020 koncepcióban (NATO Forces 2020) modern, szorosan összekapcsolt, magas színvonalon kiképzett, felszerelt és irányított erők kialakítását tűzték ki célul. Az elképzelés alapvető eleme, hogy a NATO birtokában legyen azoknak a képességeknek és alkalmazhassa azokat, amelyek a küldetéséből eredő valamennyi feladat sikeres végrehajtásához szükségesek. Ezt hivatott elősegíteni a szövetség Okos védelem koncepciója és az Összekapcsolt haderők kezdeményezés.

A Smart Defense koncepcióját a 2008-ban kezdődött gazdasági-pénzügyi válságnak a védelmi szektorra gyakorolt súlyos hatása hívta életre a 2010-es lisszaboni csúcstalálkozón. Eredeti célja »kevesebb pénzért nagyobb biztonság« elérése és az együttműködések rugalmasabbá tétele volt, amelyet a katonai képességek közös, többnemzeti beszerzésével, fejlesztésével és fenntartásával, valamint más intézményekkel, főként az Európai Unióval való együttműködés révén hivatott megvalósítani.»¹³

A Smart Defense (Okos védelem) koncepció lényege, hogy szolidaritáson alapuló együttműködéssel próbálja meg kiegyensúlyozni a védelmi kiadások csökkentését úgy, hogy a védelmi képességek továbbra is a megfelelő szinten maradjanak. A kezdeményezés egyúttal azt a célt is szolgálja, hogy az európai szövetségek az Amerikai Egyesült Államokkal egyenlő mértékben vegyék ki részüket a NATO-kiadások finanszírozásából.¹⁴

Ugyanakkor, ahogy a NATO Védelmi Kollégium egy 2012-es tanulmánya rámutatott, a katonai képességek terén mutatott együttműködés sikeressége előtt több, elsősorban a politikai szinten jelentkező akadály is áll, amelyeket a tagállamoknak le kell küzdeniük a NATO hitelességének megőrzése érdekében. Idetartozik az államok érdekérvényesítő hozzáállása a katonai jellegű információk kapcsán, valamint a nemzeti szuverenitás elsődlegessége.

Tovább nehezíti a helyzetet a katonai műveletek tervezése és végrehajtása során, hogy a tagállamok közötti együttműködés egyes esetekben arra is kiterjedhet, hogy egy szövetséges állam haditechnikai eszközei és katonái felett egy másik szövetséges ország rendelkezik, amelyhez nagyfokú bizalom szükséges, hiszen az esetleges veszteségeket és ennek belpolitikai következményeit annak az államnak a vezetése kell hogy viselje, amely rendelkezésre bocsátotta az eszközöket és a katonákat.

A NATO politikai és katonai vezetésének az a célja az Okos védelem koncepció megvalósításával, hogy rábírja a tagállamokat a jelenleginél jóval nagyobb nemzetközi összefogásra, hogy az országok gazdasági, ipari és politikai képessége együttesen segítse a szövetség jövőbeni működését, elsősorban a katonai műveletek végrehajtása területén. A szövetség igyekszik megtalálni azokat a kulcspontokat, kitorési lehetőségeket, amelyek területén lehetőség mutatkozik a többnemzeti együttműködésre, összefogásra.

Ezek közé a területek közé sorolhatjuk például a légi úton történő csapatszállítást, az erők kiképzésének és megóvásának összehangolását, vagy akár a jelenleginél hatékonyabb felderítési képességek alkalmazását.

¹³ Budai Ádám: A NATO vezérkari főnökeinek budapesti találkozója. <http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1351> (Letöltve: 2013. 11. 22.)

¹⁴ NATO Katonai Bizottság konferenciája, Budapest. <http://www.nato.int/cps/en/SID-077AADF5-558C4682/natolive/news> (Letöltve: 2013. 10. 25.)

Az Okos védelem elgondolás tervezői szerint, ha a feladatot sikerül végrehajtani, akkor az európai tagállamok többsége is végre hatékonyságában nem megkérdőjelezhető partnerként kapcsolódhatna be a válságkezelő katonai műveletekbe a jövőben.

A NATO-tagországok védelmi miniszterei 2013. októberi találkozójukon egyetértettek abban, hogy az utóbbi 20 évben végrehajtott afganisztáni és balkáni műveletek tapasztalatainak hasznosítása elsősorban *nagyszabású hadgyakorlatok* megrendezésével biztosítható.

Véleményünk szerint ez azt jelenti, hogy a válságkezelő katonai képesség növelése érdekében a NATO együttműködik a jövőben a katonai műveletet támogató államokkal és szervezetekkel, függetlenül attól, hogy az államok tagjai-e a szövetségnek. (Lásd Siposné Kecskeméthy Klára előadását.¹⁵) A közelmúlt és a szövetség által végrehajtott katonai műveletek tapasztalatait összegezve Anders Fogh Rasmussen főtitkár korábban erről így nyilatkozott: „*Ha katonai műveletet hajtunk végre, vagy egy konfliktust igyekszünk megelőzni, kapcsolatba kell lépniünk az érintett felekkel és a releváns szereplőkkel. A szövetségnek ennek fényében olyan szervezetté kell válnia, amely globális partnereivel együtt vitatja meg a felmerülő közös problémákat. [...] Két egymást átfedő leckét kellett megtanulnunk Afganisztánban: egyrészt átfogó megközelítésre, másrészt fejlett partnerkapcsolatokra van szükség a békeműveletekben.*”¹⁶

A NATO katonai vezetése számára nagyon lényeges, hogy a számára felajánlott erők bárhol bevetethők legyenek. A tanácskozáson ismét elhangzott: a NATO-alapokmány 5. cikkelyét figyelembe véve a bárhol bevethető nagy mozgékonyaságú csapatok szolgálják csak a szövetség érdekeit a végrehajtható katonai műveletben. A logisztikai képességek erősítése vagy bővítése jelentősen megterheli az egyes országok költségvetését, ami a jelenlegi általános gazdasági helyzetben komoly kihívás. A közös képességek lehetőség szerinti egyenletes elosztása ebben a tekintetben is a szövetség kiemelt feladata, hiába is rendelkezik mondjuk az Amerikai Egyesült Államok hadereje gyakorlatilag minden olyan képességgel, amely a NATO-nak szükséges, ha ezzel a lehetőséggel egyedül van.

Ennek érdekében a szövetség szakértői kiemelt kérdésként kezelik az Összekapcsolt haderők kezdeményezést, melynek fontosabb tartalmi elemeiről 2013. október 22-én állapodtak meg a védelmi miniszterek.

2014-től a NATO *katonai műveleti tevékenységek* helyett a *katonai műveleti felkészültségre* kerül majd a hangsúly, így a szövetségnek továbbra is meg kell majd őriznie azokat a képességeit, melyekkel végre tudja hajtani a *stratégiai koncepciójában* foglalt legfontosabb feladatait, és magas fokú készenlétben tarthatja erőit. Ennek elérése érdekében a tagállamok a „*NATO-erők 2020-ban*” című koncepciójukban modern, szorosan együttműködő, megfelelően felszerelt és jól képzett erők kialakítását tüzték ki célul. Az Összekapcsolt haderők kezdeményezés elgondolás célja a NATO katonai ereje hatékonyságának és felkészültségének a fenntartása a széles körű képzési programok, gyakorlatok, valamint a rendelkezésre álló technológiai lehetőségek legjobb kihasználásával. A tagállamok katonai törzsei dolgozzák majd fel az elmúlt 20 év műveleteinek tapasztalatait, hogy a szövetségesek a jövőben még hatékonyabban működhessenek majd együtt a lehetséges katonai műveletek végrehajtásakor.¹⁷

¹⁵ Siposné Kecskeméthy Klára: Mediterráneum – Az átalakuló NATO-partnerség. X. Mediterrán Világ Szimpózium, 2013. november 22. (Az előadást elfogadta a Kelet-Mediterrán és Balkán Fórum c. folyóirat.)

¹⁶ „Afghanistan and the Future of Peace Operations” Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the University of Chicago. http://www.nato.int/cps/en/SID-3AA14427-CF021B4F/natolive/opinions_62510.htm?selectedLocale=en (Letöltve: 2013. 11. 21.)

¹⁷ Selján Péter: A NATO védelmi miniszterei brüsszeli találkozója, 2013. október 22–23. <http://www.biztonsagpolitika.hu/> (Letöltve: 2013. 11. 05.)

Robert Gates volt amerikai védelmi miniszter 2011. június 10-én Brüsszelben a következőket mondotta a szövetség katonai műveleiről, a tagállamok képességeiről: „*A múltban többször nyíltan hangot adtam aggodalmamnak, hogy a NATO kettészakadhat: egyik oldalon azok lehetnek, akik »puha« – humanitárius, fejlesztési, békefenntartó – műveletekre specializálódnak, másik oldalon pedig azok, akik »kemény« harci műveleteket hajtanak végre. Kettészakadhat azokra, akik hajlandóak és képesek megfizetni biztonságunk árát, és azokra, akik inkább élvezik a NATO-tagság előnyeit, de nem osztoznak a költségekben és a kockázatokban. Ez már nem elméleti lehetőség. Ma itt tartunk – és ez elfogadhatatlan.*”

„*Sajnálatos, mégis valóságos probléma, hogy a forrásszűkösség nem múlik el egyhamar. Éppen ezért napjainkban nem az jelenti számunkra a kihívást, hogy hogyan tartsuk fenn a védelmi kiadások szintjét a szövetség szintjén, hanem az, hogy ezeket a korlátozott (és csökkenő) forrásokat mire, milyen prioritások mentén használjuk fel.*”

A NATO tagállamait érintő gazdasági és pénzügyi válság hatásáról, valamint a védelmi szektor forráshiányának következményeiről tartott előadást Csiki Tamás, az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont munkatársa, amelyben felvázolta a szövetség lehetséges katonai műveletei végrehajtásának együttműködési, szervezeti és katonatechnikai hátterét, a tagállamok részvételi lehetőségét.¹⁸

A szövetség célja továbbra is a modern, rugalmasan, akár stratégiai távolságban is bevethető, interoperábilis erők fenntartása és fejlesztése, amelyre a többnemzeti képességfejlesztési programok és az együttműködés jelenthetnek választ. Ennek megfelelően folytatódik a szövetség transzformációja és szervezeti reformja, valamint az Okos védelem koncepció tételes kidolgozása és megvalósítása eredményeként az erők fejlesztése, melynek alapelemeit a „*Védelmi képességek: a NATO-erők 2020-ban*” című dokumentumban rögzítették.

A NATO célja, hogy modern, szoros összeköttetésben működő, együttműködni képes, és ennek megfelelően felszerelt, kiképzett, gyakorlatoztatott és irányított fegyveres erőket alakítson ki. Mindez döntően az Okos védelem koncepciója köré épül.

A védelmi képességek helyzetéről is tanácskoztak az Európai Unió állam- és kormányfői az elmúlt év december 19–20-án Brüsszelben, a közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozón.

A találkozó legfontosabb megállapításainak lényege a következő. Ami az Európai Unió tagállamainak a gyakorlati cselekvési képességét illeti, az elmúlt két évben a szakértők mind a NATO, mind az Európai Unió részéről arra figyelmeztettek, hogy tagállamaik rövid időn belül kritikus katonai képességeket veszítenek el. Az elmúlt években megkezdett „védelmi reformjaik” döntően költségcsökkentést, haderőcsökkentést, egyes haditechnikai (akár fegyvernemi szintű) eszközrendszerek részleges vagy teljes felszámolását, beszerzési és modernizációs programok elhalasztását, elnyújtását jelentették. A mennyiségi csökkentésnek azonban kétségtelenül minőségi – a hadműveletek végrehajtási képességét alapvetően meghatározó – következményei is lesznek, állítják a szakértők. A csúcstalálkozó egyik fontos eseménye volt, hogy döntöttek a *stratégiai képességhiányok pótlását célzó együttműködési programokról négy területen: légi utántöltés, távirányítású légi rendszerek, kibervédelem és a műholdrendszerek fejlesztése.*

A programokban részt vállaló államok számától, forrásaitól és szándékaitól függ, hogy ezek a gyakorlatban milyen eredményt hoznak. A szerző (Csiki Tamás) úgy ítéli meg, hogy továbbra is hiányzik az a közös nevező, ami alapján a tagállamok egységes keretbe foglalva

¹⁸ Csiki Tamás: Európai válaszok a védelmi szektor forrásszűkösségére. Biztonságpolitikai konferencia, Budapest, 2013. november 19.

lennének képesek a jelenleginél lényegesen mélyebb együttműködésre vagy fellépésre. Amíg az EU nem alkot új, naprakész, a közös kül-, biztonság- és védelempolitika valamennyi lehetséges eszközt magában foglaló nagy stratégiát, az egyes részterületeken sem várható mélyülő együttműködés.

Összességében a következő években az európai államok arra lehetnek képesek, hogy (a NATO klasszikus területvédelmi feladatainak ellátása mellett) dandárerejű hagyományos erőket telepítsenek válságkezelő műveletekre, melyek reális földrajzi határa a Földközi-tenger térsége. Ezen túlmenően csak a francia és a brit erők lesznek képesek önállóan műveleteket vezetni, de ezek is csak bizonyos korlátok között. Az európai államok haditengerészeti erői is jelentős mértékben csökkennek, ezért összességében egy „líbiai típusú” művelet végrehajtása lehet a felső határa az Európai Unió tagállamai képességeinek. A különböző térségekben egyidejűleg kirobbanó válságok kezelése pedig akár problémát is okozhat a jövőben az európai biztonság szempontjából – hangsúlyozza a szerző.¹⁹

Klaus Wittmann, a NATO Védelmi Kollégiumának volt igazgatója már 2009-ben, a Strasbourg–Kehl-csúcstalálkozót követően hosszabb tanulmányt jelentetett meg, amelyben részletesen indokolta egy új koncepció kidolgozásának és elfogadásának szükségességét a tagállamok állam- és kormányfői részéről a katonai műveletek átgondolásáról, formai és tartalmi kérdéseinek korszerűsítéséről. Tanulmányában többek között a következőket írja a tagállamok fegyveres erőinek képességével összefüggésben: *„A jövőben olyan képességek kifejlesztése szükséges, amelyek mind a védelmi, mind az expedíciós (külföldre küldött) erők számára alapvetőek. (Feltehetően a szerző itt a telepíthetőségre, a képességek megóvására és a rugalmasságra gondolt.) Nem lehet szó a szerződésben rögzített feladatok lecseréléséről, sokkal inkább azok kiszélesítéséről, figyelemmel a katonai műveletek tartalmának bővülésére. Ennek megfelelően az ambíciószintek újragondolása sem kerülhető meg az új stratégia kidolgozása előtt.*²⁰ A tanulmány is igazolja, hogy a szövetség már hosszú idő óta foglalkozik a katonai műveletek elméletével és gyakorlatával.

Szakemberek szerint a 21. század az ultramodern technika és a fejlett technológia százada, amely olyan haditechnikai eszközöket és fegyvereket biztosít a katonáknak, amelyeket korábban nem ismertek. A kisebb darabszámú, de rendkívül hatékony precíziós fegyverek rendszeresítése törvényszerűen igényli a haderők átalakítását a vezetés, a létszám és a hadieszközök mennyisége területén.

A hadtudomány fejlődése és a korszerű katonai műveletek általánossá válása – úgy gondoljuk – elfogadott tény, és szinte valamennyi ország katonai oktatási intézetében első helyen szerepel a kutatások listáján. A kérdésről Szenes Zoltán a következőket írta: *„Ma a modern haderőket mindenütt a világon a korszerű tudomány és technológia alkalmazása jellemzi. Bár a háború társadalmi jelenség, a hadviselés mindig a katona és a fegyver (technológia) közös vállalkozása marad. Ma különösen az NBIC (a nanotechnológia, biotechnológia, információs technológia és a kognitív tudományok) fejlődése hat az emberitársadalmi fejlődésre, így a haderők alkalmazására, a fegyverrendszerek, a vezetés-irányítás és a kiképzés változására is. A modern harceszközök teljes körűen alkalmazzák a korszerű tudomány és technológia elérhető vívmányait.”²¹*

¹⁹ Csiki Tamás: Az Európai Tanács közös biztonság- és védelempolitikai csúcstalálkozójának háttere és eredményének értékelése. Nemzeti Közszerzői Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések, 2014/1.

²⁰ Klaus Wittmann: Towards a New Strategic Concept for NATO. NATO Defense College, Research Division (NDC Forum Paper 10) Rome, September 2009. 83–95. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=108701> (Letöltve: 2013. 10. 20.)

²¹ Szenes Zoltán: Velünk élő tudomány. Honvédségi Szemle, 2013/6., 3–6.

A következő évtizedekben, a haditechnikai eszközök rohamos fejlődésének következményeként, a jövő háborúiban megváltozhatnak a hagyományos módszerek a hadműveletek és a harcok megvívása terén. Mindezt a változást a merőben új típusú és rendszerű haditechnikai eszközök, valamint a katonai robotok tömeges alkalmazása eredményezheti.

Befejezés

Mind a keleti, mind a nyugati katonai szakirodalmat tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy a jövő katonai műveleteiben valószínűleg nem az ellenség megsemmisítése, az ország elfoglalása lesz a fegyveres erőt felügyelő politika célja, hanem a válság megszüntetése, a béke és a biztonság megőrzése a hadműveleti területen. Továbbá, a régi (hagyományos) és az új hadviselési formák, módok együtt lesznek jelen a műveletekben. Valószínű, hogy mind gyakrabban kerül sor aszimmetrikus műveletekre a világ bármely térségében.²²

A jövő katonai műveleteit döntően összhaderőnemi és többnemzeti keretben hajtják végre. Ez megköveteli az „*egymással való együttműködés képessége – az interoperabilitás*” fogalmának újraértelmezését. Az egymással együttműködni képes eszközrendszereken túl minden korábbinál nagyobb jelentősége lesz a katonák közötti kapcsolatnak; az összhaderőnemi képzési és kiképzési programok következetes kidolgozásának és végrehajtásának; az összhaderőnemi alkalmazási elvek és doktrínák azonos szintű ismeretének és értelmezésének.

A NATO-tagállamok fegyveres erőinek geopolitikai, geostratégiai jelentősége a jövőben is megmarad. Ugyanakkor az *alkalmazhatóság, a rugalmasság, a sokoldalúság* mint minőségi mutatók tekintetében további fejlesztésekre van szükség.

A külföldi szakirodalomban megjelent a hadászati nem nukleáris erő fogalma, amely alatt a hadászati felderítő- és csapásmérő rendszereket és a gyors globális csapás végrehajtásához szükséges eszközöket értjük. A szakemberek véleménye szerint ezek a rendszerek képesek hatékonyan oltalmazni az ország területét és a fegyveres erőket, valamint alkalmasak a kozmikus térből érkező támadások kivédésére, továbbá a légi-kozmosz térben az ellenséges eszközök elpusztítására.

Véleményünk szerint a jövő katonai műveleteiben a mennyiségnek és a minőségnek új arányai alakulnak ki a művelet megvívásának valamennyi területén. Más szóval, a most még esetenként meglévő mennyiségi szemléletet fel fogja váltani a minőségi megközelítés valamennyi parancsnoknál és katonánál.

A teljes képességalapú fegyveres erő kialakítása valamennyi tagállamban a politikai cél és a gazdasági lehetőség függvénye marad a jövőben is. A Magyar Honvédség képességének fejlesztése érdekében nem lehet pontos képet felrajzolni, csupán változatokat és fejlesztési irányokat fogalmazhatunk meg. Ugyanakkor már ma látható, hogy a két haderőnem közötti jelenlegi arányokat célszerű megváltoztatni a szállító és harci helikopterek, valamint a légvédelmi csapatok javára. A jövőben nem zárható ki az sem, hogy a haderőnemek egyes részei vagy fegyvernemek egybekapcsolódnak, esetleg új fegyvernem jelenik meg a képességfejlesztés érdekében. Harcászati szinten a *rugalmasság, a sokoldalúság* mint követelmény teljesítése érdekében további harcesportok kialakítására lesz szükség.

Véleményünk szerint a chicagói csúcstalálkozó befejezése után a tagállamok politikai és katonai vezetői választ kaptak a kérdésre: hogyan lehet és kell a kollektív védelmet értelmezni és a gyakorlatban megvalósítani az elkövetkezendő években? Más szóval, napjainkban a Washingtoni Szerződésben megfogalmazottak érvényben vannak-e, és ha

²² Szenes Zoltán: Katonai kihívások a 21. század elején. Hadtudomány, 2005/4., 25–30.

igen, akkor azokat hogyan kell alkalmazni a katonai műveletek megvívásakor? Továbbá, a fegyveres erőt hogyan kell felkészíteni?

Úgy gondoljuk, Clausewitz tanácsa a feltett kérdésre jó eséllyel segít megtalálni a választ: „*Senki sem kezd háborút, vagy helyesebben szólva, józan gondolkodással senki sem teheti azt meg anélkül, hogy előzőleg gondolatban ne tisztázza, hogy mit akar elérni a háborúval, és hogyan vívja azt meg. Az előbbi a politikai szándék, az utóbbi a hadművelet.*”²³

A NATO vezetése alatt álló erőknek képeseknek kell lenniük a hatékony együttműködésre, függetlenül a tagállami stratégiák, a vezénylés nyelve, a vezetési struktúrák, a harcjeljárások és a kiképzés terén mutatkozó különbségektől. Az interoperabilitást részben a tagállami haderők közötti gyakorlatok, részben pedig a NATO-tagállamok és a partnerországok fegyveres erőivel való együttműködés hivatott biztosítani és javítani.

A szövetség katonai erejének elsődleges szerepe a béke védelme, továbbá a tagállamok területi integritásának, politikai függetlenségének és a lakosság biztonságának a garantálása. Ennek megfelelően a szövetségi erőknek képeseknek kell lenniük a hatékony elrettentésre és védelemre. Megjegyzendő, hogy a szövetség folyamatosan változó biztonsági környezetben tevékenykedik, állandóan katonai és nem katonai eredetű kockázatok sorának van kitéve, melyek több irányból is érkehetnek, előrejelzésük pedig gyakran nehézségekbe ütközik. Figyelembe véve az észak-atlanti szövetség műveleteinek többnemzeti jellegét, szükséges a tagállamok haderői közötti koherencia és interoperabilitás fejlesztése. A közös doktrínák, harcjeljárások és standardok alkalmazása éppúgy elengedhetetlen, mint a szövetség erőinek megfelelő kiképzése és az együttműködés fejlesztése.

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

John Keegan: *A csata arca*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013.

Zbigniew Brzezinski: *Stratégiai vízió – Amerika és a globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2013.

Kiss Álmos Péter: *A negyedik generációs konfliktusok jellemzői és tapasztalatai* (PhD-értekezés). Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2011.

United States Government Interagency Counterinsurgency Initiative Bureau of Political-Military Affairs Printed January 2009, Washington DC, 68. The drafting of this Guide was led by the Bureau of Political-Military Affairs, Department of State.

Marsai Viktor: *A külföldi szerepvállalás első négy hónapja Maliban*. NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések, 2013/7., ISSN 2063-4862, 1–10.

ELEKTRONIKUS IRODALOM

The New Operating Model. How Defence Works. <https://www.gov.uk/government> (Letöltve: 2013. 10. 24.)

Plan X: DARPA's new project seeks to make cyberwarfare a routine part of U.S. military operations. <http://endthelie.com/2012/08/21/> (Letöltve: 2013. 10. 24.) NATO's "Operation Unified Protector": More than 15,000 sorties directed against the Libyan People. <http://www.globalresearch.ca/> (Letöltve: 2013. 10. 24.)

²³ Karl von Clausewitz: A háborúról, I. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1961.

- Russian Missile Forces to Field All-New Arsenal by 2021. http://en.ria.ru/military_news/20131023/184312350 (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Russia's armed forces ready for major war – military chief. <http://www.phantomreport.com> (2013. 10. 24.) http://en.ria.ru/military_news/20131023/184312350/ (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Военная операция в "опиумной житнице" Афганистана. http://www.rfi.fr/acturu/articles/122/article_5468.asp (Letóltve: 2013.10. 24.)
- Military Reform: Toward the New Look of the Russian Army (Valdai Discussion Club Analytical Report). http://vid-1.rian.ru/ig/valdai/Military_reform_eng.pdf (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Russian air force undergoes biggest drill in twenty years. <http://rbth.co.uk/society/2013/06/09/> (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Масштабная войсковая операция на Дальнем Востоке. <http://www.gorod55.ru/news/article/show/?rubric=7&id=22631> (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Грузия провела боевую операцию на российской границе. <http://polit.ru/news/2012/08/30/georgia/> (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Министр обороны России генерал армии Сергей Шойгу принял участие в заседании Совета Россия-НАТО. http://function.mil.ru/news_page/country/more.htm?id=11860504@egNews (Letóltve: 2013. 10. 24.)
- Коллегия Минобороны: планы военной реформы выполняются. <http://topwar.ru/33503-kollegiya-minoborony-plany-voennoy-reformy-vypolnyayutsya.html> (Letóltve: 2013. 11. 07.)
- Владимир Путин на коллегии Минобороны дал оценку ходу военной реформы. <http://www.itv.ru/news/social/227347> (Letóltve: 2013. 11. 07.)
- Военные конфликты: взгляд за горизонт. http://nvo.ng.ru/concepts/2013-04-12/1_conflicts.html (Letóltve: 2013. 11. 08.)
- Сетецентричные войны. Новая (сетевая) теория войны. <http://communitarian.ru> (Letóltve: 2013. 11. 08.)
- Сетевые войны XXI века (Вооруженная борьба нового типа означает заведомое установление полного и абсолютного контроля над всеми участниками боевых действий и тотальное манипулирование ими во всех ситуациях). <http://army.lv/ru/Setevie-voyni-XXI-veka/2636/4268> (Letóltve: 2013. 11. 08.)
- Командующий Войсками ВКО: особенные надежды возлагаем на систему С-500. <http://ria.ru/interview/20131128/980274720.html> (Letóltve: 2013. 11. 29.)
- Константин Богданов: "Быстрый глобальный удар": за 60 минут в любую точку Земли. <http://ria.ru/analytics/20131212/983737904.html> (Letóltve: 2013. 12. 15.)
- United States Government Interagency Counterinsurgency Initiative. January 2009. The Guide is available electronically at: www.state.gov/t/pm/ppa/pmppt (Letóltve: 2013. 12. 15.)

Horváth L. Attila mk. alezredes:

A TERRORIZMUS JELLEMZŐI¹

A terrorizmus fogalmának meghatározása nem csupán a posztmodern korban okoz nehézséget. Olyan jelenségről van szó, amelyet történelmi kategóriának is felfoghatunk, így értelemszerűen a jellemzői, megjelenési formái és hatásai folyamatos változáson mentek keresztül. Ebből következően szinte lehetetlen minden ismérvet egy fogalmi meghatározásban összefoglalni.² Hasonlóan nehéz kategóriába sorolni azt is, hogy kit nevezhetünk terroristának, holott a terrorizmus valamilyen formában az emberiség történetében mindig is létezett.

Az asszaszinokat, a fojtogatókat, a zelótákat szinte minden terrorizmussal foglalkozó tanulmány említi. A szerzők nem feledkeznek el a francia forradalom éveiben kialakult állami erőszakról sem, amelyet nem másnak, mint a „Régime de la terreur”-nak, vagyis a terror uralmának hív a történettudomány. Komoly vita folyik arról, hogy korunk terrorizmusa mikor kezdődött? A modernkori terrorizmus kialakulása kétségtelenül az 1960-as évek repülőgép-eltérítéseihez köthető, ezért ezt a terminológiát is alkalmazni fogom. A legátfogóbb megközelítést e tekintetben David C. Rapoport alkalmazta, aki korunk terrorizmusának, a modern terror kezdeteit a XIX. század végéhez, az anarchizmus kialakulásához köti.³ A szerző az azóta eltelt időszakot négy ciklusra (hullámra) osztja fel; az egyes időszakok kezdete és vége nem válik el egymástól nagyon mereven, mintegy szimbolizálva a terrorizmus sokszínűségét. Az egyes időszakok a következő megoszlásban követik egymást:

- anarchista hullám a XIX. század végétől az első világháború végéig;
- antikolonialista hullám az első világháború végétől az 1960-as évek végéig;
- az újbaldali hullám az 1960-as évek végétől 1979-ig;
- a vallási hullám kezdete: 1979-ben az iráni iszlám forradalom és a szovjet bevonulás Afganisztánba.⁴

David C. Rapoport történelmi érvekkel alátámasztott rugalmas felosztása példát kell hogy jelentsen abban is, hogy a terrorizmus jelenségét nem lehet néhány jellemzőt kiragadva vizsgálni. Az egyes hullámok nem előzmények nélkül következtek be, napjainkban az ún. vallási hullám időszakában sem kizártak a szélsőbaloldali, vagy a szélsőjobboldali merényletek. Az 1960-as évek kezdetétől sem lehetett a terrorizmust nemzeti ügyként kezelni.⁵ A terrorizmus nemzetközi értelmezését a terrorcsoportok kényszerítették ki, ezen a területen napjainkban már a globalizmus jeleit nap mint nap tapasztalhatjuk.

¹ Részlet a szerzőnek a Zrínyi Kiadó gondozásában megjelent, A terrorizmus csapdjában című új könyvéből.

² Varga István: Adalékok a terrorizmus körbonctanához. Létünk. XV. évfolyam, 5. szám, 1985., 737–749.

³ Rapoport, David C.: The Four Waves of Modern Terrorism. In: Rapoport, David C. (eds). Terrorism. Critical Concepts in Political Science. Volume IV. The Fourth or Religious Wave. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 2006/b 3–30.

⁴ Uo.

⁵ Tomolya János – Padányi József: A terrorizmus jelentette kihívások. Hadtudomány, 2012. 3–4. szám, 34–67.

Meghatározási nehézségek

A terrorizmus fogalmi meghatározása az 1960-as évektől kihívást jelentett a társadalomtudósoknak, biztonságpolitikai és katonai szakértőknek, valamint a terrorfenyegetettségben érintett országok politikai elitjének. Univerzális, nemzetközileg elfogadott definícióval csak úgy találkozhatunk, ha valaki önkényesen kisajátítja magának a jogot, hogy egy mindenre kiterjedő megfogalmazást próbál elfogadtatni. A próbálkozás minden bizonnyal kudarcra van ítélve, hiszen az a kérdés is nehezen eldönthető, hogy ki a lázadó, ki a terrorista. 1980-ban jelent meg az Alex P. Schmid és Albert J. Jongman szerzőpáros *Political Terrorism* című könyve. A szerzők a terrorizmus 109 fogalmi meghatározását elemezték, értékelték és csoportosították, munkájuk alapműnek tekinthető.⁶

A terrorizmussal foglalkozó kutatók két nagy iskoláját különbözteti meg Boaz Ganor izraeli szakértő. Véleménye szerint, míg az egyik iskola pszichológiai-szociológiai alapon, addig a másik a politikai racionalitás talaján közelít a problémához. A pszichológiai-szociológiai iskola képviselői a jelenség lélektani és társadalmi hátterét vizsgálják. Ezzel szemben a terrorizmushoz a politikai racionalitás oldaláról közelítők azt vallják, hogy a terrorcsoportok egy „költség-haszon” elemzést követően tudatosan vállalják az erőszakos cselekményeket, mert ezt tartják a leghatékonyabb eszköznek céljuk elérése érdekében.⁷ A szerzők már a kutatási módszerek ismertetésénél tulajdonképpen választ adnak a jogosan felmerülő kérdésre: miért ilyen árnyalt a tudományban a terrorizmus fogalmi megközelítése? A fogalomalkotás elterjedésének okait a szerzők a jelenség sokoldalú megközelítésében látják. Egymástól gyökeresen eltérő meghatározást adhat két kutató akkor, ha az egyik a politológia, a másik az áldozatok és a célpontok oldaláról vizsgálja az erőszaknak ezt a sajátos formáját.⁸

Schmid és Jongman munkájának megjelenése után a terrorizmussal foglalkozó kutatók, szakértők körében a fogalomalkotási kedv alábbhagyott, helyette 2001. szeptember 11-ig a közös jellemzők elemzése, a terrorizmus megjelenési formáinak vizsgálata terjedt el. Egyeséges megközelítés ebben a tekintetben sem létezik. Az Amerikai Egyesült Államok elleni terrortámadás-sorozat után érthető módon ismét „fogalomalkotási láz” tört ki. A globális terrorizmus elleni nemzetközi válaszok miatt még azokban az országokban is választ kellett adni az aszimmetrikus kihívásokra, ahol a terrorfenyegetettség mértéke olyan alacsony volt, hogy jószerivel mérni sem lehetett. A terrorizmus elleni háborúban a nemzetközi szervezetek, nemzetállamok sorra alakították ki a saját antiterrorista stratégiájukat, vagy egészítették ki a korábbi biztonságpolitikai alapidokumentumaikat válaszul az új kihívásokra. A kiinduló alap a veszély és a probléma megfogalmazása volt. Léteznek nemzetközileg elfogadott meghatározások is, pl. az ENSZ-ben, a NATO-ban vagy az Európai Unióban. Az Európai Unióra jellemző, hogy a közösség igyekszik elfogadni egy közös meghatározást. Ugyanak-

⁶ Schmid, Alex P.–Jongman Albert J.: *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Concepts, Data Bases, Theories & Literature*. Transaction Publishers. Third paperback printing. New Brunswick New Jersey. 2008. 4–5. A mű túlzás nélkül alapműnek tekinthető, ennek ellenére a magyarországi köz- és tudományos könyvtárakban szinte hozzáférhetetlen.

⁷ Ganor, Boaz: *Trends in Modern International Terrorism*. In.: Weisburd, David, et al. (ed). *To Protect and To Serve: Policing in an Age of Terrorism*. Springer Science+Business Media, LLC 2009. 11–42. DOI 10.1007/978-0-387-73685-3_2. (Letöltve: 2010. 10. 12.)

⁸ Uo.

kor a tagállamok továbbra is fenntartják a jogot, hogy – a közösségi normákat tiszteletben tartva – megfogalmazzák: mit jelent számukra a terrorfenyegetettség.⁹

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás előtt Boaz Ganor abból az alapkérdésből közelített a terrorizmushoz és a fogalmi meghatározásokhoz, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a terroristát a szabadságharcostól megkülönböztetik. Ganor az újabb meghatározások helyett olyan ismertetőjegyek felállítását javasolja, amelyek sokak számára elfogadhatóak.¹⁰ Az izraeli szakértő kritériumait Jonathan Barker az eredetileg „The No-Nonsense Guide to Terrorism”, magyarul „Terrorizmus” címmel megjelent könyvében leegyszerűsítette és az alábbiak szerint ajánlotta elfogadásra:

- az erőszak alkalmazása vagy azzal való fenyegetés;
- amely civil célpontokat is fenyeget;
- az erőszaknak, illetve az azzal való fenyegetésnek legyenek politikai céljai.¹¹

Az ENSZ, az Európai Unió és a NATO által elfogadott meghatározások közül közös ismérvként lehet kiemelni azt, hogy az olyan erőszakcselekményeket sorolják be a terrorizmus fogalomkörébe, amelyeket politikai-ideológiai célból követnek el a társadalmi, gazdasági, kormányzati stb. stabilitás aláásása érdekében.

Barker szerint Ganor megközelítése azért is jó, mert igaz az állami, a csoportos és az egyéni terrorra is.¹² A különböző ideológiai alapon szervezett csoportok által elkövetett terrorcselekmények értelmezése és azonosítása sem jelent könnyű feladatot. A terrorizmus rejtett csoportokhoz való köthetőségét csak azok kérdőjelezhetik meg, akik magát a terrorizmus létezését is tagadják. Az állami terrorizmus megnyilvánulási formáit sok szakértő eleve vitatja, azonban a létezését nem igazán lehet megkérdőjelezni. Az állami terrorizmus alatt nem csupán azokat a helyzeteket és időszakokat lehet érteni, amikor a diktatórikus államok valamilyen szélsőséges ideológia nevében a saját állampolgáraik élet- és vagyonbiztonságát tömegesen veszélyeztetik. Ide lehet és kell azokat a cselekményeket is sorolni, amikor az egyes kormányzatok terrorakciók megszervezését és végrehajtását valamilyen formában közvetlenül vagy közvetett módon támogatják.

A terrorakciókban az államok „szerepvállalásának” módjait viszonylag könnyű meghatározni. Az államok a terrorcsoportok által kezdeményezett és szervezett akciókhoz műveleti támogatást nyújthatnak, maguk is kezdeményezhetnek olyan támadásokat, amelyeket valamelyik terroristacsoporttal hajtathatnak végre. A harmadik mód, amikor az állam a terrororganizációk kihagyásával, valamelyik szervezetével vagy ügynökével hajtathat végre terrorcselekményt.¹³ Bármelyik támogatási módot is alkalmazza az állam, nagyon nehéz bizonyítani, hiszen az államok ilyen esetekben igyekeznek a „bizonyítékokat” örökre eltüntetni, illetve a nemzetközi jogi előírások vagy a diplomáciai szokások mögé „bújni”. Az államok által nyújtott támogatási formákat sokkal nehezebb azonosítani és bizonyítani, mint a támogatási módo-

⁹ Defining Terrorism. Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law. European Commission under Sixth Framework Programme. Deliverable 4, Workpackage 3, 2008. 8–20. <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP3%20Del%204.pdf> (Letöltve: 2012. 12. 17.) (a továbbiakban: Defining Terrorism. Transnational Terrorism.)

¹⁰ Ganor, Boaz: Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? International Policy Institute for Counter-Terrorism. 1998. 8–14. <http://www.ict.org.il/ResearchPublications/tabid/64/Articlesid/432/currentpage/1/Default.aspx> (Letöltve: 2013. 09. 15.)

¹¹ Barker, Jonathan: A terrorizmus. HVG Kiadói Rt., Budapest, 2003., 26.

¹² Uo.

¹³ Józsa László: Globális terrorizmus – fogalmi kérdések. In: Tóth Péter (szerk.): Válaszok a terrorizmusra, avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig. SVKH – Chartapress Kft., Budapest, 2002., 85–104.

kat. Az egyes kormányok a terrorcsoportoknak igen széles körben nyújthatnak segítséget. Az ilyen jellegű felsorolás elejére a „teljesség igénye nélkül”-i megjegyzést feltétlenül meg kell tennie annak, aki erre a szintre lehetetlen feladatra vállalkozik. Az államok az új tagok toborzásától a kiképzési lehetőségek biztosításán keresztül a terrortámadások helyszínén nyújtott logisztikai háttér megteremtéséig pénzzel, fegyverrel, felszerelésekkel, hamis okmányokkal, információkkal és számtalan más módon támogathatják a terrorcsoportokat.

Az egyéni terrorizmus azonosítása is számos kérdést vet fel. Ezek közül a leggyakoribbak közé lehet sorolni:

- Vannak-e/voltak-e a magányos elkövetőnek támogatói?
- A cselekménynek volt-e valós politikai célja, háttere?
- Az elkövető tudatában volt-e tettének a cselekmény pillanatában?

Az egyéni terrorakciót elkövetőket a nemzetközi szakirodalom elég gyakran „magányos farkasoknak” nevezi. Az elnevezés elszánt, megszállott emberekre is utal. A magányos terroristák többségére valóban illenek ezek az jelzők. Elszántságuk és kitartásuk mellett helyenként az azonosításuk is komoly nehézséget okozhat a hatóságoknak. Az „unabomberként” elhíresült anarchista, Theodore Kaczynski sorsa jó példát jelenthet arra, hogy milyen nehéz meghatározni a magányos elkövetők személyazonosságát, majd elfogni őket. A kaliforniai Berkeley Egyetem korábbi matematikaprofesszora 1978-tól 1995-ig, tehát 18 éven keresztül több mint 24 merényletet követett el. Az általa feladott levélbombák három ember halálát és 23 sérülését okozták.¹⁴ Az egyéni terrorizmus veszélyeire hívja fel a figyelmet a norvég, szélsőjobboldali nézeteket valló Anders Behring Breivik által elkövetett terrortámadás-sorozat is. Breivik 2012. július 22-én Oslo kormányzati negyedében egy gépkocsiban elhelyezett robbanószerkezetet robbantott fel, a detonáció nyolc ember halálát és további 30 sérülését okozta, majd néhány órával később Utøya szigetén folytatta akcióját. A szigeten a baloldali Munkáspárt ifjúsági táborában 69 fiatalot lőtt agyon és 66-ot megsebesített. A magányos elkövetőkkel kapcsolatban egyet kell érteni Tólas Péterrel és Csiki Tamással, hogy a szervezethez tartozó terroristákat könnyebb azonosítani, letartóztatni és esetleg az akcióikat megakadályozni.¹⁵

A terrorizmus ilyen sikeresnek nevezhető ganori megközelítését követően, napjainkban is nagyon eltérő terrorizmus-megfogalmazásokat olvashatunk. Ezzel kapcsolatban tudomásul kell venni, hogy másként közelít a jelenséghez egy nagyhatalom képviselője, másként egy olyan kutató, aki szerencsésnek nevezheti magát, mert nem olyan nemzethez tartozik, amely nap mint nap a terrorfenyegetettség árnyékában él. Így bizonyos mértékig „kívülről” szemlélheti a terrorizmussal kapcsolatos eseményeket, amennyiben ezt a média hagyja neki. A ganori kritériumok elfogadása nemzetközi szempontból is meghatározó lenne, mert segítene a terrorizmus elleni valóban közös stratégiákat kialakítani. Ennek ellenére nemzetközi jogi szempontból is felvetődnek a meghatározás nehézségei. A terrorizmus definiálása ebből a szempontból sem könnyű, hiszen a terrorcselekmények elkövetésével kapcsolatban vád alá helyezetttekkel szemben sem nemzetközi büntetőbírói fórumok járnak el.¹⁶

A terrorizmus fogalmi meghatározását nehezíti az is, hogy pontosan egzakt módon megválaszoljuk, milyen célpontok elleni támadásokat sorolhatunk a terrorakciók körébe.

¹⁴ Kushner, Harvey W.: Encyclopedia of Terrorism. Sage Publications, Inc. London, New Delhi, 2003., 81–82.

¹⁵ Tólas Péter – Csiki Tamás: Az Oslói/utóyai merényletről. SVKK, Budapest, 10. 93.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2011/SVKK_Elemzesek_2011_8.pdf (Letöltve: 2012. 01. 12.)

¹⁶ Lattmann Tamás: Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására. Doktori (PhD) értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2012.

Leginkább a katonai erők és objektumok elleni támadások besorolása jelenthet problémát. A hadtörténelem több ezer éves fejlődésében a technikai eszközök evolúciója mellett folyamatosan alakultak a hadviselés nemzetközi jogi szabályai is. Terjedelmi okokból a hadijog kérdéseinek tárgyalására nincs lehetőség, azonban mind a katonák, mind a katonai célpontok ellen elkövetett támadások esetében szükséges érinteni. Ezt a terrorizmussal kapcsolatos különböző adatbázisokban fellelhető eltérések is indokolják, ugyanis nem minden adatbázis sorolja a terrorizmus célpontjai közé a katonák, illetve katonai célpontok ellen elkövetett merényleteket. Az 1949. évi genfi egyezmény kombattánsként határozza meg azokat a feleket, akik (1) felelős parancsnokság alatt állnak, (2) messziről látható, megkülönböztető jelzést viselnek, (3) fegyvereiket nyíltan viselik, valamint (4) hadműveleteikben a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak.¹⁷ Ennek következtében a kombattánsnak minősülő személy a hadijog alapján nem vonható felelősségre a kioltott emberéletekért. Ebben az értelemben ez egyben azt is jelenti, hogy katonai célpontok elleni támadás csupán kombattáns által legitim. Ezzel szemben a terrorista: (1) nem áll felelős parancsnokság alatt, (2) nem visel megkülönböztető jelzést, (3) fegyvereit nem viseli nyíltan, továbbá (4) nem tartja be a hadviselésre vonatkozó szabályokat, így a katonai célpontok ellen végrehajtott merényletek nem minősülhetnek háborús cselekménynek.

A meghatározást nehezítheti, hogy autoriter berendezkedésű államok a más politikai nézeteket vallókra gyakran rásütik a terrorizmus bélyegét. Hasonlóan nehéz helyzet adódik olyan esetekben, ha köztörvényes bűnelkövetőket, esetleg a szervezett bűnözést minősítik politikai céllal elkövetett erőszaknak. Különösen nehéz szétválasztani a szervezett bűnözést a terrorizmustól, de magát a terrorizmus elleni fellépést nehezíti, ha politikai indítékokat keresünk az olyan erőszakos cselekmények között is, ahol a valódi cél a pénz- és vagyonszerzés. Ennek ellenére a kötet egy alfejezetben foglalkozik a tengeri hajózás biztonságát veszélyeztető kalózkodással. A kalózkodást a szerző nem sorolja a terrorizmus fogalomkörébe, de olyan határterületnek tekinti, amely szoros kapcsolatban áll a politikai erőszak megnyilvánulási formájával. A hajók feltartóztatása, jogellenes birtokbavétele, a szállítmány értékesítése, a túsul ejtett személyzet váltságdíj ellenében történő elengedése olyan képességeket feltételez, amely a nemzetközi biztonságot veszélyezteti.¹⁸ A problémával még két okból is foglalkozni kell, mert egyrészt bizonyított tényként kell elfogadni, hogy a kalózkodással szerzett extra profit nagy része illegális csatornákon keresztül a terrorcsoportok pénzügyi támogatását szolgálja, másrészt a globalizált gazdaság működésének egyik alapfeltétele az ellátási láncok biztonságának szavatolása.

A terrorizmus osztályozása

A terrorizmus fogalmi meghatározásához hasonlóan az osztályozásban is rendkívül árnyalt képet mutat Schmid és Jongman. 1988-ban a következő osztályozási szempontokat tartották érdemesnek a szakirodalomból kiválogatni:

- a résztvevők;
- az áldozatok;
- az ok-okozati összefüggések;

¹⁷ A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény (III. genfi egyezmény) 4. cikk. http://kum.gov.hu/NR/rdonlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf (Letöltve: 2012. 05. 31.)

¹⁸ Lattmann Tamás: A szomáliai kalózkodás kérdése a nemzetközi jogban és azon túl. Nemzet és Biztonság. 2010. november, 66–75.

- a környezet;
- az eszközök;
- a politikai orientáció;
- a motiváció;
- a követelések;
- a célkitűzések;
- a célpontok szerinti tényezők.¹⁹

Az osztályozási szempontok kiválogatásával és meghatározásával kapcsolatban általában az a társadalmi elvárás a kutatókkal szemben, hogy a terrorizmus jellemzőit a lehető legteljesebb mértékben térképezzék fel. Léteznek olyan osztályozási szempontok, amelyeknek a kiinduló alapját a terrorfenyegetettség szintje és mértéke határozta meg (pl. forradalmi mértéket öltő vagy forradalmi küszöb alatti, illetve nemzeti vagy nemzetközi).²⁰ Az osztályozás a terrorizmus gyökereinek megismerése és a terrorizmus elleni küzdelem feladatai miatt is fontos lehet.

A terrorizmus gyökerei

Az osztályozáshoz és a fogalomalkotáshoz hasonlóan a terrorizmus gyökereinek a meghatározása sem jelent egyszerű feladatot. A történelmi előzmények ismerete nélkül a kiváltó okokat valójában nem lehet megismerni. Egyben a történelmi tapasztalatok arra is figyelmeztetnek, hogy elhamarkodottan nem lehet a nemzetközi politikában cselekedni, mert a nagyhatalmi játszmák évtizedek múltán is a terrorizmusban éreztethetik hatásukat.²¹ A nehézségek ellenére a társadalomtudósokat és a biztonságpolitikusokat mégis folyamatosan foglalkoztatja az indítékok meghatározása, amely érthető módon a 2001. szeptember 11-ei eseményeket követően ismételtelen a felszínre tört. Az elemzéseket azonban nehezíti, hogy a terrorizmust kiváltó okok a történelem folyamán folyamatos változáson mentek keresztül. Ezért időről időre szükséges az észlelt jelenségek és tapasztalatok alapján a kiváltó okok felülvizsgálata. Ebbe a sorba illeszthető az Oslóban, nemzetközi hírű szakértők bevonásával megrendezett „A terrorizmust kiváltó gyökerek” című konferencia. Az eltérő megközelítések miatt egy adott korban nem is könnyű felsorolni és csoportosítani azokat a tényezőket, amelyek a terrorcselekmények gyökerei lehetnek. Az oslói tudományos tanácskozás tanulmánykötetének szerkesztője a részt vevő szakértők írásai alapján az alábbiak szerint határozta meg a terrorizmus lehetséges okait:

- a demokrácia, a polgári szabadságjogok és a jogállamiság hiánya;
- gyenge és rosszul működő államok;
- gyors modernizáció;
- vallási vagy világi jellegű szélsőséges ideológiák;
- a politikai erőszak történelmi előzményei: polgárháborúk, diktatúrák, forradalmak, megszállások;
- hegemónia és hatalmi egyenlőtlenség;
- illegitim és korrump kormányzatok;

¹⁹ Schmid, Alex P. – Jongman, Albert J.: i. m. (2008), 39–43. Lényegében ehhez hasonló osztályozást ad meg: Józsa László: i. m. (2002)

²⁰ Mozaffari, Mehdi: The New Era of Terrorism: Approaches and Typologies. Cooperation and Conflict 1988. 23:179 DOI:10.1177/001083678802300205. (Letöltve: 2010. 10. 09.)

²¹ Kolko, Gabriel: A háborúk természetrajza a legújabb kori történelemben. Új háborús korszak kezdete? Napvilág Kiadó, Budapest, 2003., 128–134.

- illegitim és korrupt kormányzatok hatalmon tartása külső erővel;
- idegen megszállás vagy gyarmatosító hatalmak jelenléte;
- etnikai vagy vallási eredetű megkülönböztetés;
- amikor az állam nem képes vagy nem szándékozik integrálni az ellenzéki csoportokat és a segítségre szoruló társadalmi rétegeket;
- karizmatikus ideológiai, vallási vezetők jelenléte;
- a társadalmi igazságtalanság élménye;
- valamilyen kiváltó események (tragédiák) bekövetkezése.²²

A terrorcsoportok (terrorizmus) stratégiája – az al-Kaida megjelenése

Általánosságban nem könnyű a terrorizmus stratégiáját elemezni, mert könnyen egy adott kor terrorizmusának jellemzői kerülhetnek előtérbe, amely nem fedti az alcímben megjelölt kifejezést. Az ilyen irányú elemzésekkor szükséges megjegyezni, hogy terrorcsoportok és legfeljebb azonos, vagy „rokon” ideológiai talajon álló szervezetek stratégiájáról érdemes beszélni. A stratégiával kapcsolatban a terrorizmus egészére generálisan talán az fogadható el, hogy az adott politikai céloknak és szervezeti jellemzőknek megfelelően a terrorcsoportok vagy egyének az aszimmetrikus hadviselés jellemzőit kihasználva keresik a könnyen sebezhető, gyenge pontokat. A terrorszervezetek rugalmasan igazodnak a működési területük, vagy kiszemelt célpontjuk politikai, társadalmi, gazdasági és egyéb jellemzőihez.²³ Nem véletlenül jelent kihívást a demokratikus államok számára a terrorizmus.

Egy szervezet stratégiájához a teljesség igénye nélkül a politikai célok meghatározását, a szervezeti struktúra kialakítását, a vezetés rendjének meghatározását, a leendő tagok és támogatók toborzásának módját, a propaganda eszközeinek és módszereinek megválasztását, a pusztítandó célpontokat, az elkövetés módját és eszközét, a potenciális szövetség kiválasztását lehet sorolni. Egy olyan, viszonylag hosszú időn keresztül működő terrorcsoportnál, mint pl. a PIRA volt, a stratégiai célok megvalósításának módszerei többször változtak, pl. 1988-tól 1990-ig gyakorivá váltak a brit katonák elleni merényletek Észak-Írországban, Angliában és Nyugat-Európában.²⁴ Ezt követően az 1990-es évek elején a terrorcsoport főként az angliai polgári célpontok elleni támadásokat helyezte előtérbe.

A terrorizmus stratégiájának jellemzői szempontjából érdemes a változásokat az al-Kaida fejlődésén keresztül bemutatni. Stratégiai szempontból az 1990-es években ismertté vált terrorszervezet céljai, taktikai módszerei nem teljesen újak, ellenben a legvakmerőbb és merész stratégiai elemeket, taktikai módszereket tették általánossá. Az egyszerre több helyszínen, egy időben végrehajtott támadásokkal az áldozatokat és a következményeket kívánták maximalizálni. Az al-Kaida szimbóluma lett az ún. új típusú terrorizmusnak, amely kemény módszereket alkalmaz és a fenyegetéseit már nem csupán az állami célpontokra, hanem a széles társadalmi rétegekre is kiterjeszti. Maga az új típusú terrorizmus kifejezés egyébként 1986-ból származik és arra utal, hogy a terrorizmus jelenségében paradigma-váltás történik.²⁵

²² Bjørge, Tore: Conclusions. In.: Bjørge, Tore (eds). *Root Causes of Terrorism. Myths, Reality and Ways Forward*. Routledge Taylor & Francis Group. London, New York, 2005., 256–264.

²³ Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: *The Strategies of Terrorism*. International Security. Volume 31, No. 1, 2006., 49–80.

²⁴ Moloney, Ed: *A Secret History of the IRA*. The Penguin Group. London, 2002.

²⁵ *Defining Terrorism*. Transnational Terrorism: 80.

Az al-Kaida történetének vizsgálata annak a problémának a feltárása szempontjából sem érdektelen, hogy mit is okozott a terrorhálózat működése a terrorizmus jellegében. Ehhez elengedhetetlen rávilágítani a szervezet tevékenységére a „megerősödés” időszakában is. Már az 1990-es évek elején is igaz az a megállapítás, hogy a nemzetközi sajtó több merénylet mögött sejtette Oszama bin Ladent,²⁶ mint amiért valójában közvetlen vagy közvetett felelősség terhelt. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának már hivatkozott éves jelentésében a terroristavezért név szerint az 1995-ös összefoglalóban említik meg. Ebben a dokumentumban még „csak” az Abu Nidal, a Dzsamáat al-Iszlámija, a Hamasz és a Hezbollah egyik legfontosabb támogatójaként értékeli.²⁷ A nyugati és a szaúdi titkosszolgálatokat – főként 2001. szeptember 11-ét követően – gyakorta érte az a vád, hogy ebben az időszakban Oszama bin Laden és követőit viszonylag könnyű lett volna semlegesíteni. A „mi lett volna ha” kérdése ebben a kontextusban is történelmietlennek tűnik, és annak a tények teljes ismerete nélküli boncolgatása, hogy miért nem tartóztatták le az al-Kaida vezetőjét, csak újabb összeesküvés-elméletek gyártásának alapja lehet.

A titkosszolgálatok figyelmét nem kerülte el Oszama bin Laden szudáni tevékenysége sem. Ezt az is bizonyítja, hogy a kartúmi vezetés a nemzetközi nyomásnak engedve utasította ki a szaúdi férfit, aki a tálibok vezette Afganisztánba helyezte át a székhelyét. A már többször hivatkozott hivatalos amerikai jelentés 1996-ban már arról tesz említést, hogy az Oszama bin Laden által fenntartott kiképzőtáborokból távozó hívei több országban tevékenykednek. Az 1996-os dokumentum vezetői összefoglalója az al-Kaida vezetőjét (*a szervezet megjelölése nélkül – kiemelés tőlem H. A.*) már komoly veszélyfaktornak minősíti.²⁸ Az al-Kaida mint szervezet a terrorizmussal kapcsolatos hivatalos szóhasználatba 1997-ben került be. Az Egyesült Államok a sok sejtetés után az afrikai nagykövetségek elleni összehangolt terrortámadás évében már több, korábban elkövetett terrorakcióért is az al-Kaidát és személy szerint Oszama bin Ladent tette felelőssé. Ezek közül az 1992 végén Ádenben elkövetett, amerikai katonák elleni robbantásos merénylet emelhető ki, valamint 1993-ban Szomáliában egy amerikai katonai helikopter lelövése.²⁹ Ugyanakkor az amerikai hatóságoknak olyan meg nem valósított nagyszabású tervekről is tudomása volt már, mint a II. János Pál pápa elleni merénylet az 1994-es Fülöp-szigeteki látogatásán, vagy Clinton amerikai elnök megölése 1995-ös manilai látogatása során.³⁰ Ezek szerint az al-Kaida terrorcsoportra fejlődésének viszonylag korai szakaszában is jellemző volt, hogy látványos és nagyszabású akciókat terveznek. Az is kevésbé köztudott, hogy szerencsére viszonylag

²⁶ Oszama bin Laden, teljes nevén Oszama bin Mohammed bin Avad bin Laden 1957. február 15-én született Szaúd-Arábiában, Rijádban 55 gyerek közül 18.-ként. Gyerekkorában nem kapott különösen mély vallási neveltetést, de szélsőséges nézetei már tinédzser korában kialakultak. Tanulmányait a drezdai egyetemen kezdte el, de az afganisztáni háború 1979-es kirobbanása miatt nem fejezte be. Ez időre már több szélsőséges muszlim csoporttal került kapcsolatba. A háború alatt amerikai segítséggel harcolt a szovjet megszállók ellen, ami meghozta számára a nemzetközi elismertséget, hazájába nemzeti hősként tért vissza. Majd megalapította az al-Kaidát, amely kezdetekben az iszlám vallás és az iszlám országok védelmét tűzte ki céljául; az Amerikai Egyesült Államokkal való szembefordulás az 1991-es első öbölháború kitörésekor következett be. Az 1990-es években több jelentős terrortámadás köthető a nevéhez, amelyekkel a kötet is foglalkozik, de az igazi világhírt a 2001. szeptember 11-ei merényletek hozták meg számára. Ezt követően vált a legkeresettebb terroristává. 2011-es, Pakisztánban bekövetkezett halála, amelyet a hivatalos verzió szerint egy Navy Seal-különítmény okozott, mai napig összeesküvés-elméletek táptalaja.

²⁷ Patterns of Global Terrorism: 1995. U.S. Department of State. Washington D.C., 1986. 42. (a továbbiakban: Patterns of Global Terrorism) Department of State Publication 10321. Washington D.C., 1996., 35.

²⁸ Patterns of Global Terrorism: Report 1996. 3.

²⁹ Patterns of Global Terrorism: 1998.

³⁰ Uo.

nagy hibaszázalékkal tervezték és hajtották végre a terrortámadásaikat. Az említett nagyra törő tervek viszont megerősíteni látszanak azokat a feltételezéseket, miszerint az al-Kaida az 1990-es évek közepére komoly befolyást szerzett Afganisztánon kívül Boszniában, Csecsenföldön, Jemenben, Kasmírban, Szomáliában, Szudánban, Tádzsikisztánban, illetve megkezdte a terjeszkedést a Fülöp-szigeteken, Egyiptomban és Líbiában.

Azt, hogy Oszama bin Laden komolyabb szerepet szán az al-Kaidának és követőinek, az 1995-ös és 1996-os szaúd-arábiai terrortámadásokra adott válasza előre sejtette. 1996. június 25-én egy öngyilkos merénylő robbanószerkezettel megrakott gépjárművel törte át a szaúd-arábiai Dahrán melletti amerikai katonai légibázis kerítését. Az öngyilkos merénylet sokkolta a világ közvéleményét. Azt pontosan nem tudni, hogy Oszama bin Ladennek közvetlenül milyen köze volt a világ meghatározó államai vezetőinek a (G7 csoport + Oroszország) csúcstalálkozójának előestéjére időzített terrorakcióhoz. Egy dolog azonban biztos, jó érzékkel használta ki a súlyos következményekkel járó terrortámadásban rejlő kommunikációs lehetőségeket. A tengerészgyalogosok bázisa ellen 1983-ban Bejrútban elkövetett terrortámadás óta ez volt a legsúlyosabb következményekkel járó terrorakció, amit amerikai katonai támaszpont ellen követtek el.³¹ A szunnita származású al-Kaida-vezér tanult a síita terrorszervezeteknek tulajdonított merényletből. Milyen tanulságokat lehetett levonni a Khobar Towers elleni merényletből? Elsősorban azt, hogy hogyan lehet szimbolikus célpontot támadni, megfelelő időpontot kiválasztani az akció elkövetéséhez, nagy erejű robbanószerkezetet használni a lehetséges áldozatok maximalizálása érdekében. Közvetett következményként jelentkezett az is, hogy az akció rámutatott a világ akkori egyedüli szuperhatalma külföldi érdekeltségeinek sérülékenységére.

A terrorizmus stratégiai és taktikai fejlődését a szervezet vezetői alaposan tanulmányozták. Erre utal az is, hogy az al-Kaida bizonyíthatóan több terrorcsoport működési gyakorlatát átvette, és hasonlóan tett az alkalmazott módszerekkel is. A korábbiakban már utaltak szerint, az ekkor már több mint egy éve Afganisztánban tevékenykedő Oszama bin Laden sajátos módon maga javára fordította az öngyilkos merénylet okozta sokkot. 1996 augusztusában és novemberében arra szólította fel követőit, támadják meg az Arab-öbölben lévő amerikai érdekeltségeket. Ezzel egyrészt kihasználta azt, hogy az iszlám vallásúak érzékenységét sértette idegen erők állomásoztatása a muzulmánok két legfontosabb szent helyének (Mekka és Medina) országában, másrészt élt a modern média által kínált lehetőségekkel.³² Azzal, hogy Oszama bin Laden az Egyesült Államokat, Izraelt és más nyugati hatalmakat jelölte meg az iszlám világ és az al-Kaida elsőszámú közellenségének és célpontjának, vitába keveredett a legfontosabb vezetőtársaival, Ajman al-Zavahirivel³³ és Mohamed Ateffél. Az egyiptomi Dzsamáat al-Iszlámija terrorcsoport korábbi tagjai sokkal fontosabbnak tartották, hogy a közel-keleti és arab-öbölbeli korrump rezsimiek vezetői és elítje

³¹ Strobl, Staci – Lindsay, Jon R.: Lost in Transition: Khobar Towers and the Ambiguities of Terrorism in the 1990s. In: Haberfeld, M.R. – Hassell, Agostino von (eds). A New Understanding of Terrorism Case Studies, Trajectories and Lessons Learned. Springer Science+Business Media, LLC. Heidelberg, London, New York, 2009., 283–307.

³² Patterns of Global Terrorism Report 1996., 47.

³³ Az 1952-ben Egyiptomban született al-Zavahiri állítólag 1981-ben részt vett az Anvar Szadat elleni merényletben, amiért 3 éves börtönbüntetésre ítélték, majd a szovjetek ellen Afganisztánban harcolt. A sebész végzettségű Zavahirit tartják az al-Kaida „agytrösztjének”, első számú műveleti vezetőjének. Oszama bin Laden halála után ő lett a terrorhálózat vezetője.

ellen indítsanak a „terrorizmus” eszközeivel háborút. A szaúdi származású terroristavezér viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy a térség korrupst vezetői és rendszerei ellen csak úgy győzhetnek, ha támogatóikat kiűzik a térségből.³⁴

Stratégiai szempontból a kérdés nem másról szól, mint a közeli vagy a távoli ellenség pusztításáról. Hasonló jellegű dilemma előtt a palesztin terrorcsoportok is álltak, hol és milyen eszközökkel támadják az izraeli célpontokat: Izraelben, a Közel-Keleten vagy más földrészekén?³⁵ A palesztinok végül amellettt döntöttek, hogy ahol csak lehetséges, támadják az izraeli célpontokat. Így elég gyakoriak voltak a terrorakciók Nyugat-Európában, de sikerrel vittek véghez akciókat Argentínában is. Az al-Kaida vezetőinek vitájában végül is Oszama bin Laden álláspontja győzedelmeskedett. Ez olyan jelentőségű döntés volt, amely meghatározta az al-Kaida szervezetépítési, kommunikációs, propaganda, alkalmazási, finanszírozási, irányítási és egyéb stratégiáit. A szervezet vezetői részéről a legfontosabb lépés volt a globális dzsihádt meghirdetése felé. De egyben egy olyan hálózat kiépítése irányába is komoly „előrelépésnek” tekinthető egy olyan szervezet életében, amely felismerte: ha meg akarja valósítani a céljait, akkor nem elégséges, hogy csak a Közel-Keleten és az Arab-öbölben hajtson végre terrortámadásokat. Elképzelhető, hogy ekkor az al-Kaida vezetői még nem tervezték, de ezzel a stratégiai döntéssel az is törvényszerűvé vált, hogy az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában is látványos terrorakciókkal próbálkozzanak.

Az al-Kaida viszonylag gyorsan bebizonyította, hogy vezetőjének a kinyilatkozásait komolyan kell venni, és hogy azok jóval többet jelentenek üres fenyegetésnél. 1997. augusztus 7-én közel egy időben robbantásos merénylet történt Nairobitban és Dar es-Salaamban az Egyesült Államok nagykövetségéinél. Az alaposan megtervezett, sebészi pontossággal végrehajtott terrortámadás-sorozat már több volt, mint figyelmeztetés, nyílt kihívásként értékelhető az Egyesült Államok és szövetségesei ellen. Annak ellenére, hogy Oszama bin Laden a nyugati világ – főként az Egyesült Államok – ellen hirdetett „Szent háborút”, a terrorakcióknak számos muzulmán ember esett áldozatul.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás-sorozat az összeesküvés-elméletek készítésének reneszánszát is eredményezte. A történelmi jelentőséggel bíró események miérettjeit, valós okait firtató feltételezések rendszerbe foglalását természetesnek vehetjük. Túlzás nélkül állíthatjuk, minden nemzet történetében találkozhatunk – írott vagy elbeszél formában – a hivatalos történetírástól eltérő változatokkal. 2001. szeptember 11. előkelő helyet foglal el az összeesküvés-elméletek képzeletbeli népszerűségi listáján. Talán csak az 1941. december 7-ei Pearl Harbor-i japán támadással kapcsolatban látott több hipotézis napvilágot. Léteznek olyan elméletek, hogy a terrortámadás-sorozat valójában nem külső támadás eredménye vagy nem a repülőgépek okozták.³⁶ A két esemény – három hónap hján – szinte napra pontosan 60 év különbséggel követte egymást, ennek ellenére a két támadás hatásai között több közös jellemzőt lehet felfedezni, amelyek közül néhányat érdemes megemlíteni:

- mindkét támadás váratlanul érte az amerikai közvéleményt;
- a támadások távolról és nem az amerikai kontinensről indultak ki;
- az eseményeket követő reagálásnak olyan geopolitikai hatásai voltak, amelyek messze túlmutattak a támadó és a megtámadott viszonyán.

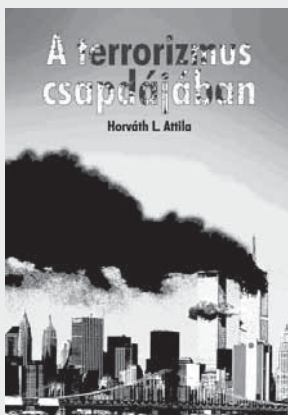
³⁴ Burke, Jason: Al-Kaida. A terror árnyéka. HVG Kiadói Rt., Budapest, 2004.

³⁵ Fromkin, David: The Strategy of Terrorism. Foreign Affairs, an American Quarterly Review. 53:4 (1975. July) 683–698.

³⁶ Ács József: A megértés luxusa. Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 2011., 36–42.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás-sorozat stratégiai jelentőségét hiba volna megkérdőjelezni. Az összeesküvés-elméleteknek sem szabad hitelt adni. Ez nem jelenti azt, hogy az eseményekkel kapcsolatos kutatásokat be kellene fejezni. Az alapos vizsgálatok és a nyilvánosságra hozott terjedelmes jelentés ellenére koránt sem állíthatjuk azt, hogy a terrortámadás-sorozat előkészítésének és végrehajtásának minden részletét, illetve a hátterét ismerjük. Olyan jelentőségű cselekményről van szó, amelyre az adott válaszok hatásai globális méretűek, ezért is kell tovább folytatni a feltáró jellegű kutatásokat. Csak így lehet cáfolni a képtelenségnek tűnő összeesküvés-elméleteket. Az események hatásainak szemléltetését szolgáló jelzők használatakor sem az újságírók, sem a tudományosan értelmezhető cikkek, tanulmányok és könyvészeti anyagok szerzői nem ismernek nyelvészeti és stilsztikai határokat. A tartós következmények megítélésével kapcsolatban nem telt el annyi idő, hogy a tragédia és az azt követő időszak hatásai történelmi mércével mérhetőek legyenek.³⁷ Stratégiai szempontból a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás-sorozat a terrorizmus oldaláról egy régen megkezdett folyamat betetőzése, és a terrorizmus elleni háborúban egy új korszak nyitánya volt. Kétségtől a történelem eddigi legnagyobb terrortámadásaként kell számon tartani.

³⁷ Burke, Jason: i. m. (2004), 100–150.

A Zrínyi Kiadó újdonsága

Horváth L. Attila:
A terrorizmus csapdájában

A szerző (dr. Horváth Attila mk. alezredes) a hadtudomány kandidátusa, az NKE HHK Katonai Logisztikai Intézetének egyetemi docense a 2004. március 11-i madridi robbantások után kezdett el foglalkozni a terrorizmus kérdéskörével. Az elmúlt majd egy évtizedben számos tanulmánya, cikke jelent meg a terrorizmus általános jellemzőiről, lehetséges célpontjairól, a közlekedési rendszer és a nyilvános helyek terrorfenyegetettségéről. A kötet részben eddigi munkáinak összegzése, valamint új kutatási eredményeinek közlése.

Napjainkban a terrorizmust az egyén, a társadalom és az infrastruktúra biztonságát leginkább veszélyeztető fenyegetések közé sorolják. Ma már szinte nem múlik el nap úgy, hogy a média ne tudósítana halálos áldozatokkal járó terrorcselekményekről. A könyv – többek között – olyan kérdésekre keresi a választ, mint: Kik lehetnek az áldozatok és kik az elkövetők? Melyek lehetnek a terrorcsoportok lehetséges célpontjai? Lehet-e védekezni és ha igen, hogyan a terrortámadások ellen?

Az igen bő és mindenre kiterjedő szakirodalmi hivatkozások biztos alapot nyújtanak a terrorizmussal foglalkozó szakembereknek a további kutatásokhoz, a téma iránt érdeklődő olvasónak pedig segítenek eligazodni a számtalan kiadvány útvesztőjében.

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014., 278 oldal, 4000 Ft.

Megvásárolható, illetve postai utánvétellel megrendelhető a kiadó könyvesboltjában (1087 Budapest, Kerepesi u. 29/B, 06 1 459 5373; 06 30 578 1048; gyoredina@armedia.hu), valamint a kiadó webshopjában (<http://shop.hmzrinyi.hu/webshop/index.php>).

Lőrincz Gábor ezredes:

VÁLASZ AZ ASZIMMETRIKUS FENYEGETÉSRE. C-IED-KÉPESSÉGÉPÍTÉS A MAGYAR HONVÉDSÉGBEN RÖVID ÉS KÖZÉPTÁVON (2.)

A nem hagyományos módon előállított és alkalmazott robbanóeszközök (IED) problematikája a NATO XX. század végi műveletei során már a Balkánon jelentkezett. A szövetség a későbbiek során sem Irakban, sem Afganisztánban nem tudott megnyugtató választ találni erre – az aszimmetrikus kihívások kategóriájába sorolható – fenyegetésre, amely vitathatatlanul a legmagasabb műveleti veszteségek okozója azóta is. 2008 nyarán egy hónap leforgása alatt két magyar tűzszerészjárőr parancsnoka esett el Afganisztánban, IED-támadás következtében. Ez a dolgozat – két részben – a veszteségek hatására elindult nemzeti C-IED-képesség építésének állomásait, eredményeit, zökkenőit és további feladatait mutatja be, az MH műveleti szerepvállalását és országvédelmi feladatait figyelembe véve.

C-IED-képességépítés a Magyar Honvédségben

A múlt tanulságai

A bevezetőben már említettem, hogy a hazai C-IED-képességépítés beindítója az az ébresztő, azaz „wake up call” volt, amit sajnálatos módon két tűzszerészbajtársunk halála idézett elő. Ezzel esett egybe a NATO ACT C-IED IPT képességfejlesztő programja, amelyet az afganisztáni hadszíntér műveleteiben részt vevő nemzetek részére indított el. Ebben az időben IED-vonatkozású valódi harci tapasztalatokkal és komoly elméleti háttérrel még csak az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság rendelkezett.¹ A többi nagy- és középhatalom szemérmesen elhallgatta C-IED-képességének fokát, pedig a NATO ACT többször is igyekezett felmérni, hogy melyik nemzet hol tart a képességfejlesztésben. Az ACT ezért a kisebb, de műveleti feladatokban tevékenyen részt vállaló haderők felé fordult, és megkezdődött a szerényebb képességű nemzetek felzárkóztatása.

Mivel a Magyar Honvédség rendelkezett Nemzeti Összekötő Képvisellel (MH NÖK) és a C-IED szakmai területen szolgáló tiszttel az ACT-n, ezért a hazai katonai vezetés első kézből értesült a NATO által nyújtott képességfejlesztési lehetőségről. Elkezdődött annak vizsgálata, hogy hol lenne a legjobb hely a különböző tanfolyamok befogadására. Műveleti vezető szerepéből adódóan a választás először természetszerűleg az MH Összhaderőnemű Parancsnokságra (MH ÖHP), illetve valamelyik alárendelt katonai szervezetére esett volna, de az MH Központi Kiképző Bázis (MH KKB) akkori parancsnoka² felvállalta a feladatot, sikeresen érvelve a bázis központi fekvésével, valamint a tanfolyamok és a kiképzési rendezvényekhez szükséges feltételek,

¹ Az Amerikai Egyesült Államok 2001 óta Irakban és Afganisztánban szerzett keserű tapasztalatokat (a többi szövetséges és koalíciós országot eleinte nagyságrendileg kevesebb támadás érte), az Egyesült Királyság pedig az észak-írországi konfliktus során ismerte meg az IED pusztító hatását. Mind a mai napig ezek az államok vezetik a doktrínafejlesztést. 2009-ben Hollandia felzárkózott az élmezőnyhöz.

² Dr. Isaszegi János mk. vezérőrnagy. A Központi Kiképző Bázis a Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Intézet 2012-es integrálását követően ma Altiszti Akadémiaként működik tovább.

személyi állomány és infrastruktúra rendelkezésre állásával. Az MH KKB profiljába remekül illett a C-IED-tanfolyamok befogadása (majd később saját szervezése), mivel a kiképzőközpont rendszeresen otthont adott nem csak saját, hanem egyéb, MH-szintű tanfolyamoknak és kiképzési rendezvényeknek is. Kezdetektől jelentkezett azonban a tanfolyamok logisztikai ellátásának problematikája. A KKB szolgálatilag és szakmailag közvetlenül a Honvéd Vezérkar főnökének alárendeltségébe tartozott, logisztikailag azonban az ÖHP utaltsági rendjében volt. Különösen gépjárművek, imitációs és egyéb szakanyagok tekintetében volt szűk az ellátás keresztmetszete, mivel a C-IED-tanfolyamok idejét össze kellett hangolni az ÖHP kiképzési rendezvényeivel. A C-IED-tanfolyamok pénzügyi forrását az MH *Gyakorlatok és kiképzési rendezvények programja* (GYKRP) keretének terhére biztosították (így történik ez ma is). 2010-től a tanfolyamokból befolyó ACT-támogatás, majd később a külföldi hallgatók egyéni befizetési a kiképzőközpontnál maradhatnak, hogy ezek az összegek visszaforgathatóak legyenek a C-IED-képesség felkészítési pillérének fejlesztésébe.

A jelen és a jövő teendőinek vizsgálatához a következőkben tekintünk át, hogy 2008–2012 között milyen szervezési és szakmai feladatokat hajtottak végre az MH szintjén.

2008

Ebben az esztendőben történt meg az első kapcsolatfelvétel a C-IED témakörében a NATO ACT és az MH vezetése között az MH NÖK kezdeményezésére.³ Az egyeztetés eredményeként az MH KKB többhetes előkészítés után 2008 decemberében befogadta és vendégül látta az ACT által szervezett C-IED-szemináriumot, ahol 11 ország 45 képviselője vett részt. Tűzszerészbajtársaink elvesztése még friss emlék volt, nem csoda, hogy a szemináriumot nagy érdeklődés kísérte nemcsak nemzetközi, hanem hazai berkekben is. A rendezvény sikere – amely nagyban volt köszönhető az MH KKB személyi állománya szervező- és levezetőmunkájának –, úgy gondolom, hogy évekre biztosította azt a pozitív hozzáállást, amelyet az ACT és egyéb NATO-szervek tanúsítottak a magyar C-IED-rendezvények és -képeségépítés irányába. [11]

A szemináriummal egy időben került sor az ACT C-IED IPT MAT⁴ látogatására. A tanácsadó csoport a HVK-nál tett javaslatot a képesség kialakításának kezdeti, majd soron következő lépéseire. Ekkor született meg a gondolat a C-IED-del foglalkozó stratégiai munkacsoport létrehozásáról, amely a kezdetekben a képesség építésének vezető törzskari eleme volt, és valójában mind a mai napig az. [11]

2009

A felkészülés éve. A megelőző esztendő kezdeti sikerei után 2009-ben az MH KKB négy (két elméleti és két gyakorlati) tanfolyamot készített elő és fogadott be. A tanfolyamok azért voltak nagy jelentőségűek, mert a négy NATO C-IED-kurzus tapasztalatai alapján kialakulóban volt egy olyan rend, amely biztosította, hogy a tanfolyamok a lehető legrövidebb idő alatt, a NATO-ban megszokott színvonalon, magas határfokkal, de mégis költséghatékonyan kerülhessenek végrehajtásra.

³ Bali Zoltán ezredes volt a NATO ACT-re delegált MH Nemzeti Összekötő Képviselő vezetője (2007–2011).

⁴ A NATO Legfelsőbb Transzformációs Parancsnokság C-IED Integrált Projekt Team-jének Mobil Tanácsadó Csoportja, amely a nemzetek C-IED-képességeinek vizsgálata és elemzése után tett javaslatot a fejlesztés irányaira és főbb területeire.

Ebben az időben a tanfolyamokat az ACT szervezte és minden rendezvényhez tanfolyam-igazgatót biztosított. Az oktatói állomány az ACT által szerződötetett civil biztonsági cég, a HMS Ltd. szolgálati nyugállományba vonult, korábban valamelyik NATO-ország haderejében szolgált tüzserész és különleges műveleti állományából került ki. Az MH KKB biztosította a tanfolyamok teljes valós és logisztikai biztosítását, és az ezzel kapcsolatos kiadásokat az ACT a kiképzőközpont számára visszatérítette. [11]

2010

Az előző két év munkájára alapozva, az ACT MAT látogatására épített felkészülés nyomán kiadásra került a HVKF 159/2010. (HK 7.) számú parancsa, amelynek két fő eleme volt. Kialakították az MH stratégiai C-IED-munkacsoportját, amely fő letéteményesévé vált a hazai C-IED-képesség kialakításának, végrehajtó szinten pedig létrehozták az MH KKB Nemzetközi Kiképző Alosztályát (NKALO), amely a NATO (későbbiekben a nemzeti is) C-IED-tanfolyamok és kiképzési rendezvények előkészítéséért és végrehajtásáért volt felelős.

A munkacsoportba a HM egyes szervei, a HVK csoportfőnökségei, az ÖHP főnökségei és egyes kijelölt, alárendelt katonai szervezetei,⁵ valamint az MH KKB delegáltak képviselőket, így a teljes döntés-előkészítő és szakmai grémium képviseltette magát. A munkacsoport kidolgozta a képességfejlesztési tervet, amelyet negyedévenkénti üléseken pontosított, illetve azóta is folyamatosan tervez a törzskari elemek és a végrehajtó állomány javaslatai alapján.

Az MH KKB vezetőállománya a legképzettebb altisztekből kiválasztotta az NKALO személyi állományát. A kiválasztásnál fontos volt a kiemelkedő szakmai munka mellett az angol nyelv ismerete, a kifogástalan fizikai állapot, és előnyt jelentett a korábbi békemissziós tapasztalat is. Az NKALO első feladata a későbbi C-IED-tanfolyamok és -rendezvények helyi feltételeinek kialakítása, a szakmai előkészítés, szervezés és levezetés feladatainak egységesítése volt.

A NATO 2008-ban tartotta az első – azóta is minden évben máshol megrendezett – C-IED-konferenciáját, melyre meghívták a NATO-országok mellett a Pfp-, MD- és ICI⁶-tevékenységekben részt vevő országokat, valamint a többi, az afganisztáni műveletekhez hozzájáruló nemzetet is. Az ACT a kezdeti magyar erőfeszítések elismeréseként a 2010-es konferencia megrendezésének jogát Magyarország részére ajánlotta fel. A konferenciát februárban meg is rendezték, szintjét pedig jelzi, hogy a szakmai megnyitót Stéphane Abrial tábornok, az ACT parancsnoka tartotta, Egon Ramms tábornok, a JFCB⁷ első embere pedig mindhárom napon részt vett a konferencia munkájában.

Ebben az évben merült fel először, hogy a NATO által alkalmazott külsős, szerződötetett szakértőket szövetségi szinten ki kell váltani hivatásos katonák által képviselt szakértelemmel. Az év második felében jelent meg az ACT C-IED képességmonitora⁸ és az IPT által összeállított, de a NATO Katonai Tanácsa által jóváhagyott NATO C-IED Action Plan,⁹ amely kiemelten kezelte a C-IED-képzés intézményesítését és a nemzetek oktató- és kiképzőállománya keretének kialakítását. A C-IED-munkacsoport elfogadta az MH KKB javaslatát, miszerint a különböző C-IED-tanfolyamok és kiképzési rendezvények befogadásának irányából el kell mozdulni abba

⁵ MH 1. Honvéd Hadihajós és Tüzserész Ezred (MH 1. HTHE)

⁶ Partnership for Peace (Pfp) – Békepartnerségi egyezmény; Mediterran Dialogue (MD) – Mediterrán Párbeszéd; Istanbul Capabilities Initiative (ICI) – Isztambuli Képességfejlesztési Kezdeményezés.

⁷ JFCB – Joint Forces Command Brunssum: A NATO Brunssumban települő egyesített hadműveleti szintű parancsnoksága.

⁸ Kjell-Ove Orderud Skare vezérőrnagy (NOR).

⁹ NATO C-IED-akcióterv, amely a képességépítés feladatait és műveleti követelményeit határozta meg.

az irányba, hogy egyes tanfolyamokat az NKALO kiképzői állománya oktatóként vezessen le. Ekkor merült fel a C-IED Train the Trainer tanfolyam (T3) NATO-akkreditálásának lehetősége. Ennek megfelelően – a NATO C-IED IPT iránymutatása alapján – az MH KKB szakembereinek előkészítésével és javaslatára a munkacsoport elfogadta az akkreditációs ütemtervet. Az NKALO kiképzői elkezdtek együtt dolgozni a NATO oktatóival a T3-tanfolyamok során, hogy megfelelő jártasságot szerezzenek a tanfolyami tananyag angolul történő oktatásában. Ennek a felkészülési folyamatnak a része volt a két nemzeti PILOT T3-tanfolyam megtartása az ÖHP alárendelt katonai szervezetei részére. A nemzeti tanfolyamok sikere hatására a KKB felajánlotta az ÖHP részére, hogy az NKALO kiképzői tevékenyen részt vesznek a missziós felkészítések elméleti és gyakorlati moduljaiban és egyéb, szakkiképzési feladatokban is. Közben Csobánkán, a KKB gyakorlótér-bázisán elkészült az a C-IED-kabinet és tanteremkomplexum, amely a következő években biztosította a nemzeti és a NATO-tanfolyamok magas színvonalú végrehajtását.

A hazai és a nemzetközi eredmények nem maradtak elismerés nélkül. Ekkorra az MH már komoly előnyhöz jutott a régió többi országához képest; több nemzet még csak el sem kezdett komolyan foglalkozni a robbanóeszközökkel. Az év első harmadában az NTM-I és az NSO¹⁰ megkereséssel fordult a HVK-n keresztül a KKB vezetéséhez, hogy az egyre hatékonyabbá váló T3-tanfolyam alapján az NKALO tervezzen meg és vezessen le egy ismeretbővítő C-IED-tanfolyamot iraki tisztek részére. A tanfolyam szakmailag nem, viszont logisztikailag komoly kihívást jelentett, adódóan a muszlim vallás kulturális és dietetikai követelményeiből – a kurzus sajnos épp Ramadán időszakára esett. A tanfolyam visszhangja itthon tovább növelte a KKB szakmai csoportjának hitelességét, nemzetközi szinten pedig fokozta az MH képességépítési erőfeszítéseinek elismerését. [11]

Az év végére az elkezdett folyamatok tovább bővültek. Az MH befogadta az első, háromhetes WIT-tanfolyamot. A tanfolyam tapasztalatainak feldolgozása során kiderült, hogy ennek a képességnek a kialakítására nemzeti szinten is szükség van, hiszen közvetlenül támogatja a hálózatellenes műveletek képességpillért, de országvédelmi vonatkozásai is vannak. Már ekkor látszott, hogy ez a feladat hosszadalmas lesz, mivel katonai rendőrség hiányában a Belügyminisztérium (rendőrség) bevonása is elengedhetetlen.

2011

2010 és 2011 egyértelműen a nemzeti C-IED-képesség fejlődéséről szólt, ha grafikonnal kellene ábrázolni, mindenképpen felfele ívelő görbét kapnánk.

Az év legfontosabb feladata egyértelműen a T3-tanfolyam számára szükséges NATO-akkreditáció megszerzése volt. Az MH ennek érdekében – a jelentősen szűkülő források ellenére is – sokat tett. A C-IED ekkorra már bekerült a HM képességfejlesztési irányelveibe és a HVKF kiképzési prioritásai közé. Az NKALO kiképzői állománya párokban megkezdte missziós műveleti alkalmazását Afganisztánban, az RC-N¹¹ C-IED-részlegében. A csaknem kétéves felkészülési periódus meghozta gyümölcsét, amikor a NATO ACT akkreditációs csoportja hivatalosan is „NATO SELECTED” minősítést adományozott a magyarok által szervezett és levezetett T3-tanfolyamnak.¹²

¹⁰ NTM-I: NATO Training Mission Iraq – NATO Iraki Kiképző Misszió, NSO: NATO School Oberammergau – Oberammergaui NATO Iskola.

¹¹ RC-N: Regional Command North – Afganisztán Északi Régió Parancsnoksága.

¹² Az erről szóló hivatalos okiratot 2012 januárjában vette át Norfolkban Schmidt Imre őrnagy, a C-IED-képességépítés egyik vezető szakembere.

Folytatódott az NKALO kiképzőinek WIT-felkészítése és az MH KKB az Amerikai Egyesült Államok budapesti katonaiattasé-hivatala kezdeményezésére befogadta az USAEUR¹³ szervezésében indult AtN¹⁴-tanfolyamokat is. Ezeket a rendezvényeket eseti jelleggel, csak ebben az évben hajtották végre, mivel volt forrás a finanszírozásukra, később azonban elmaradtak, mert duplikációt jelentettek a NATO ATAC¹⁵-tanfolyamával, amelyet a JFTC-n¹⁶ hajtottak végre 2010–2012 között.

Az előző évben végrehajtott, iraki tiszteknek levezetett tanfolyam pozitív tapasztalatai alapján az NTM-I – az NSO közreműködésével – ismét felkérte a Magyar Honvédséget egy hasonló tanfolyam végrehajtására. A foglalkozások és a valós biztosítási feladatok eredményességét maga az iraki nagykövét méltatta, aki többször is meglátogatta a tanfolyamot.

2012

Ebben az évben kezdtek először mutatkozni a hanyatlás jelei a képességépítésben. A pozitív tartalmú retorika folyamatosan jelen volt, de az egyik fő célt, miszerint a nemzetközi feladatok farvizén fogjuk kialakítani a C-IED-képesség különböző pilléreit, nem sikerült maradéktalanul végrehajtani. Ennek egyik oka, hogy túlságosan a nemzetközi rendezvényekre és feladatokra összpontosítottunk, miközben a nemzeti képességeink kialakítása háttérbe szorult. Bár a C-IED-képzés intézményesítése megkezdődött és a missziós felkészítés során az NKALO kiképzőcsoportját maguk a kontingensparancsnokok kérték, térségbeli előnyünk lassan, de biztosan elveszni látszott. Ennek okaival a későbbiekben foglalkozom majd, de a fő okok között meg kell említeni a kiképzők utánpótlásának teljes hiányát, a források programozásának (hosszú és rövid távú haderő-fejlesztési tervek) elmaradását, valamint a képesség igen szerény képviselőjét a stratégiai és a hadműveleti szinteken. A HM–BM-egyezmény létrejöttének késlekedése a WIT-képesség kialakításának elhúzódtását jelentette.

Történtek azonban pozitív irányba ható események is – igaz, hogy ezek is a nemzetközi feladatok körébe tartoztak. 2012 januárjában – csatlakozásunkat követően mintegy három év késéssel – az MH kiküldött egy főt a HVK J5 állományából a C-IED CoE kiképzési részlegébe. Ez mindenképpen fontos lépés volt annak érdekében, hogy közvetlenül is benne legyünk a NATO C-IED szakmai vérkeringésében. Kis mértékben ugyan, de ez lehetőséget biztosít az MH részére, hogy nemzeti érdekeinket is képviselni tudjuk, mivel közvetlenül részt vehetünk a tervezési folyamatokban. A nemzeti jelenlét érezhető volt például a VNCF¹⁷-projekt elindításakor, mivel időben értesültünk a lehetőségről, és azt sikerült kihasználnunk.

Jelentős sikerként könyvelhető el a 2012 októberében megtartott C-IED CoE SC¹⁸ ülésének fő napirendi pontjában bejelentett NATO WIT VNCF-projekthez történő csatlakozás eseménye. Látni kell, hogy olyan nemzeteket „előztünk be”, mint Franciaország és Hollandia, amelyek vagy teljes, vagy igen komoly részképességekkel rendelkeznek a WIT-feladatok terén. Az a tény, hogy egyes valós biztosítási nehézségek ellenére mégis jönnek

¹³ USAEUR: United States Army Europe – Az Amerikai Egyesült Államok Európában állomásozó erői.

¹⁴ AtN: Attack the Network – hálózattelenes műveletek.

¹⁵ ATAC: Attack the Network Tactical Awareness Course – Hálózattelenes műveletek harcászati szinten tanfolyam.

¹⁶ JFTC: Joint Forces Training Center – Egyesített Erők Kiképző Központja, Bydgoszcz, Lengyelország.

¹⁷ VNCF: Voluntary National Contribution Fund – Olyan projekt, amelyben a csatlakozó nemzetek anyagi, humán vagy egyéb erőforrással járulnak hozzá egy célként kitűzött projekt megvalósításához. Ennek előnye, hogy a nemzeti érdek jól érvényesíthető már „mikro”, azaz projekt szinten, így elmaradhat egy sor – az államközi vagy szövetségi szinten megszokott – politikai és bürokratikus procedúra.

¹⁸ CoE: Center of Excellence – kiválósági központ; SC: Steering Committee – irányító-ellenőrző testület.

VNCF WIT-tanfolyamok Magyarországra, és hogy az NKALO kiképzőit térítés fejében oktatónak hívják más nemzetek által szervezett WIT-tanfolyamokra, azt bizonyítja, hogy oktatóállományunk elméleti, gyakorlati és nyelvi felkészültsége *valóban* NATO-színvonalú. Ez a program készíti elő saját, nemzeti WIT-képességünk kialakítását is.

Az ORBIS biztonsági cég már 2011-ben felkereste az ACT-t, jelezve, hogy olyan szolgáltatást tud nyújtani a NATO számára, amely az amerikai haderőben már bizonyított. Az ASAT-tanfolyam már igazoltan több életet mentett meg, és szerves részét képezi pl. az amerikai tengerészgyalogság missziós felkészülésének. Az ACT – az eddigi kedvező tapasztalatok hatására – felkérte a Magyar Honvédséget, hogy vállalja el a tanfolyam megszervezését és levezetését. A képzést igen hosszú előkészítő periódus után, a „CSAT 2012 tavasz” gyakorlat keretében szervezték meg 2012 nyarán. Bár a visszhangja igen jó volt és a nemzetközi résztvevők is pozitívan értékelték az elsajátított ismereteket, nem honosodott meg, mivel a Pilot Kurzust követő tanfolyamra nem volt meg a szükséges számú jelentkező. Ettől függetlenül a hazai szakembergárda sikerként könyvelheti el a kezdeményezést, mivel mind az NKALO kiképzői, mind az ÖHP kiképzéssel foglalkozó szakemberei megkapták azokat az ismereteket, amelyeket a jövőben be tudnak építeni szakmai munkájukba.

A jelen érdekei

Az előzőekben figyelemmel kísérhettük azokat a fő irányvonalakat és feladatokat, amelyeket az MH 2008–2012 között C-IED-képességépítés céljából végrehajtott. Látható az is, hogy tevékenységünk súlypontja a harcászati irányban volt és ott is a nemzetközi feladatok voltak a meghatározók. Meggyőződésem, hogy a sikerhez teljes eddigi tevékenységünket át kell tekintenünk, és a fókusz a nemzeti oldalra célszerű billenteni annak érdekében, hogy a fejlődés – még ha lassú is – kiegyensúlyozott legyen. Mindezt úgy kell tennünk, hogy az eddigi nemzetközi feladatainkat és kötelezettségeinket továbbra is magas színvonalon hajtsuk végre. Minden képességfejlesztési feladatot a továbbiakban is oly módon szükséges programoznunk, hogy a C-IED-képességépítés három pillére világosan azonosítható legyen.

A T3-tanfolyam

Az MH és a KKB egykori sikertörténetének számító NATO-akkreditált T3-tanfolyam jelentős változáson esett át az elmúlt egy évben. Az a folyamat, amely a szövetség országainak lassú afganisztáni kivonását célozza, magával vonja azt is, hogy a műveleti feladatok csökkenésével csökken az igény a C-IED-képzésre is. A képességépítéssel foglalkozó szakmai csoport ezt előre prognosztizálta, ezért is került lényegesen nagyobb hangsúly a WIT- és egyéb más feladatokra. Mindazonáltal fel kell ismernünk azt a tény, hogy az MH jövőbeni műveleti szerepvállalásától függően az IED-fenyegetés fennmarad, alkalmazkodik és átalakul. A hazánktól távol eső konfliktuszónákban csakúgy, mint a műveleti területektől távol lévő nagyvárosokban, békés, civil környezetben, továbbra is tömegével és sikeresen alkalmazzák az IED-eket,¹⁹ ezért ez a fegyver és az ellenséges hálózati tevékenység folyamatosan a műveleti környezet része marad. Emiatt a saját erők védelmére és a robbanóeszköz semlegesítésére irányuló képzési fajtákat nem szabad megszüntetni.

¹⁹ Legutóbb a bostoni maratoni futóversenyen, 2013. 04. 15-én egy kuktába épített, csapágygolyókkal megtöltött robbanóeszköz okozta három ember halálát és 176 fő sebesülését.

A nemzetközi igények csökkenésére több módon reagálhatunk. A nemzetközi tanfolyamok számát előreláthatóan évi két tanfolyamra kell csökkenteni, viszont a színvonalat (elsősorban az imitáció, aljátászás, fegyverek és az alkalmazott gép- és harcjárművek tekintetében) növelni kell. Az ASAT-képzés több eleme is beilleszthető továbbá a T3-tanfolyam elméleti és gyakorlati képzési anyagába. A jövőt illetően – a nemzetközi igények függvényében – el kell döntenie, hogy a T3-tanfolyamot megtartsuk-e jelenlegi formájában a nemzeti kiképzési igények teljesítésére, vagy az amúgy is célként megfogalmazott intézményesítés keretében elemenként beépítsük a különböző oktatási szintek tananyagába. A T3-tanfolyam megtartásával azonban kiküszöbölhető az egyik jelenlegi legkomolyabb hiányosság: a műveleti területeken szerzett NATO-tapasztalatok érezhetően nem kerülnek be a hazai rendszerbe, ezért feldolgozásuk sem történik meg, tehát a felkészítésbe és a kiképzésbe sem épül be. Az NKALO kiképzői saját műveleti tapasztalataikat mindig megosztják a tanfolyamok során, de ez nem helyettesítheti a szövetségben felhalmozódott tudást és tapasztalatot.

A szituációfelismerés, „látás a harcmezőn” (ASAT) képzés bevezetése

Az egyik legkomolyabb áttörést okozhatja harcászati szinten a proaktív, hálózatellenes műveletek végrehajtásának vonatkozásában az ASAT-képzés bevezetése (meghonosítása, intézményesítése) a NATO-ban, az EU-ban és az MH-ban. Ha röviden definiálni akarnám a képzés lényegét, akkor azt mondanám, hogy ez a tanfolyam megtanítja a műveleti területen feladatot végrehajtó (és vezető) állományt, hogyan lásson a harcmezőn, hogyan tudja megkülönböztetni a fontosat a lényegtelenről, miként érzékelje és értékelje a különböző veszélytípusok fajtáit és vegye észre, ha a kommunikáció során félre akarják vezetni. A kulturális különbségek megismerése és a kulturális kulcsok, jelek alkalmazása a tanfolyam alappillérei (úgy gondolom, ez megerősíti az aszimmetriáról írt fejezetben kifejtett gondolatokat). A tanfolyam hat pillére az emberi viselkedés tudományos, bizonyított jelenségein alapul, amelyek ismétlődése egy kialakult mintához (pattern) vezet.

Az ASAT az USA-ban és más országokban²⁰ a szárazföldi területen kívül már a haditengerészet és a parti őrség részére is folytat képzéseket, de a rendőrség, határőrizeti szervek, repülőter-biztonság, különleges műveletek és titkosszolgálatok is érdeklődnek e képzési fajta iránt (több helyen már évek óta folynak kiképzési foglalkozások). Az ASAT egyik „oldalága” az ún. IT-SAT²¹-tanfolyam, amely a belső támadások miatt indult 2012-ben, és mind a mai napig elérhető a műveleti területen. Mivel a tanfolyamot az amerikai ORBIS cég jegyzi, egy tíznapos kurzus költsége 100–200 ezer dollár között van, függően a helyszíntől és a végrehajtás körülményeitől. Az MH számára kétségtelenül hasznos volna ennek a képzési fajtának a hosszú távú meghonosítása – függően a jövőbeli missziós szerepvállalástól. A NATO P&S és SD koncepciói²² sikeresen alkalmazhatóak lennének kormányzati szinten is, hiszen a Terrorrelhárító Központ, a rendőrség, a katasztrófavédelem, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a KNBSZ és az MH összefogásával finanszírozható lenne egy olyan ASAT T3-tanfolyamsorozat, amely magyar kiképzőket és oktatókat készítene fel vegyesen, akik az igényeknek megfelelő fókusszal tartanának tanfolyamot a kormányzati szervek végrehajtó állományának. A képzés sikerét a műveleti területről érkező

²⁰ Például Új-Zéland, Egyesült Királyság.

²¹ Insider Threat Situational Awareness Course – A belső vagy baráti csapatok közé beépült ellenséges erők és tevékenység felismerése. A képzési követelményt az elmúlt időben a „baráti” afgán rendőrök és katonák által szövetséges vagy civil személyeken végrehajtott támadások okozták.

²² Pooling and Sharing (védelmi képességek csoportosítása és megosztása), Smart Defence („okos védelem”) – A NATO és az EU tagországi közös képességfejlesztését célzó kezdeményezések.

jelentések és a hivatalos tapasztalat, visszacsatolás igazolja, ezért több helyen (különleges erők, tengerészgyalogság) a műveleti alkalmazás előtt (kötelező jelleggel) a felkészítés részévé tették.

A C-IED szakmai közössége figyelmét azért keltette fel ez a képzési forma, mert – akárcsak a hálózatellenes műveletek esetében – a proaktív, tudatos cselekvő magatartásra ösztönöz, szemben a számos haderőben – politikai nyomásra és a kontingens mandátuma által meghatározva – bevett reagáló, védelmi – „ha nem teszünk semmit, az legalább biztonságos” – típusú vezérelvvel.

A C-IED-képzés intézményesítése

A 2010-ben megjelent NATO C-IED Akcióterv elérendő célként jelöli meg a szövetség országai számára a C-IED-képzés intézményesítését, azaz beépítését a nemzeti kiképzési, képzési és oktatási rendszerbe. Ahhoz, hogy ez megtörténjen, egy sor feltételnek teljesülnie kell. Elsősorban szükséges rendelkezni azzal a doktrinális háttérrel, amely a teljes további fejlődés elméleti háttérét jelenti. A mi esetünkben ez csak angolul áll rendelkezésre, ami azért baj, mert a végrehajtó szinteken kevesen beszélnek úgy a nyelvet, hogy a STANAG-ok²³ maradéktalanul feldolgozhatóak legyenek. Fontos a fő szabályzó dokumentumok lefordítása az egységes magyar szaknyelv kialakítása miatt is. Kritikus eleme ennek a folyamatnak a szakmailag képzett kiképző- és oktatóállomány, amely saját gyakorlati tapasztalatait is be tudja vinni a képzési folyamatba. Ez az állomány az MH vonatkozásában mintegy 15 főre tehető,²⁴ és ez is különböző képességterületeket takar. A következő lépés annak kidolgozása, hogy az alapkiképzéstől a vezérkari tanfolyam szintjéig hogyan épül fel a C-IED pilléreinek és különböző témáinak az oktatása, mi épüljön be az oktatásba és mi maradjon a tanfolyami képzés keretein belül, mi kerüljön a kiképzési programokba és mi tartozzon inkább a missziós műveleti felkészítés tematikájába. [1, 3]

A fenti követelményrendszer részeivel rendelkezünk, más területeken komoly hiányosságok vannak. A STANAG-ok lefordítása 2008 óta várat magára, pedig minden munkacsoport-ülésen egyetértés született ennek fontosságáról. A képességgel valamilyen formában is foglalkozó szakember azonban angolul feldolgozta a STANAG 2294-et és 2295-öt, valamint a főbb NATO C-IED-publikációkat. Az oktatói állomány továbbképzése folyamatos, de pótlásuk és általában a szakemberképzés egyáltalán nem megoldott, sem a végrehajtó állomány, sem pedig a vezető törzsek szintjén. Ezen éppen a C-IED-terület képzési rendszerbe történő beillesztése segítene, másrészt legalább minimálisan az MH Altiszti Akadémia kiképzőállományának folyamatos bővítése és pótlása, mivel ezek a szakemberek nagyon sokoldalúan képzettek és több területet is le tudnak fedni a képzési oldalon.

A végrehajtásra váró feladatok mellett azért vannak eredmények ezen a területen is. Az MH Altiszti Akadémia szakmai csapata (a STANAG 2294 követelményrendszerének megfelelően) kidolgozta azt a kiképzési tematikát, amely bekerült az MH Alapkiképzési Programjába. A harcászati felkészítés keretein belül a katonák már újoncként megismerik az IED pusztító hatását és azokat a rendszabályokat, amelyeket minden katonának ismernie kell. Az altiszt- és tisztképzés

²³ STANAG: Standardization Agreement – NATO Egységesítési Egyezmény, a szövetségben belüli műveleti, támogatási és logisztikai interoperabilitás elméleti alapját képező doktrínák és egyéb szabványok gyűjteménye. Egy adott STANAG NATO-n belüli bevezetése során minden szövetséges tagállamnak nyilatkoznia kell, hogy az adott kiadvánnyal egyetért és bevezeti-e, és ha igen, akkor milyen nyelven és mértékben.

²⁴ Az MH 1. HTHE tüzszerezőállományát most nem soroltam ide. Foglalkozásokat ez a szakállomány is képes levezetni (elsősorban a harcászati szintű, műveleti végrehajtó állomány részére), viszont egy képzési rendszerben megkívánt rendszerességgel nem alkalmazható.

(BSc, MSc)²⁵ programjának létrehozása még várat magára, de a felsőfokú (vezérkari) vezetőképző tanfolyam 2012–2013-as évfolyamának már tartottak előadásokat hálózatellenes műveletek témában, jövőre pedig összeáll a teljes program is. A képesség oktatásba történő integrálása jelentősen lecsökkentené a nemzeti tanfolyamok igényét is, hiszen az ismeretek jelenlegi réseit a különböző szinteknek szervezett kurzusokkal próbáljuk kitölteni.

Összességében megállapítható, hogy egy hosszabb távon is működő, műveleti feladatokat közvetlenül támogató C-IED-képesség elengedhetetlen feltétele a képesség oktatásának intézményesítése.

A WIT-képesség kialakítása

A WIT-képesség kialakításának gondolata először 2011-ben fogalmazódott meg az MH KKB szakmai csoportjában. Az ISAF fokozatosan megszüntette a műveleti területen folyó WIT-képzést, azzal érvelve, hogy a katonák felkészítését nem a műveleti, hanem hazai területen kell végrehajtani, még a misszió előtti 4–6 hónapos ciklusban. Ugyanekkor az ISAF határozott műveleti követelményt fogalmazott meg a nemzetek felé a WIT-feladatokkal kapcsolatban. Mivel nagyon kevés nemzet állt a C-IED-képesség fejlettségének azon a fokán, hogy WIT-csoportokat ajánljon fel és működtessen, ezért hamar kiderült, hogy ez is egy kritikus képesség, egy hiányterület. Bár az ISAF 2014-ig kivonja erőinek jelentős részét Afganisztánból, a NATO 2012-ben a szövetség tag- és partnerországai részére meghirdette a WIT VNCF-projektet, hogy a nemzetek egységes követelményrendszer mentén képezzenek WIT-csoportokat.

A hazai WIT-képesség kialakításához elengedhetetlen a KNBSZ,²⁶ a tűzszerészek, a felderítő csoportfőnökség és a rendőrség bevonása annak érdekében, hogy a csoporton belüli szakmák képviselve legyenek. A WIT-képesség lényege, hogy a fegyveres támadás helyszínelése során talált tárgyi bizonyítékokat összegyűjtsék, majd értékelés és elemzés céljából az arra kialakított laborokba szállítsák. A laborok²⁷ elemzései és eredményei szövetséges adattárakba kerülnek, ahonnan a hálózatellenes műveletek tervezése előtt a részt vevő országok számára lehívhatóak. Miért van szükségünk egy ilyen, a honvédség szempontjában talán kissé testidegennek tűnő képesség kialakítására? Jövőbeli NATO-szerepvállalásunk esetén azonnal tudunk majd csatlakozni a szövetség hálózatellenes műveleteihez, bekerülve abba az információs és műveleti hálózatba, amelyet ez a tevékenység képvisel. Meg kell említeni azt is, hogy – a jelenlegi ISAF-művelethez hasonlóan – a WIT kritikus képességhiányként jelentkezhet, és ebben az esetben a magyar WIT-csoport műveleti alkalmazásra az erőgeneráláskor felajánlható. Katonai rendőrség hiányában fontos a szoros missziós és műveleti együttműködés a rendőrséggel, ez azonban komoly jogi és szakmai egyeztetések sorát fogja igényelni. Végül, de nem utolsósorban a WIT komoly szerepet játszhat abban, hogy az eddig a műveleti területen összegyűlt tapasztalat legalább egy része valamilyen formában visszakerüljön az MH-hoz, és beépüljön a megelőzésre irányuló képzési formákba. [2]

²⁵ Felsőoktatási kategóriák. BSc: Bachelor of Science (főiskolai diploma). MSc: Master of Science (egyetemi diploma).

²⁶ Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.

²⁷ A WIT-laboroknak három szintje létezik. Az első a műveleti területen lévő, harcászati szintű labor, a fontosabb információk kiszűrésére, szétválogatására. A komolyabb elemzést értékelő anyagok a 2. szintű, egyesített, hadszíntéri laborokba kerülnek. A legkomolyabb bünyügyi képességű, 3. szintű laboratóriumok a mögöttes területen egy vagy több nemzet által működtetettek.

Szakemberképzés – ki foglalkozik a C-IED-feladatrendszerrel az MH-ban?

Az IED- és a komplex eseményeknek a megelőzése, felderítése, a már bekövetkezett veszteségek hatásainak csökkentése és a személyi állomány felkészítése olyan szakemberek felelőssége és feladata, akik tervezik, illetve vezetik a folyó műveleteket. Nem kell egy külön szakmára gondolni, mivel a terület számos más egyéb feladattal és képességgel is határos, illetve átfedésben van (felderítés, hadművelet, kiképzés, tervezés, erők megóvása, műszakiak-tűzszerészek), ezért sokkal inkább azokat a beosztásokat és munkaköröket kell beazonosítani, amelyeknek az a feladata, hogy egy művelet, egy missziós szerepvállalás esetén a feladatok, a térség, a fenyegetettség C-IED-aspektusait vizsgálják. Számomra sokáig a CIMIC-részképesség fejlődése volt példaértékű, de a realitások inkább abba az irányba mutatnak, hogy nem egy központ vagy – a már meglévő számos mellett – egy újabb szervezet, hanem az ismeretek, munkakörök és felelőségek szintenkénti elosztása lesz a megoldás kulcsa.

Jelen pillanatban a C-IED szakmai képviselete igen gyenge mind stratégiai, mind hadműveleti szinten, mivel a felelőségek és a feladatok nincsenek beazonosítva, a képességfejlesztés pedig nem rendelkezik programmal (kivéve a tűzszerészeket). Harcászati szinten az alegységeknél folyó kiképzés tapasztalati módszerrel, a végrehajtott missziók és a tanfolyamot végzett állomány iránymutatása mellett folynak – elsősorban a missziós felkészülés időszakában. Komolyan, szakmailag is felkészült szakemberek elsősorban az MH AA és a HTHE állományában találhatóak, de az ő erejüket felemészti a felkészítés, a gyakorlati végrehajtás mindennapos feladatrendszere. A koordinációs és döntés-előkészítési feladatokkal az MH C-IED stratégiai munkacsoport foglalkozik, de az elmúlt három év tapasztalata azt mutatja, hogy a munkacsoport a rövid távú feladatok megoldása során sikeres igazán. *Hogyan működhetne olajozottan úgy a rendszer, hogy megőrizzük előnyünket a térségben és a HM irányelveinek megfelelően valóban a térség vezető országává váljunk?* Az alábbiakban megfogalmazott javaslatok talán kicsit közelebb visznek egy hosszabb távon is működőképes, hatékony megoldáshoz – figyelembe véve napjaink realitásait és az egyre szűkülő anyagi és humán erőforrásokat.

Az MH AA az NKALO kiképzőállományán kívül semmilyen olyan szervvel nem rendelkezik, amely a nemzetközi koordinációs feladatokat egy dandár jogállású szervezet szintjén kezelné, így ezek a feladatok, szakmai javaslatok, véleményezések nem készülhetnek el a kívánt módon. Sajnos az MH AA nem rendelkezik kiképzési főnökséggel, hadműveleti főnöksége is jóval kisebb, mint azt egy oktatással, képzéssel és kiképzéssel foglalkozó, dandár jogállású szervezet feladatai indokolnák.²⁸ Az MH AA a C-IED-képesség szakmai, képző és kiképző központjaként definiálható. Az MH ÖHP kiképzési igénye alapján tervezi, szervezi és végrehajtja az igényelt missziós és szakfelkészítési foglalkozásokat, nemzeti és nemzetközi tanfolyamokat, teljesíti, illetve vezeti az MH C-IED-vonatkozású nemzetközi szerepvállalásait.²⁹ *Az MH AA NKALO és törzsének állománytábla-bővítése nélkül a képesség nem fejlődhet, a jelenlegi szinten stagnálni fog, mivel a személyi állomány (két fő folyamatos műveleti rotációjával) elérte azt a leterheltséget, amelyet folyamatosan, megfelelő minőségben biztosítani tud!* Vizsgáljuk meg, mely szervezetek tevékenysége elengedhetetlen minimálisan a közép- és hosszú távú sikerhez.

ÖHP: Éves szinten tervezi a C-IED-del kapcsolatos kiképzési igényt alárendelt katonai szervezetei részére, és azt a HVK J7 csoportfőnökségen keresztül az MH AA részére meg-

²⁸ Az MH AA törzsét összehasonlítva az MH Ludovika Zászlóalj törzsével az említett aránytalanságok azonnal megfigyelhetők.

²⁹ NATO WIT VNCF-projekt.

küldi. A G2 és a G3 főnökségeken kijelölik a kapcsolattartó szakembereket, akik legalább évente ismeretbővítő tanfolyamokon vesznek részt. Az ÖHP törzsgyakorlásai és gyakorlatai IED-veszélyes környezetben történnek oly módon, hogy ez a tevékenység már a tervezés szerves részét képezi. A C-IED-kiképzésért és -képeségfejlesztésért felelős személyek feladatai munkaköri leírásaikban rögzítettek. Az ÖHP rendelkezik adatbázissal arról, hogy az alárendelt katonai szervezeteknél kik vettek részt képzéseken, tanfolyamokon, és hogy ezeknek a személyeknek az ismeretei szinten legyenek tartva. Cél, hogy a C-IED-kiképzés feladatai beépüljenek a szakkiképzési feladatok közé.

HVK J2: A KNBSZ-szel együttműködve tevékeny részt vállal a hálózatellenes műveletek felderítő és tervezési vonatkozású feladatainak végrehajtásából, előadókat biztosít az MH AA által szervezett törzstiszti tanfolyamokra. Részt vesz a WIT-képesség kialakításában és fenntartásában.

HVK J3: Meghatározza, hogy a C-IED hadművelleti követelményei hogyan jelenjenek meg a katonai szervezetek képességei között a STANAG 2294-nek megfelelően. Összefogja a képességépítés feladatait a HVK szintjén.

HVK J5: A C-IED-képességfejlesztés tervezhető elemeit beilleszti a rövid és hosszú távú tervekbe. A csoportfőnökség folyamatosan figyeli a fejlesztés ütemét NATO/EU-felajánlásainknak megfelelően. Megosztja az MH NÖK és a C-IED CoE releváns információit a többi szereplővel.

HVK J7: Az ÖHP szakmai igényeinek és a nemzetközi felajánlásoknak megfelelően (az MH AA inputja alapján) tervezi a C-IED-kiképzési rendezvények erőforrásigényét a GYKRP-ben. Javaslatot tesz a HVK J1 felé a kiképzőállomány pótlására vonatkozó intézkedések megtételére.

NKE: Folyamatosan pontosít az MH AA-val, a HVK J3-mal és a HVK J7-tel annak érdekében, hogy a tisztképzés tananyaga mindig a NATO pontosított doktrinális elveit és művelleti tapasztalatait tartalmazza.

Amint látható, a képesség építése és fenntartása sokszereplős feladat az MH-n belül akkor, ha nincs erre külön kijelölt szervezet, mint más országokban. Gyakran hallottam több kollégától, hogy a C-IED is „csak egy feladat számunkra a sok közül”. Ez igaz, de ne felejtjük el, hogy idáig a legnagyobb veszteséget is az IED okozta – és jövőbeli művelleti ambíciószintünk függvényében okozhatja a továbbiakban is!

A jövő lehetőségei

Szép példája volt a szövetséges erőforrások felhasználásának nemzeti jelenlétünk a NATO egyik, akkor kulcsfontosságú területén.³⁰ A szövetségtől hazahozott minden lehetőséggel nő az MH művelleti képessége. Már akkor úgy terveztük, hogy a hazai képességet a nemzetközi feladatok farvizén fogjuk megvalósítani. Ez eddig többé-kevésbé működött, ugyanakkor nemzeti limitációink miatt nemzetközi irányban folyamatosan lényegesen jobban teljesítünk. A oktató- és kiképzőállomány, valamint a szakemberek létszáma határt szab a további fejlődésnek, ezért meg kell vizsgálni azt, hová tudjuk bekötni a C-IED-feladatokat úgy, hogy azok már meglévő rendszereket, felajánlásokat erősítsenek.

³⁰ Ha nincs megfelelő képviselőnk 2008-ban az ACT-ben, akkor ma az itthon meglévő lehetőségeknek töredéke sem állna rendelkezésre. Legalább ilyen fontos volt az, hogy az itthoni szakemberek és vezetők közül többen megértették a feladat jelentőségét és támogatni kezdték azt.

NATO/EU-képességfelajánlás

Első komolyabb erőfeszítésünk a NATO VNCF WIT-projektbe történő bekerülés volt. Ez a kísérlet eddigi teljesítményünknek köszönhetően jól sikerült. Ebben az esetben a NATO és az MH célja ugyanaz volt: WIT-oktatók képzése a későbbi műveleti feladatokra szerveződő WIT-csoportokhoz.

Amennyiben a C-IED-képességépítés terén elért eredményeinket tovább szeretnénk növelni, akkor valódi, de reális kihívást jelent szakembereink szövetséges műveleti környezetben történő megmérettetése. Következő lépésként felajánlható egy önálló C-IED-képesség egy már meglévő keretet erősítendő, mint az NRF, az EUBG vagy a V4-harcscsoport.³¹ Egy egyéni C-IED-törzsbeosztás, C-IED FP-részleg vagy egy WIT-csoport nagyságrendileg olcsóbb, mint egy harcoló (lövész-) alegység, ugyanakkor hasonló értéket képviselhet, mivel különleges képzettséget és tapasztalatot igényel. A WIT már most kritikus képesség a NATO-ban, egy team pedig csak négy főből áll! Végső esetben a WIT-csoport akár szövetséges partnerekkel közösen is felajánlható, különösen akkor, ha hosszabb lefolyású művelet prognosztizálható, azaz több váltási ciklussal kell számolni. Bármilyen típusú C-IED-képesség jól kombinálható a jól felkészített tüzserész-csoportjainkkal.

Komoly realitása lehet egy ASAT T3-tanfolyam megszervezésének is, mégpedig kormányzati szinten. A cél egy olyan oktatóközösség (pool) kialakítása, amelyben részt vesz az MH, a TEK, a rendőrség, a KNBSZ és a polgári titkosszolgálatok kijelölt oktatóállománya – annak érdekében, hogy a szervezetek különböző jellegű tapasztalatait és tudását integrálva kaphassa meg például egy műveletet tervező és vezető állomány –, akár nemzeti, akár nemzetközi feladatról legyen szó.

Összefoglalás

„Arma virumque cano...” [25], azaz fegyvert és vitézt énekelek, mert az MH-nak most mindkettőre égető szüksége lenne a gazdasági recesszió és az elmúlt évtizedek fejlesztéseinek elmaradása által generált állapot miatt. A 2014-et követő Resolute Support művelet komoly kihívás elé állítja a NATO nemzeteit. A szövetséges erők kivonása Irakból (és a kivonás közben elszenvedett veszteség mértéke) szinte azonnal, már 2011-ben bizonyította, hogy a konfliktus és az erőszak egyes formái nem feltétlenül csökkennek, sőt növekedhetnek a „megszálló erők” távozásával. Afganisztáni további és egyéb jövőbeni műveleti szerepvállalásunk során tényező lesz az IED, ami mára már beépült a műveleti környezetbe. A C-IED-del foglalkozó hazai szakmai közösség feladata, hogy olyan javaslatokkal lássa el a döntés-előkészítőket és a döntéshozókat, amelyek által (a C-IED-képesség erősítésével) a katonáink ellen végrehajtott támadások megelőzhetőek, illetve a veszteségeink csökkenthetőek.

Látva műveleteink és a napi élet realitásait, a C-IED-képesség építésekor olyan ambíciókat kell kitűznünk, amelyek mind műveleti szerepvállalásunkat, mind pedig országvédelmi feladatainkat erősítik. A NATO és a szövetséges nemzetek kollektív tudásközpontjai komoly tapasztalatok és projektek tárházai, ahhoz azonban, hogy ezekből profitálhassunk, jelen kell lennünk és minimálisan investálnunk kell a számunkra fontos projektekbe! Olyan kezdeményezésekben kell részt vennünk, amelyek a NATO/EU által támogatottak, ugyanakkor erősítik saját harci és gyorsreagáló képességeinket, hiszen úgy tűnik, hogy egyes képességeinket

³¹ NRF: NATO Response Force – NATO reagáló erők, EUBG: European Union Battle Group – Európai Unió harcscsoport, V4: A Visegrádi Együttműködés országainak tervezett közös kontingense.

továbbra is csak a nemzetközi feladatok farvizén tudjuk fejleszteni. Sokkal többet tehetünk a kormányzati szférában is. Látható, hogy a rendőrség, a TEK és a polgári titkosszolgálatok arányaiban még mindig lényegesen nagyobb költségvetéssel rendelkeznek, mint az MH. Az IED elleni tevékenység olyan feladat, ahol a belbiztonsági, terrorelhárító és műveleti feladatok összekapcsolódhatnak. Az ország védelmi és reagálóképességének fejlesztése érdekében végrehajtott képzések és kiképzési feladatok, majd később egy közös műveleti szerepvállalás minden kormányzati szereplőt erősítene, míg a költségek eloszlanának. A kollektív tudás és tapasztalat birtoklása minden szervezet érdeke, és az MH itt olyan részt vihet a közös asztalhoz, amivel az IED terén csak ő rendelkezik: hiteles, harctéri műveleti tapasztalatot.

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. STANAG 2295 AJP 3.15 NATO C-IED Doctrine 1. kiadás (2008)
2. STANAG 2295 AJP 3.15 NATO C/IED Doctrine 2. kiadás (2011)
3. STANAG 2294 C-IED Training Standards 1. kiadás (2009)
4. AAP-6 NATO Glossary of Terms and Definitions (2008)
5. AJP 3.14 Allied Joint Doctrine for Force Protection (2007)
6. Roger Trinquier: *A French View on Counterinsurgency*. Pall Mall Press Ltd., London W.I, England, 1964.
7. Niall Ferguson: *A világ háborúja*. Scholar Kft., 2012.
8. Porkoláb Imre: *Aszimmetrikus hadviselés: Az ortodox és gerilla hadikultúra összecsapása*. Konferenciaanyag, 2006.
9. Dr. Robert F. Baumann: *Russian-Soviet Unconventional Wars in the Caucasus, Central Asia and Afghanistan*. Leavenworth Papers Nr.20 Combat Studies Institute, US Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas 1993.
10. Samuel P. Huntington: *Guerrilla Warfare in Theory and Policy*. New York: The Free Press, 1962.
11. Schmidt Imre őrnagy: *Az IED (Nem Hagyományos Módon Előállított és Alkalmazott Robbanó-eszköz) mint műveleti környezet hatása a Magyar Honvédség missziós szerepvállalására*. NKE-diplomamunka, 2012. LAKV 5932.
12. <http://icasualties.org/OEF/Index.aspx> (Letöltve: 2013. 04. 30.)
13. http://www.un.org/en/peacekeeping/fatalities/documents/stats_2.pdf (Letöltve: 2013. 04. 30.)
14. MTI-közlemény, 2004. június 23. <http://index.hu/belfold/hirek/183325/> (Letöltve: 2013. 05. 01.)
15. <http://www.origo.hu/itthon/20040623eltemettek.html> (Letöltve: 2013. 01. 20.)
16. <http://nol.hu/archivum/archiv-489006> (Letöltve: 2013. 02. 11.)
17. NATO ACT C-IED Integrált Projekt Team nem hivatalos értékelése.
18. http://kosakaroly.hu/panteon/p_nagy-richard.html (Letöltve: 2013. 01. 07.)
19. http://www.un.org/Depts/mine/UNDocs/ban_trty.htm (Letöltve: 2013. 03. 01.)
20. Fábián Sándor őrnagy: *Alternatív védelmi stratégia „kis” államoknak (tanulmány, kéziratban)*.
21. <http://www.forces.gc.ca/site/commun/ml-fe/images/articles/fullSize/12-30-12b.jpg> (Letöltve: 2011. 01. 20.)
22. <http://www.inertproducts.com/inc/sdetail/5317> (Letöltve: 2013. 05. 01.)
23. <https://www.jieddo.mil/index.aspx> (Letöltve: 2013. 04. 30.)
24. Prof. Eric Poliquin, NATO ACT. Fordította: a szerző.
25. Vergilius: *Aeneis*. <http://www.thelatinlibrary.com/vergil/aen1.shtml> (Letöltve: 2013. 05. 01.)

Bokros Tünde Ibolya:

AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS FELDERÍTÉSKÖZPONTÚ MŰVELETE – A COIN

Napjaink katonai műveletei egyre komplexebb, árnyaltabb képet mutatnak, a válságkezelő műveletek keretében nemcsak a katonák feladatai bővülnek, hanem az azok ellátásához kapcsolódó követelmények rendszere is. Az aszimmetrikus hadviselés napjaink fegyveres konfliktusainak domináns formájaként jellemezhető, amelynek egyik kihívása a felkelések és az azokkal járó erőszakos törekvések megfékezése. A felkelés elleni műveletek (COIN)¹ végrehajtása dinamikus együttműködést igényel az azokban részt vevő szereplőktől. Ennek bemutatására törekszem, kiemelve a katonai felderítés hangsúlyos szerepét.

A hadviselés új formái

A hadviselés sokkal inkább újszerűnek vagy újra felfedezettnek, semmint újnak mondható módoszatai az új típusú fenyegetésekre és veszélyforrások kialakulására válaszul születtek meg. A világháborúkat követően a hagyományos fegyveres küzdelem mindinkább háttérbe szorult; helyette a helyi háborúk kezdtek általánossá válni, melyek a hidegháború során egymással szemben álló két szuperhatalom ellentéteinek kivételéseit testesítették meg, azok ideológiai jellemzőinek megjelenésével. A hidegháború termelte ki a legtöbb nem hagyományos hadviseléssel foglalkozó tudományos munkát; fokozottabb figyelmet kaptak a felkelők és a gerilla-harcmodort alkalmazó ellenfelek stratégiájának feltárására irányuló elgondolások. Megjelent a negyedik generációs (4GW)² hadviselés elmélete, amelynek főbb jellemzői közé sorolható a háború és a béke közötti határvonal elmosódása, a harcmezők meghatározhatatlansága, az irreguláris hadviselési mód, a civil és a katona közötti különbségek elhalványulása, a társadalom egészét érintő megmozdulások, valamint a lélektani és az információs műveletek felé való elmozdulás. A 4GW tekintetében hangsúlyos, hogy alapját főként az ideológia és a vallás határozza meg.³ Somkuti Bálint értekezésében olvasható az a megállapítás, amely szerint a 4GW legnagyobb újdonsága az, hogy résztvevőit elsősorban nem állami szereplők alkotják,⁴ aminek következtében az ellenük való fellépés pusztán katonai eszközökkel nem megvalósítható.⁵ Mivel az ellenfél igyekszik bázisát kiterjeszteni, erős propagandát is folytat a médián keresztül, amely alátámasztja azt a hipotézist, hogy ez az új típusú hadviselés erősen információfüggő; meghatározó benne a társadalomra gyakorolt tömegtájékoztató és annak véleményformáló ereje, tehát lényegét tekintve a hadviselés lélektani aspektusaira helyeződik fokozottabb hangsúly.

¹ Counter-insurgency.

² Fourth generation war.

³ Szabados János mk. alezredes, i. m. 20.

⁴ Somkuti Bálint, i. m. 42–46.

⁵ A generációk tekintetében megjegyzendő, hogy azok nem különülnek el egymástól éles határvonalakkal, sokkal inkább egymásból következnek. Somkuti a negyedik generációt a harmadik újraértelmezéseként képzeli el. Lásd: Somkuti, i. m. 44.

Korunk hadviselésének megrajzolásához érdemes alaposabban megvizsgálni az aszimmetria fogalmát. Biztonságpolitikai és katonai szakértői körökben gyakran használt fogalomról van szó, amelynek pontos meghatározására éppúgy nincs egyetlen nemzetközileg elfogadott definíció, mint a negyedik generációs hadviselés esetében sem. Szabados János alezredes e kérdéskörben írt tanulmányával összhangban azt állapíthatjuk meg, hogy az aszimmetrikus hadviselés a fenyegetések, a végrehajtott műveletek (vagy műveleti típusok), a hadikultúra és a műveletekre fordított költségek tekintetében fejeződik ki, bonyolítva a gyengék kontra erők egyszerű egyenletét. Osztom a David L. Buffaloe-tól idézett, a cikkben legpontosabb (és egyben a legszélesebb) értelmezésként bemutatott definíciót: „... az aszimmetrikus hadviselés egy lakosságközpontú hadviselés, amely egy katonailag fölényben lévő hatalom és egy vagy több hátrányban lévő között zajlik...”⁶ Az aszimmetrikus fenyegetések körébe nem csak a felkelések/lázadások sorolhatók, hanem a terrorizmus, az információs műveletek és egyéb bomlasztó tevékenységek is. Bár az aszimmetrikus hadviselés nem teljesen új jelenség,⁷ fontosnak tartom elkülöníteni a reguláris erők között fennálló erők és eljárások tekintetében vett aszimmetriát a modern hadviselésben jelentkező reguláris és irreguláris harcmodort alkalmazók között létezőtől. Utóbbira jellemző, hogy „nem költséges, hanem egyszerű eszközökkel és módszerekkel” (gyakran önfeláldozó módon, öngyilkos merényletek formájában) hajtanak végre rajtaütésszerű akciókat.⁸ A gneisenau (August Gneisenau porosz tábornok, 1760–1831) stratégia felfogása szerinti tér-idő-erő, illetve az utóbbi időben hozzárendelt információs tényezők az aszimmetrikus hadviselésben meghatározóak. A tér maga a műveleti környezet, beleértve annak fizikai és humán terét. Az ezekről szerzett pontos információk meghatározóak a katonai művelet sikerének kivívásához. A korunkra jellemző válságkezelő, békefenntartó műveletek esetében a beavatkozó fél alapvetően hátrányban van az ellenféllel szemben, ezért számára az adott viszonyokra történő felkészülés és a szükséges előismeretek megszerzése kiemelt jelentőséggel bír.

Az erőteényezőt alapvetően két kategória szerint tartom felmérhetőnek: az alkalmazott erőszak (ideértve annak intenzitását) és az alkalmazott eljárások, továbbá az erőszakot alkalmazók (eljárásaikat befolyásoló tényezők, például jogi szabályozók, nemzeti korlátozások) közötti aszimmetria mentén.

Az időteényező az aszimmetrikus hadviselésre jellemző elhúzódo jelleget foglalja magában, de akár egy váratlan támadást is jellemezhet, például a kibertérben. Ezekon kívül a felhasznált erők kiképzésében fellelhető időintervallumbeli eltérések is ide sorolhatók.

Az információs elem végeredményben valamennyi területet felöleli, olyan értelemben, hogy valamennyi tényezőről szükséges pontos és megbízható információkat szerezni.

A lázadás vagy a felkelés tehát az aszimmetrikus fenyegetések egyikéként határozható meg; tovább elemezve pedig az indirekt hadviselés irreguláris formájaként kategorizálható. Forgács Balázs főhadnagy értekezésében részletezi az irreguláris eszközrendszer alkalmazó gerilla típusú fegyveres konfliktusok jellemzőit, amelyeket lényegében a mai értelemben vett lázadók/felkelők harcmodorával egyenértékűnek tekinti. A gerilla-hadviselés alapvetően a nemzeti ellenállási mozgalmakból fejlődött ki, nevezhető partizánháborúnak is.⁹ A gerillahar-

⁶ Szabados János mk. alezredes, i. m. 22.

⁷ Az aszimmetrikus hadviselés nem teljesen új jelenség. A történelem során például már az 1415-ös agincourt-i csatánál is megfigyelhető volt, amikor az angol gyalogos katonák speciális íjakkal („longbow”) felfegyverkezve vereséget mértek a páncélozott francia lovasságra. Richard Norton-Taylor: Asymmetric warfare. <http://www.theguardian.com/world/2001/oct/03/afghanistan.socialsciences> (Letöltés: 2013. 10. 27.)

⁸ Dr. Resperger István ezredes, i. m. 210.

⁹ Forgács Balázs főhadnagy, i. m. 96.

cosok célja a fennálló politikai hatalom megdöntése, irreguláris harcmodor alkalmazásával. Kitűnő példát nyújt az első világháborúból Thomas Edward Lawrence, ismertebb nevén Arábiai Lawrence, aki a törökök elleni arab felkelés vezetőjeként vált híressé. Taktikai között szerepelt a gerillaháborúra jellemző kifárasztás, a folyamatos rajtaütés, az ellenség harci moráljának megtörése, valamint a propaganda alkalmazása. Érdekesség, hogy Lawrence a brit hírszerzés embere volt, akit azért küldtek ki az Arab-félszigetre 1916-ban, hogy összekötőként tevékenykedjen az angol érdekek előmozdításáért.¹⁰ Évekig tanulmányozta az arab kultúrát és történelmet, aminek köszönhetően kitűnő érzékkel ösztönözte együttműködésre az egymással laza szövetségben álló arab törzseket, továbbá a lakosság bizalmát is sikeresen el tudta nyerni a hadszíntéren.¹¹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy a lakosság kultúrájának és szokásainak a megismerése alapvető követelményként jelentkezik, mert így lényegében bizalom építhető ki a beavatkozó katonai erők és a helyi polgárok között napjaink katonai műveleteiben, különösképpen a felkelés elleni műveletekben (COIN).

Napjaink konfliktusait a globalizáció, a technológiai fejlődés, az urbanizáció és az extrémizmus befolyásolja, melyek a XXI. századi hadviselést is meghatározzák. A gyakran szélsőséges ideológiát hirdető, irreguláris módon harcoló, az elnyomó rendszer vagy a hatalmat gyakorló rezsim ellen szerveződő felkelők és az eszközeikben nem válogató, civileket egyaránt megcélzó, tehát már a terror eszközt is alkalmazó, politikailag motivált csoportok új fenyegetésként jelentkeztek a globális (vagy kollektív) biztonságot fenyegető kihívások sorában. A NATO új Stratégiai Koncepciója (2010)¹² biztonsági környezetet részletező fejezetében szerepelteti a terrorizmust mint a NATO-tagországok állampolgárait fenyegető veszélyforrások egyikét, illetve kiemeli a szélsőséges csoportok növekvő mértékű megjelenését. Ebben a vonatkozásban a dokumentum felhívja a figyelmet a modern technológiákkal járó veszélyekre is. Jól látható tehát, hogy a lázadók és a terroristák által alkalmazott módszerek elleni küzdelem egyike korunk biztonság- és védelempolitikája kiemelten kezelendő területeinek. (Ugyan az USA stratégiai szintű dokumentumai és harcszabályzatai a felkelők és a terroristák között egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben tesznek különbséget, a motivációik és a céljaik eléréséhez alkalmazott eszközeik tekintetében azonban nem tehető egyenlőségjel a két csoportosulás közé.)

Bár a felkelés/lázadás és az azt leküzdő ellentevékenység főként a 2001. szeptember 11. utáni terrorcselekmények kapcsán került be a köztudatba, a jelenség valójában már jóval régebb óta létezik, sőt egyidős magával a hadviseléssel. Kezdeti pontként mégis a XX. század elejét tekinthetjük,¹³ ugyanis ettől kezdve kezdtek viszonylag általánossá válni a felkelések. Az Amerikai Egyesült Államok történelmében ez a Fülöp-szigeteki lázadással indult, majd folytatódott a második világháború kommunizmusellenes törekvéseivel. A XX. század közepére a nemzeti nacionalizmus transznacionális forradalmi mozgalmakat indított el. Ahogy a hidegháború a Szovjetunió széthullásával véget ért, a nacionalizmus felerősödött, hiszen a nagyhatalmi nyomás megszűnt; hatalmi vákuum keletkezett, amely új államok feltűnését ösztönözte. A függetlenedési törekvések mellé olyan ideológiák társultak, melyek a vallási és az etnikai identitások szélsőséges formáit viselik magukon. Az 1990-es években, Koszovóban kezdődött albán függetlenségi harc a szerbek és az albán kisebbség egyre radikálisabb nyílt összecsapásait eredményezte, kiegészülve az UÇK fegyveres me-

¹⁰ Arábiai Lawrence, i. m.

¹¹ Arábiai Lawrence halála, i. m.

¹² Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon, 2010. november 19–20., i. m. 11.

¹³ FM 3-24, i. m. 1–15.

rényleteivel, amelyek valóban humánkatasztrófa veszélyével fenyegettek.¹⁴ Az etnikai alapon végrehajtott megszárlások mielőbbi megfékezése érdekében az ENSZ határozatait követően a NATO közbelépett, egyúttal nemzetközi kézbe utalva a rendezés feladatát. Itt látható az a lényeges momentum, amikor egy alapvetően belbiztonsági probléma nemzetközivé válik, bevonva a nemzetközi közösség több államát, elindítva a békefolyamatot.

A XXI. századra a felkelés (mint a fennálló kormányzó hatóság ellen tevékenykedő szervezett csoportosulás) némileg megváltozott arcát mutatja: forradalmi célok az egész világra kiterjedően is megjelennek. (Az USA felkelőknek tekinti például az al-Kaida terror-szervezetet is, amely az általa favorizált iszlám világ kiterjesztéséért folytat harcot a nyugati világ ellen. Mindezek eredményeként a szélsőséges érzületű terrorista csoportok képezik a jelenlegi lázadás elleni műveletek legfőbb célcsoportját, amely műveleteknek – nem meglepő módon – az USA az első számú vezetője.) Stratégiai szintű dokumentumokban már globális COIN-ről beszélnek, tekintettel arra, hogy a felkelők motivációi, eszközei és kommunikációs lehetőségei is globalizálódtak. Ennek megfelelően megindult a felkelés elleni műveletek – azok hatékonyságának elemzése révén történő – optimalizálása. Az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma 2011 februárjában kiadta a COIN kihívásairól készült jelentését,¹⁵ amelyben felhívják a figyelmet arra, hogy az irreguláris hadviselés és a felkelők tevékenysége továbbra is tartós fenyegetést jelent a regionális stabilitásra nézve. A konvencionális háborúval ellentétben az irreguláris hadviselés rugalmas kezelési módokat igényel, amely módok között a hírszerzés, a megfigyelés és a felderítés (ISR)¹⁶ együttesének alkalmazása nyújthat hatékony megoldást. Az ISR-nek a COIN-műveletekben betöltött szerepét a későbbiekben részletezem.

„Among the people” – a polgárok között

Hivatalos definíció szerint a felkelés elleni műveletek átfogó civil és katonai erőfeszítések a felkelők legyőzése és az alapvető panaszok kezelése érdekében. A COIN-doktrínában többek között meghatározták a COIN-erők feladatrendszerét; a dokumentum választ ad arra, hogy a COIN-műveletek sikeressége miért függ jelentős mértékben az információktól, és miért jellemezhetjük felderítésközpontú beavatkozásként.

A COIN-műveletben részt vevő katonai komponens fő feladata, a lakosság védelmén túl, biztosítani a befogadó nemzet (HN)¹⁷ hatóságai, szervei számára a hatékony beavatkozás képességét, valamint felderíteni (detektálni) a felkelőket és elfogni vagy – közvetlen támadást alkalmazva – likvidálni őket. Mindezek mellett a lakosság fölötti kontrollt lehetővé tevő intézkedések megtétele is feladatukhoz kapcsolódik, kerülve az indokolatlan ellenőrzéseket, korlátozásokat.¹⁸ Összességében a felkelés elleni tevékenység legmeghatározóbb célja, hogy politikai, katonai, gazdasági, szociális, infrastrukturális és információs területeken hajtsanak végre olyan tevékenységeket, melyekkel a HN kormányának legitimitása erősödik.¹⁹ Ahhoz tehát, hogy tartós és önfenntartó béke alakulhasson ki, politikai, gazdasági és katonai területeken egyaránt beavatkozásra van szükség, a katonai és a nem katonai szereplők

¹⁴ Gazdag Ferenc, i. m. 371–373.

¹⁵ Report of the Defence Science Board Task Force on Defence Intelligence: Counterinsurgency (COIN) Intelligence Surveillance, and Reconnaissance (ISR) Operations, i. m.

¹⁶ AAP-06 (Edition 2013), NATO Standardization Agency (NSA) 2013, 2-C-16, i. m.

¹⁷ Host Nation.

¹⁸ Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN) – AJP - 3.4.4, 2011. február 4. – 0353.

¹⁹ Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN) – AJP - 3.4.4, 2011. február 4. – 0110.

együttműködésén keresztül. Korunk komplex fenyegetéseire, így a felkelők tevékenységeire is, csak összetett módon lehet hatékonyan reagálni. Már nem elegendő pusztán katonai erők és eszközök felhasználása, hanem azt kiegészítve alkalmazni kell a különböző diplomáciai, gazdasági és információs eszközök adta lehetőségeket is. Mivel a konfliktusban szemben álló felek többségében már nem állam és állam körére szűkülnek, hanem kiegészültek nem állami szereplők részvételével, ezért szükség van egy, a teljes műveleti környezetet, illetve az abban érintett NATO-szövetséges államokat átfogó stratégiára. Mindezek hatására alakították ki az úgynevezett „Comprehensive Approach”, vagyis átfogó megközelítés szemléletét, amely a műveleti területen tevékenységet folytató valamennyi multinacionális és nemzeti szereplő, kormányzati és nem kormányzati szervezet (NGO) együttműködésén alapul, és amelynek csak egy része a katonai szerepvállalás. A közös erőfeszítéseken (Unity of Effort) és a közös célokon (Unity of Purpose) keresztül megvalósuló együttműködés a biztonsági dimenzióban feladatot ellátó katonai komponensre is vonatkozik.

Sokrétű feladataiból adódóan a COIN egyszerre tekinthető stabilizációs, támadó és védekező műveletnek.²⁰ A legfőbb törekvés a művelet során az, hogy minden lehetséges módszerrel elkülönítsék a felkelőket a lakosságtól és valamilyen módon megosztottságot gerjesszenek a lázadó csoportok között. Az izoláció megtörténhet fizikai, gazdasági és pszichológiai dimenziókban.²¹ E módszerek között alkalmazzák a katonai erőt.

COIN-műveletre kiváló példát nyújt Dél-Vietnam amerikai szárazföldi csapatok általi megszállása 1965-ben. A gerillacsoportok (Vietkong) visszaszorítására több próbálkozás is született. A CIA bevonásával helyiekből verbuvált önkéntes fegyvereseket képeztek ki, hogy segítségükkel megtisztítsák a gerilláktól a falvakat, illetve biztosítsák azok védelmét, belső rendjét. (Az úgynevezett olajfolt-stratégia szerint haladtak egyik falutól a másikig, maga a program pedig az *irreguláris civil védelmi csoportok* – CIDG – néven működött.)²² A program a kezdeti sikerek ellenére leépült, miután a speciális egységeket áthelyezték. Hasonló megoldást alakítottak ki egyébként Afganisztánban is, ahol 2010-től Arbaki néven ismertté vált önvédelmi erő alakult szövetségi, de főként amerikai felügyelet alatt.²³

További párhuzam fedezhető fel az Afganisztánban létrehozott Tartományi Újjáépítési Csoportok (PRT)²⁴ és az 1967-es vietnami CORDS-program (Civil Operations and Revolutionary Development Support) között. Az utóbbi tulajdonképpen a kormány támogatottságának kiszélesítését kívánta elérni azzal, hogy életkörülményeket javító intézkedéseket igyekezett megvalósítani. Minden tartományban felállítottak egy CORDS-irodát, amely lényegében a civil-katonai programokért felelt; ezek mellett *mobil tanácsadó csoportokat* (MAT)²⁵ alakítottak, melyek tagjai a tartományi vezetők mellett képezték ki a főkatonai alakulatokat.²⁶ Ezek a példák a felkelők fizikai leválasztását szemléltetik. Mint látható, a COIN során alkalmazott módszerek nemigen változtak, inkább csak újragondolták azokat.

²⁰ FM 3-24, i. m. 1–106.

²¹ Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN) – AJP - 3.4.4, 2011. február 4. – 0356.

²² Erdős Attila, i. m. 10.

²³ Dr. Boldizsár Gábor ezredes, i. m. 5.

²⁴ Provincial Reconstruction Team.

²⁵ Mobile Advisory Team.

²⁶ Dale Andrade and Lt. Colonel James H. Willbanks, i. m. 14.

„Learn and adopt” – Megérteni és adaptálni

Belátható, hogy a hadszínteret, vagyis a hadműveletek környezetét képező fizikai teret egyre bonyolultabb fizikai és lélektani aspektusok határozzák meg. Basil Liddell Hart Stratégia című művében az előbb említett két tényező jelenlétét, egymásra hatását felismerve jutott el a közvetett megközelítés koncepciójához, amelynek alapvető tézise az, hogy a fizikai szférát erősen áthatják a pszichológiai tényezők. Hart a lélektani aspektusok figyelembevételét a szemben álló haderőre alkalmazza, ám a XXI. században az ellenfél sokkal inkább a társadalomból válik ki, vagy abba ágyazódva jelenik meg; éppen ezért a hangsúly áthelyeződött a humán térre. Tehát nélkülözhetetlenné vált a humán szféra lélektani (motivációs, szociális, kulturális) vetületeinek feltérképezése és megismerése, hogy azokat aztán a leghatékonyabb módon felhasználva a politika által kitűzött végcél elérhetővé váljon.

A lázadók elleni fellépés akkor hatékony, ha a művelet résztvevői előbb képesek megismerni a környezetben végbemenő változásokat és a megszerzett tudást adaptálni tudják saját rendszerükbe. Az a fél tehát, amelyik gyorsabban képes alkalmazkodni az új kihívásokhoz, képes megragadni a kezdeményezést is, általa pedig az irányítást a műveleti környezet fölött.

Számos kihívással kell megküzdenie a műveleti területre érkező katonának, nem pusztán a fizikai környezetben jelentkező extrém körülmények – mint például az emberi szervezetnek szokatlan klimatikus viszonyok –, hanem a humán tér tekintetében is, hiszen az ellenfél is ugyanezen környezeti szférában működik. A művelet szempontjából a legmeghatározóbb feladat, hogy a felkelők bonyolult kapcsolati hálózatokat alakítsanak ki környezetükben, aminek köszönhetően teljesen integrálódhatnak a társadalmi élet vérkeringésébe. Éppen ez okból elsődleges feladat feltárni a lakosság és a felkelők viszonyát az adott területen. A szemben álló fél (a katona szemszögéből) tehát nem izoláltan, a civil társadalomból kiválva jelenik meg a „harcmezőn” (ami lényegében már nem körülhatárolható), hanem éppen a lakosságba ágyazódva, onnan támogatáshoz jutva, a környezetbe olvadva végzi erodáló tevékenységét. Kapcsolati tőkénél felhasználva a lázadók képesek mind anyagi, mind személyi erőforrásokhoz jutni. Anyagi források megszerzése érdekében nem ritkán – kihasználva a gyenge lábakon álló rendfenntartó képesség nyújtotta előnyöket – szervezett bűnözői csoportokkal alakítanak ki kapcsolatokat.²⁷ A bűnözés ilyen módon történő erősítése adott műveleti területen megkívánja a katonák és a helyi rendőri erők közötti szoros együttműködést.

A felkelőket – megjelenési formájuk függvényében – több csoportba oszthatjuk. Megállapíthatjuk, hogy nem létezik két egyforma típusú felkelői csoport, ám működési jellemzőiket alapul véve felfedezhetők hasonlóságok közöttük. Lakossági támogatás nélkül egy extrémista csoport sem képes siker elérésére. Kivételt képeznek ez alól a „városi terroristák”, akik független sejtés szerveződésük révén nem igénylik a széles körű helyi támogatottságot. Számukra a szoros családi, vallási, politikai vagy szociális alapon szerveződő csoportok jelentik a támogató bázist. Az ilyen típusú szerveződések felderítése is sokkal nehezebb.

Felkelői csoportok szerveződhetnek erős identitás köré is, például vallási, etnikai, törzsi hovatartozás szerint, amely esetben gyakran katonai erővel kiegészülve jelentkeznek. Megjelenési formája lehet konspiratív is, ám ez esetben masszív biztonsági erők kiépítésére és tömegtámogatásra szorul. Ezekon kívül gyakori, hogy a felkelők elhúzódozó konfliktusok, polgárháborúk mögé bújva jelennek meg, maguk mellé állítva az elégedetlenkedő tömeget.²⁸

²⁷ FM 3-24, i. m. 1–56.

²⁸ FM 3-24, i. m. 1–25.

A felkelők további jellemzője, hogy alkalmazott taktikáik között terrorcselekmények és gerilla típusú akciók szerepelnek, melyeket a fennálló rezsim meggyengítése érdekében követnek el. Éppen ezért a COIN-műveletek esetében igen kényes területet képez a saját erők védelme (FP),²⁹ hiszen mindamellett, hogy tevékenységük végzésekor a civil lakosság biztonságát is szavatolni kell, fel kell készülniük az olyan váratlan támadásokra is, mint az öngyilkos merényletek vagy egyéb rajtaütések, akár vállról indítható páncéltörő gránátvetővel. Afganisztánban, majd Irakban is kedvelt módszerré vált az improvizált robbanóeszközök (IED)³⁰ alkalmazása, melyeket út szélén helyeznek el, vagy gépjárműbe rejtnek, majd hoznak működésbe. Gyakran a detonációt követő zűrzavart kihasználva és kivárva a helyszínre érkező mentési munkálatokat végző egységeket, újabb robbantást hajtanak végre, vagy rejtett lesállásokról kézi fegyverekkel támadják meg a helyszínen tartózkodókat.

Alkalmazkodási képességükről számos eset tanúskodik. Szintén Irakkal és Afganisztánnal kapcsolatos példa, hogy napjainkban a kivezényelt NATO-katonák ellen egyre több, úgynevezett belső támadást (insider attack) hajtanak végre a felkelők, akik egyenruhát öltve olvadnak be környezetükbe, majd hajtanak végre támadást saját bajtársuk ellen. (Gyakori, hogy a hadsereg vagy a rendőrség kötelékében szolgáló személyt rákényszerítik egy ilyen típusú támadás végrehajtására.) Egy felmérés szerint Afganisztánban 2013. szeptember 21. óta legkevesebb öt ilyen támadásról számolt be a sajtó.³¹ A The Long War Journal internetes folyóirat pedig arról cikkezett, hogy mára a tálib felkelők stratégiájának kulcsfontosságú elemévé lépett elő ez a taktika,³² amit a 2012 óta tapasztalható növekvő számadatok is alátámasztanak.

Információszerzés mint a COIN egy pillére

Bár az információszerzés képességének jelentősége a konvencionális hadviselésben is fennállt, megállapíthatjuk, hogy napjaink katonai műveleteiben még nagyobb intenzitással jelentkezik. Felkelés elleni műveletek esetében az információk begyűjtése és elemzése a hagyományos háborúkhöz hasonlóan a siker kivívásának alapkövetelménye, ám rendszer-szemléletű megközelítése főként az utóbbi időkben bizonyult elengedhetetlen feltételnek; nem beszélve az információk rendszerezésére, tárolására szolgáló adatbázisok létrehozásáról, folyamatos bővítéséről és rejtett megosztásáról.

Mivel napjainkban lényegében többnemzeti műveletek keretében (válságkezelő műveletek) történnek katonai jellegű beavatkozások, az információk megosztása kulcsfontosságúvá vált. A közösen szerepet vállaló nemzetek együttműködése ennek hiányában nem lehet sikeres, ezért mind a katonai, mind a rendőri erőkre, valamint a helyi kormányzati szolgálatokra és hatóságokra kiterjedően biztosítani kell a szabad információáramlást, az átfogó megközelítés szellemében. Ehhez kapcsolódóan meg kell jegyezni, hogy a műveleti környezethez tartozó nem kormányzati szervezetek (NGO)³³ birtokába jutott információk lehívása és integrálása a meglévő rendszerekbe a hatékony információkezelés szintén nem elhanyagolható momentuma. Fontos kiemelni továbbá, hogy a COIN-műveletek információigénye elsősorban a helyi lakosságra irányul, melynek oka a felkelők lokalizációjában

²⁹ Force Protection.

³⁰ Improvised Explosive Device.

³¹ Insider attacks, i. m.

³² The Long War Journal, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/10/insider_attacks_cont.php (Letöltés: 2013. 10. 30.)

³³ Non-governmental Organization.

keresendő. Ez azt is jelenti, hogy a ma háborúiban az ellenségről a helyi lakosokra tolódott át a hangsúly, a COIN-műveleteket pedig nem pusztán a lakosság közegeiben, hanem a lakosságért vívják. A felkelők igyekeznek kiépíteni saját hálózatukat, melynek megakadályozása vagy megnehezítése, illetve felderítése csak komplex információszerző munkával vihető véghez. A COIN-harcszabályzat nagyon szemléletesen „vak bokszoláshoz” hasonlítja a jó hírszerző tevékenység nélküli műveleteket, amelyek a láthatatlan ellenfélre próbálnak ütésekkel mérni.³⁴

Az ellentevékenység csak akkor lehet sikeres, ha a műveleti környezetet részletekbe menően feltérképezik. A parancsnok és a hadműveleti tervezők számára lényeges, hogy megismerjék a helyi kultúrát, az értékeket, a vallási szokásokat, a döntéshozatali mechanizmusokat, beleértve a felkelőcsoportok nézeteit és értékrendszerét. Mindehhez a felderítés eszközeire van szükségük, amelyet azt követően az elemzőmunka során értékelnek, rendeznek átlátható struktúrába. COIN-tevékenység során lényegében minden abban részt vevő katona folytat információszerzést, tehát egyszerre információgyűjtők és -fogyasztók is egyben. Ebből következik, hogy a hírszerzés, felderítés iránya ez esetben nem felülről lefelé, hanem sokkal inkább alulról felfelé írható le. Mind harcászati, mind hadműveleti szinten jelen van, szerepe van a hadművelet előkészítésében, a misszió műveleti környezetének elemzésében. Utóbbihoz kapcsolódik maga a társadalom, a szociális struktúra, a kultúra, a nyelv, a hatalom és a hatóság, valamint a motivációra vonatkozó tényezők tartalmi feltérképezése.³⁵

A műveleti környezeteket különböző elméleti metódusok mentén értelmezhetjük. Az egyik ilyen szempontrendszer tizenegy szűrőt vesz számításba.³⁶

- Az állam környezete és stabilitása
- Regionális és globális kapcsolatok
- Gazdaság
- Szociológiai demográfia
- Információ
- Fizikai környezet
- Technológia
- Külső szervezetek
- Nemzeti akarat
- Idő
- Katonai képességek

A műveleti környezet megértését az egyes kategóriákba gyűjtött adatok segítik, melyek egymással összefüggnek, ám különböző jelentőséggel bírhatnak. A változók tartalma különböző az adott hadszíntérnek megfelelően, vagyis minden műveleti környezet más.

A HUMINT szerepe a COIN szívek és elmék megnyeréséért folytatott küzdelmében

A COIN-műveletek célja a „szívek és az elmék megnyerése”, amelyet a társadalom mély megismerésén keresztül vihet sikerre. Itt fontos még rögzíteni azt, hogy bár a COIN tevékenységének szerves része a harci tevékenység, mégsem kifejezetten támadásközpontú művelet. McChrystal tábornok az afganisztáni hadszíntér tekintetében feszegette azt a kérdést, hogy hosszú távon mit eredményez a felkelőcsoportok néhány tagjának likvidálása.

³⁴ FM 3-24, i. m. 1–26.

³⁵ FM 3-24, i. m. 3–19.

³⁶ FM 7-100, i. m.

Egyszerű matematikai számítással magyarázta elméletét, amely szerint egy tíz főt számláló felkelőcsoportból két fő likvidálása nyolc másikat hagy maga után, akik később könnyedén találnak önként jelentkezőt az akció megbosszulására. Abban az esetben, ha a COIN-művelet valamilyen oknál fogva civil áldozatokkal járt együtt, a felkelők toborzása még nagyobb sikerrel fog folyni. Tehát két halál több újoncot fog eredményezni az ellenfél soraiban.³⁷ A COIN műveleteire tehát hatványozottan igaz, hogy az erő alkalmazása könnyen visszaüthet, ezért a kivezényelt erők mellé megfelelő hírszerzést/felderítést kell rendelni. Az erőszakos katonai beavatkozást mindig körültekintően szükséges végrehajtani, mert ellenkező esetben a lázadók nyernek legitimitációt ügyüknek. (Mártírhalált hirdetve az ellenség propagandája hamar támogatottságra talál.)

A felkelők elleni hatékony programok kidolgozásához olyan információkra van szükség, melyek feltárják a felkelés kiváltó okait és azt, hogy mi készítheti az embereket a csatlakozásra. A humán felderítők pontosan e célból végzik szakterületüket – gyakran a különleges műveleti erőkkel együttműködve – a műveleti területen. A humán felderítés (HUMINT)³⁸ olyan harcászati hírszerző tevékenység, amelyet speciálisan képzett katonai állomány végez; feladata, hogy személyektől és vonatkozó dokumentációikból, valamint a média forrásaiból merítve azonosítsa be a célcsoportot képező elemeket, szándékokat, azok összetételét, erejét, taktikáját, felszerelését és képességeit.³⁹ Ez a személyközpontú megközelítés a hidegháború technikai hírszerzését váltotta fel, mivel rájöttek arra, hogy a hatékony hírszerzésnek – a változó feltételekhez igazodva – a megismerésen kell alapulnia, még pontosabban az ember megértésén.⁴⁰ A humán felderítést jelenleg a legfontosabb és a legmegbízhatóbb felderítési típusnak tekintjük.⁴¹ Ahogy már korábban említettem, a COIN-műveletekben a hírszerzés hatékonysága dönti el, hogy a művelet sikerre jut vagy sem. Egy többéves tapasztalattal rendelkező felderítő tiszt elmondása szerint a hasznos adatok nyolcvan százaléka nem hagyományos hírszerzésből származik.⁴² Mit is értünk ez alatt? Azon információk összességét, melyek elősegítik a lakosság körülményeinek mélyebb megértését, többek között antropológiai, történelmi, társadalom-földrajzi, egészségügyi, oktatási és egyéb viselkedési adatok összegyűjtése révén. A HUMINT ebbe a folyamatba ellenőrző funkciójával kapcsolódik be: minden műveleti területről – katonák által – behozott információt egyéni kapcsolatok útján ellenőriznek. Ezenkívül feladata többek között, hogy kapcsolatot tartson fenn a fogadó ország tisztviselőivel és szövetségeseivel; információkat csaljjon ki kiválasztott forrásoktól; kérdezze ki a saját erőket, a szövetségeseket, valamint a polgári személyzetet; hallgassa ki a fogvatartottakat, a hadifoglyokat.⁴³

A HUMINT-munkát végzők speciális eljárásmodokat alkalmaznak az információk begyűjtése céljából, melyek ugyanakkor szigorú nemzeti korlátozások (NATCAV)⁴⁴ keretei között végezhetőek el. COIN vonatkozásában a hírszerzés nagyobb mértékben épül az egyénektől begyűjtött információkra a lakossággal való közvetlen kapcsolatteremtésen keresztül, mint más műveletek esetében, ezért a nyelvismeret elengedhetetlen feltétele a feladatok sikeres végrehajtásának.

³⁷ Stanley A. McChrystal and Michael T. Hall, i. m.

³⁸ Human Intelligence.

³⁹ FM 2-22.3, i. m. 1–4.

⁴⁰ David C. Gompert, i. m. 50.

⁴¹ Várhalmi A. Miklós, i. m. 57.

⁴² Report of the Defence Science Board Task Force on Defence Intelligence: Counterinsurgency (COIN) Intelligence Surveillance, and Reconnaissance (ISR) Operations, i. m. 63.

⁴³ FM 2-22.3, i. m. 1–5.

⁴⁴ National Caveat.

A humán felderítés tehát személyeket használ a szükséges információs igény kielégítésére, különböző adatgyűjtési módszerek alkalmazásával, passzív és aktív formában⁴⁵ egyaránt. A HUMINT adatgyűjtési módszerei: taktikai kikérdezés; szűrés; kihallgatás; vallatás; összekötő munka; humán alapú műveletek; DOCEX (dokumentumokból történő információszerzés); CEE⁴⁶-műveletek (ellenséges berendezés/felszerelés megszerzésére irányuló műveletek).⁴⁷

A kihallgatás és a vallatás a HUMINT-doktrínában meghatározott körülmények szerint folytatható le; a fogvatartottakkal való emberséges bánásmódot a Genfi Egyezmények betartásával teremtik meg. Korlátozásokra már csak azért is szükség van, hogy hatalommal és erővel történő visszaélésekre ne kerülhessen sor, hiszen azok a beavatkozó erők jelenlétét, vagyis a teljes művelet legitimitását is megkérdőjelezhetik, amennyiben az emberi méltóság súlyos megsértésére fény derül.⁴⁸

A műveleti területen élő társadalom megosztott, hiszen minden ember, illetve embercsoport különféle érdekeket képvisel és igyekszik érvényesíteni, ennek megfelelően pedig különböző súllyal jelennek meg a műveleti területen. A HUMINT felderítési módszereit alkalmazóknak ezért ebből a halmazból különös érzékenységgel kell tudniuk kiszűrni a releváns információkkal rendelkező potenciális forrásokat. Fel kell készülniük a megtévesztésre is, vagyis arra, hogy a forrás hamis információkkal igyekszik saját érdekét előremozdítani, vagy éppen a COIN-műveletben tevékenykedőket megzavarni. Utóbbi azon okból is veszélyes, mert könnyen tévútra terelheti a valóságnak hitt közlésre reagáló COIN-erőket, amely a teljes műveletre negatív visszacsatolást eredményezhet a lakosság részéről. Mint látható, a humán felderítőtisztek munkája több szálon fut; tevékenységük során számos kockázati tényezővel kell számolniuk.

A HUMINT a „szem és a fül” a terepen; tulajdonképpen korai előrejelző rendszerként a felkelők aktivitásának nyomon követését szolgálja. Fontos, hogy ezt a tevékenységét nem egyedül végzi, hanem a műveletben szerepet vállaló valamennyi katona közreműködésével. A műveleti környezet és az emberi tényezők elemzéséhez több szervezeti egység is hozzájárul, nevezetesen a lélektani műveleti (PSYOPS),⁴⁹ a civil-katonai együttműködési (CIMIC)⁵⁰ és az információs műveleteket végző (INFOOPS)⁵¹ csoportok.

A PSYOPS célja, hogy befolyásolja az ellenség akaratát, erősítse a baráti közösségek fennmaradását és elősegítse a semleges csoportok megnyerését; feladata tehát a felkelők izolálása a már említett pszichológiai dimenzióban. A CIMIC munkája révén végrehajtott infrastrukturális fejlesztések és egyéb, a helyi lakosságot támogató, életkörülményeiket javító tevékenységek hozzájárulnak a kivezényelt erők elfogadottságának növeléséhez, valamint a PSYOPS számára pozitív üzenetek közvetítéséhez nyújtanak valós alapot. Ezenkívül a CIMIC-állomány építi ki a helyi hatóságokkal és civil szervezetekkel, a nem kormányzati szervezetekkel, ügynökségekkel a kapcsolatot, valamint maga is végez információs tevékenységet azáltal, hogy szoros kapcsolatot épít ki a lakossággal. Az általuk megismert hírek, információk a felderítőfőnökség számára is hasznosak lehetnek, ezért az együttműködés ez

⁴⁵ FM 3-24, i. m. 3–130.

⁴⁶ Captured Enemy Equipment.

⁴⁷ FM 2-22.3, i. m., Part 1.

⁴⁸ George W. Bush elnöksége idején komoly kritikák keresztüzébe került, amikor a Hamdan kontra Rumsfeld-ügy kapcsán a CIA kihallgatási programja is előtérbe került. Az általuk alkalmazható vallatási technikák listáján a vízbe fojtást imitáló vallatás is szerepelt, amit alkalmaztak is Abu Zubaida, az al-Kaida szövetségese ellen. George W. Bush, i. m. 212–225.

⁴⁹ Psychological Operations.

⁵⁰ Civil-Military Cooperation.

⁵¹ Information Operations.

esetben is egy jól kialakított rendszer alapján valósul meg közöttük. Az INFOOPS ugyancsak a felderítőfőnökséggel egyeztet; a beérkezett információkról visszajelzést küld, illetve a főnökség felderítőtámogatást biztosít az INFOOPS-nak.⁵²

Rövid kitekintő. Az olyan műveleti környezetben, mint amilyen Afganisztán, a parancsnok számára nélkülözhetetlen a napi szintű, aktuális biztonsági helyzetről begyűjtött információk megismerése annak érdekében, hogy feladatszabáskor a döntését a lehető legkörülmények között legyen képes meghozni. Magyarország 2006. október 1-jétől 2013 márciusáig vett részt az afganisztáni PRT-misszióban. Az állomány feladatai teljesítésekor járőrtevékenységet folytatott, kapcsolatot tartott a helyi lakossággal és a műveleti területen tevékenykedő segítségnyújtó szervezetekkel, NGO-kkal, továbbá humanitárius és újjáépítési feladatokat látott el.⁵³ A magyar tábor közel volt a lakott területekhez, a kivezényelt erők így napi kapcsolatban álltak a helyi közösséggel, és a váratlan támadások veszélye pedig folyamatosan fennállt, ezért minden feladatvégrehajtás alapos előtervezési munkát igényelt. (Itt vetődik fel az a dilemma is, hogy hol húzható meg a határ a saját csapataink védelmének biztosítása és a lakosság bizalmának megnyerését célzó lépések között.)

Az információ áramlását tekintve kétirányúság megvalósult: a HUMINT-tisztek informálták a parancsnokot, miközben a CIMIC-csoport (a humán tér szereplőivel való szoros együttműködés, kapcsolattartás révén) pedig adott esetben tájékoztatta a felderítőfőnökséget.

A személyek által végzett felderítésen kívül további technikai módszerek együttes alkalmazása teszi teljessé a COIN-műveletek során jelentkező kihívások leküzdését, melyek a következők: rádióelektronikai felderítés (SIGINT); távközlési hírszerzés (COMINT); nyílt forrású hírszerzés (OSINT); képi felderítés (IMINT); technikai hírszerzés; technikai jelfelderítés (MASINT); térinformatikai hírszerzés (GEOINT), és egyéb hírszerzéshez kapcsolódó tevékenységek: cél kizsákmányolása (TAREX) és dokumentumok kizsákmányolása (DOCEX).⁵⁴

Utóbbi kettő a HUMINT számára általában nagy mennyiségű hasznos adattal szolgál. Ugyanígy a mobiltelefonok és a számítógépek tartalmazhatnak még kritikus információkat az elemzők számára, mivel ezek segíthetnek felfedni a felkelőcsoport szervezetét, képességeit és szándékait. A már említett hírszerzés, megfigyelés és felderítés (ISR) rendszere ezeket a módszereket tömbösíti, hozzájárulva a COIN teljes körű információs kiszolgálásához.

A felderítők által összegyűjtött információkat elemzési eszközök alkalmazásával teszik kezelhetőbbé, hogy a kulcskérdésekre világos válaszokat legyenek képesek adni. Az így előállított átfogó elemzések rávilágíthatnak a felkelők: 1. szervezetére; 2. vezetésére; 3. szervezetének legfontosabb csomópontjaira; 4. megjelenésére, képességeire és motivációira; 5. támogató bázisára; 6. lakossághoz fűződő kapcsolataira.⁵⁵

Következtetések

A XXI. századot jellemző műveleti környezet több szempontból teremtett új kihívásokat a szolgálatot teljesítő katonák számára. Legtöbbször többnemzeti kötelékekben, meghatározott mandátum és harc eljárás szabályainak megfelelően kell végrehajtaniuk feladataikat,

⁵² Szilágyi Csaba ezredes, i. m. 128.

⁵³ Bokros Tünde Ibolya, i. m. 149–157.

⁵⁴ A rövidítések kibontása: Signals Intelligence, Communications Intelligence, Open Source Intelligence, Image Intelligence, Measurement and Signature Intelligence, Geospatial Intelligence, Target Exploitation, Document Exploitation.

⁵⁵ FM 3-24, i. m. 3–168.

ráadásul mindezt az ellenség saját közegében. Korunk hadviselésére jellemző aszimmetria ezen a szinten is megjelenik, hiszen maga az ellenfél eleve előnyben van a beavatkozó katonával szemben. Egyrészt a katona új közegbe kerül, adott esetben teljesen más kultúrával, történelmi múlttal, hagyományokkal és gondolkodásmóddal rendelkező környezetben kell helytállnia, sőt, elnyernie a lakosság bizalmát, hiszen a felkelés elleni műveletek esetében erre fektetik a legnagyobb hangsúlyt: elvágni a lázadókat a támogatói bázisuktól. A saját környezetében tevékenykedő ellenfél ezzel szemben már jól kialakított kapcsolati hálóval, anyagi háttérrel és támogatói közösséggel rendelkezik. Másrészt, amennyiben az ellenség terrorista, úgy megjegyzendő, hogy cselekvéseit semmilyen nemzetközi jogi norma vagy egyéb szabályozó nem korlátozza, míg a katonának a mandátum, a ROE,⁵⁶ a SOFA⁵⁷ és egyéb nemzeti megkötések figyelembevételével kell eljárnia. Ez szintén előnyt jelent az erőszakos eszközöket alkalmazó, szélsőséges csoportok számára. Mindebből következik, hogy annak az erőnek, amely bevonul az ellenséges területre, fel kell készülnie a várható körülményekre, majd alkalmazkodnia szükséges a folyamatosan változó műveleti környezethez, hogy válaszlépéseit megfelelő módon kivitelezve kedvező feltételeket teremtsen a kitűzött politikai végcél eléréséhez.

A védelmi szférában dolgozó tisztviselők felismerték azt a tényt, hogy a humán felderítést semmilyen más módszer nem helyettesítheti a COIN-műveletekben. Ám azt is belátták, hogy teljes eredményt önmagában nem, csak további információszerző módszerekkel kiegészülve érhet el.⁵⁸ Ahhoz, hogy a felkelők belső szervezeti működéséről pontos információkat sikerüljön szerezni, minden COIN-szereplőnek érzékelőként kell funkcionálnia. A műveleti területen a HUMINT-erőknek szorosan együtt kell működniük a fogadó nemzet tisztviselőivel, hatóságaival, a saját erőkhöz tartozó katonákkal, a civil-katonai együttműködést és a lélektani műveleteket megvalósító katonai egységekkel, valamint az NGO-kkal és természetesen a lakossággal. A COIN-műveletnek teljes egészében át kell látnia a műveleti környezetet meghatározó nem állami szereplők tevékenységét és mozgásterét, ezen kívül hozzá kell járulnia a közbiztonság és a kormány hatalmának erősítéséhez, amit különböző programokkal érhet el, a lakosság megszólításán keresztül.

Mindent egybevetve: a COIN sikeressége a naprakész és megbízható információk függvénye, amely a saját csapatok megóvása szempontjából is jelentős fontossággal bír. Ebben a humán felderítés szerepe továbbra is meghatározó, mindamelllett, hogy a nyílt forrásokból származó információszerzés is páratlan a COIN-műveletek számára szükséges adatbázisok feltöltése tekintetében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Szabados János mk. alezredes: *Az aszimmetrikus hadviselésről*. Honvédségi Szemle, 2008/3., 20–25.
- Dr. Resperger István ezredes: *Kis háborúk nagy hatással. A XXI. század fegyveres konfliktusai, a terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői*. In: Felderítő Szemle, XII. évf. 1. sz., 2013. szeptember–október, 210.
- Somkuti Bálint: *A 4. generációs hadviselés*. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_somkuti_balint_42_51.pdf (Letöltés: 2013. 10. 27.)

⁵⁶ Rules of Engagement – Harcérintkezés szabályai.

⁵⁷ Status of Forces Agreement – Fegyveres Erők Státusának Egyezménye.

⁵⁸ David C. Gompert, i. m. 42.

- Richard Norton-Taylor: *Asymmetric warfare*. <http://www.theguardian.com/world/2001/oct/03/afghanistan.socialsciences> (Letöltés: 2013. 10. 27.)
- Forgács Balázs főhadnagy: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. PhD-értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009.
- Arábiai Lawrence, <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=9832> (Letöltés: 2013. 10. 27.) Arábiai Lawrence halála. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1935_majus_19_arabiai_lawrence_halala/ (Letöltés: 2013. 10. 27.)
- Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation, Lisbon (2010. november 19–20.) http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/Strat_Concept_web_en.pdf (Letöltés: 2013. 10. 28.)
- Gazdag Ferenc: *Biztonságpolitikai tanulmányok*. Biztonságpolitika, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011. ISBN: 978 615 5057 23 6
- Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN) – AJP - 3.4.4. (2011. február 4.) FM 3-24, Counterinsurgency, Washington D.C. (2006. december.)
- Report of the Defence Science Board Task Force on Defence Intelligence: Counterinsurgency (COIN) Intelligence Surveillance, and Reconnaissance (ISR) Operations. Washington D.C. (2011. február)
- AAP-06 (Edition 2013), NATO Standardization Agency (NSA) 2013, 2-C-16 <http://nsa.nato.int/nsa/zPublic/ap/aap6/AAP-6.pdf> (Letöltés: 2014. 02. 09.)
- Erdős Attila: *Modern hadviselés a vietnami háborúban*. http://www.grotius.hu/doc/pub/QALUMH/2011_158_erdos_attila_modern_hadviseles_a_vietnami_haboruban.pdf (Letöltés: 2014. 02. 09.)
- Dr. Boldizsár Gábor ezredes: *A magyar PRT humán környezete*. In: Hadtudományi Szemle, 2012. V. évf. 1–2. sz.
- Dale Andrade and Lt. Colonel James H. Willbanks: *CORDS/Phoenix Counterinsurgency Lessons from Vietnam for the Future*. <http://smallwarsjournal.com/documents/milreviewmarch2.pdf> (Letöltés: 2014. 02. 09.)
- David C. Gompert: *Heads we win, National Defence Research Institute*. Rand Corporation (2007), ISBN 978-0-8330-4021-3, ix. (Summary)
- Insider attacks. <http://www.cbc.ca/news/world/afghan-insider-attack-on-foreign-troops-kills-1-in-kabul-1.2253086> (Letöltés: 2013. 10. 30.)
- Lisa Lundquist: *Insider attack continues in Uruzgan and Helmand*. In: The Long War Journal, http://www.longwarjournal.org/archives/2012/10/insider_attacks_cont.php (Letöltés: 2013. 10. 30.)
- Stanley A. McChrystal and Michael T. Hall: *ISAF Commander's Counterinsurgency Guidance, Kabul, Afghanistan: International Security Assistance Force/U.S. Forces – Afghanistan*. (2009. augusztus) http://www.nato.int/isaf/docu/official_texts/counterinsurgency_guidance.pdf (Letöltés: 2013. 10. 30.)
- FM 2-22.3, Human intelligence collector operations, Washington D.C. (2006. szeptember)
- FM 7-100, Opposing Force Operations, 2004. december, VII.
- Várhalmi A. Miklós: *A hírszerzés-felderítés szerepe és jelentősége a XXI. századi Európai Unió számára*. http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_1/2009_1_nr_varhalmi_miklos_51_59.pdf (Letöltés: 2013. 10. 30.)
- George W. Bush: *Döntési helyzetek*. Budapest, Ulpius-ház Könykiadó, 2010. ISBN: 978 963 254 394 9
- Szilágyi Csaba ezredes: *Információs műveletek (INFOOPS)*. In: Sereg Szemle, Különszám, 125–132. ISSN: 2060-3924
- Bokros Tünde Ibolya: *Civil-katonai kapcsolatok jelene a béketámogató műveletek alakulásának tükrében*. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00013/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2012_3-4_149-157.pdf (Letöltés: 2014. 02. 09.)

Szilvágyi Tibor ny. alezredes:

SZLOVÁKIA VÉDELMI STRATÉGIAI DOKUMENTUMAI ÉS HADEREJE

Szlovákia 2004 márciusában a NATO-nak, májusában pedig az EU-nak is tagjává vált, így az önerőre támaszkodó védelempolitikát felváltotta a kollektív stratégiai gondolkodás, amelyben kiemelt figyelmet kapott a szövetségesi kötelezettségek teljesítése. A szlovák Nemzeti Tanács¹ által 2005. szeptember 23-án elfogadott, tíz esztendőre készült Védelmi Stratégia² a benne megfogalmazott védelem- és katonapolitikai alapelveket a Biztonsági Stratégia (2005)³ megállapításaiból eredezteti. Az érvényben lévő Védelmi Stratégia tízéves életciklusának végén tart, de már készül az új változat. Alapját minden bizonnyal a 2013. június 26-ai 326/2013. számú kormányhatározatban elfogadott „A Szlovák Köztársaság Védelmi Fehér Könyve”⁴ című dokumentum (a továbbiakban Fehér Könyv) kritikái és javaslatai jelentik majd.

A Szlovák Köztársaság Védelmi Stratégiája és a Fehér Könyv

A Védelmi Stratégiából csak azokat a legfontosabb megállapításokat emelem ki, amelyek a Fehér Könyvvel történő összehasonlításhoz szükségesek, illetve még ma is aktuálisak. Bővebben foglalkozom a Fehér Könyvvel, amely a legfrissebb stratégiai elképzeléseket tartalmazza.

Forrás: CIA The World Factbook, Slovakia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lo.html> (Letöltés: 2014. március 8.)

A Védelmi Stratégia főbb védelem- és katonapolitikai iránymutatásai

A dokumentum öt fejezete a Szlovák Köztársaság biztonsági környezetével, a védelempolitika új dimenziójával, a védelmi követelményekkel, a fegyveres erők fejlesztésével és a védelmi rendszer támogatásával foglalkozik. Megállapítja, hogy a NATO- és EU-tagság jelentősen megváltoztatta az ország biztonsági helyzetét és érdekérvényesítési lehetőségét.

¹ Národná rada Slovenskej republiky.

² Defence Strategy of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Védelmi Stratégiája), <http://www.mosr.sk/data/files/794.pdf> (Letöltés: 2014. március 6.)

³ Security Strategy of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Biztonsági Stratégiája), <http://www.mosr.sk/data/files/795.pdf> (Letöltés: 2014. március 6.)

⁴ The White Paper on Defence of the Slovak Republic – 2013 (A Szlovák Köztársaság Védelmi Fehér Könyve – 2013), <http://www.mosr.sk/white-paper-on-defence-of-the-slovak-republic/> (Letöltés: 2014. március 4.)

A hozzáadékként kapott biztonsági garanciák mellett megjelent annak igénye is, hogy Szlovákia is hozzájáruljon a szövetség és az unió biztonságához.

A Védelmi Stratégia biztonsági fenyegetésként definiálja a terrortámadást, a tömegpusztító fegyverek proliferációját, a regionális konfliktusokat, a szervezett bűnözést, a kiber-bűncselekményeket, a radikális ideológiákat és a megoldatlan vitákat. A globalizáció, a demográfiai változások, a migráció, a gazdasági átalakulás, a nukleáris fegyverek gyártása és megszerzése, valamint az energiaforrásokhoz történő nehézkes hozzáférés váratlan válsághelyzeteket is okozhatnak.⁵

A stratégiai dokumentum a biztonsági környezet változásának fő tendenciái között kiemeli, hogy az euroatlanti térségben egyelőre nem lehet teljesen kizárni a széles körű hagyományos fegyveres konfliktusok kialakulását, ugyanakkor a Szlovák Köztársaságot fenyegető ilyen veszélyek bekövetkezésének esélye csökkent.

Előszörban preventív biztonságpolitika folytatására van szükség a fegyveres konfliktusok elkerülése érdekében. Jelenleg a nem katonai tényezők jelentik a legnagyobb kockázatot, de hatékony választ kell adni a hagyományos és a jövőben kialakuló új fegyveres fenyegetésekre is. Szlovákia támogatja a NATO és az EU stratégiáit, biztonsági koncepcióit és programjait, valamint részt vesz az általuk vezetett nemzetközi missziókban.

A Szlovák Köztársaságnak növelnie kell védelmi képességeit a globális biztonság és stabilitás érdekében. Ennek céljából a dokumentum három fő fejlesztési szakaszt határoz meg:

- 2010-ig hatékony hozzájárulás a NATO kollektív védelmi és az EU katonai képességeihez;
- 2015-ig növelni a védelmi képességeket a konfliktusok megelőzése és a válságkezelés sikere érdekében a NATO és az EU keretein belül;
- 2015 után a haderő széles körű alkalmazása a NATO és más nemzetközi szervezetek által vezetett különböző műveletekben.⁶

A Védelmi Stratégia előírja, hogy a haderőben további fejlesztésekre van szükség az alábbi feladatok ellátása érdekében:

- teljes kiterjedésű, nagy intenzitású műveletek a Szlovák Köztársaság védelme érdekében, beleértve a mozgósítást is;
- hatalmas kiterjedésű, ad hoc, magas intenzitású NATO kollektív védelmi műveletek, egyszeri szárazföldi vagy más harctámogató, illetve harcbiztosító erőkkel, dandárszintig;
- nagy kiterjedésű, ad hoc, földrajzilag nem korlátozott, NATO által vezetett nemzetközi összhaderőnemi műveletek, egyszeri szárazföldi harctámogató, illetve harcbiztosító erőkkel, zászlóalj szintig;
- közepes kiterjedésű, NATO vagy EU által vezetett nemzetközi béketámogató missziók, a szárazföldi erők alkalmazása a gépesített zászlóalj szintjéig;
- kis kiterjedésű, béketámogató és humanitárius műveletek az ENSZ, az EU vagy egyéb nemzetközi koalíciók vezetésével, hosszú távú rendelkezésre bocsátással, századszintig.⁷

A fentiekben leírt alkalmazások túl ambiciózusak, szinte teljesíthetetlenek voltak a szlovák haderő számára, amely legfeljebb az utolsó feladatrendszer végrehajtására volt képes.

⁵ Védelmi Stratégia, 3.

⁶ Uo., 6.

⁷ Védelmi Stratégia, 7.

A Védelmi Stratégia koncepciója szerint a haderő alakulatai három műveleti készenléti kategóriába sorolhatók:

- magas készenléti erők: rövid idő alatt telepíthetők különböző műveletekbe, és magukba foglalják a gyorsreagálású erőket is;
- alacsonyabb készenléti erők: viszonylag rövid időn belül telepíthetők, de bizonyos erők csak megerősítést követően képesek ellátni feladataikat;
- hosszú távon telepített erők: képesek az elvárt módon támogatni a műveletekben részt vevő erőket tartalékos katonákkal megerősítve.

A dokumentum megállapítja, hogy a védelmi feladatok megfelelő ellátása érdekében hatékonyan kell felhasználni a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat, és a mindenkori GDP legalább 2%-át kell biztosítani a Védelmi Minisztérium számára.⁸ Az elmúlt években az utóbbi kitételnek körülbelül a fele teljesült, ami miatt a szlovák haderő nem volt képes a lefektetett stratégiai irányelvek megvalósítására. A 2010 végén megkezdett stratégiai védelmi felülvizsgálati folyamat feltárta a Védelmi Stratégiában megfogalmazott tervek megvalósításának hiányosságait, de sokáig nem történt érdemi intézkedés a problémák megoldására.

A Védelmi Fehér Könyv megállapításai és ajánlásai a haderőreform kapcsán

A 2013-ban elfogadott Fehér Könyv az elmúlt években lefolytatott stratégiai felülvizsgálat dokumentuma, amely bátran kritizálja a haderő fejlesztésének eddigi gyakorlatát. A dokumentum azonban nem csak bírál, javaslatokat is tesz a következő tíz esztendőre szóló tervek megvalósításához. Megállapításai az alábbiakban foglalhatók össze.

Az erőfeszítések ellenére a haderő-átalakítás kapcsán számos mennyiségi és minőségi követelmény nem teljesült. Az egyharmados létszámcsökkentés és a hivatásos haderőre történő áttérés nem hozta meg a várt eredményt. Az előmeneteli rend megrekedt, a személyi állomány korosodása megállíthatatlan, az alakulatok létszámhiánnyal küzdenek, és mindez negatívan hat a kiképzésre és a feladatok végrehajtásának színvonalára.

Az elmúlt húsz évben nem történtek nagyobb haditechnikai beszerzések, a szárazföldi eszközök 70%-ának lejárt az üzemideje, leállt a modernizáció, a fejlesztés, és ennek következtében csökkentek a katonai képességek (egyes esetekben visszafordíthatatlanul). A korábban megfogalmazott célok tehát nem teljesültek. A szlovák fegyveres erők NATO-szabványok szerinti interoperabilitása 54%-os átlagon van, ami megkérdőjelezi a többnemzeti összhaderőnemi műveletekben történő részvétel eredményességét.⁹

A fenti problémákat elsősorban a nemzeti védelmi feladatok és a rendelkezésre álló pénzügyi források közötti tartós egyensúlytalanság, az irreális haderő-fejlesztési célok, az erőforrások nem elég hatékony felhasználása, a védelmi tervezés hiányosságai és a keretfeltételek nélküli fejlesztési próbálkozások okozták.

A Fehér Könyv a következő feladatokat javasolja végrehajtani a haderő ésszerű átalakítása érdekében: a fűnyíróelv szerinti létszámcsökkentés leállítása, a jól képzett állomány megőrzése, a haderő vezetési és irányítási rendszerének optimalizálása, a harcászati alegységek átszervezése, illetve modernizálása, valamint a nemzetközi együttműködés fejlesztése a *Pooling and Sharing* NATO-elv alapján.

Az átalakítást a dokumentum két lépésben tervezi végrehajtani: 2013–2015, illetve 2016–2024 között. Az első szakasz feladata a haderő értékes személyi állományának megör-

⁸ Uo., 11.

⁹ Védelmi Stratégia, 16.

zése, a meglévő képességek megóvása, a nemzetközi (szövetségi) hozzájárulás kiterjesztése (gépesített lövészászlóalj-harccsoport szintjére), a békeidőszaki és a háborús vezetési és irányítási rendszerek közelítése egymáshoz, a nemzeti válságkezelés minőségének és a támogatás mértékének növelése, illetve a haderő logisztikai rendszerének optimalizálása. A második szakasz célkitűzése a haderő harci képességeinek bővítése, a teljes műveleti képesség elérése (a gépesített dandár szintjén), a harcászati felderítő és hírszerző képesség javítása, egy gépesített dandár- és egy gépesített zászlóaljharccsoport egyidejű ellátása harctámogató és harcbiztosító csapatokkal, a NATO által meghatározott képességcélok (*Capability Targets*¹⁰) teljesítése, valamint a nemzetközi válságkezelő ambíciókhoz szükséges képességek kialakítása.¹¹

A Fehér Könyv a biztonsági környezettel kapcsolatban megállapítja, hogy 1993 óta jellemző rá a dinamizmus, a komplexitás és az instabilitás, valamint a részes felek és a folyamatok interdependenciája. Nőtt az államokon belüli konfliktusok száma és a tömegpusztító fegyverek proliferációja, megjelent a tömeges migráció és kialakultak az aszimmetrikus fenyegetések, köztük az energiabiztonság és a kibertéré. Ezek a folyamatok hátrányosan érintették a Szlovák Köztársaság biztonsági érdekeinek megvalósítását. A válságkezelő műveletek kikényszerítették a haderők új képességeinek fejlesztését, a telepíthetőséget és a távoli alkalmazást. A 2002-re visszatekintő szlovák nemzetvédelmi rendszer azonban nem felelt meg az aktuális kihívásoknak és követelményeknek.

A jövőt tekintve – a Fehér Könyv megfogalmazása szerint – a biztonsági környezet marad dinamikusan változó, miközben a belső és a külső biztonság dimenziói még jobban összekapcsolódnak egymással. A globális piac hatására várhatóan nő a gazdasági különbség az egyes államok között, és az adott országokon belüli helyzet is polarizálódik. Ez könnyen feszültségek, válságok és konfliktusok forrása lehet.¹²

A legnagyobb fenyegetés Szlovákia számára, hogy egyes államok nem tartják be a nemzetközi normákat és agresszív külpolitikát folytatnak, illetve tömegpusztító fegyvereket gyártanak. Az országnak korlátozottak a védelmi képességei, ezért a fenyegetéseket és biztonsági kihívásokat a nemzetközi szervezetekben betöltött aktív szerepvállalással semlegesítheti. A nem kimondottan katonai kihívások (katasztrófavédelem) mellett a legrosszabb scenárióra is fel kell készülni, tehát szükség van a haderőre. A védelempolitika hosszú távú célja az állampolgárok biztonságának szavatolása és a nemzeti védelem hazai bázison történő ellátása. A szlovák haderő alkalmazására várhatóan a jövőben is az országtól, de még az euroatlanti térségtől is távol, a megszokottól eltérő földrajzi, klimatikus, politikai, gazdasági, kulturális és vallási környezetben kerül sor. A nemzeti védelmi rendszer fenntartásának az alapja a védelmi kiadások forrásainak folyamatos és stabil biztosítása. Készül az új védelmi stratégia, amelynek elgondolása szerint 2024-re kell majd elérni az új katonapolitikai ambíciókat.¹³

A jövőbeni célokat a Fehér Könyv a MODERN mozaikszóval jellemzi, amely angolul a következő tulajdonságokat és képességeket jelenti: *Mobile* (telepíthetőség és mozgékonyág), *Operationally Ready* (bevetésre kész), *Defensively Minded* (védelmi szemléletű), *Effective* (hatékony), *Relevant* (megfelel a nemzeti és a nemzetközi elvárásoknak), *NATO-Interoperable* (képes a NATO-együttműködésre). Az új NATO-követelmények (*Capability Targets 2013*)

¹⁰ Az új NATO tervezési ciklusban a képességcélok (*Capability Targets*) felváltják a korábbi haderő-fejlesztési célokat (*Force Goals*).

¹¹ Fehér Könyv, 17–18.

¹² Uo. 29–30. és 46.

¹³ Uo. 48., 50–52., 57. és 59–60.

szerint az eredményes, rugalmas és fenntartható haderő kialakítása érdekében el kell érni a belső szervezeti struktúra, a biztonsági környezet és a nemzetközi válságkezelés tapasztalatainak összhangját.¹⁴

A Fehér Könyv által hosszasan megfogalmazott kritikus észrevételek röviden így foglalhatók össze: az elmúlt időszakban nem volt meg az összhang a katonai célok, a feladatok és a rendelkezésre álló források között.¹⁵

A Szlovák Köztársaság Fegyveres Erői

A Szlovák Köztársaság Védelmi Minisztériuma alárendelt szervezeteivel megszervezi az ország védelmét, garantálja a légtér sérthetlenségét, irányítja a haderő tevékenységét, koordinálja az állami adminisztráció és intézmények védelmi előkészítő munkáját, biztosítja a katonai és a civil repülés összehangolását, irányítja a katonai hírszerzést, valamint kezeli a katonai létesítményeket és az egyéb tulajdonokat. A minisztérium segíti a felkészülést az országvédelemre, biztosítja az állami költségvetésben jóváhagyott pénzügyi forrásokat, valamint rendszabályokat hoz, illetve foganatosít a nemzeti védelemre történő felkészülés, illetve a haderő alkalmazása érdekében. 2000. január 1-jétől a Védelmi Minisztérium és a Vezérkar összevontan működik Pozsonyban. Előbbi a katonapolitika, az utóbbi a katonai-szakmai terület irányítását végzi.¹⁶

A Szlovák Köztársaság Fegyveres Erőinek feladatai

Az ország függetlenné válásával, 1993. január 1-jén megalakult az új haderő, a Szlovák Köztársaság Fegyveres Erői (Ozbrojené sily Slovenskej republiky). A 2002. július 1-jétől hatályba lépett 321/2002. évi törvény újrafogalmazta a haderő feladatát, alkalmazását, vezetését, irányítását, felügyeletét, mozgósítását és felkészítését. A haderő rendeltetése, hogy garantálja a Szlovák Köztársaság védelmét és biztonságát külső hatalom fegyveres támadása esetén; teljesítse a Szlovák Köztársaságra háruló nemzetközi kötelezettségeket; valamint vegyen részt az alkotmányos rend fenntartásában, illetve az ország szuverenitása, területi integritása és határai sérthetlenségének megőrzésében.

A haderő alkalmazásra kerül abban az esetben is, ha válság vagy vészhelyzet során az emberek élete, egészsége, illetve vagyona kerül veszélybe. Humanitárius segítségnyújtás, illetve katonai gyakorlatok alkalmával a haderő az ország határain kívül is végrehajtja feladatait, amennyiben az a nemzetközi megállapodásokkal összhangban a Szlovák Köztársaság kötelessége vagy önként vállalt feladata. A szlovák katonák részt vesznek az ENSZ, az EBESZ és az EU béketámogató misszióiban és más nemzetközi szervezetek különböző katonai misszióiban.

A haderő a fentiekén túl alkalmazható: az államhatárok védelmére; a kormány által különleges jelentőségűnek vagy az állam biztonsága szempontjából különösen fontosnak ítélt objektumok őrzésére; katasztrófák után az eredeti helyzet visszaállítására és különleges veszélyhelyzetek megoldására; a terrorizmus elleni harcra; szerencsétlenül járt repülőesz-

¹⁴ Fehér Könyv, 78–79.

¹⁵ Uo., 30.

¹⁶ Ministry of Defence of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Védelmi Minisztériuma), <http://www.mod.gov.sk/ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/> (Letöltés: 2014. március 9.)

köz keresésére vagy emberéletek mentésére; a légi forgalom biztonságának szavatolására; valamint a légi mentés végrehajtására.¹⁷

A szlovák haderő védelmi költségvetése és személyi állománya

Szlovákia védelmi költségvetése az elmúlt években fokozatosan csökkent. A Military Balance 2011 kiadvány adatai szerint 2009-ben még 1,53 milliárd amerikai dollár (USD) volt, 2010-ben jelentősen csökkent, és 2012-re mindösszesen 1,01 milliárd USD-re zsugorodott.¹⁸

A védelmi szféra folyamatos alulfinanszírozottsága miatt állandósult a haderőben az egyensúlytalanság. A beígért 2%-os GDP-arányos költségvetést a védelmi tárca rendszerint nem kapta meg, miközben a feladatok csak nőttek. A 2009-től csökkenő védelmi költségvetés 2011-ben és 2012-ben már csak a GDP 1,1%-át tette ki. A megszorítások nem tették lehetővé a kulcsfontosságú reformprojektek végrehajtását és állandó improvizációkhoz vezettek, amelyek a rendelkezésre álló forrásokat sem tudták hatékonyan felhasználni. A hosszú távú tervek (modernizáció) és beszerzések nem jelentek meg a módosított költségvetésekben, így azokat végre sem tudták hajtani. A Model–2015 hosszú távú (tízéves) haderő-fejlesztési terv is hiába próbálta a GDP 1,85–1,86%-ában minimalizálni a büdzsét, ez nem történt meg. Az állandó forráshiány nem tette lehetővé a fejlesztési tervek végrehajtását és a haderő átalakítását. A szintén tízéves Model–2020 hiába tervezett csak 1,53% GDP-arányos költségvetést, a szlovák kormányzat ezt sem volt képes tartani, ezért a program kidolgozása 2009 októberében megszakadt. Az alulfinanszírozottság miatt nem került sor a fegyverek, a haditechnikai eszközök és a felszerelések cseréjére, ami miatt csökkent a kiképzések száma és színvonala, majd ezzel együtt a csapatok harcképessége. Ezzel pedig a NATO eredetileg meghatározott haderő-fejlesztési céljaitól (*Force Goals*) nagyon eltávolodtak.¹⁹

A szlovák haderő aktív állománya 15 850 fő, ebből a szárazföldi erőknél 6250, a légi erőnél 3950, a központi intézményekben 2550, a támogató és kiképző erőknél pedig 3100 fő szolgál.²⁰ 2006. január 1-jétől megszűnt a hadkötelezettség. A haderő feltöltése önkéntes alapon történik, 18–30 év között pedig alapképző katonai szolgálat is választható. A katonai pálya a nők előtt is nyitva áll.²¹

A Fehér Könyv definiálja a haderő-szervezési úgynevezett „alapmodellt” (*Basic Model*), amely összhangban van a jogszabályi háttérrel, a nemzetközi szerepvállalással és a hozzájuk kapcsolt képességekkel. A modell háború esetén egy 32 000 fős haderővel, hat dandárral számol, amelyek képesek széles körű feladatok ellátására. Ez a vállalás jelentősen kisebb, mint az önerőre támaszkodás idején, 2001-ben ugyanis a haderőtervezés még 62 000 fős háborús létszámmal számolt. A jelenlegi biztonsági környezetben (a NATO védőernyője alatt) azonban nincsen szükség a Basic Model túlvállalására.

A haderőt a jövőben a feladatok sürgőssége alapján kategorizálják: azonnali harcképességű, gyorsreagálású, egyéb (aktív tartalékosokkal és szerződéses katonákkal megerősített) és mozgósított erők. Az első három kategóriában rotáció várható, amelynek keretében az adott alakulat vagy alegység először felkészül, majd eléri a magasabb készenlélet, műveleti

¹⁷ The Armed Forces of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Fegyveres Erői), <http://www.mosr.sk/the-armed-forces-of-the-slovak-republic/?mnu=197> (Letöltés: 2014. március 8.)

¹⁸ The Military Balance 2013, International Institute for Strategic Studies, London, 172.

¹⁹ Fehér Könyv, 34–37.

²⁰ The Military Balance 2013, 172.

²¹ CIA The World Factbook, Slovakia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lo.html> (Letöltés: 2014. március 8.)

alkalmazásra kerül, végül megkezdí a pihentetést, regenerálódást. Ezzel bevezetik az alegységek életciklusát és erőforrás-menedzsmentjét. Az aktív tartalékos és rövid távú szerződéses katonák, valamint az önkéntes alapszintű katonai szolgálatot vállalók (legénység) költséget takarítanak meg, és átmenetileg növelni tudják a katonai képességeket.²²

A jövőbeni békestruktúra létszámát a Model–2024 hosszú távú tervezet 20 400 (benne a polgári alkalmazottak is) főben határozza meg. A jelenlegi szervezeti struktúra átalakítására fokozatosan kerülne sor. A Fehér Könyv adatai szerint 2012-ben az alakulatok feltöltöttsége hivatásos katonákkal 85%-os volt. A személyi állomány rotációja nem hatékony, nem kielégítő a katonák idegennyelv-tudása, hiányoznak a magasan képzett specialisták (különösen a katonai egészségügy területén), és számos probléma merült fel a hivatásos katonák kiképzésével kapcsolatosan is. A professzionális haderőre történt átállás nagyobb személyi kiadásokat jelentett, amelynek következtében kényszerűség lett a létszámcsökkentés. A kiképzés hiánya miatt a tartalékosok száma folyamatosan csökken, és ez különösen igaz a legénységi állománykategóriára. A haderőben jelenleg nem szolgálnak aktív tartalékos katonák, nincs tartalékos felkészítés, és a hatályos jogszabályok nem teszik lehetővé alkalmazásukat biztonsági feladatok ellátására a haderő keretében.²³

A szlovák haderő szervezeti felépítése, erői és eszközei

A haderő fő szervezeti elemei a jövőben nem változnak, maradnak a szárazföldi erők, a légi erők, valamint a kiképző és támogató erők.²⁴

A Fegyveres Erők Vezérkarának alárendeltségébe tartoznak az alábbi parancsnokságok és alakulatok:

- Szárazföldi Erők Parancsnoksága (Trenčín);
- Légierő-parancsnokság (Zvolen);
- Kiképző és Támogató Erők Parancsnoksága (Trenčín);
- Egészségügyi Főnöki Hivatal (Ružomberok);
- 5. Különleges Ezred (Žilina);
- Nemzeti Tűzszerész (EOD²⁵) Központ (Nováky);
- Személyügyi Hivatal (Liptovský Mikuláš);
- Elnöki Díszőrség (Bratislava/Pozsony).²⁶

A szárazföldi erők képezik a haderő legfőbb erejét, amely békében és háborúban is biztosítja a Szlovák Köztársaság szuverenitását és integritását. Békében és válsághelyzetekben a szárazföldi erők részt vesznek a nem katonai fenyegetések elhárításában is. Állományukban magas és alacsony készenlétű alegységek találhatók, de ezeket a jövőben átszervezik.²⁷ Fő feladataik:

- a Szlovák Köztársaság szuverenitásának és területi integritásának védelme;
- az államot ért katonai vagy nem katonai fenyegetés esetén a politikai és gazdasági központok és létesítmények biztosítása;

²² Fehér Könyv, 82–83., 96. és 104.

²³ Uo., 39. és 84.

²⁴ Uo., 84.

²⁵ Explosive Ordnance Disposal (lőszer- és robbanóanyag-hatástalanítás).

²⁶ Ozbroyené sily Slovenskej republiky (Szlovák Köztársaság Fegyveres Erői), <http://www.mil.sk/> (Letöltés: 2014. március 9.)

²⁷ Fehér Könyv, 83.

- a lakosság védelme;
- rendkívüli eseményeket követően a katasztrófák kárainak elhárítása és helyreállítás;
- kutató-mentő akciók végrehajtása;
- műveleti feladatok, valamint béketámogató és humanitárius missziók végrehajtása a Szlovák Köztársaság határain kívül;
- nemzetközi (szövetséges) kötelezettségek teljesítése és hozzájárulás a NATO Reagáló Erők (*NATO Response Force – NRF*) és az EU Harccsoportjának (*Battle Group – BG*) feladataihoz, illetve a külföldi műveletekhez.²⁸

A Szárazföldi Erők Parancsnokságának (Trenčín) alárendeltjei:

1. gépesített dandár – Topoľčany (11. [Martin], 12. [Nitra] és 13. [Levice] gépesített zászlóalj és egy logisztikai támogató zászlóalj [Topoľčany]);
2. gépesített dandár – Prešov (21. vegyes gépesített [Trebíšov] és 22. gépesített [Michalovce] zászlóalj, egy önjáró tüzérsztály [Michalovce] és egy logisztikai támogató zászlóalj [Prešov]);
 - atom-, biológiai és vegyivédelmi (ABV-) zászlóalj (Rožňava);
 - műszaki zászlóalj (Sereď);
 - sorozatvető-rakétaosztály (Rožňava);
 - vezetéstámogató zászlóalj (Trenčín).²⁹

A szárazföldi erők főbb haditechnikai eszközei:

- 30 harckocsi³⁰ (T-72M);
- 239 páncélozott gyalogsági harcjármű³¹ (148 BMP-1 és 91 BMP-2);
- 101 páncélozott személyszállító jármű³² (72 OT-90, hét OT-64, 15 Tatrapan [6×6] és hét RG-32M); 68 tüzérségi eszköz;³³
- a 19 önjáró löveg közül három 152 mm-es M-77 Dana és 16 155 mm-es M-2000 Zuzana;
- 19 vontatott 122 mm-es D-30 ágyú;
- 30 sorozatvető (négy 122 mm-es RM-70 és 26 122/227 mm-es RM-70/85 Modular).
- páncéltörő eszközök: 425 hordozható 9K11 Maljutka (AT-3 Sagger) és 9K113 Sturm (AT-6 Spiral), valamint ismeretlen számú önjáró 9S428 Maljutka (AT-3 Sagger) BMP-1-en, 9P135 Fagot (AT-4 Spigot) BMP-2-n és 9P148 Konkursz (AT-5 Spandrel) BRDM-2-n.

A szárazföldi erökhöz tartozó légvédelem technikai eszközei: 48 önjáró 9K35 Sztrela-10 (SA-13 Gopher), illetve ismeretlen számú hordozható 9K32 Sztrela-2 (SA-7 Grail) és 9K310 Iгла-1 (SA-16 Gimlet) légvédelmi rakéta, valamint SNAR-10 Big Fred radarok.³⁴

A légi erők feladata a NATO légtérvédelmi rendszerén belül a Szlovák Köztársaság légtere sérthetlenségének biztosítása, kutató-mentő akciók végrehajtása, a nemzetközi válságke-

²⁸ Veliteľstvo pozemných síl (Szárazföldi Erők Parancsnoksága), <http://www.veps.mil.sk/73/> (Letöltés: 2014. március 9.)

²⁹ Veliteľstvo pozemných síl (Szárazföldi Erők Parancsnoksága), <http://www.veps.mil.sk/> (Letöltés: 2014. március 9.)

³⁰ A Military Balance 2011-es és 2012-es kiadványai szerint egy éve még 69, két éve pedig 245 volt.

³¹ A Military Balance 2011-es és 2012-es kiadványai szerint egy éve még 253, két éve pedig 383 volt.

³² A régi páncélozott személyszállító járművek száma jelentősen, 36 OT-90-el és 10 OT-64-el csökkent, míg a Tatrapan darabszáma mintegy duplájára nőtt a két évvel ezelőtti szinthez képest, az RG-32M terepjáró gépjármű pedig új beszerzést jelent.

³³ A Military Balance 2011-es és 2012-es kiadványai szerint száma egy éve 122, két éve pedig 340 volt.

³⁴ The Military Balance 2013, 172.

zelő műveletekben a nemzeti kötelezettségek teljesítése, valamint az ország lakosságának és tulajdonának védelme a légi erő rendelkezésre álló erővel, eszközeivel és képességeivel nemzeti válsághelyzetek kezelése során.³⁵

A légi erőnél a pilóták éves repült óraszámát a NATO integrált légvédelmi rendszerébe felajánlott MiG–29 (Fulcrum) típusú repülőeszközökön és az EU-nak, illetve a NATO-nak felajánlott Mi–8 (Hip) és Mi–17 (Hip H) típusú helikoptereken 90 óra/év.³⁶

A Légi erő-parancsnokság (Zvolen) alárendeltjei:

- Otto Smik vegyes repülőosztály (Sliač);
- Milan Rastislav Štefánik tábornok szállítórepülő-osztály (Kuchyňa);
- Ján Ambruš tábornok helikopterosztály (Prešov);
- légvédelmi rakétadandár (Nitra);
- légi vezetési, irányítási és kutató dandár (Zvolen);
- híradózászlóalj (Vlkanová);
- légvédelmi támogató zászlóalj (Zvolen).³⁷

A légi erő repülőeszközei: 20 MiG–29 (Fulcrum) vadászrepülőgép (ebből 12 NATO-szabvány szerint modernizált MiG–29SD/AS), 13 L–39 (Albatros) kiképző/gyakorló repülőgép, egy An–26 (Curl) és nyolc L–410 Turbolet szállító repülőgép. Ezekon kívül 15 támadó helikopter (Mi–24D [Hind D] és Mi–24V [Hind E], jelenleg nem repülnek), 14 Mi–17 (Hip H) többcélú helikopter és hét szállítóhelikopter (egy közepes Mi–8 [Hip] és hat könnyű PZL Mi–2 [Hoplite]). A repülőeszközök közül mindössze 20 harc képes.³⁸

A légi erőhöz tartozó légvédelem eszközei: önjáró Sz–300 (SA–10B Grumble), 2K12 Kub (SA–6 Gainful) és hordozható 9K32 Sztrela–2 (SA–7 Grail) légvédelmi rakétarendszerek, infravörös levegő-levegő rakéták (R–60 [AA–8 Aphid], R–73 [AA–11 Archer] és félaktív radarirányítású R–27 [AA–10 Alamo]), valamint levegő-föld rakéták (57 mm-es Sz5K/Sz5KO és 80 mm-es Sz8KP/Sz8KOM).³⁹

A kiképző és támogató erők feladatai: a hivatásos tiszthelyettesek és katonai specialisták kiképzése; a külföldi missziókba küldendő megfigyelők és műveleti katonák felkészítése; a haderő logisztikai támogatása; a katonai kommunikációs, informatikai és biztonsági rendszerek működtetése, illetve biztonságuk garantálása; ünnepek, katonai tiszteletadások és protokolláris rendezvények támogatása és biztosítása; segítségnyújtás a fegyveres erők mozgósításakor; valamint együttműködés a Vezérkarral.⁴⁰

A Kiképző és Támogató Erők Parancsnokságának (Trenčín) alárendeltjei:

- kiképző zászlóalj (Martin);
- Logisztikai Támogató Parancsnokság (Trenčín);
- Híradó Parancsnokság (Nové Mesto);
- Pozsony Helyőrség Parancsnokság.⁴¹

³⁵ Veliteľstvo vzdušných síl (Légi erő-parancsnokság), <http://www.vvzs.mil.sk/86/> (Letöltés: 2014. március 9.)

³⁶ The Military Balance 2013, 172.

³⁷ Veliteľstvo vzdušných síl (Légi erő-parancsnokság), <http://www.vvzs.mil.sk/> és The Air Force (Légi erő) <http://www.mosr.sk/the-air-force/> (Letöltés: 2014. március 9.)

³⁸ The Military Balance 2012, 153. és The Military Balance 2013, 172–173.

³⁹ The Military Balance 2013, 173.

⁴⁰ Veliteľstvo síl výcviku a podpory (Kiképző és Támogató Erők Parancsnoksága), <http://www.vsvap.mil.sk/185/> (Letöltés: 2014. március 9.)

⁴¹ Veliteľstvo síl výcviku a podpory (Kiképző és Támogató Erők Parancsnoksága), <http://www.vsvap.mil.sk/> és Training and Support Forces (Kiképző és Támogató Erők) <http://www.mosr.sk/training-and-support-forces/> (Letöltés: 2014. március 9.)

A haditechnikai eszközök modernizációja és az ingatlankezelés tervei

A szlovák haderő haditechnikai eszközeinek számát (harckocsikat, páncélozott szállító harcjárműveket és tüzérségi eszközöket) az elmúlt években jelentős mértékben csökkentették. Pozsony arra törekszik, hogy a szűkös forrásokat és eszközöket a lehető legjobb hatásokkal használja fel (*Smart Defence* koncepció) céljai megvalósítása érdekében.⁴²

A Fehér Könyv értékelése szerint a haderő haditechnikai eszközei nagyrészt elavultak. Az állandóan változó koncepciók és prioritások, valamint a csökkenő források következtében nem volt lehetőség a fegyverek és a felszerelések cseréjére, modernizációjára. 1993 óta a fegyver-, kommunikációs vagy információs rendszerek terén nem volt jelentős beszerzési és rendszerbe állítási projekt. A modernizáció csak a missziókat kiszolgáló legszükségesebb eszközökre korlátozódott. A szárazföldi erőknél a korszerűsítés limitált volt, jellemzően a tüzérséget, illetve a kommunikációs és információs rendszert érintette a NATO-kompatibilitás és az interoperabilitás megteremtése céljából. A modernizáció a légierőnél is csak a repülőeszközök egy részére és a légvédelem NATO-követelményekből eredő bizonyos elemeire koncentrált. A beszerzések és a fejlesztések messze elmaradtak a költségvetésben a NATO által kívánatosnak tartott 20%-os részaránytól. A Fehér Könyv következtetése szerint a fegyverzeti ellátás és modernizáció területén alkalmazandó komplex megoldások nélkül a haderő könnyen kritikus helyzetbe kerül és fokozatosan veszít képességeiből, pedig ezek szükségesek lennének a védelmi feladatok maradéktalan ellátásához.⁴³

A Fehér Könyv kiemeli, hogy különösen a NATO-követelményeknek történő megfelelés érdekében van szükség a fegyverzet modernizációjára, amely hosszú távon biztosítja a képességek növelését. A haderő-átalakítás első szakaszában (2013–2015) végrehajtandó feladatok a szárazföldi erőknél egy gépesített zászlóalj felszerelése többcélú harcászati járművekkel, illetve híradó- és informatikai rendszerekkel, valamint a tüzérségi támogatórendszer (DELOSYS) modernizációja. A légierőnél a Mi-17 típusú helikopterek korszerűsítése, L-410 típusú szállító repülőgép beszerzése, lokátorok technológiai fejlesztése, a mobil irányító és jelentő központ átalakítása, valamint egy közepes szállító repülőeszköz beszerzése. A kiképző és támogató erőknél egy gépesített zászlóaljharccsoport felszerelése mobil kommunikációs rendszerrel (MOKYS) a C4I-képességeknek történő megfelelés érdekében, valamint integrált információs rendszer kialakítása a logisztika, az adminisztráció és a gazdálkodás területén. A haderő-átalakítás második szakaszában (2016–2024) a szárazföldi erőknél további két gépesített zászlóalj különböző többcélú harcászati járművekkel történő felszerelése a cél. A légierőnél a lokátorok modernizációját, illetve háromdimenziós eszközök beszerzését, az alegységek új, többcélú helikopterekkel történő ellátását és a közepes szállító repülőgépre kiírt tender befejezését tervezik. A kiképző és támogató erőknél feladat a logisztikai alegységek felszerelésének modernizációja, a hálózati kommunikációs és informatikai rendszer kiépítése (beleértve a *Network-Enabled Capabilities-t*⁴⁴), információbiztonsági fejlesztések végrehajtása, a gépesített zászlóalj-harccsoporton belül a MOKYS teljes készenlétének elérése, valamint a képesség továbbfejlesztése egy gépesített dandár számára. Amennyiben a költségvetési források lehetővé teszik, akkor a kézfegyverek és a különleges felszerelések

⁴² The Military Balance 2012, 152.

⁴³ Fehér Könyv, 39–40.

⁴⁴ A brit Védelmi Minisztérium által megfogalmazott elv, amely szerint az információs rendszert jobban használják, és a szükséges információ időben a szükséges helyre kerül. A források, valamint a döntéshozói, a végrehajtói és a támogatói képességek integrációját jelenti.

(IFF M5 barát-ellenség felismerőrendszer, robbanószer-hatástalanító, egészségügyi, feldeítő- és logisztikai eszközök) cseréje is napirendre kerül.⁴⁵

A haderő tulajdonában, illetve kezelésében lévő ingatlanok többsége rossz állapotú és elavult. Az ingatlanfejlesztés alulfinanszírozott, bár 2009-től a feleslegessé vált ingatlanok értékesítéséből bevételre is szert tett a védelmi tárca. A haderő alakulatainak diszlokációja átgondolásra szorul a jobb erőforrás-kihasználás érdekében. A helyőrségek számát nem kívánják csökkenteni, de a laktanyák fenntartási költségeit igen. A költségek racionalizálása keretében 400 katonai létesítményből 180-at megszüntetnek. Az infrastruktúrafejlesztés célja az energiahatékonyság elérése, a légibázisok felújítása, az őrzés-védelem korszerűsítése és az életkörülmények javítása lesz.⁴⁶

Az elmúlt évek haderőreformjának tapasztalatai

A 2004-es szlovák euroatlanti és európai uniós csatlakozást követően szükségessé vált a korábbi haderőreformok felülvizsgálata és aktualizálása. A Szlovák Köztársaság első alkalommal 2004-ben fogadta el a Haderőfejlesztés céljai (*Force Goals*) című dokumentumot, amelyet két évente felülvizgáltak és módosítottak, de a legutolsó ilyen alkalom a 2008-as volt. A célok tartalmazták a haderőtervezés mennyiségi elvárásait és a rendelkezésre bocsátandó forrásokat a NATO teljes feladatrendszerében alkalmazható expedíciós erők számára. Az ország elkötelezte magát egy támogató erővel kiegészített gépesített zászlóalj, egy atom-, biológiai és vegyvédelmi (ABV-) zászlóalj, valamint két kisebb alegység felkészítése mellett. Az afganisztáni művelet azonban új képességek kialakítását tette szükségessé, többek között a csapatok telepíthetőségét és a műveleti területen történő hosszabb idejű alkalmazását is.⁴⁷ A korábbi vállalások azonban a felmerült plusz ráfordítások miatt nem teljesültek.

A szlovák kormányzat által 2005-ben elfogadott Model–2015 hosszú távú haderőfejlesztési program⁴⁸ megpróbált összhangot teremteni az igények és a lehetőségek között. Célja volt, hogy a haderő 2015-re képes legyen hatékonyabban részt venni a NATO- és az EU-műveletekben. A haderőreform-konceptió meghatározta a 2015-ig hadrendben tartandó haditechnikai eszközök mennyiségét. A listán 66 harckocsi, 332 páncélozott szállító harcjármű, 76 tüzérségi eszköz, 15 harci repülőgép, 15 többcélú és támadó helikopter, valamint öt légvédelmi rakétakomplexum szerepel. A program előirányozta a légierő eszközeinek, többek között a MiG–29 típusú harci repülőgépek korszerűsítését.⁴⁹ A tervek realizálása nem sikerült, illetve csökkentésben néha túlhaladottá vált. A tíz évre előre tervezés nem volt összhangban az időközben megváltozott realitásokkal, ami többek között a 2008-ban kibontakozó gazdasági válság következménye lett.

A szlovák haderőreform elsődleges célját, a viszonylag kicsi, jól felszerelt és kiképzett haderő kialakítását minden hosszú távú fejlesztési dokumentum tartalmazta, az elképzelések minőségi paramétereit azonban nem sikerült teljesíteni. A létszámcsökkentések és a feleslegessé vagy elavulttá vált haditechnikai eszközök kivonása nem generált nagyobb

⁴⁵ Fehér Könyv, 88., 112. és 114.

⁴⁶ Fehér Könyv, 41., 91., 119. és 121.

⁴⁷ L'ubomír Bulík vezérezredes, 2011-ben hivatalban lévő szlovák vezérkari főnök interjúja, *Military Technology*, XXXV. évfolyam (2011), 9. szám, 53. és 55.

⁴⁸ A program a haderő létszámát 23 350 főben maximalizálta, ebből 5500 fő a közalkalmazott. A tervek szerint az állomány körülbelül 40%-a a szárazföldi csapatoknál, 30%-a a légierőnél, 20%-a a kiképző és támogató erőknél, 10%-a pedig a Védelmi Minisztériumban és alárendeltjeinél szolgált volna.

⁴⁹ Vida Csaba: Szlovákia államiságának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata, ZMNE, PhD-értékezés, 2007, 114–115.

forrásokat a modernizáció számára. A jelenlegi létszám nem elegendő minden (szám szerint 252) feladat végrehajtására, és a további csökkentések már visszafordíthatatlan veszteségeket okoznának. Az átalakításokra szánt forrásokat a folyamatban lévő válságkezelő missziók emésztették fel, mert azok új és költséges képességeket követeltek. A haderő ezek miatt kritikus helyzetbe került, és megszakadt az átszervezés folyamata. Szlovákia lemaradt a saját és a szövetségesi követelmények teljesítése tekintetében is, ezért a hosszú távú fejlesztés koncepciójának újragondolására van szükség. A Fehér Könyv ezt egy jelmondatban így fogalmazza meg: „Ne az átalakítás alapcélját módosítsd, hanem annak elérése érdekében alapjaiban változtasd meg a gyakorlatát, a módszerét és a feltételeit!”⁵⁰

A szlovák haderő nemzetközi missziós szerepvállalása

Szlovákia euroatlanti integrációs céljai megvalósítása érdekében régóta aktív szerepet vállal a különböző nemzetközi béketámogató missziókban. 1993–1997 között a szlovák haderő nemzetközi tekintélyének megalapozása, 1994-től (a PfP-hez történt csatlakozástól) pedig a NATO-integráció felgyorsítása került előtérbe a missziós részvétel indokaként. A 2001. szeptemberi amerikai terrortámadást követően Szlovákiában a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelemhez történő hozzájárulás növelése kapott prioritást, majd a NATO-tagság elnyerésétől (2004) a szövetségen belüli pozíció erősítése vált a legfőbb céllá. A szlovák katonák 1993 és 2006 között elsősorban műszaki, vegyivédelmi, egészségügyi, szállító és hagyományos békefenntartói feladatokat teljesítettek. A műszaki szakemberek saját fejlesztésű eszközöket is alkalmaztak (Božena típusú aknamentesítő komplexum, Tatravan típusú békefenntartó páncélozott kerek harcjármű és Dial M4 típusú mérgező harcanyagot felderítő lézeres eszköz) munkájuk során, amelyekkel nemzetközi elismerést vívtak ki.⁵¹

A szlovák katonák 1999 szeptembere óta szolgáltak a koszovói KFOR-ban, de tizenegy év után, 2010 novemberében kivonultak a misszióból, mert az támogatta a Koszovói Biztonsági Erő (KSF⁵²) létrehozását és tagjainak kiképzését, amivel a szlovák politikai vezetés nem értett egyet. Szlovákia a KFOR helyett az afganisztáni műveletre koncentrált, ezzel egyrészt hozzájárult a NATO küldetéséhez, másrészt tapasztalatokat gyűjtött, amelyek felhasználásával részben modernizálta haderejét. Új képességek kialakítását tervezte a házilagos készítésű robbanószerkezetek (Improvised Explosive Devices – IED) felderítése és megsemmisítése terén. A szlovák parlament 2010 decemberében feloldotta az afganisztáni missziós részvétel számbeli korlátozását, ami az elkötelezettség ékes bizonyítéka volt. 2011-ben bővült az együttműködés az Amerikai Egyesült Államokkal és Ausztráliával, illetve az amerikaiakkal közösen különleges erők alkalmazását is tervbe vették.⁵³

Szlovákia 2001 májusától vesz részt az ENSZ ciprusi (UNFICYP), 2002 októberétől a NATO afganisztáni (ISAF), 2004 decemberétől az EU bosznia-hercegovinai (EUFOR Althea), 2007 decemberétől az ENSZ közel-keleti UNTSO (az ENSZ Fegyverszünet Ellenőrző Szervezete), 2009 februárja óta pedig Grúziában az EU Megfigyelő Missziója (EUMM) békeműveleteiben.

A Fehér Könyv kritikus az 1993 óta 30 (jelenleg hat), az ENSZ, a NATO és az EU égisze alatt három kontinensen végrehajtott nemzetközi missziós szerepvállalással kapcsolatosan

⁵⁰ Fehér Könyv, 42. és 82.

⁵¹ Vida Csaba: i. m. 118., 121. és 123.

⁵² Kosovo Security Force (Koszovó Alkotmánya értelmében megalakítandó biztonsági erő, amelynek ellenőrzését a KFOR vállalta).

⁵³ L'ubomír Bulík vezérezredes interjúja, Military Technology, 2011, 55.

is. Megemlíti, hogy a szlovák katonák minőségi és képességbeli hiányosságok miatt nem vettek részt komplett alegységekkel a külföldi műveletekben. A növekvő missziós költségek megakadályozták a haderő fejlesztését, és egy esetleges, előre nem tervezett gyorsreagálású századszintű erő külföldi alkalmazása miatt a védelmi költségvetés minden bizonnyal összeomlott volna. A meglévő korlátok következtében a szlovák katonák elsősorban a civil lakosság védelmében és humanitárius műveletek végrehajtása céljából kerültek alkalmazásra.⁵⁴

A szlovák katonák 2013 végén és 2014 elején az alábbi nemzetközi műveletekben (két NATO-, két EU- és két ENSZ-misszióban) vettek részt:⁵⁵

- ISAF: 277 fő (2014 februárjában az ISAF honlapjának⁵⁶ adatai szerint);
- NATO Parancsnokság Bosznia-Hercegovina: egy fő;
- EUFOR Althea: 35 fő;⁵⁷
- EUMM: egy fő;
- UNFICYP: 159 fő,⁵⁸
- UNTSO: két megfigyelő.⁵⁹

A NATO- és az EU-kötelezettségekhez történő hozzájárulás keretében a szlovák haderő szinte folyamatosan biztosított katonákat az NRF-be és két évben az EU BG-be.⁶⁰ Ezek a feladatok jelentős forrásokat emésztettek fel, mivel tartósan fenn kellett tartani bizonyos alegységek vagy katonai csoportok készenlétét. Más alakulatok azonban – miután nem voltak rákényszerülve – elvesztették korábbi műveleti képességeiket.⁶¹

Összegzés és következtetések

Az elmúlt néhány évben a bizonytalan gazdasági helyzet következtében az ország védelmi költségvetése jelentősen, mintegy egyharmadával csökkent, amelynek hatására a szlovák haderő veszített képességeiből. Ez a helyzet veszélyeztetheti Szlovákia védelmi képességeit és a szövetségi rendszeren belüli hitelét. A feladatok és a rendelkezésre álló források jelenleg nincsenek összhangban egymással, ezért a szlovák haderő számos területen nem képes elérni a NATO interoperabilitási követelményeit, ami korlátozza a magasabb szintű szlovák részvételt a különböző szövetségi műveletekben. A hiányzó anyagi források miatt nem sikerült teljesíteni a Model–2015 terv előírásait és céljait sem. A finanszírozási gondok miatt a jövőben szükség van a további szervezeti racionalizálásra, a parancsnoki struktúra átalakítására, a felesleges intézmények megszüntetésére és a személyi feltételek javítására.

A Fehér Könyv reméli, hogy a haditechnikai eszközök és felszerelések cseréje, illetve modernizációja, a szervezetek működésének minőségi javítása, valamint a harcászati al-

⁵⁴ Fehér Könyv, 32–34.

⁵⁵ Zahranicné operácie (Külföldi missziók), <http://www.mod.gov.sk/zahranicne-operacie/> (Letöltés: 2014. március 9.)

⁵⁶ ISAF – Troop Contributing Nations, (ISAF – Erőkkel Hozzájáruló Nemzetek), <http://www.isaf.nato.int/images/media/PDFs/214-02-20%20isaf%20placemat-final.pdf> (Letöltés: 2014. március 7.)

⁵⁷ Operácia ALTHEA, Bosna a Hercegovina (Althea Művelet Bosznia-Hercegovina), <http://www.mosr.sk/operacia-althea-bosna-a-hercegovina/> (Letöltés: 2014. március 9.)

⁵⁸ Misia UNFICYP, Cyprus (UNFICYP Misszió, Ciprus), <http://www.mosr.sk/misia-unficy-cyprus/> (Letöltés: 2014. március 9.)

⁵⁹ Misia UNTSO, Blízky vychod (UNTSO Misszió, Közel-Kelet), <http://www.mosr.sk/mierova-pozorovatelska-misia-untso-blizky-vychod/> (Letöltés: 2014. március 9.)

⁶⁰ 2006-ban 4, 2007-ben 23, 2008-ban 789, 2009-ben 24, 2011-ben 6, 2012-ben pedig 153 fő vett részt az NRF tevékenységében. 2009-ben 442, 2010-ben pedig 346 személy szolgált az EU BG-ben. Fehér Könyv, 33.

⁶¹ Fehér Könyv, 33. és 38.

egységek NATO-követelmények szerinti belső átalakítása látványos eredményeket hoz. Az alakulatok interoperábilisak és hatékonyabbak lesznek az országvédelemben, támogatást tudnak nyújtani természeti katasztrófák és ipari balesetek idején, valamint sikerrel részt tudnak venni a nemzetközi válságkezelő műveletekben. Az új tervek (különösen 2016–2024 között) legnagyobb kockázatát továbbra is a finanszírozás kérdése jelenti.⁶²

A szlovák haderő létszámát tekintve megfelel a lakossághoz viszonyított általánosan elfogadott aránynak (0,3%). A haditechnikai eszközöket számba véve megállapítható, hogy a drasztikus leépítések ellenére még mindig jelentős számú fegyverzettel és harcjárművel, számottevő páncéltörő képességgel és tüzérvél rendelkezik. Elsősorban konvencionális katonai műveletek végrehajtására alkalmas, de a különleges erők korlátozottan a modern követelményeknek és elvárásoknak is megfelelő válaszokat adhatnak az új típusú kihívásokra. A csökkenő képességű légiere modernizációja elengedhetetlen, egyben NATO-követelmény is. A szűkös védelmi költségvetés láncproblémákat okoz. Az elégtelen források miatt ugyanis kevesebb a kiképzés, nincsenek beszerzések, így elmarad a haderőfejlesztés, ezáltal pedig csökkennek a katonai képességek, tehát a kitűzött célok is meghiúsulnak. Az egyoldalú fejlesztések következtében egyenlőtlenség alakul ki a haderőn belül, tehát az egyik oldal képességnövelése csak a másik oldal rovására történhet meg.

A Fehér Könyv jogos kritikával illette a haderőreform folytatását, illetve az elért eredményeket. Amennyiben a mindenkori szlovák kormányzat a haderő-átalakítási és -fejlesztési tervek mellé nem rendeli hozzá a szükséges forrásokat, akkor a jelenlegi Fehér Könyv reális és racionális tervei is csak papíron maradnak. Az afganisztáni missziós szerepvállalás befejezésével nem lesz indokolt bizonyos modern képességek fejlesztése, ami további színvonalromlást okozhat. Kijelenthető, hogy a szlovák haderőben a NATO követelménytámasztása és a missziók sürgető igénye nélkül még ez a minimális fejlesztés sem valósult volna meg. A szomszédos ukrajnai bizonytalan biztonsági helyzet, azaz egy újabb kényszer lendületet adhat a védelmi képességek megőrzésére és továbbfejlesztésére.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CIA The World Factbook, Slovakia, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lo.html>

Defence Strategy of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Védelmi Stratégiája), <http://www.mosr.sk/data/files/794.pdf>

Ministry of Defence of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Védelmi Minisztériuma), <http://www.mod.gov.sk/ministry-of-defence-of-the-slovak-republic/>

Ozbrojené sily Slovenskej republiky (Szlovák Köztársaság Fegyveres Erői), <http://www.mil.sk/>

Security Strategy of the Slovak Republic (A Szlovák Köztársaság Biztonsági Stratégiája), <http://www.mosr.sk/data/files/79> The Military Balance 2013, International Institute for Strategic Studies, London, ISBN 978-1-85743-606-8, ISSN 0459-7222

The White Paper on Defence of the Slovak Republic – 2013 (Szlovák Köztársaság Védelmi Fehér Könyv – 2013), http://www.mosr.sk/white-paper-on-defence-of-the-slovak-republic/_ISBN978-80-89261-48-2

Vida Csaba: *Szlovákia államiségának kialakulása és annak katonai vonatkozásai, valamint a szlovák haderőreform folyamata*. ZMNE, PhD-értekezés, Budapest, 2007.

⁶² Fehér Könyv, 96.

Isaszegi János ny. vezérőrnagy:

VÁLSÁGÖVEZETEK KONFLIKTUSAI ÉS HÁBORÚI 2013/2014

Összegző visszatekintés 2013-ra, elemző előretekintés 2014-re

Afganisztán¹

Túl vagyunk az afganisztáni elnökválasztás első fordulóján, amely viszonylagos nyugalomban zajlott 2014. április 5-én Afganisztán-szerte. Nagy volt a kihívás, s nemcsak az országban, hanem a régióban, és kijelenthető, globális vonatkozásban is. Mit hoz a 2014-es év az afgánok életében, és kikre számíthat az új afgán elnök, Abdullah 2014 után?

A Hamid Karzai afgán elnök utáni időszak rendkívül sürgős teendői közé tartozik két meghatározó kérdés megválaszolása:

1. Megtörténik-e a hivatalba lépő új elnök által az USA és Afganisztán közötti BSA-megállapodás (Bilateral Security Agreement), azaz a Kétoldalú Biztonsági Megállapodás soron kívüli aláírása, vagy pedig ennek hiányában az USA-erők elhagyják Afganisztánt, legkésőbb 2014. december 31-ig?

2. Az ENSZ-mandátumú, NATO-vezetésű ISAF²-erők 2014. december 31-i határidővel történő kivonulása után, igaz más rendeltetéssel, de indul-e egy másik NATO-misszió (a tervek szerint ez a művelet a Resolute Support³ nevet viselné) Afganisztánban? Amint azt a NATO-főtiszt is többször nyilatkozta az elmúlt hónapok során, a NATO attól teszi függővé a 2015. január 1-jével indítható misszióját, megtörténik-e a NATO-erők jogállását szabályozó megállapodás, azaz a NATO SOFA⁴ aláírása az új afgán hivatalos vezetéssel. Ugyanakkor világosan szól a NATO-vezetés döntése arról, hogy a NATO csak azt követően tervezi Afganisztánnal aláírni a SOFA megállapodását, miután megtörtént az USA és Afganisztán közötti BSA-megállapodás aláírása.

A NATO-vezetése által bejelentett, ISAF-erőkre vonatkozó, 2014. december 31-ig elbefejeződő kivonulás legfontosabb feltétele, hogy a nemzetközi közösség sikeresen át tudja adni a biztonság fenntartásának feladatát az Afgán Nemzeti Biztonsági Erőknek (Afghan National Security Forces – ANSF) 2014 nyarára. Ez a folyamat kényszerűségből is a végéhez közeledik, hiszen már alig 50 ezer fős ISAF-erő állomásozik Afganisztánban, így nincs mód a konfliktusba kerülő tartományok esetén az ISAF-erők visszavezénylésére az

¹ Afganisztánnal, a nemzetközi erők feladatátadásával, az afgán biztonsági erők feladatvégzési képességeivel, a NATO tervezett újabb afganisztáni missziójával részletesen foglalkozó önálló elemzés olvasható jelen tanulmány szerzőjétől a Honvédségi Szemle 2014/1. számában.

² ISAF: International Security Assistance Force – Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők

³ Resolute Support – Elszánt Támogatás

⁴ SOFA: Status of Forces Agreement – Az erők jogállásáról szóló megállapodás (melyet a NATO vezetése köt meg a befogadó ország vezetőivel)

afgán erők ideiglenes megsegítésére sem. Ennek is figyelembevételével a fő feladat az afgán katonák és a rendfenntartó erők tagjainak megfelelő színvonalú kiképzése, továbbképzése, a megtartás feltételeinek biztosítása.

Az USA a megkötendő megállapodás alapján 2014. december után is végezne Afganisztánban terrorelhárító műveleteket (US Special Forces & CIA: Capture or Kill Ops), de nem akar aláírni ígéretet, hogy besegít, ha Afganisztánt Pakisztánból vagy máshonnan támadás érné.

Ha nem kerülne sor a megállapodás aláírására, amely garantálná az Afganisztánban szolgáló amerikai katonáknak a jogállását az USA kívánalma szerint, az USA-erők 2014 végén távoznak Afganisztánból. Nincs ma még végleges határozat arról, mekkora amerikai katonai és CIA-erő állomásozzon Afganisztánban 2015. január 1-jétől. Míg Joe Dunford tábornok (ISAF-főparancsnok) 13 ezer fős USA-erőt akar tartósan, addig a Fehér Ház hétezer USA-kiképzőt, valamint nem ismert számú különleges erőt kíván ugyanott tartani.

A NATO-vezetésű ISAF-erők kivonulásának befejezése 2014. december 31-ével tervezett. Kérdés: Megteremthető-e addig biztonsággal a helyére, de más funkcióval érkező, Resolute Support (RS) elnevezésű NATO-támogató misszió, amelynek végleges feladatrendszere ma még nem publikus? Folytatódik-e bármilyen formában a NATO NTM-A kiképző és kiképzéstámogató missziója? S ha igen, vajon milyen biztonsági garanciával és biztonsági kockázattal kell számolniuk a majdani missziós résztvevőknek (így esetleg a Magyar Honvédségnek) abban az esetben, ha az USA nem vesz részt a misszióban? Lesz-e afgán–NATO SOFA-megállapodás 2014. december 31. után az RS-misszió tagjai számára?

Összhangban a (ma még a dán Anders Fogh Rasmussen, majd 2014 októberétől a norvég Jens Stoltenberg, korábbi kormányfő vezette) NATO azon döntésével, hogy 2014. december 31-ével kivonja az ISAF-erőkben lévő csapatait Afganisztánból, a 13 éven át meghatározó szerepet játszó brit csapatok tervezetten végrehajtott kivonása a közeljövőben már finiséhez érkezik. 2014. március 31-ével bezárólag – egy kivétellel – befejeződött az összes brit csapategység kivonása az afganisztáni hadműveleti területről. Sajnálatos tény: a britek afganisztáni vesztesége a 2001 óta tartó háborúban és hadműveletekben 448 fő. 2014 folyamán a Helmand tartományban található Camp Bastionban és a Sterga 2 bázison szolgáló brit katonákra még súlyos kihívások várnak, hiszen a térség a hatalomért folyó harc egyik központi terepe az afgán hatalmat jelenleg birtoklók és a velük szemben fellépő tálibok között.

A biztonságpolitikai helyzet értékelésekor minden ország esetében rendkívül fontos kitétel, hogy a szomszédoknál zajló események lényegesen befolyásolhatják az adott államban történeteket.

Így Afganisztán esetében például meghatározóak a Pakisztánban zajló események:

- 2013-ban az afgán–pakisztáni határ közelében fekvő félautonóm törzsi területről (FATA⁵) rendszeresen sor került támadások előkészítésére és végrehajtására afgán területen az afgán kormány, az afgán biztonsági erők és a ISAF-erők ellen;
- az afganisztáni elnökválasztást megelőző napon, 2014. április 4-én jelentette be a pakisztáni tálibok egyik szóvivője, hogy tíz nappal meghosszabbították a márciusi tüzszünetet, pozitívan reagálva a pakisztáni kormány Navaz Sarif miniszterelnök jóváhagyásával hozott döntésére tálib foglyok szabadon bocsátásáról, a pakisztáni békefolyamat felélesztése érdekében. A pakisztáni tálibok 2014 tavaszán már másodszor kezdtek békétárgyalásokat a kormánnyal. Az első tárgyalási menetet a pakisztáni

⁵ FATA: Federally Administered Tribal Area – Szövetségi igazgatás alatt álló törzsi terület

kormány szakította meg azt követően, hogy a tálibok elraboltak és kivégeztek 23 pakisztáni rendőrt;

- a pakisztáni tálibok az elmúlt évtizedben a központi kormányzat megdöntéséért harcoltak, valamint annak érdekében, hogy egy keményvonalas, iszlám alapokon álló állam létrehozását elérjék;
- a pakisztáni tálibok mintegy példaként szolgálhatnak az afgán tálibok számára, akik a 2014 tavaszi afgán elnökválasztást és az ISAF-erők 2014. december 31-i kivonulását követően valószínűleg szeretnének hasonló tárgyalási pozíciókat elérni, mint pakisztáni társaik.

Szíria

Hogyan értékelhetőek a 2013-as év szíriai eseményei, különös tekintettel a beígért, majd a vegyi fegyverek leszerelése miatt visszavont amerikai háborús fenyegetésre? Várható-e bármilyen előrelépés az országban belátható időn belül? Miként befolyásolja a szíriai helyzet a térség országainak (Törökország, Izrael, Irak, Irán) politikáját?

A 2013-as év szíriai kaotikus valós és tervezett eseményeinek (például a beharangozott, de el nem indított légitámadásoknak) reális értékeléséhez, megértéséhez rövid történeti visszatekintést kell tennünk a jelenleg polgárháborúban lévő ország, a közel-keleti régió, valamint a nagyhatalmak vonatkozásában.

A Szíriai Arab Köztársaság (al-Dzsumhúrija al-Arabijja asz-Szúriija) muszlim arab állam, jelentős keresztény vallási, valamint kurd, örmény, illetve asszír nemzeti kisebbségekkel. 1920-tól francia igazgatás alatt állt, 1946-tól független szíriai arab állam. 1970-ben az alavita Háféz el-Aszad (a korábbi védelmi miniszter), a jelenlegi szíriai elnök apja meghirdette az országban a „javító mozgalmat”. Az 1972-től 1977-ig terjedő időszakban Szíria Egyiptommal és Líbiával alkotta az Arab Köztársaságok Szövetségét. 1973-ban Aszad részt vett a „felszabadító” jóm kippúri háborúban Egyiptom oldalán. 1976–2005 között Szíria csapatokat állomásoztatott a polgárháborús Libanon területén. 1982-ben Háféz el-Aszad elnök leverte a hatalmának megdöntésére indított felkelést. 1991-ben az USA szövetségeseként részt vett az Irak ellen indított öbölháborúban. 2000-ben Háféz el-Aszad elnök elhunyt, kisebbik fia, Bassár (akinek fivére gyanús balesetben vesztette életét) került hatalomra. Bassár el-Aszad elnök londoni orvosi diplomával s egy londoni születésű, szunnita vallású feleséggel, a britek által „Sivatagi Rózsának” becézett Aszmával büszkélkedhet. A közel 300 ezer fős aktív és 350 ezer fős tartalékos állományú szír hadsereg sorozásos haderő (30 hónapos behívásos szolgálattal). A szír hadsereg legutóbbi beszerzései között található az orosz Bastion „partvédelmi” rakétarendszer (a szíriai kikötőben, Tartúszban orosz flotta-bázis található!), valamint a pilóta nélküli repülőeszközök vezérlésének átvételére is képes (és Iránban már bizonyított) IL222 radarkomplexum.

A szíriai arab tavasz 2011. évi eseményei: február 4-én a szíriai ellenzék meghirdette a „harag napját”, március 29-én a kormány bejelentette lemondását. Sikertelen ENSZ BT-határozatok 2011 októberében és 2012 februárjában az orosz és a kínai vétók miatt. 2012. február 24-én került sor Tuniszban a Szíria-konferenciára, oroszok nélkül. 2012 augusztusában Lahdar Brahimi, elismert diplomata Algériából, váltotta Kofi Annant a főtárgyalói poszton.

2013 kérdése volt: szíriai polgárháború következik újabb al-Kaida győzelemmel? Szíriában a polgárháború jelenleg is dúl, sok tízezer áldozattal, egymillió menekülttel, egymást is támadó ellenzékkel.

A 2013. augusztus 21-i, damaszkuszi vegyifegyver-támadás beindította a nemzetközi intervenciók gépezetét. Megkezdődött annak bizonygatása, ki hajtotta végre a támadást,

kinek állt az érdekében, hamis tanúk sokasága nyilatkozott szokás szerint (láttuk erre a példát Irak vonatkozásában is 2002-ben). 2013. augusztus 26-án érkeztek meg az ENSZ vegyifegyver-szakértői azokra a helyszínekre Damaszkusz külvárosaiban, ahol a megelőző héten vegyifegyver-támadások történtek.

Egyre sokasodnak a bizonyítékok a felkelők vallási radikalizmusára és brutalitására vonatkozóan. John Kerry külügyminiszter szerint Szíriában van egy valódi, mérsékelt ellenzék, míg a „rossz fiúk”, azaz a radikálisok csupán 15-20%-át teszik ki a 70–100 ezres létszámú felkelőknek. Michael McCaul texasi képviselő szerint ezzel szemben a radikálisok alkotják a felkelők 50%-át.⁶

Az amerikai kormány a Központi Hírszerző Ügynökségtől (CIA) a védelmi minisztérium hatáskörébe helyezte át a szíriai felkelők felfegyverzését és kiképzését, ami jelentősen felgyorsíthatja ezt a programot – írta 2013. szeptember 4-ei számában, hivatalos forrásokra hivatkozva a *The Wall Street Journal*.

Barack Obama elnök júniusban hatalmazta fel a CIA-t a felkelők kiképzésére és felfegyverzésére, miután a Hezbollah libanoni síita szervezet Bassár el-Aszad elnök oldalán bekapcsolódott a szíriai polgárháborúba.

A szíriai katonai akció és a globális gazdasági válság volt a 2013-ban megrendezett szeptepérvári G20-csúcstalálkozó legfontosabb témája. A 19 legfejlettebb gazdaságú ország és az Európai Unió vezetőinek értekezletén a házigazda Vlagyimir Putyin külön megbeszéléseket folytatott több állam- és kormányfővel.

Miért pont Szíriában lett a 2011-es arab tavasz eseményeiből polgárháború? A társadalmi (etnikai, vallási) megosztottság és a diktatúra által biztosított vallási béke miatt, különösen a kisebbségek körében az Aszad-kormányzatnak jelentős belső támogatottsága volt. Aszad bízott abban, hogy ez elég lesz arra, hogy elszigetelje a felkelőket. Éppen ezért nem távozott az országból, mint más helyszínen tette ezt Ben Ali vagy később Száleh. Sokkal nagyobb az Aszad-rendszer nemzetközi háttérháza, mint bármelyik másik arab diktatúráé volt. Így lehetett abban bízni, hogy nem érkezik elég nyomatékos külföldi segítség a felkelőknek.

Miközben 2013 őszén már sokan hallani vélték az amerikai légierő bombáinak szíriai becsapódásait, a háttérben folytatódott Putyin orosz és Obama amerikai elnök külügyminiszterek szintjén történő közvetlen egyeztetése. Bombaként robbant az a bejelentés, hogy a két nagyhatalom megállapodott, s a szír vezetés pedig elfogadta: Szíria átadja megsemmisítésre vegyi fegyvereit és vegyifegyver-készleteit, erre időgrafikont fogadnak el, s a nagyhatalmak az ENSZ szakértőivel együtt ellenőrzik a megállapodás betartását. Pillanatnyilag tehát okafogyottá vált az USA támadó hadműveleteinek megindítása a szíriai rezsim ellen.

A polgárháború változatlan hevességgel folytatódott Szíriában 2013 decemberében, s ez a kép valószínűleg végigkíséri a 2014-es esztendőt is. Miért is? Egyrésztől sajnos mára megerősítést nyert, hogy az Irakból, majd Afganisztánból egy időre kiszorított nemzetközi harcosokat, például az al-Kaida fegyvereseit is soraiban tudó szíriai ellenzék válogatás nélkül kapta és kapja a fegyvereket és a kiképzést az USA, Nagy-Britannia, továbbá egyes arab országok speciális kiképzőitől (mely üzleti vállalkozás tetemes hasznot hoz a beszállítóknak!). Másrésztől, az oroszok folytatják a szír központi kormányzat fegyverutánpótlásának biztosítását, s a szír haderő így képes tartós hadműveletek végrehajtására is. *S itt kell odafigyelnünk a Krim közelmúltbeli eseményeire, az orosz Földközi-tengeri Flotta stratégiai mozgásszabadságának biztosítására, hiszen Szevasztopol mellől érkezik az orosz fegyverzeti utánpótlás a szír kormány részére.*

⁶ Magyar Nemzet, 2013. szeptember 6. Putyin és Obama dönthet Szíriáról. 8.

A regionális és a globális biztonsági helyzetre is kihatással lévő szíriai válság rendezése érdekében megtartották a 2. Szíria-konferenciát Genfben, 2014. február 22-én, kevés kézzelfogható sikerrel.

A regionális konfliktus eszkalálódását jól tükrözi az az esemény, amely 2014. március 23-án a török–szír határvidéken játszódott le: a török haderő F–16-os repülőgépe lelőtte a szír légierő járőröző MiG–29-es géppárjának egyikét. A török kormányfő – a közelgő választások kapcsán tartott egyik rendezvényen – azt nyilatkozta, hogy a szír gépek 1 km-re berepültek Törökország légterébe, ezért történt a megtámadásuk és az egyik gép lelövése. A szír televízió bemutatta a katapultált pilótával készített kórházi riportot, amelyben a pilóta arról beszélt, hogy a török határtól még 7 km-re repültek, azaz nem hatoltak be a török légterébe, hanem a szír területen – a török határ közelében – lévő településen található kormányellenes erők ellen szándékoztak tevékenykedni.

2014. március 24-én fontos bejelentésre került sor: elszállították Szíriából a vegyi harcanyagok közel felét, benne a teljes mustárgázkészletet. A tájékoztatást megerősítette a hágai székhelyű Vegyifegyver-tilalmi Szervezet, az OPCW is. Az első kategóriás anyagok közé tartozik a mustárgáz, az egyetlen bevetésre kész vegyi harcanyag, amellyel a szíriai kormány – a bejelentések szerint – rendelkezett.

A Szíria, Oroszország és az USA által kikényszerített leszerelési megállapodás keretében a 700 tonna első kategóriás, az 500 tonna második kategóriás vegyi harcanyagok egy részét el kell szállítani Szíriából a Földközi-tengeren, egy erre speciálisan kialakított hajó gyomrában semlegesíteni kell, míg a 122 tonna, szarin ideggáz gyártására alkalmas vegyszerét Szíria az ország területén belül köteles megsemmisíteni.

2014 áprilisában a Bassár el-Aszad elnökhöz hű hadsereg egységei Aleppó környékén, a rezsim fellegrvárának számító Latakia, valamint Homsz tartományokban folytatták a hadsereg offenzíváját. Az al-Kaida nemzetközi terrorhálózattal szövetséges an-Núszra Front, valamint a szíriai iszlamisták legjelentősebb csoportosulása, az Iszlám Front számos tagja életét vesztette a hadsereggel vívott összecsapásokban, amelyekben a szír légierő helikopterei hordóbombákat⁷ is bevetettek.

Szomorú tény, hogy az arab tavasz békés tüntetéseivel kezdődött, mára véres polgárháborúvá vált összecsapások halálos áldozatainak száma az Emberi Jogok Szíriai Megfigyelő Központja (OSDH) tájékoztatása szerint már eléri a 200 ezret.

Irán

Milyen változásokat hozhat rövidebb és hosszabb távon az új, mérsékeltbb iráni vezetés hivatalba lépése? Előrelépésként értékelhető-e ténylegesen a vezető nagyhatalmakkal megkötött megállapodás? Mely tendenciák erősödhetnek? Mást se láttunk és hallottunk évek óta Irán kapcsán (s ez így volt igaz 2013 első félévében is): javában tart a kiberhadviseléssel, atomtudósok felrobbantásával és véres háború fenyegetésével tarkított hidegháború Irán ellen az USA, Izrael s a velük szövetséges hatalmak részéről. Erre válaszul (avagy indításként?!) az akkori iráni vezetés Izrael megsemmisítését is hangoztatta. Az 545 ezer fős aktív és 650 ezer fős tartalékos katonáállománnyal, 1030 harci repülőgéppel, közel 2000 harcokocsival is rendelkező perzsa Irán ellen az USA, valamint Izrael részéről kilátásba helyezett légi-csapás-sorozat, majd szárazföldi háború véleményem szerint csak az adott hadiiparnak és hadifelszereléssel kereskedő cégeknek állt volna érdekében.

⁷ Robbanóanyagokkal töltött hordó.

A biztonságpolitikai szakértők többségét 2013 első felében is az a kérdés foglalkoztatta, hogy mi lehet a tényleges célja egy ilyen támadásnak: a térség nyersanyagforrásainak megszerzése, esetleg Irán nagyhatalmi szerepének lenyomása, például Szaúd-Arábia javára?

Milyen következményei lehetnek egy Irán elleni támadásnak: behatárolt és kezelhető konfliktus avagy világháborús eszkaláció? Melyek lehetnek a válaszlépések: a napi 24 tankerhajó, mintegy 17,5 millió hordó olaj átengedését biztosító Hormuzi-szoros lezárása? A 2013-as év első fele ilyen kérdések elemzésével – a szíriai események eszkalálódása mentén szerencsére kicsit háttérbe szorulva – telt el, de a háború indítását egyre közelebbinek érezve.

2013 júniusában lépett színre az új iráni elnök, Rouhani. Az Amerikai Egyesült Államokban, New Yorkban, az ENSZ Közgyűlésen elhangzott beszédében már szó sem volt az előző iráni elnök részéről hangoztatott fenyegetésekről, az ismert agresszív retorika alkalmazásáról. Csak remélhető ennek a stílusnak, gondolkodásnak és az azokat alátámasztó cselekedeteknek a folytatása 2014-ben.

A 2013. november 24-én Genfben Irán és az ENSZ BT öt állandó tagja, valamint Németország között megkötött megállapodás az iráni nukleáris ügy közös rendezéséről, az iráni nukleáris program bizonyos fejezeteinek (az urándúsítás leállításáról hat hónapra) befagyasztásáról előreviheti a regionális stabilitás ügyét 2014-ben.

2013-ban sem sikerült rendezni ugyanakkor a több évtizede Irakba menekült, Szaddám Huszein néhai iraki elnök által a '80-as években befogadott és támogatott MEK-hadosztály sorsát. A MEK, azaz a Mujahadin-e Khalq, a Nép Szent Harcosai nevű perzsa szervezet az iráni vezetéssel szemben a '70-es évek óta fegyveresen fellépő ellenálló mozgalom, melyet az USA hivatalosan mindmáig, az EU pedig 1980–1988 között terroristaszervezetnek minősített. A MEK-hadosztály sorsának alakulása vitatott kérdés Irak és Irán között, s a bonyolult diplomáciai helyzetet 2013-ban az USA és az EU sem tudta rendezni. Az erősödő MEK-ellenességre Irakon belül példa volt a 2013. február 9-i rakétatámadás a MEK-tábor (Bagdad DK 5km) ellen, amely számos áldozatot is követelt. A MEK-vezér Maryam Rajavi folyamatosan lobbizik a nyugati országokban a státusuk rendezése érdekében, talán 2014-ben több sikerrel, mint korábban. Ebben játszhat fontos szerepet az új iráni felső vezetés megbékélésre való törekvése, a jelen kérdésben történt eddigi megnyilvánulása is.

Irán és a nagyhatalmak között az egyik komoly konfliktushelyszín továbbra is a Hormuzi-szoros térsége: az Irán és Omán közötti szoroson szállítják át a világ kitermelt kőolajának egyharmadát. Nem véletlen, hogy az elmúlt évekhez hasonlóan, 2014-ben is folytatódnak a flottademonstrációk a térségben. A 2013. évi gyakorlatozások után, az USA vezetésével a nyugati országok haditengerészeti erői járőröznek ismét a térségben, az ellátás biztosítása céljából. Ugyanakkor Irán sem kíván elmaradni az erődemonstrációtól: közös hadgyakorlatot tartanak 2014 áprilisában az iráni és a baráti pakisztáni haditengerészet egységei (tengeralattjárók is) a Hormuzi-szoros keleti részén, a Perzsa-öböl partján lévő iráni Bandar Abbasz kikötő térségében. Remélhetőleg csak a retorika szintjén jelent fenyegetést a sok haditengerészeti egység jelenléte.

Észak- és Közép-Afrika

Miként jellemezhetőek a 2013-as folyamatok Egyiptomban, Líbiában, Szomáliában, Maliban, Kongóban? Lehet-e biztosan előrejelezni ezekben az országokban bármit is, és melyek a fő kockázati tényezők Afrikában 2014-re nézve?

Afrika területén kezdődött meg 6-7 millió évvel ezelőtt az emberré válás. Mára viszont elfogadhatatlanná és tarthatatlanná vált a sanyarú sorsú, évszázadokon át kizsákmányolt, ma újragyarmatosított kontinens lakói többségének életminősége.

Az 54 független államot, további 4 ún. függő területet, 2 nem elismert de facto államot, 1 bizonytalan státusú területet is magáénak tudó Afrika igazi politikai sokszínűséggel jellemezhető. A Föld 2. legnépesebb és 3. legnagyobb kontinense rendkívül gazdag ugyan folyókban és tavakban, de a megélhetési lehetőségeket jelentősen rontja az a tény, hogy a megművelt területek aránya csak 6%(!), s a földművelés-állattenyésztés módszerei az évszázadok során alig változtak. A kontinens lakóinak fele kevesebb mint napi 1 USD-ből él. Afrika területe ásványkincsekben gazdag, ugyanakkor az azokat feldolgozó nehézipar, továbbá a közlekedési infrastruktúra fejletlen. 2013-ban Afrika-szerte fokozódott a szegénység, a korrupció, a munkanélküliség. Rendkívüli az oktatás hiánya a kontinensen.

A George Bush elnök által 1990-ben bejelentett „Új Világrend – NWO” óta több mint 20 háború tört ki Afrikában, az ENSZ által 1990 óta indított, 40-et is meghaladó békemisszió harmadára Afrikában került sor.

Az afrikai hatékony konfliktusrendezést 2013-ban is hátráltatta az ENSZ BT lassú reagálása, a számos, egyre durvább helyi konfliktus, a nemzetközi közösségek országainak érdektelensége, a nagyszámú súlyos logisztikai kihívás.

Hol van már a 2011-es arab tavasz hurráoptimizmusa a MENA⁸, azaz a közel-keleti és észak-afrikai országok lakossága sorsának alakulásával kapcsolatban. Amit akkor is látni és tudni lehetett: sem az adott országok akkor még ellenzékben lévő vezetői, sem a hatalomváltásokat az időben támogató nagyhatalmak részéről nem készült „End-State Strategy”⁹ a hogyan tovább kérdésre a diktátorok és támogatóik elmozdítását követő időszakra.

Ez igaz volt 2013-ban a már Kadhafit nélkülözően is megosztott és vezetetlen Líbiára, az al-Kaida fellegvárává változott, Szaleh elnök nélküli Jemenre (ahol 2013 augusztusában sikeres véres terrorakciót hajtott végre az AQPA al-Kaida-szervezet a jemeni kormányerők ellen), vagy a Mubarak elnököt elmozdító, Muszlim Testvériség vezette Egyiptomra, ahol rövid időn belül Murszi elnök is átélhette elmozdítását, letartóztatását, majd 2013 decemberében a terrorizmussal való meggyanúsítását és a semmi jóval nem biztató bírósági tárgyalásának megkezdését. Elmondható már, hogy Egyiptomban történelmi léptékű átrendeződés történt 2013-ban. Ideiglenes hatalomgyakorlóként a védelmi miniszter, Abdel-fattah al-Szizsi tábornok tevékenykedik az országban, aki egyre gyakoribb konzultációkat folytat az USA vezetőivel az évi 2,1 milliárd USD-s amerikai támogatás fenntartásáért az egyiptomi hadsereg számára (a Camp David-i megállapodás óta létező támogatásról van szó).

Emlékezetessé és tanulságossá vált a 2013. januári, Malihoz közeli gáztelep elleni támadás Algériában a Kadhafi-hadsereg homokmező alá elrejtett, majd felhasznált rakétáival.

Maliban (ahol a 2012-es év a tuaregek akcióiról, az iszlám sharia bevezetésének tervéről, a puccsoló katonákról, majd az ENSZ BT vonatkozó határozatának megvalósításáról szólt) 2013 elején kezdték meg a francia intervenciók erők a háromhetes villámháborújukat légicsapásokkal, majd szárazföldi műveletekkel s újabb légicsapásokkal. Eredmény: kiűzték – mint utólag kiderült, csak ideiglenesen – az iszlamista terroristákat Észak-Mali jelentősebb városaiból, például Gaóból, Timbuktuból, Kidalból. A francia intervenciók haderő a háború második szakaszát 2013. február 2-ától kezdte meg. Erre az időszakra már Maliban is ismertté vált az ellenállók aszimmetrikus hadviselésre való átállása és annak következményei. Ami tény: a gyors francia beavatkozás megelőzte Maliban az al-Kaida új afrikai bázisának kialakítását. Fontos tapasztalat lett az is, hogy a kiképzett, felfegyverzett különleges műveletisek, a könnyűgyalogság és az ejtőernyőscsoportok – megfelelő támo-

⁸ MENA: Middle East and North Africa

⁹ End-State Strategy: az a kidolgozott, elfogadott stratégiai elgondolás (terv), amelynek tartalmaznia kell az adott művelet befejezése kapcsán az adott műveleti területről történő kivonulás feltételrendszerét.

gatással – hatásos erő bármilyen intervenciós hadműveletben. A sokat bírált Franciaország azzal, hogy a csapatai kivonulása utáni időszakra behívta a csádi muszlim haderőt északra, míg az ECOWAS-erőket délre, jól indította a jövőbeni stabilizációs műveletek kezelését. 2013 közepétől már az EU kiképző missziója és az AU–ENSZ-misszió is folyamatban van Maliban.

Szomália válságával kapcsolatosan az újabb londoni nemzetközi konferencia sem hozott áttörést, az Afrika szarván tevékenykedő al-Shabaab terrorszervezet a régióban található menekülttáboroknak szánt segélyszállítmányokat is háborítatlanul dézsmálta 2013-ban. Javulás mutatkozott a Szomália partjainál tevékenykedő kalózkodók elleni tevékenységben 2013 folyamán, az EU és a NATO tengerészeti műveleteinek és a határozottabb hadműveleti felhatalmazásoknak köszönhetően.

Nem sikerült 2013-ban tényleges eredményt elérnie a nemzetközi közösségnek az Afrikában mind gyakrabban előforduló véres terrorcselekményekért felelős olyan, már hosszabb ideje létező terrorszervezetek elleni fellépések során, mint

- a már említett al-Shabaab (az „ifjak”) az Afrika szarva régióban,
- az Uganda vonzáskörzetében tevékenykedő s Joseph Kony „próféta” által vezetett LRA (Lord’s Resistance Army – Úr Ellenállási Hadserege),
- a Nigériában civileket gyilkoló Boko Haram,
- a Kongói Demokratikus Köztársaságban működő M23 szervezet,
- a Maghreb térségben akciózó aQiM (al-Kaida a Maghrebben) szervezettel szemben.

Ezen szervezetek mellé 2013-ban sajnos újabbak, „kezdők” is bejelentkeztek, mint a „Vérrel Aláírók Serege” nevű, az algériai származású Mohtár Belmohtár vezette terrorcsoport, illetve az Egység és Nyugat-afrikai Dzsihad Mozgalom nevű, a mauritániai Hamada Úld Mohamed Herú vezette al-kaidás terrorszervezet Nigerből.

2013 második felében sajnos mind több hír látott napvilágot a Közép-afrikai Köztársaságban márciusban kitört lázadás és későbbi akciók kapcsán. A Séléka lázadószervezet hatalomátvételéről, majd a véres csatározásokról, leszámolásokról, a Michel Djotodia korábbi Séléka-vezető tragikomédiába is beillő, augusztusi elnökké beiktatásáról valószínűleg 2014-ben is sokat fogunk hallani. Nem véletlenül minősítette a tapasztalható állapotokat az ENSZ BT a 2013. október 9-i ülésén úgy, hogy „az ország a totális anarchia felé tart”, s döntött az AU MISCA missziós erők frissen létrehozott ENSZ katonai egységekkel való megerősítéséről. Az EU is missziót indít (többek között magyar katonákkal).

Az Afrika-szerte jelentkező véres konfliktusok háttérben legtöbbször az élettérháborúk okai találhatóak, mely kockázati tényezők 2014-ben is meghatározóak lesznek:

- a legelők használatával kapcsolatosan kialakuló elfajuló véres viták, a tovább fokozódó sivatagosodás, élettérszűkülés;
- a klasszikus pásztorkodó és földművelő népcsoportok egyre gyakoribb összecsapásai;
- a vízmegosztással kapcsolatos kérdések, például a Kék-Nílusért, illetve az iható víz csökkenése;
- fokozódó szegénység, alumulthatatlan életfeltételek;
- gyakori egészségügyi járványok, válságok.

Ezen tényezőkhez kapcsolható még az afrikai országok döntő hányadára is jellemző korrump vezetés, valamint az ezen a földrészen jól jövedelmező ember-, emberiszerv-, fegyver-, drog-, gyógyszer- és élelmiszer-csempészet.

2014-ben világszerte megemlékeznek arról a ruandai népirtásról, amely 20 évvel ezelőtt, 1994-ben áprilistól júniusig tartott, s melynek során a tízmilliós Ruandában a többségi hutu nemzetiséghez tartozó szélsőséges milicisták lemészároltak közel egymillió embert. Az áldozatok között mintegy 600 ezer kisebbségi tuszi volt, a többi áldozat a mérsékelt hutuk

közül került ki. Ami a mai napig érthetetlen a 20 évvel ezelőtt történetek kapcsán: hogyan nézhette a nagyvilág, hogyan nézhették a nemzetközi közösségek tétlenül, semmit sem reagálva a sokszor a média által közel élőben mutatott életellenes atrocitásokat? Emlékezzünk arra, hogy más esetekben, ha egyes nagyhatalmak érdekszférájába eső területen történt ennél sokkal kisebb léptékű atrocitás, már csapatok bevetésétől sem riadtak vissza (például Irakban; a végül is kivégzéssel zárult bírósági tárgyaláson a Szaddám Huszein elleni vádak egyike egy kurd kistelepülés lakossága elleni gyilkos támadás elrendelése volt). Barack Obama, az USA afrikai felmenőkkel is rendelkező elnöke a csúfos évforduló kapcsán közleményt adott ki, amelyben elmarasztalta a mások szenvedéseivel szembeni közömbösséget.

Nem csitulak 2013-ban a véres konfliktusok Afrika északkeleti szegletében sem. Az 1980-as évek óta konfliktusokkal küszködő Darfur tartományban a fokozódó agresszióhullám miatt 2014-ben már több mint 200 ezren hagyták el otthonaikat, így mára már közel egymillió ember vált földönfutóvá. A helyi arab és egyéb törzsek közötti harcokban közel félmillióan veszítették eddig életüket. Sajnálatos, hogy ahogyan ez 2013-ban is tapasztalható volt, láthatóan 2014-ben is tehetetlen az Afrikai Unió és az ENSZ közös missziója, az UNAMID¹⁰ a szudáni elnök (Omar al-Basir) által támogatott dzsandszavíd fegyveres milíciákkal szemben. A milíciák sajnos rendszeresen és sikeresen akadályozzák a nemzetközi békefenntartók munkáját a humanitárius segélyszállítmányok célba juttatásában is.

Balkán

Mit jeleztek a 2013-ban a Balkán-szerte kirobbant konfliktusok? Hogyan jellemezhető a jelenlegi helyzet? Várható-e változás 2014-ben? Mi Magyarország érdeke, s milyen szerep jut ennek érvényesítésében a Magyar Honvédségnek?

A Balkán biztonságpolitikai minősítését 2013-ban olyan tényezők befolyásolták, mint a schengeni határok kitolásának elmaradása Románia és Bulgária vonatkozásában, újabb véres incidensek Koszovóban, a továbbra sem egységes vezetésű Bosznia-Hercegovina működési zavarai, az EU-válság miatti tőkeberuházások csökkenése és a félbehagyott beruházások nagy száma a régióban, Kína befektetői térnyerése a térségben, a menekültek számának sokszorozódása a régió határain, nyugat felé igyekezve.

Magyarország vitathatatlan nemzeti érdekei között szerepelt mindenkor, s ez igaz a jelenlegi helyzetre is: legyen béke a határaink mentén és a közeli régiókban is. Ez nemcsak a határainkon belül élő magyar lakosság számára fontos, s nemcsak a határokon túl élő magyarok viszonylatában igaz, hanem kijelenthető: Magyarország társadalmi békéjéhez, gazdasági stabilitásához és fenntartható fejlődéséhez elengedhetetlen a régió tartós stabilitása. Megéltük az elmúlt évtizedekben a Balkánon dúló háborúk és viszályok okozta szenvedések látványát. Láttuk az ENSZ és kéksapkás békefenntartói tehetetlenségét a '90-es évek első felében a Balkánon. Részesei voltunk Bosznia-Hercegovinában 1995. december 20-tól az ENSZ-mandátumú, NATO-vezetésű IFOR/SFOR-erőknek, majd az őket 2004. december 2-án felváltó EU-erőknek. Az utóbbi nemzetközi erők által folyamatban lévő ALTHEA-műveletben Magyarország jelenléte meghatározó volt 2013-ban is, s várhatóan – az afganisztáni csapatjelenlétünk csökkenésével egyidejűleg – 2014-ben erősödni fog a missziós hozzáadott értékünk Bosznia-Hercegovinában.

A Koszovóban 1999-től tevékenykedő ENSZ-mandátumú, NATO-vezetésű KFOR-erőkben a kezdetektől részt vesz a Magyar Honvédség. 2013-ban is folytattuk a szemben álló

¹⁰ UNAMID: African Union – United Nations Mission in Darfur

felek közötti viszálykodás eldurvulásának megakadályozását célzó stabilizációs műveletek végzését. A Koszovóban 2013 szeptemberében – az EULEX tagjaként szolgáló – meggyilkolt litván rendőr esete is azt bizonyítja (egy sor más erőszakos cselekmény mellett): sokat kell még tenniük 2014-ben is a nemzetközi közösség tagjainak a tartós megbékélés és az élhető körülmények megteremtése, fenntartása terén az önállóságot még messze el nem érő Koszovóban. Ennek megfelelően a Magyar Honvédség KFOR-erőkben való részvételének megerősítésével számolhatunk a közeljövőben.

Hogyan ítéltető meg a bosznia-hercegovinai biztonsági helyzet 2014 elején?

Függetlenül attól, hogy a nemzetközi felmérések elemzései szerint az ország lakosságának többsége mára már hisz (vagy hinni szeretne) a szerbek, horvátok és bosnyákok békés egymás mellett élésében, realistaként kétségeim vannak ennek megvalósulásában.

Bosznia-Hercegovina történelmét, konfliktusainak mozgatórugóját elemezve úgy ítélem meg, hogy a nemzetközi felügyelet nélkül, továbbá a még mindig nélkülözhetetlen nemzetközi pénzügyi, gazdasági támogatás hiányában az ország meglehetősen gyorsan visszatérhet a konfliktusokhoz, a válsághoz, az erőszakot sem nélkülöző etnikai nézeteltérésekhez. A bosznia-hercegovinai horvátok egy saját entitás megteremtésében érdekeltek, ha már/még nyíltan nem is emlegetik a Horvátországhoz való csatlolás kívánságát. A bosznia-hercegovinai szerbek jelentős hányada a Szerbiához való csatlakozásra szavazna, ha nyíltan tehetné.

A közrefogott bosnyákok erőltetnék az ország egységes továbbvitelét és további központosítását, valamint az etnikumot gazdaságilag is segítő nemzetközi fejlesztések fenntartását, de kérdés, hogy például az Európai Unió milyen mértékű támogatást képes folyósítani és meddig, az EU saját gazdasági válsága mellett.

Az elmúlt időszakban azonban érezhetően nőtt a feszültség a volt Jugoszlávia szinte valamennyi függetlenedett országában, így jelentős konfliktusok kerültek előtérbe, egyre láthatóbban például Bosznia-Hercegovinában. A központi államapparátus elleni tiltakozó akciók, tüntetések, véres zavargások mind többször előforduló cselekményként szerepelnek a nemzetközi médiában Bosznia-Hercegovina, továbbá Szerbia, Koszovó, Macedónia (amelynek fővárosában, Szkopje nyugati részén 2014. február 23-án robbant pokolgép a fő ellenzéki párt székházánál), Albánia viszonylatában is. Az alapindokok az összetűzésekre, véres konfliktusokra persze eltérőek az említett országokban, de érzékelhető a lakosság reménytelenségéből és kilátástalanságából fakadó, a vezetés, az adminisztráció hihetetlen mértékű korrupcióját megelőző elkeseredettség.

Azon lehet vitázni, hogy az etnikai, netán a vallási vagy a gazdasági okok az elsődlegesek az újabb összecsapások kirobbanásában Balkán-szerte, de itt is igaz a régi alaptétel: ha szűkül az élettér, ha csökken az életszínvonal, ha nőnek a megélhetés költségei, akkor a különböző etnikumok, s főleg vezetőik egy másik etnikumot gyorsabban és szívesebben mutatnak fel bűnbakként, a reménytelen helyzet okozójaként. Így van ez manapság Afrikában vagy a Közel-Keleten, továbbá Ázsiában is, miért lenne ez másképp az évszázadon át Európa puskaporos hordójaként emlegetett Bosznia-Hercegovinában?

Bizonyára e sorok írójával egyetemben sokan emlékeznek Bosznia-Hercegovina, de Horvátország esetében is a közel húsz évvel ezelőtt látottakra, az akkori háború szomorú látványra: mindenfelé lerombolt vagy kiégett, felrobbantott épületek, elhagyott falvak, lerombolt hidak, különböző nyelveken írott halálos fenyegetések a falakon a másik etnikum számára. Sokkoló volt közelről látni, mit tud tenni az elvakult, a bűnösöket mindig másokban kereső, egymást vádoló emberiség, gyakran még a korábban békében élő, megosztott etnikumú családok esetében is.

Láttuk a megindult újjáépítéseket; a Magyar Honvédség katonájaként sokadmagammal részese lehettem az élhetőbb élet ismételt megteremtésének déli szomszédaink lakosai számára.

De az is látható és tudható volt Bosznia-Hercegovina esetében is, hogy a nemzetközi szakvélemények egyre erősödő korrupcióról s egyre súlyosbodó szegénységről is hírt adtak. Kérdés csak az volt: milyen mértékben és meddig tudja még segíteni az Európai Unió a balkáni demokratizálódási, gazdaságfellendítési folyamatokat? Várható volt Bosznia-Hercegovina esetében is (akárcsak a 2014-ben drámai eseményeken és változásokon átment Ukrajnában), hogy az ország finanszírozhatósága, a likviditási problémák, a további strukturális igazítás jelentős nemzetközi pénzügyi és szakmai támogatást igényelnek, s nem csak rövid távon.

Az ország megosztottsága, továbbá a vezetésben az elmúlt közel húsz évben is tapasztalt, de a nemzetközi szervezetek részéről mindeddig eltúrt korrupció a továbbiakban már nem lesz tartható, s a 2011-es arab tavasz-szerű, vagy az ukrajnai 2014-es eseményeket idéző népfelkelési mozgolódások elhozhatják a maguk „boszniai (netán balkáni?) tavasz”-át.

A tüntetések, összecsapások a multi-etnikumú, multi-vallású gyönyörű Szarajevóban, az ipari fellegvárnak számító Tuzlában, az egyre elkeseredettebb tüntetők és a rendfenntartók közötti összecsapások jelzik, hogy Bosznia-Hercegovina vezetői nem tudták kezelni vagy orvosolni az egyre keményebb szegénységet, az éhező lakosság életfeltételeinek romlását, az alacsony fizetéseket, a rossz egészségügyet, a rendkívüli mértékű (45-50 százalékos) munkanélküliséget. A 2014-es választásokra figyelő politikai elitet csak zavarja a gazdasági problémák felelőtlensége s a tüntetések sora is.

A Bosznia-Hercegovinában ENSZ-mandátum alapján jelen lévő nemzetközi szervezetek civil, katonai és rendészeti kontingensei arra töreksenek, hogy még időben visszatartsák a válság, a konfliktusok eszkalálódásától az országot (ahogy teszik ezt a szomszédos Koszovóban is, ahol az etnikai és gazdasági problémák mellett egyre inkább meg kell küzdeni az al-Kaida új fészkeinek kialakulásával, a Koszovói Dzsiháddal is). Nem kétséges, hogy egy eldurvuló bosznia-hercegovinai konfliktus nagyon káros hatással lehet akár a koszovói, akár a montenegrói vagy akár a macedóniai, albániai válságrendezési, demokratizálódási, gazdaságfellendítési, normalizálási folyamatokra is.

A nemzetközi közösség tagjainak, s így Magyarországnak is elemi érdeke a kiújuló balkáni válságok időben történő megfogása, az eszkalálódás megakadályozása az ehhez szükséges személyi és tárgyi erőforrások biztosításával. Az 1992-től 1995-ig tartó véres délszláv háború szomorú és tragikus eseményei nem ismétlődhetnek meg!

A terrorizmus, korunk egyik sajnálatos jellemzője

Hogyan alakultak a terrorizmus-mutatók 2013-ban, a Boston-maraton és Volgograd eseményei között? Milyen tendenciák mutatkoztak? Melyek a terrorakciókat elkövető főbb szervezetek? Várható-e előrelépés a terrorizmusellenes tevékenységben 2014-ben?

Sajnos folytatódott az elmúlt évtizedek trendje: 2013-ban is globális méreteket öltött a terrorcselekmények mennyisége, az azok általi pusztítás. Az elmúlt évekhez hasonlóan a terroristaaktivitás jelentős hányada – 2013-ban 54%-kal – három országot érintett, ezek: Irak, Afganisztán és Pakisztán.

2013-ban a terrorcselekmények áldozatainak közel fele (47%-a) hat terroristaszervezet számláját terheli: az afgán Talibán 16,2%-kal, a pakisztáni Talibán 6,2%-kal, az Arab-félszigeti al-Kaida (többségében Jemenben) 6,2%-kal, az Iraki al-Kaida 6%-kal, az afrikai Szomáliában ténykedő al-Shabaab 4,7%-kal, a Nigériában működő Boko Haram 7,8%-kal vette ki dicstelen részét a kegyetlenségekből. A terrorcselekmények áldozatainak 52,9%-a

világszerte több mint száz terrorszervezetet terhel, amely szervezetek közül sok a fentebb megnevezett hatok műveleti területén tevékenykedik, sokszor akár egymással szemben is, amint ez látható volt 2013-ban például Szíriában vagy Észak-Afrika országaiban.

A 2013. április 15-i, a Boston-maraton célszalagjának közelében végrehajtott gyilkos erejű robbantások, a szeptember 23-i nairobi bevásárlóközpontban elkövetett merénylet és a december 30-án az oroszországi Volgográdban, két hónapon belül immár a harmadik nagy hatású, a végrehajtók vonatkozásában Doku Umarov kaukázusi terroristavezérhez kapcsolható, sok áldozattal járó öngyilkos merénylet – mely beárnyékolta a nem túl távoli helyszínű Szocsiban tartott 2014. évi téli olimpiát is – mellett világszerte folytatódott a főleg civil lakosság ellen elkövetett erőszak. A médiában „fekete özvegyek”-ként emlegetett kaukázusi öngyilkos merényletölők eseteit Kenyában a „fehér özvegy” számlájára írt (fentebb már jelzett) akció színezte, bár a britként született gyanúsítottat akkor sem sikerült idejében azonosítaniuk és elfogniuk a biztonsági erőknek.

A történelmében és kultúrájában oly gazdag Irak külön fejezetet nyithat az országban 2013-ban végrehajtott terrorcselekmények mennyiségének és az áldozatok számának vonatkozásában egyaránt: a szunnita vs. síita halálos gyűlölet nem csökkent az utóbbi időben, gyakran (sőt) még egymás vallási ünnepeit és temetkezéseit sem kímélve pusztítják arabok az arabokat. Ha pedig a pénzről, az olajról vagy a hatalomról van szó, egymásnak feszül az arab–kurd gyűlölethullám, sok ezer halottat követelve 2013-ban is a kölcsönös robbantásos pusztítások során. S ebbe a gyilkoláskampányba, amelyet a – nemzetközi erők 2011. végi, Irakból történt távozása után saját hibájából magára maradt, tehetetlen – Nouri al-Maliki-kormány még követni sem képes, nemhogy akadályozni vagy mérsékelni, egyre erőteljesebben beszállt a nemzetközi szakértők és a CIA által is 2013-ban kemény visszatérőnek ítélt iraki al-Kaida (aQil – al-Qaida in Iraq). Úgy gondolom, ennek felismerése vezethette a korábbi iraki külügyminisztert, Hoshyar Zebarit arra, hogy 2013 decemberében kapcsolatba lépjen az afgán Hamid Karzai elnökkel, s javasolja számára biztonsági megállapodás aláírását a 2014. december 31-ét követő időszakra, nehogy a biztonsági vákuum az afgánok országában is hasonló következményekkel járjon.

A fentiek ismertetése és megítélése nem pesszimizmus kérdése. A globális és a regionális konfliktusok környezete és helyzete 2014-ben is előrevetíti hasonló cselekmények elkövetését, amelyre a nemzetközi közösségeknek, a felelős kormányoknak és nemzeti szakszolgálatoknak időben és hatékonyságban megfelelő válaszokkal, reagálásokkal kell készülniük.

Ukrajna – érdekek ütközőzónája. Forradalom és/vagy oligarchiák harca a hatalomért?

A 2013 őszen Ukrajnában súlyos konfliktusokká változott, évek óta erősödő belső viszályok háttérének vizsgálata, az ukrán Viktor Janukovics elnök által az EU-val meg nem kötött társulási szerződés problémáinak, az ukrán oligarchiák lakosságot tönkretévő belharcainak, a krími átrendeződés eseményei kronológiájának és mozgatórugóinak, az orosz stratégiai regionális érdekek részletes bemutatása, a nemzetközi szankciók hatásvizsgálata, az új hidegháború lehetőségének elemzése, Ukrajna további prognosztizálható konfliktusainak vizsgálata s a nagyhatalmak érdekeinek bemutatása meghaladja e publikáció kereteit. E kérdéseknek a szerző önálló tanulmányt szentel, mely várhatóan a Honvédségi Szemle 2014/4. számában lát napvilágot.

Szerzői zárszó, a múltra emlékezve, a jelent aggódva figyelve, a jövőben bízva:
100 évvel ezelőtt, 1914-ben kezdődött az első világháború, a „nagy háború”. Az azt követő nagyhatalmi Trianon-diktátum, majd a „még nagyobb háború”, azaz a második világháború lezárásakor rendezett nagyhatalmi határkijelölések hatásai a mai napig konfliktus-, válság- és háborús helyzeteket eredményeznek. A nagyhatalmak vezetőinek nemcsak a 21. századra kellene hivatkozniuk békére felszólító nyilatkozataikban, hanem szembesülni mindazzal, amit tettek vagy tenni elmulasztottak az élhető jövő érdekében!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bali József: Előszó. In: *A NATO és az Európai Unió szerepvállalása Afganisztánban*. GTTSZ–KÜM kiadvány, 2008, 3.
- Besenyő János: *Az ENSZ leszerelési, demobilizációs és reintegrációs programjai Afrikában*. Honvédségi Szemle, 2009/1., 34–36.
- Boda József: *A terrorizmus egy volt „terrorista” szemével*. Belügyi Szemle, 2002/ 6–7., 127–138.
- Juhász József, Márkus László, Tóth Péter, Valki László: *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Zrínyi Kiadó, 2003.
- Kiss J. László: *Az „új terrorizmus”, avagy a háború metamorfózisa: a „régiből”-től az „új háború”-ig*. In: *Valóság*, 2002/7., 14–33.
- Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, 2011.
- Michael Connor: *Terrorism the Solution*. Stewatch European Monitor, 2001, vol.No.1.
- Nagy László: *Feszültségócok, konfliktusok, háborúk*. Honvédségi Szemle, 2009/2., 27–29.
- Rostoványi Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina Kiadó, 2004, 103–105.
- Horváth Gyula, Hajdú Zoltán (Szerk.): *Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában*. MTA Regionális Kutatások Központja Pécs, 2011, 231–246.
- Wagner Péter: *Afganisztán, 2014 után*. Magyar Külügyi Intézet, 2012.
- Isaszegi János: *A balkáni válságövezet konfliktusai és háborúi*. In: *Polgári Szemle*, 2011/4., 101–115.
- Isaszegi János: *Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (2.). A 21. század élettér-háborúi a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában*. Honvédségi Szemle, 2012/6., 17–23.
- Isaszegi János: *Válságövezetek konfliktusai és háborúi 2012 (3.). Afrika és a Balkán*. Honvédségi Szemle, 2013/1., 2–8.

Nagy Sándor ezredes:

AZ „ÖTÖK”, AKIK MEGHATÁROZTÁK A KONGÓI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG ELMÚLT 50 ÉVÉT

A tanulmány a Kongói Demokratikus Köztársaság 1960-ban, a gyarmati sorból való függetlenné váláskor kezdődő ötvenéves időszakának legmeghatározóbb szereplőit mutatja be. Az elmúlt öt évtized történelmét, kis túlzással, öt olyan államférfi határozta meg, akik a gyarmati sorból való felszabadulást követően, jól vagy rosszul, de megpróbálták „megteremteni” az országukat, majd elvezetni egy olyan jövő felé, amely gyakran csak személyes ambíciótól vezérelt vízióként jelent meg. A szerző négy évig teljesített szolgálatot katonai szakértőként a Kongói Demokratikus Köztársaságban az Európai Unió EUSEC RD Congo missziójában. Fő feladatuk a hadseregreform megvalósításának támogatása, segítése volt. Az öt kiemelt államférfi portréjának megrajzolását nagyban segítették az idősebb generációhoz tartozó katonák visszaemlékezései, a vizsgált kor számos „tanújával” kialakult személyes kapcsolata.

Bevezetés

Már több mint fél évszázad telt el 1960. június 30-a, a szabad Kongó megszületése óta. Az 50 év mindig jó ok lehet a számvetésre, hiszen az elmúlt évtizedek nem kevés változást hoztak az ország életében.

A könnyebb érthetőség kedvéért néhány számadaton keresztül megpróbálom érzékeltetni mindazon ellentmondásokat, amelyek felmerülnek a bemutatásra kerülő öt politikus környezete szempontjából. Egy olyan országról, illetve környezetről van szó, amelyet ha számadatokkal próbálunk bemutatni, akkor meglehetősen ellentmondásos és nemegyszer megdöbbentő adatokkal találkozunk.

Az ötvenéves évforduló évében, 2010-ben az évi költségvetés 6 milliárd dollár körül mozgott, és ez alig haladja meg például a francia főváros, Párizs éves költségvetését. Sőt mi több, ennek egy része csak nemzetközi támogatási ígéretekre alapozódott. Igaz, hogy emellett rengeteg olyan pénz is áramlik az országba – pl. kétoldalú szerződések keretei közötti programfinanszírozások és a segítségnyújtó szervezetek által itt felhasznált pénzeszközök –, amelyek csak szükségszerűen illeszkednek a költségvetéshez és a kormány programjával nincsenek szoros összhangban.

A helyzet tragikuma, hogy mindez egy olyan ország költségvetése, amely 2 344 860 km²-en fekszik, és ahol a lakosság létszáma már meghaladta a 66 milliót, de a várható élettartam a hivatalos statisztika szerint mindössze 48,4 év.¹ Egy olyan országé, ahol a lakosságnak mindössze 6%-a jut elektromos áramhoz, az ivóvízellátásról nem is beszélve, és ahol a népesség 67%-a részesül az alapvető iskolázottságban, vagyis tanul meg legalább írni és olvasni. Ez utóbbi is differenciált, hiszen azok, akik csak az első fokú (1–4 éves elemi) képzésen esnek át, a francia nyelvet csak rendkívül alacsony szinten vagy egyáltalán nem ismerik.

¹ 54 États au crible Jeune Afrique, Hebdomadaire International Indépendant 52e année, hors-série n30 (2012) adatai szerint.

Kongóról szokás a végletek országaként beszélni, mind pozitív, mind pedig negatív értelemben. „Geológiai skandalum”, hisz Kongó természeti adottságai világviszonylatban is páratlanok. Az ország keleti területei (Észak- és Dél-Kivu, valamint Katanga tartományok) rendkívül gazdagok ritka, ennek megfelelően a nemzetközi piacon igen keresett ásványokban.

Az ország a „nyelvek Bábel tornya” is, hiszen a mai napig is több száz törzsi nyelvet beszélnek a hivatalos nyelveken kívül. Az ország egyszerre „paradicsom és pokol”. Paradicsom, hisz minden feltétel megtalálható itt, ami szükséges a fejlődéshez; pokol, mert az ország gyakorlatilag a felszabadulás óta fegyveres konfliktusok, polgárháborúk, népiirtások áldozata.

Patrice Émery Lumumba

Patrice Émery Lumumba

Forrás: www.britannica.com

Lumumba² 1925-ben született Sankuruban (Kasai tartomány) és fiatalon, 35 évesen lett a független Kongó első miniszterelnöke. Az erősen nacionalista érzelmű Lumumba 1958 vége felé tűnt fel a politikai porondon a Kongói Nemzeti Mozgalom³ (MNC) élén.

A fiatal miniszterelnök, mint annyi más politikai vezető a felszabadulást követően, valójában nem volt eléggé felkészülve egy ország vezetésére, hiszen a korábbi postás, majd egy „sörgyár” kereskedelmi vezetője csupán rövidke tanulmányokat végzett az akkori leopoldville-i⁴ postaiskolában. Mindezek ellenére természetes intelligenciája sokszor segítette az előtte álló problémák megoldásában.

A szavait szomjazó tömegek előtt egy valódi példaképet személyesített meg, főleg a fiatalság számára, hiszen egy magas, mindig jól fésült és kifogástalanul öltözött úriemberként jelent meg, olyan személyként, amilyenhez a kongóiak korábban hozzászoktak, de Lumumba már közülük való volt és nem a korábbi gyarmatosítók közé tartozott.

Az 1960. májusi választások eredményeként az általa vezetett párt, az MNC és szövetségesei kerültek hatalomra és kaptak felhatalmazást a szabad Kongó első kormányának megalakítására.

Rövid kormányzása idején a fiatalságából és a politikai éretlenségéből eredően sokszor rendkívüli türelmetlenséggel kezelte a kialakult helyzetet, pedig az éppen ennek az ellenkezőjét, sok-sok türelmet és megfontoltságot kívánt volna. Az évszázados lemaradásban levő országot nem lehetett viharos gyorsasággal megváltoztatni, főleg azért nem, mert a korábbi gyarmatosítók marginális kérdésnek tekintették az ország leendő politikai elitjének képzését.⁵ Belga elképzelés szerint az átmeneti időszak – a függetlenség eljöveteleig – több évtizedig (Antoine van Bilsen tanulmánya⁶ szerint 30 évig) tartott volna.

Diplomáciai bukfcen volt Lumumba részéről, amikor egy, a belga király jelenlétében tartott beszédét meg nemzetközi szinten is erősen offenzívának ítélték az uralkodóval szem-

² P. E. Lumumba a felszabadult Kongó első miniszterelnöke, 1960–61.

³ MNC – Mouvement National Congolais; Lumumba által vezetett nacionalista párt.

⁴ Leopoldville: a jelenlegi főváros, Kinshasa neve a gyarmati időkben.

⁵ A Belga Királyság Kongó felszabadítását rendkívüli gyorsasággal és főleg váratlanul döntötte el. Az átmeneti folyamat elmaradása, a hatalmat átvevő elit hiánya meg is látszott az 1960 utáni években.

⁶ Michel Marc, Vingtième Siècle. Revue d'histoire, Année 1996, Numéro 49: Van Bilsennek 1956. februárban jelent meg a „Un plan de trente ans pour l'émancipation de l'Afrique belge” című írása francia verzióban.

ben, akinek a befolyása közvetlenül a felszabadulás után még rendkívül erős volt afrikai, de még inkább kongói viszonylatban.

Többek között a miniszterelnök diplomáciai tévedései vezethettek oda, hogy a belga király az USA-val szövetséget kötve Lumumba hatalomból való eltávolítása mellett döntött. A hidegháború kellős közepén az amerikai elnök, Eisenhower sem akarta megkockáztatni azt, hogy a baloldali érzelmű Lumumba esetleg a Szovjetunió irányába mozduljon el. A lehetséges moszkvai szövetséget egy radikális megoldás akadályozta meg, ugyanis Lumumbát akkor – és talán még ma is – tisztázatlannak tűnő körülmények között Katanga tartomány akkori fővárosában, Élisabethville-ben (ma Lubumbashi), belga kommandósok közreműködésével meggyilkolták. Meggyilkolása után öt évvel, 1966-ban az a Mobutu nyilvánította nemzeti hősné, akinek ugyancsak szerepe volt Lumumba letartóztatásában és Katangába küldésében.

Munkássága rendkívül rövid ideje ugyan nem adna okot arra, hogy a legmeghatározóbb politikusok közé soroljuk, mégis úgy gondolom, ő egy olyan személy a kongói történelemben, akinek a szellemi hagyatéka máig is érezteti hatását. Nem csupán a felszabadulás utáni időszakra mutatott példát a tenni akarásból, az ahhoz szükséges energikusságból, hanem a mai viszonyok között is érvényes örökséget hagyott a mai felnövekvő nemzedéknek. Ez manifesztálódik abban az egyre erősödő Lumumba-kultuszban, amely a fiatalság körében felerősödni látszik.

Joseph Kasavubu

Joseph Kasavubu

Forrás: www.google.com

Az 1960. június 30-án a függetlenségét Belgiummal szemben kivívó Kongó-Kinshasa – későbbi nevén Zaire, majd Kongói Demokratikus Köztársaság – első államfője Joseph Kasavubu⁷ volt, aki 1910-ben látta meg a napvilágot Tschelában. Életének korai szakaszáról meglehetősen kevés információ áll rendelkezésre, egyes források még a születési évét is vitatják. 1928 és 1936 között Kasavubu egy katolikus misszionárius iskolában tanult, majd három évig teológiát és filozófiát hallgatott a kabwei szemináriumon, melyet elvégezve tanár lett.

Vallási és irodalmi műveltségét kihasználva rövidesen politikai babérokra tört. Az 1956-os Van Bilsen tervvel ellentétben, amely egy 30 éves felszabadítási folyamatot vizionált, ő az azonnali felszabadítást követelte. Az ország egyik legnépesebb és legbefolyásosabb törzsének tagjaként gyorsan népszerűvé vált, majd az önálló állam kikiáltásakor mint az ABAKO (Bakongóiak Szövetsége)⁸ vezetőjét megválasztották köztársasági elnökké.

A függetlenség kivívása után Kongó súlyos belső válságokkal került szembe. Az ásványokban gazdag keleti régiók – Katanga és Kivu – a sorozatos belga, francia és amerikai beavatkozások nyomán elszakadási szándékot mutattak. Az országon belül hidegháborús konfliktus alakult ki, mivel a miniszterelnök, Patrice Lumumba és követői inkább a szocia-

⁷ Joseph Kasavubu, 1960–65 között Kongó elnöke. Forrás: www.afrikatanulmanyok.hu

⁸ Felszabadítási mozgalom volt.

lista világgal szimpatizáltak, míg a leszakadni vágyó tartományokat vezető Moise Csombe⁹ jelentős nyugati támogatást tudhatott maga mögött. Lumumba és Kasavubu számtalan esetben különböztek össze a kialakult állapotok miatt, a miniszterelnök tehetetlenséggel vádolta az ország sorsát meghatározó kérdésekben – pl. elkötelezni az országot az egyik vagy a másik tömb mellett – egyébként ténylegesen passzív államfőt.

A két főméltóság ellenségeskedésének a hadsereg parancsnoka, az ország későbbi teljhatalmú diktátora, Mobutu Sese Seko vetett véget, lemondatta tisztségéről a miniszterelnököt. Kasavubu hatalma és befolyása a számára elviekben kedvező változások ellenére mérséklődött, egyre inkább kiszolgáltatottá vált, majd 1964 júliusában derekát beadva ugyan kormányfővé nevezte ki Csombét, ám ekkorra a tényleges hatalom már Mobutunak, a hadsereg vezetőjének a kezében összpontosult, aki 1965. november 25-én egy újabb államcsíny során immáron Kasavubut is lemondásra kényszerítette. Kongó első köztársasági elnöke visszavonultan élt utolsó éveiben, és 1969. március 24-én hunyt el a bomai rezidenciáján. Az akkor kiadott hivatalos közlemény szerint agyi embólia volt a halál oka, de több szemtanú szerint is Mobutu parancsára Kasavubut megmérgezték.

Összegezve: Kasavubu a szabad Kongóért küzdők, majd az azt megalakítóknak egyik meghatározó alakja volt. El kell azonban ismerni, hogy az elnöki székbe kerülését követően hiányoztak részéről a gyors, határozott, vitathatatlan döntések, amelyek annyira kellenek volna ebben a zürzavaros időszakban. A lassú, de megfontolt útkeresés volt inkább jellemző rá. A határvonal azonban meglehetősen elmosódhat, főként a politikai ellenfelek magyarázatában a megfontoltság vagy a döntésképtelenség között.

Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu waza Banga

Mobutu

Forrás: www.google.com

A meglehetősen hosszú nevet felvett Mobutu¹⁰ volt Kongó ez idáig leghosszabb ideig hatalmon levő vezetője. 1930-ban született Lisalában (egyenlítői tartomány), egy meglehetősen szerény családban. A gyarmati hadseregben szolgált, amelyet 1957-ben hagyott el őrmesterként. Ezt követően volt újságíró és Lumumba pártjának aktivistája is. A korábbi őrmestert alig egy hónappal a felszabadulást követően, az 1960. július elején kirobbant fegyveres lázadás után ezredesként a hadsereg vezérkari főnökének nevezték ki.

Pozíciójában egyre erősödve, 1960 szeptemberében már a hadsereg jelentős erőinek támogatását élvezte. Az elnök és a miniszterelnök közötti folyamatos ellentétet megoldva, „semlegesítette” a miniszterelnököt, Lumumbát, és aktív szerepet játszott a hatalomból történő eltávolításában, majd közvetetten szerepe volt a meggyilkolásában is.

1965-ben már altábornagy és egyben a hadsereg parancsnoka. A hozzá hű erőkre támaszkodva novemberben katonai puccsal eltávolítja a hatalomból Kasavubut. Ettől az időponttól kezdődik az a 32 évig tartó uralkodás (az USA jelentős támogatásával a háta mögött), amely az elmúlt 53 év részét fémjelzte.

⁹ Moise Csombe: (1919. 11. 10. – 1969. 06. 29.) kongói politikus, a Kongótól való elszakadásért küzdő Katanga állam elnöke. 1964-ben miniszterelnök volt, de egy évvel később Kasavubu Mobutu közreműködésével eltávolította a hatalomból, ezért Spanyolországba menekült, majd 1967-ben hunyt el Algériában.

¹⁰ Mobutu 1965-től kezdve 32 évig állt Kongó, majd az ország nevének megváltoztatása után Zaire élén.

A tábornok, majd későbbi marsall, politikai vezető, minden hatalom ura megjelenésével is megtestesítette a tipikus vezetőt a nép előtt. Magas termetével és hatalmat sugárzó tekintetével, hangjával mindig a figyelem középpontjában volt. Azt azért nem szabad elfelejteni, hogy ebben az időszakban, közvetlenül a hirtelen jött felszabadulást követően a kongói nép továbbra is olyan szituációban élt, ahol szükség volt erős, karizmatikus vezetőre, és szükség volt arra, hogy valaki megmondja, mit kell tenni, hogyan is kell viselkedni. Ilyen személyt testesített meg a kongói nép számára Mobutu.

Olyan politikai felfogást és légkört teremtett az országban, amely elősegítette, hogy gyakorlatilag a teljes uralkodása alatt megőrizze a róla tudatosan kialakított képet, egy nélkülözhetetlen vezető imázsát. Igaz, ez a kép uralkodása utolsó fázisában deviálódott, egyre radikalizálódó diktatúrája nem tett jót a korábbi imázsának.

Különleges szónoki képességének köszönhetően kiválóan tudta a tömegeket kezelni, mozgósítani, gyakorlatilag a saját céljaira használni, manipulálni. Ezt a kapcsolatot saját szavaival „*Mobutu és a nép dialógusának*” nevezte. Természetesen, mint más afrikai diktátorok, ő sem riadt vissza az erőszakosságtól, a kegyetlenkedéstől hatalma fenntartásáért. 1966 húsvétján négy politikai ellenfelét akasztatta fel nyilvánosan, majd 1968 októberében a rebellis Pierre Mulele-t¹¹ kínozták meg és végezték ki a parancsára.

1967-ben indította útjára az „eredeti kongói hazafiság”, vagyis a vissza a gyökerekhez gondolatot, amely a volt gyarmatosítás emlékeinek eltörlését tűzte ki célul. Tilos volt például az európai (legfőként francia és belga) keresztnevek használata, öltözetükben is a hagyományokhoz nyúltak vissza. Saját maga adott ebből példát, amikor is megváltoztatta nevét. Ekkora tehető annak a párdúcboros öltözetnek a megjelenése, amely sokak emlékében máig is él. (*Sajnos mára már szinte teljesen eltűnt ez a rendkívüli állapot Kongó területéről.*)

Az ország nevét 1971-ben Kongóról Zaire-ra változtatta. Az azt követően bevezetett változásokat Mobutu szabad fordításban így foglalta össze: *Legyünk önmagunk és ne olynok, amilyenek akarják, hogy legyünk...*

Nagyhatalmi törekvései manifesztálódtak azon víziójában is, miszerint Zaire-t akarta látni a kontinens országainak vezetőjeként, amely ország magáénak tudhatja az egész világ elismerését. Az afrikai kontinensen, de Európában és Amerikában tett utazásait is arra használta fel, hogy e nagyszabású elképzelését kivitelezze.

Az általa vezetett rezsim az idő haladtával mindjobban torzult, radikalizálódott. Mobutu egyre inkább meggyőzte magát arról, hogy az ellenzékre semmi szükség, a többpárti politikai berendezkedés haszontalan. Az országot megfertőzte és teljesen behálózta a „korrupció”, és úgy tűnik, ez a mai napig is egy „gyógyíthatatlan betegség”. Hatalma utolsó éveiben az ország már kaotikus állapotban volt, a szomszédos országokkal is megromlott a viszonya.

A meggyöngült Mobututól 1997-ben Laurent-Désiré Kabila vette át a hatalmat. Mobutu Marokkóba emigrált, ahol is magányosan halt meg 1997 szeptemberében Rabatban.

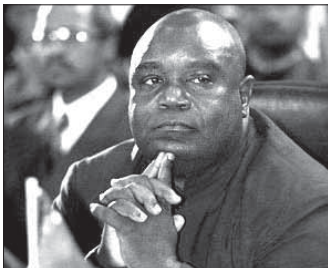
Összegezve: a hatalom csúcsán töltött több mint 30 évet, s annak minden torzulása ellenére még a mai napig is vannak olyan vélemények, hogy az adott korban az identitását és a jövő felé vezető utat kereső országnak egy Mobutu típusú vezetőre volt szüksége. Az az erősödő deviancia, amely a politikáját jellemezte, főként uralma második felében, végül is a bukásához vezetett. Mégis, az általa fémjelzett időszak hozott bizonyos eredményeket, hisz

¹¹ Pierre Mulele: Lumumba kormányának oktatási minisztere, 1963–68 között szakadár fegyveres mozgalmat vezetett Mobutu hatalma ellen. Egy különleges hadbírótság ugyan hivatalosan halálra ítélte, de más hírek szerint már napokkal ezt megelőzően gyilkosság áldozata lett a kinshasai Kokolo katonai táborba szállítása közben. Holtestét a Kongó folyóba dobták. Ekkor Mobutu ugyan külföldön tartózkodott, de politikai ellenfelének eltávolítása az ő parancsára történt. Forrás: www.congoforum.be

az államapparátus meglehetősen hosszú ideig működött. A hadsereg nagy része szervezett, az afrikai viszonyokhoz mérten jól felszerelt és főként kiképzett volt. Ebben az időszakban a kongói hadsereg még részt vett az afrikai ENSZ-műveletekben is.

De a 30 éves hatalma alatt pozitív megújulásra nem volt képes. Az egyre nagyobb méreteket öltő belső zűrzavart és a térség államaitól való egyre erősebb elszigetelődést nem tudta kezelni. Ezt a helyzetet használta ki Laurent-Désiré Kabila, aki saját erejéből talán nem került volna hatalomra, de Mobutu ellenségei (főként Ruanda) támogatásával átvette az ország irányítását. Mobutu bukásának volt azonban még egy nagyon fontos eleme, mégpedig az, hogy korábbi szövetségese, az USA számára is nemkívánatos lett, főként egy ilyen meghatározó, vagy inkább azzá váló közép-afrikai ország élén.

Laurent-Désiré Kabila

Laurent-Désiré Kabila

Forrás: www.afrikatanulmanyok.hu

Laurent-Désiré Kabila¹² 1939. november 27-én született a Katanga tartománybeli Likasiban, akkori nevén Jadotvilleben. Származása révén az egyik meghatározó törzshöz, a lundához tartozott. Tanulmányait a Saint-Boniface intézetben (Lubumbashi), majd Párizsban, Taskentben és Belgrádban végezte. Az egyetemi tanulmányok helyszíneinek ilyen változatossága (Kelet és Nyugat) a hidegháború időszakára tevődött és számára különös fontossággal bírt.

A fiatal Kabila erősen „lumumbista” érzelmű volt. Valószínű, hogy 1959-ben találkozott először a felszabadítási mozgalom vezetőjével az akkor 20 éves Kabila, akire nagy

hatást tett Lumumba személye. Az észak-katangai luba¹³ főnök fia alig fejezte be tanulmányait a Saint-Boniface intézetben, de már a felszabadítási mozgalom elkötelezett híve volt.

1965-ben találkozik Dél-Kivu tartományban Che Guevarával, akit visszaemlékezésében csak „öngyilkos gerillának” nevez. A világforradalmár eszméit ugyan elraktározta, de azok a saját világnézetét jelentősen nem befolyásolták.

Az 1967-es év meghatározó a Kabila klán életében. A korábbi harcostársat, Che Guevarát elfogják, majd az USA utasítására Bolíviában kivégzik. Kabila úgy dönt, inkább ő is eltűnik szem elől egy időre. Fizi-Baraka¹⁴ térségében, Dél-Kivu tartományban talál menedéket, és itt is marad 1985-ig, tervezgetve a jövőt, a hatalomra kerülés lehetőségét.

Mi a titka Kabilának? Képes jól keverni a kártyáit mind az üzleti, mind a politikai életben.

A berlini fal 1989-es ledöntésekor egyike volt azoknak a ritka „marxista gerilláknak”, akik túléltek a hidegháborút. Mégis, mint Mandela Dél-Afrikában, ő is az USA egyik partnerévé lett, ami lehetővé tette számára, hogy ruandai közvetítéssel eltávolítsa a hatalomból az amerikaiak korábbi szövetségeseit, az ekkorra egyre inkább nemkívánatossá vált Mobutut.

A sok-sok éves menetelés végén „dicsőségesen” lépi át a főváros kapuját, kísérve azon gyerekkatonák százai által, akiket korábban az ő tudtával toboroztak, sokszor erőszakkal, és Ruanda segítségével képeztek ki.

Az őt körülövező „hazafi” kép egyre csak erősödött az ezt követő években, főként akkor, amikor sikerrel ellenállt a korábbi ruandai barátai Kongó elleni offenzívájának, de az ezért fizetett ár drága volt. Ennek estek áldozatul röviddel később a Kinshasában legyilkolt tuszik.

¹² Laurent-Désiré Kabila: 1997. 05. 16. és 2001. 01. 18. között a Kongói Demokratikus Köztársaság vezetője.

¹³ Luba: törzs Észak-Katanga területén, a törzs korábbi főnöke Kabila apja volt.

¹⁴ Kisebb városok Dél-Kivu tartomány déli területén.

Hasonlóan elődjéhez, hatalma utolsó éveiben ő is egyre inkább azon afrikai vezetők sorába állt, akik előbb vagy utóbb, de diktátorokká váltak. Meg sem próbálta palástolni cinizmusát, amellyel kezelte az eseményeket. Csak „kis problémának” nyugtázta a 180 ezer ruandai hutu lemészárlását 1996–97-ben.

Az ekkor folyó háború folytatásához Kabilának pénzre volt szüksége, és ehhez olyan intézkedéseket hozott, amelyek a korábbi támogatói érdekeit sértették. Egyik ezek közül a gyémántbányászat állami privilégiummá tétele, csupán egyetlen izraeli céggel együttműködve. Kabila egyre inkább, mint korábban már elődje Mobutu is, szembe került a támogatóival, köztük az USA-val.

2001. január 16-án őt is utolérte a végzete, amikor saját testőrségének egyik tagja, egy korábbi gyerekkatonára követett el merényletet ellene. A sebeibe két nap múlva belehalt. A médiák a gyilkossággal összefüggésbe hozták Ruandát, Angolát, a CIA-t, de még saját fiát is. Ezeket a híreket azonban megdönthetetlen bizonyítékok nem támasztották alá, így maradt a „*kadogo*”, a kis fiatal testőr az elkövető. Bár az USA védelmi attaséja elismerte, hogy személyes kapcsolatban állt Kabila közvetlen testőrségének tagjaival, köztük a merénylet elkövetőjével is, de a közvetlen érintettség nem bizonyított. Azt tudni kell, hogy Kabila akkor olyan sok ellenséget tudhatott már magáénak, hogy egyes források szerint hosszú sorban álltak azok, akik vállalkoztak volna a meggyilkolására.

Összegezve: személyében olyan vezetőt ismerhettünk meg, aki a hatalma érdekében az eszközökben egyáltalán nem válogatott. Mobutu idején háttérbe vonult; igaz, ha élni akart, akkor ezt kellett tennie. De ezt az időszakot nem töltötte semmittevéssel. Eljövendő hatalmát tervezte, építgette fel, keresve a szövetségeseket. A szövetségesei kiválasztása tekintetében meglehetősen gátlástalan volt. Nem válogatott, amikor Ruandához fordult, de későbbi hatalma idején konfliktusba keveredett vele. Hatalomra kerülése erőszakkal párosult és az folytatódott gyakorlatilag teljes uralkodása során. Meghatározó szereplőként az 50 év politikai történetében nem a pozitív változásokat juttatja a fiatal generáció eszébe.

Joseph Kabila Kabange

Joseph Kabila Kabange

Forrás: www.forbes.com

Joseph Kabila Kabange,¹⁵ a Kongói Demokratikus Köztársaság katangai születésű és ahhoz ma is erősen kötődő elnöke már második mandátumát tölti az elnöki székben a 2011-es újraválasztását követően. Az erős parlamenti többséggel rendelkező pártjával azon dolgozik, hogy egy alkotmánymódosítással harmadik, esetleg még egy negyedik mandátumot is megélhessen. Ehhez természetesen erős támogatásra talál azok soraiban, akik haszonélvezői a jelenlegi rendszernek.

Igaz, még csak 42 éves, de már az apja 2001. január 18-i halálát követően az ország élére került. Először csak mint „automatikus hatalomörökös” az akkor hatalmon levő politikai elit támogatása mellett, de 2006-tól már mint az ország demokratikus úton megválasztott elnöke.

Fiatalkorát apja árnyékában, de ugyanakkor annak védőszárnya alatt töltötte. Ebből eredeztethető az a rendkívül gyorsan felfelé ívelő katonai karrier, amelyet a főleg Ugandában

¹⁵ Joseph Kabila Kabange: apja halálát követően, 2001-ben került hatalomra. 2006-ban választották az ország elnökévé, majd a 2011-es választásokat is ő nyerte.

és Tanzániában nevelkedett fiatal Kabila megtett. 1997-ben részt vett a Mobutu elleni katonai offenzívában, és három évvel később már tábornok és a kongói hadsereg szárazföldi erőinek vezérkari főnöke lett. Az akkori háborús konfliktusok során katonai sikerei elenyészőek voltak, inkább beszélhetünk a sikertelenségekről. Gyakorlatilag ebből a helyzetből került meglehetősen ismeretlenül – főleg a politika területén tapasztalatlanul – egyik napról a másikra az ország élére.

Sokan gondolták Jean-Pierre Bembától¹⁶ kezdve Vital Kamerén,¹⁷ Étienne Tshisekedin,¹⁸ Laurent Nkundán és a szomszédos országok vezetőin keresztül, hogy ezt a fiatal embert könnyen ellenőrzésük alatt képesek tartani, és ha kell, destabilizálni tudják a kezdetekben valóban ingatag hatalmát, sőt, ha szükséges, a hatalomból való eltávolítása sem lesz nehéz. Az elmúlt 13 év nem ezt támasztja alá. Túlélte már több belső és külső politikai és fegyveres támadást, puccskísérletet. Ugyan nem győztesen, de kompromisszumot találva és felvállalva jött ki abból a súlyos helyzetből is, melyet a Laurent Nkunda¹⁹ vezetete és Ruanda által támogatott háború teremtett Észak- és Dél-Kivuban. Lassan ugyan, de az M23²⁰ mozgalom által 2012 tavaszán újra fellobbantott fegyveres rebellió is egy bizonyos szinten rendeződni látszik. Igaz, a tárgyalások már 2012 decembere óta folynak Kampalában ugandai közvetítéssel, és meglehetősen elhúzódónak tűnnek. A folyamatokat mindig afrikai mércével kell mérni, mert ott a túrési küszöb nem azonos az európaival.

De minden neki betudható eredmény ellenére még várat magára annak az „ambíció-nak” a megvalósítása, amely egy jogállam megerősítésére irányul. Az elmúlt évek alatt megerősödött Kabila mára egy olyan vezető képében jelenik meg, aki tisztában van országa gazdasági súlyával, de politikai, katonai ereje még meg sem közelíti ezt a potenciált. Határozottan tűnő megjelenése kialakulóban van, de még ma is gondot okoz neki a verbális kommunikáció. Magyarán: nem a szavak embere.

A hatalom birtokosaként igyekszik olyan tanácsadókkal körülvenni magát, akikben megbízik, és ezek javarészt katangaiak. A Katanga tartományban felnőtt, oda máig is erősen kötődő elnök bekövetkező bukásáról beszéltek Augustin Katumba Mwanke, a „láthatatlan ember” hirtelen bekövetkezett halálakor. Az összes szálát kézben tartó, korlátlan döntési hatalommal felruházott elnöki tanácsadót tartották sokan az ország irányítójának. Katumba 2011-ben hunyt el egy repülőgép-katasztrófában Dél-Kivu tartomány fővárosa, Bukavu repülőtérén, bizonytalanságot hagyva maga után a nemzetközi (jórészt titkos) szerződéseket, banki ügyleteket, politikai döntés-előkészítéseket illetően.²¹

¹⁶ Jean-Pierre Bemba: 2003–2006 között az átmeneti kormány tagja. Korábban elkövetett emberiség elleni bűntettek miatt 2008-ban letartóztatták és a Nemzetközi Bíróság elé állították. 2012-ben jogerősen is bűnösnek mondták ki.

¹⁷ Vital Kamere: a Nemzetgyűlés korábbi elnöke, a 2011-es választásokon Kabila ellenfele.

¹⁸ Étienne Tshisekedi: 1997-ben néhány napig Zaire miniszterelnöke. Radikális politikát képvisel, főként Ruandával szemben. A 2011-es elnökválasztáson Kabila ellenfele. A választás eredményét el nem ismerve, önkényesen az ország elnökének kiáltotta ki magát.

¹⁹ Laurent Nkunda: kongói tuzsi, korábban a kongói hadsereg tábornoka. A kongói hatalom ellen fegyveres harcot folytató CNPD vezetője az észak- és dél-kivui konfliktusban. 2009 óta Ruandában van házi őrizetben.

²⁰ M23: 2012. április 4-én alakult politikai-katonai kormányellenes fegyveres csoport. Bosco Ntaganda, a korábbi tuzsi többségű rebellis mozgalom második embere hívta életre. Helyét nem sokkal később Sultani Makenga vette át, aki ruandai segítséggel elfoglalta Észak-Kivu tartomány nagy részét, majd Gomát, a tartomány fővárosát is. Az ENSZ és a nemzetközi közvélemény hatására, ugandai közvetítéssel, 2012 decembere óta tárgyalás folyik a kongói kormány és az M23 vezetői között a helyzet rendezése érdekében.

²¹ Augustin Katumba Mwanke: közvetlen és minden hatalommal felruházott elnöki tanácsadó. Személyesen intézte az „érzékeny” gazdasági és pénzügyeket, gyakran írásos nyom nélkül. Ez okozta a pánikhangulatot a halálát követően.

Minden negatív prognózis ellenére a hatalom és vele együtt Kabila ezt is túlélte, tehát nincs nélkülözhetetlen ember még a kongói politikai és gazdasági életben sem.

Joseph Kabila a 2001-es hatalomra kerülése óta számtalan ellenfelét meggyőzte arról, hogy számolni kell vele. Mostanra ő a „nagy túlélő”. Egyre nagyobb magabiztossággal kezeli még a kényes kérdéseket is. A 2001-től 2006-ig terjedő, rendkívül sok konfliktussal terhelt időszak jó iskola volt számára. Az utóbbi időszakban kiújult fegyveres konfliktusok megoldásában már képesebb bonyolult politikai játszmát folytatni ellenfeleivel. Sokan ezt másként értelmezik, és taktikáját sokkal inkább határozatlanságnak, elképzelés nélkülinek, gyengének tartják. Az elhúzódozó bizonytalanság, amely a számtalan ma is prosperáló fegyveres csoport számlájára írható, rendkívüli mértékben fékezi a demokratikus átalakulást. Emellett a legnagyobb „betegség” a korrupció, amely még mindig a kongói társadalom legnagyobb rákfeneje.

Összességében: a Kongói Demokratikus Köztársaság elmúlt 50 éve, a kerek évforduló adott okot a számvetésre. Ennek egyik elengedhetetlen eleme, más fontos területek mellett, az ezt az időszakot meghatározó vezetők értékelése, az általuk meghatározott rövidebb vagy hosszabb időszakokra gyakorolt hatásuk, befolyásuk elemzése. Az ország konfliktusokkal terhelt történelme azt bizonyítja, hogy a gyarmati státusz megszűntével a gyors hatalomváltás nem ment zökkenőmentesen, de ez nem meglepő, ha összehasonlítást végzünk az ebben az időszakban felszabadult más szomszédos országokkal. A vezető, legyen az törzsi, politikai vagy állami vezető, meghatározó szereppel bír a hagyományokhoz rendkívül ragaszkodó Kongóban. A *demokratikus* szó az ország nevében és berendezkedésében némileg más értelmezéssel bír, mint a klasszikus lexikális megfogalmazás. Ez az értelmezés mindenkor nagyban függ az adott vezetőtől, annak karizmájától, képességeitől, ambícióitól. Az is egyértelművé vált számomra, hogy a bemutatott öt politikai vezető mindegyike hagyott hátra olyan máig is élő örökséget, amelynek a mai kongói politikában és a szélesebben vett társadalomban vannak követői.

Az ötvenéves periódust megítélésem szerint három nagy részre oszthatjuk fel. Az első periódust Kasavubu és Lumumba neve fémjelzi, és a hirtelen bekövetkezett felszabadulás okozta bizonytalanság időszaka volt. A hatalom csúcsán álló két vezető stílusa, politikai elkötelezettsége, irányultsága merőben eltérő volt. A köztük kialakult és állandósuló konfliktusok közepette nem figyeltek kellőképpen az ebből a feszült helyzetből profitáló és pozíciójában egyre inkább erősödő Mobutura.

A második nagy időszakot Mobutu és L. D. Kabila hatalmának időszakára tehetjük, amikor az országot – kevés nyugalmas időszaktól eltekintve – szinte folyamatosan fegyveres konfliktusok, háborúk sújtották. A diktatórikus vezetők sok megegyező jegyet mutattak egymással. Ez az időszak az, amely a jelenleg kialakult súlyos gazdasági és társadalmi helyzethez vezetett.

A harmadik, a jelenleg is tartó periódust Joseph Kabila időszakára teszem. Ezt már a demokratikus útkeresés, a békére törekvés jellemzi, de a szükséges eszközök tárháza vagy még nincs teljes egészében az elnök kezében, vagy azok hatékony alkalmazásával van probléma. A nehézségek ellenére, természetesen erős és kiemelt nemzetközi támogatással, pozitív elmozdulás érzékelhető a Kongói Demokratikus Köztársaságban.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az „Ötök” tevékenységét, tetteiket nem lehet szigorú európai mércével mérni, mert más a tágabb értelemben vett afrikai és szűkebben a kongói politikai, társadalmi, kulturális örökség és környezet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Folyóiratok:

Francois Soudan: *De Lumumba Á Kabila*, Jeune Afrique Hebdomadaire International Indépendant-50e Année-N°2580, 24–25.

Tshitenge Lubabu, Muriel Devey, Christophe Boisbouvier, Francois Soudan, 5 Hommes qui ont fait le Congo, Jeune Afrique Hebdomadaire International Indépendant-50e Année-N°2580, 26–29.

54 États au crible: Jeune Afrique Hebdomadaire International Indépendant-52e Année-Hors-Série N° 30

Könyvek:

J. D. Fage, William Tordoff: *Afrika története*. Osiris, Budapest, 2004. Eredeti címe: „*History of Africa*”, London, New York, 2002. Routledge.

Christophe Boltanski: *Minerais de sang, les esclaves du monde moderne*. Éditions Rasset et Fasquelle, 2012., Paris.

Internetes oldalak:

La verité sur l’assassinat de Mzee Laurent Désiré Kabila, <http://www.youtube.com/watch?v=HApD5-PtWNc> www.congobilili.com (Letöltve: 2013. október 12.)

Jeannot Kabuya, journaliste combattant, Jeune Consciente Active (JCA): Les images inédites de Jean-Pierre Bemba durant sa rébellion www.banankili.skyblog.com (Letöltve: 2013. november 2.)

Patrice Lumumba <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/351310/Patrice-Lumumba> (Letöltve: 2013. október 26.)

Spartacus Educational: Patrice Lumumba <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/COLDlumumba.htm> (Letöltve: 2013. október 26.)

BBC News Africa: Joseph Kabila: DR Congo’s president in profile <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-16120557> (Letöltve: 2013. október 21.)

Encyclopaedia Britannica: Joseph Kabila <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/761179/Joseph-Kabila> (Letöltve: 2013. október 27.)

Varga Ádám:

A CÉLFELDERÍTÉS ÉS CÉLADAT-FELDOLGOZÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSEI A TÜZÉRALEGYSÉGEKNÉL¹

Napjaink hadviselésében a tüztámogatásnak továbbra is kiemelt szerepe van, a veszteség- okozás mértékének legmeghatározóbb tényezője ma is a tüzérségi tüztámogatás. Kiemelt fontosságú a korszerű tüzérfelderítés biztosítása, hiszen a tüztámogató erők és eszközök hatékonyságának legfőbb letéteményese a pontos célfelderítés. A szerző tanulmányában azt vizsgálja, hogy mennyiben rendelkezik ezekkel a képességekkel a Magyar Honvédség.

Ahhoz, hogy a megszerzett információhalmaz valóban hasznossá váljon, és a pontosság mellett az időbeniség is biztosított legyen, továbbá ne csupán a tüztámogató erők, hanem a manőverparancsnok is hasznosíthassa, szükség van egy olyan integrált harcvezetési rendszerre, mely biztosítja a gyors és hatékony információáramlást, valamint hozzájárul a manővererők parancsnokának előrelátásához, illeszkedik a NATO tüztámogató rendszeréhez, és az egyes tüztámogató szinteken megfelelőképp alkalmazható.

Kutatómunkám során azt igyekeztem vizsgálni, hogy a Magyar Honvédség jelenlegi helyzetét tekintve hol tart ezen képességek biztosítottsága. Ennek fő területeiként a célfelderítés rendszerét, helyét és szerepét; a célfelderítés alkalmazási lehetőségeit; valamint a már említett harcvezetési rendszer esetleges meglétét és alkalmazását jelöltem ki.

Figyelembe kell venni, hogy a Magyar Honvédség jelenlegi lehetőségei igen korlátozottak. A kérdés tehát az: tekintve a meghatározott fő területeket, a Magyar Honvédség célfelderítő rendszere mennyiben felel meg a tüztámogatás rendszere kívánalmainak, a céladat-feldolgozás és az integrált harcvezető rendszer alkalmazása milyen szinten áll, továbbá, hogy ezen területeken a Magyar Honvédség kapacitásához mérten milyen fejlesztési lehetőségek adóttak.

Dolgozatomban az említett kérdésekre igyekszem választ találni oly módon, hogy az gondolatébresztőként hasson és felhívja a figyelmet az esetleges hátrányok felismerésére, valamint a meglévő lehetőségek kihasználására.

A tüzérfelderítés helye a felderítési rendszerben, célja, feladatai

A tüzérfelderítés a tüztámogatás, valamint a katonai felderítés, ezáltal századszinten tekintve a harcászati felderítés szerves részét képezi.² A tüztámogatás fogalma hűen tükrözi, hogy napjaink hadviselésében ez nem elkülönült terület, hanem egy integrált rendszer egyik eleme, illetve magának a tüzérfelderítésnek bizonyos szegmensei illeszkednek a tüztámogatás tevékenységéhez. „A tüztámogatás a *célfelderítés*, a megosztott irányzású tüzeszközök, a harci repülőeszközök, valamint más halálos és nem halálos pusztító eszközök és támogatási módok *együttes és egyeztetett* alkalmazása az ellenséges erők pusztítása érdekében.”³

¹ A 2012-es TDK-pályázaton díjazott pályamunka.

² A gépesített lövészdandár tüzérfelderítő erőinek kézikönyve. Az MH Szárazföldi Parancsnokság kiadványa, Budapest, 2004, 1.

³ Dr. Furján Attila ny. alezredes, harcászati előadás. Budapest, 2011.

A tűzérfelderítés a katonai felderítés, azon belül is a harcászati felderítés egyik nemeként funkcionál, ám mivel egy integrált rendszer része, így tevékenysége nem csupán a felderítésre korlátozódik, hanem a tűztámogatás meghatározó elemét is magában foglalja.

A tűzérfelderítés célja az ellenség tűzzel való pusztításához szükséges felderítési adatok biztosítása az ellenségről és a terepről, a tűzvezetés kiszolgálása (tűzmegfigyeléssel), valamint a manővererők parancsnoka előrelátásának biztosítása felderítési adatokkal.

A tűzérfelderítés a tűztámogatás rendszerében

A Magyar Honvédségben alkalmazott tűztámogatási és tűzérfelderítési rendszer a lövészszázad szintjén fonódik össze a legszorosabban, hiszen a század támogatószakasz parancsnoka egyben a század tűztámogató koordinátora⁴ is (SZDTTMCS-parancsnok).

A tűztámogatás fogalmában már említett célok sikeres végrehajtása érdekében a tűztámogatás rendszere a következő szegmensekből épül fel:⁵

a) Célfelderítés

A célfelderítés a rendszer szeme és füle, ide tartozik minden olyan felderítő eszköz és tevékenység, mely biztosítja a tűzérfelderítés céljában megfogalmazott feladatok végrehajtását. Jelen pillanatban ez századszinten a század tűztámogató és tűzmegfigyelő csoportot (SZDTTMCS) foglalja magába, alkalmazott optikai felderítő eszköze pedig az 1D11 típusú lézertáv mérő, illetve korlátozott számban MOTAS-10 típusú lézertáv mérő áll rendelkezésre.

b) Fegyverrendszerek és löszerek

A rendszer támadó izomzataként funkcionálva ezen elem felelős a csapatok fizikai tűztámogatásáért, az ellenséges célok pusztításáért, a tüzelés célkitűzésének megfelelő mértékben. Századszinten ez a lövészszázad támogatószakaszát jelenti 2 aknavető és 2 páncéltörő rajjal.

c) Parancsnokság, vezetés, irányítás és egyeztetés

A különböző szintű vezetési pontok szervezete a rendszer agyaként az információgyűjtés, információfeldolgozás, valamint a különböző felderítő források által biztosított információk áramoltatásával biztosítja egyfelől a manővererők parancsnoka felderítési igényének kiszolgálását, továbbá megfelelő információkkal látja el a manőveralegységeket és a tűzérfelderítést végző csoportokat a harctevékenység végrehajtásával kapcsolatban. Ennek elemei a tűztámogató csoportok és részlegek, melyek a csapatfelderítő erőkkel, valamint a légierővel együttműködve végzik az adatok gyűjtését és feldolgozását.

A tűzérfelderítés erőforrásai

A századszintű tűzérfelderítés alapvetően két forrásból szerzi az információit, ezek a század tűztámogató és tűzmegfigyelő csoport, valamint a katonák egyéni „felderítési” képessége. Mivel a haderőreform során a lézeres felderítőrajokat leszerelték, ezért magasabb szinten is csupán a század tűztámogató és tűzmegfigyelő csoport információjára hagyatkozhatnak (tűzérfelderítési szempontból) a fedező-biztosító övből történő közvetlen felderítést illetően, így ennek rendeltetését, feladatait szükséges ismerni.

A század felelősségi területén ez a csoport tervezi a tűztámogató erők harci alkalmazását, valamint részt vesz a lövészszázad harcának tűztervezésében, a harc folyamán a század

⁴ Uo.

⁵ Uo.

parancsnokának utasításai szerint vezeti a tüztámogató eszközöket, továbbá folyamatos felderítést folytat. Felelős a céllistán szereplő és egyéb célok felderítéséért, az ezekre történő tűzkiváltásért és tüzmegfigyelésért, valamint a század tüztámogató csoport manővereinek és állásváltásainak tervezéséért, végrehajtásáért, folyamatos ellenőrzéséért.

Feladatai:⁶

- a harctevékenységre történő felkészülés során elkészíti a szükséges okmányokat és felkészíti a harcra a technikai eszközeit;
- a harctevékenység megkezdése előtt és alatt tervezi a század tüztámogató csoport és a rendelkezésre álló tüztámogató alegységek tevékenységét;
- folyamatos felderítést folytat a század felelősségi területén, az optikai felderítés teljes látható mélységéig – amennyiben szükséges –, előretolt figyelőpontot vagy oldalfelügyelő pontot hoz létre;
- a harctevékenység teljes időtartama alatt felderíti és/vagy kiegészíti a céllistán szereplő célokat és a lehetséges célokat, a célok pusztítása után megfigyeli a tűz hatását, és amennyiben szükséges, javítja azt;
- folyamatos összeköttetést tart a század parancsnokával, a zászlóalj tüztámogató részlegével és a rendelkezésre álló, tüztámogatást végrehajtó erőkkel;
- a századparancsnok külön intézkedése alapján – csoportterővel vagy csak a harcjármű bevonásával – részt vesz a század közelbiztosításában vagy fegyveres harcában;
- teljes állománnyal, vagy egy – a század tüztámogató és tüzmegfigyelő csoportból kikülönített – részleg segítségével – külön parancsra – átveszi valamelyik lézeres felderítőraj feladatát;
- külön intézkedés alapján – az egész csoport vagy csak egy részlege – beosztható a harcfelderítő járőrök támogatására.

A tüzfelderítés erőinek rendszere az USA haderejében

Az Egyesült Államok hadereje tüztámogatásának és tüzfelderítésének szervezete jelentős mértékben eltér a Magyar Honvédségben alkalmazottaktól. Míg a Magyar Honvédség katonai kultúrájából kiindulva, valamint jelenlegi feladatrendszeréhez és anyagi lehetőségeihez idomulva ragaszkodik a konvencionális elemekhez, és közvetlen támogató tüzérsgét, valamint tüzfelderítést a manőveregységek, manőveralegységek alárendeltségébe szervezi, addig az Amerikai Egyesült Államok az ún. moduláris rendszerből fakadóan tüzérsgét és tüzfelderítő erőit külön dandárokba szervezi, s a hadművelet igényeitől függően a dandár elemeit esetlegesen átalárendelik a manőveralegységekhez.

Tüztámogató csoportjaik a hadosztály tüzérosztályához, valamint a dandárok (dandárharccsoportok) tüzérsgéhez lehetnek szervezetszerűen csatolva. A század tüztámogató csoport (FiST – Fire Support Team) két fő részre osztva tevékenykedik: egy 4 főből álló törzs a zászlóalj tüztámogató tisztjének (FSO – Fire Support Officer) közvetlen alárendeltségében dolgozik, míg 3 db kétfős előretolt figyelőcsoport (FO – Forward Observer) a manőverszázad szakaszaival, illetve azok parancsnokaival manőverezik a harctevékenység során.⁷

Az előretolt figyelők 1 db AN/GVS-5 kézi lézertáv mérővel, 1 db GPS-szel, valamint 1 db digitális üzenettovábbító készülékkel vannak felszerelve, továbbá rendelkeznek egy

⁶ A gépesített lövészdandár tüzfelderítő erőinek kézikönyve. Az MH Szárazföldi Parancsnokság kiadványa, Budapest, 2004, 2–6.

⁷ Tábori tüzérsgé célfelderítése (kivonat az FM 6-121 amerikai szabályzatból). A HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport kiadványa, Budapest, 1996, 38.

terepjáró gépjárművel. A csoport törzse egy tüztámogató harcjárművel, 1 db AN/TVQ-2 lézertáv mérővel (amely egyúttal lézeres célmegjelölésre is szolgál), valamint 1 db digitális üzenet továbbító készülékkel rendelkezik, ez utóbbi az automatizált tűzvezető rendszer elemét képezi.⁸

A tüzérsztyály számára elsősorban ez a csoport szolgáltatja a vizuálisan felderített célok többségét, és közvetlen kapcsolatot tart fenn a manőveralegységekkel (századok, szakaszok), melyek szintén fontos információkkal szolgálhatnak a céladatokat illetően. A század tüztámogató csoportjának parancsnoka a megszerzett információkat továbbítja a zászlóalj tüztámogató tisztjének, aki ezeket a dandár tüztámogató részleghez juttatja el, ahol azokat kiértékelik, majd a kiértékelt információt továbbküldik a közvetlen támogató tüzérsztyály felderítő tisztjéhez, a dandár felderítő és hadműveleti tisztjéhez, a célkidolgozó tiszthez, illetve más tüztámogatást nyújtó személy vagy részleg számára.

A tüzérfelderítés erőinek alkalmazási lehetőségei

Figyelembe véve a jelen pillanatban rendelkezésre álló technikai és személyi feltételeket, a lövészsorozat tüztámogató és tüzmegfigyelő csoportjait az alábbi módokon célszerű alkalmazni:⁹

a) Együttes alkalmazás

A század tüztámogató és tüzmegfigyelő csoport parancsnoka és egész csoportja a lövészsorozat parancsnokának figyelő harcálláspontján vagy annak közelében helyezkedik el.

Ha a századparancsnok harcjárművén kívül tartózkodik, akkor a csoportparancsnok közvetlenül a parancsnok mellett, míg csoportja vagy vele, vagy látótávolságnál nem messzebb helyezkedik el. Ha a századparancsnok harcjárművén belül tartózkodik, akkor a csoportparancsnok a századparancsnok harcjárművében, míg csoportja látótávolságnál nem messzebb helyezkedik el. A csoportparancsnok és a csoportja között híradó-összeköttetés van. A csoport közvetlen munkáját a tüztámogató specialista vezeti.

Mindkét esetben a század tüztámogató és tüzmegfigyelő csoport harcjárműve a századon belül helyezkedik el, és toronyfegyverével részt vesz annak biztosításában.

Előnye ennek az alkalmazási módnak, hogy a csoportparancsnoknak közvetlen, személyes kapcsolata van a század parancsnokával és a saját csoportjával is. Gyorsabban képesek a tüztámogatással kapcsolatos igényeket kielégíteni, azonban nem biztos, hogy a csoport a tüzérfelderítés szempontjából legoptimálisabb helyen foglalja el figyelőpontját.

b) Külön alkalmazás

A század tüztámogató és tüzmegfigyelő csoport parancsnoka a századparancsnok figyelőpontján vagy harcjárművében helyezkedik el, csoportja azonban – a századon belül – olyan helyen foglal figyelőpontot, ahonnan lehetőségeit a legjobban ki tudja használni. A csoportparancsnok és csoportja között híradó-összeköttetés van. A csoport közvetlen munkáját a tüztámogató tiszthelyettes vezeti.

A század tüztámogató és tüzmegfigyelő csoport harcjárműve a tüztámogató és tüzmegfigyelő csoport közelében – készenléti helyen – helyezkedik el és toronyfegyvereivel a közelbiztosítási feladatokat látja el.

⁸ Dr. Furján Attila alezredes: A tüzérfelderítés helyzete a NATO-tag német és USA haderőben. Egyetemi jegyzet, Budapest, 2005, 55.

⁹ A gépesített lövészdandár tüzérfelderítő erőinek kézikönyve. Az MH Szárazföldi Parancsnokság kiadványa, Budapest, 2004, 10-3.

Mivel a csoportparancsnok híradó-összeköttetésben van a tűztámogató és tűzmegfigyelő csoporttal, a vezetés nehezkesebb és több hibalehetőséget hordoz magában, mint együttes alkalmazás esetén. Ez a fajta alkalmazási mód megköveteli a csoportparancsnok és csoportja kiképztségének magas fokát, az összeszokottságot, és egy önálló munkára képes, gyakorlott tűztámogató specialista meglétét. Előnye, hogy a tűztámogató és tűzmegfigyelő csoport – az optikai felderítés nyújtotta – lehetőségeit maximálisan ki tudja használni.

A céladat-feldolgozás rendszere

Egyértelmű, hogy napjaink integrált szervezeti és vezetési rendszerében a céladat-feldolgozás során nem csupán a tűztámogató szervek által szerzett információk játszanak szerepet, ám a céladat-feldolgozás rendszerének gerincét a tűztámogatást tervező és koordináló szervek képezik. A tűztámogatás tervezése és koordinálása „magába foglalja az ellenség tűzzel való pusztításának és az ebben részt vevő tűztámogató erők, eszközök egymással és a manővererők tevékenységével összehangolt alkalmazásának megtervezését és a harc megvívása során történő vezetését; végrehajtói az adott szintű parancsnokságok tűztámogató részlegei, csoportjai”.¹⁰

A tűztámogatás tervezése három fontos elemből áll össze, melyek az alábbiak:¹¹

- céltervezés, mely magába foglalja a célok megfelelő követelmények szerinti kiválasztását és a pusztítási követelmények meghatározását;
- a pusztítást végrehajtó fegyverrendszerek, vagy nem pusztító támogató eszközök, támogatási módok kiválasztása;
- a végrehajtás rendjének, idejének, helyének meghatározása és szinkronba hozása a manővererők tevékenységével.

Ezt részleteire bontva megállapítható, hogy a célkijelölés azt a folyamatot jelenti, melynek során kiválasztjuk a célpontokat és meghatározzuk a velük kapcsolatos megfelelő reagálást, számításba véve a hadműveleti követelményeket és a rendelkezésre álló eszközöket.¹²

A célmegjelölés sokrétű feladat, mely a tűztámogató, a felderítő, az elektronikai harc, a hadműveleti és a tervezőrészlegek együttműködését igényli, valamint a saját manőverterven és a harc megvívására vonatkozó terveken alapul.¹³ Részét képezi az időjárás, a terep és az ellenség értékelése azzal a céllal, hogy kijelöljük azokat az ellenséges harcrendi elemeket, felszereléseket, létesítményeket és körzeteket, melyeket a siker érdekében támadni kell, vagy ellenőrzés alatt kell tartani. A célmegjelölés a tervezési folyamat integráns része, mely a feladat vételével kezdődik és a tervek kidolgozásával, majd jóváhagyásával folytatódik. Folyamata magában foglalja a fontossági sorrend jegyzékének kidolgozását, mely rögzíti, hogy mely célokra, milyen sorrendben kell csapást mérni és mit kell tenni a kívánt hatás elérésének érdekében.

Ez a folyamat segíti a parancsnok döntését abból a szempontból, hogy képes legyen meghatározni: az adott célpontot milyen mértékben támadja, a rendelkezésére álló manővererők, valamint elektronikai- és tűzeszközök közül melyeket és milyen kombinációval alkalmazza, továbbá utal arra is, hogy mely lépcső erőivel hajtsa végre a tervezett csapást. A csapást követően a célmegjelölési eljárás hatékonyságának felmérése érdekében értékelni kell annak eredményeit.

¹⁰ Dr. Furján Attila ny. alezredes, harcászati előadás, Budapest, 2012.

¹¹ Uo.

¹² A felderítési adatok értékelése (FM 34-3 amerikai szabályzat). A HVK Euro-atlanti Integrációs Munkacsoport kiadványa, Budapest, 1996, 110.

¹³ Uo.

Mіндеzen folyamatok a tűztámogatás vezetésének rendszerén keresztül valósulnak meg, mely a tűzérőségnek a tűztámogatás rendszerébe való integrálását biztosító, a tűztámogatást tervező és koordináló szervezetek elsődlegességén alapszik. Ez a rendszer az alábbi elemekből épül fel:¹⁴ a tűztámogatás vezető és koordinációs szervei; a tűzérőség vezető szervei (parancsnokságok, törzsek); vezetési pontok; kommunikációs rendszerek; automatizált vezetési és irányítási rendszerek.

A HUTOPCCIS¹⁵ rendeltetése, alkalmazási területei

A harcászati vezetési és információs rendszer alapvető rendeltetése,¹⁶ hogy század-, zászlóalj-, dandár- és hadosztály- (MH-) szinten tervezze és vezesse a harctevékenységet, továbbá a felderítőerők és eszközök harci alkalmazását. Valósítsa meg a felderítés vezetését, a felderítő-alegységektől származó információk továbbítását a vezetési pontokhoz, azok gyűjtését, elemzését, feldolgozását, rendszerezését. Biztosítsa a célok elosztását és továbbítását a tűztámogatásban részt vevő erők részére magán a hálózaton vagy rádióon keresztül, valamint a tűztámogatás folyamatos tervezését a harctevékenység előkészítése és végrehajtása során.

A rendszer alkalmazásakor a felderítő- és adatfeldolgozó központban az operátor rádióon vagy vezetékesszerű eszközön veszi a jelentést és betáplálja az adatokat a számítógépbe a jelentés sorrendjének megfelelően, miután a harctevékenység előkészítésének időszakában a számítógépet előkészítették és bizonyos kiinduló adatokat betápláltak, melyek az alábbiak:¹⁷

- a felderítő-alegységek hívónevei és fedőszámai;
- a várható célok mennyisége az ellenség szervezeti felépítése alapján;
- a saját csapataink felderítőerőinek megnevezése és koordinátái;
- az alapisány;
- a célok számozásához szükséges célszámcsoport, amelyből a számítógép által elemzések útján rendeli hozzá a program a megfelelő célszámot.

A rendszer fő alkalmazási területei¹⁸ a szárazföldi haderőnem dandár- (ezred-, önálló zászlóalj) kötelékben lévő zászlóalj- (osztály-) és század- (üteg-) szintű vezetési pontok (harcálláspontokon), kiemelten az azokon belül kialakított műveleti, harcvezetési központok. A rendszer biztosítja a vezetési szinteknek megfelelően telepített, különböző rendeltetésű vezetési pontok, vezetési elemek (harcálláspontok) összekapcsolását, a munkahelyek, munkacsoportok, részlegek közötti folyamatos kapcsolattartást.

A rendszer ugyancsak alkalmazható harcászati és hadműveleti helyzetben és válságkezelésben, valamint szövetségi műveletekben,¹⁹ hiszen a NATO STANAG előírásait a program figyelembe veszi a manővererők alkalmazásának tervezése során. Képes különböző harcászati elemek digitális térképen történő megjelenítésére az APP-6A szerint, továbbá a megjelenített elemeket bármikor módosítani lehet. Biztosított a manővererők harctevékenységi fajtáinak tervezése és folyó harctevékenységének vezetése, valamint a más munkaállomásokról

¹⁴ Dr. Furján Attila ny. alezredes, harcászati előadás, Budapest, 2012.

¹⁵ Magyar Harcászati-Hadműveleti Vezetési és Irányítási Információs Rendszer

¹⁶ Dr. Furján Attila alezredes: A Harcászati-Hadműveleti Vezetési és Irányítási Információs Rendszer hazai fejlesztésének tapasztalatai. Előadásanyag, Budapest, 2010.

¹⁷ Furján Attila őrnagy – Varanka Zoltán őrnagy: A felderítési adatok gyűjtésének és feldolgozásának folyamata a tűzércsapatoknál, valamint egy egységes integrált felderítő-adatfeldolgozó rendszer létrehozásának lehetősége és szükségessége. Hadtudományi Tájékoztató, 2. sz., 1998, 29–30.

¹⁸ Dr. Furján Attila alezredes: A Harcászati-Hadműveleti Vezetési és Irányítási Információs Rendszer hazai fejlesztésének tapasztalatai. Előadásanyag, Budapest, 2010.

¹⁹ Uo.

érkező információk megkülönböztetésének lehetősége. Ezen információk megjeleníthetők és törölhetők a tűztámogató tisztek szándéka szerint. A harcászati és hadműveleti szintek között az információ fennakadás nélkül áramoltatható, feldolgozható és megjeleníthető, az alegységek menete, mozgása tervezhető, továbbá a rendszer menet- és manőverszámvetések készítésére is alkalmas. Fontos: azáltal, hogy a kész térképek, folyamatok, adatok menthetők, így a gyakorlatok vagy harctevékenységek alatt gyűjtött információmennyiség a későbbi kiképzés során felhasználható, a kiképzésbe beépíthető, valamint további elemzések készítésére tárolható.

Összegzett következtetés

Látható, hogy a Magyar Honvédség többszöri szervezeti, szerkezeti átalakítása, mely az elmúlt 20 évben ment végbe – először a Varsói Szerződés felbomlása, majd az 1999-es NATO-csatlakozásunk kapcsán, később pedig az önkéntes haderőre történő átállás során –, a tűzérfelderítést is érintette. A sorozatos leépítések a tűzérfelderítő erők létszámán és képességein is változtattak, megkezdődött a szabályzatok felülvizsgálata, átalakítása, új szabályzatok készítése. A tűzérfelderítés szervezetének, alkalmazásának és a korszerű harcvezetési rendszer bevezetésének vizsgálata azonban, némi pozitívum mellett, komoly hiányosságokat tárt fel.

A tűzérfelderítő erőkben bár szervezetenként a század tűztámogató és tűzmegfigyelő csoportok kialakítása, valamint a magasabb szinteken a tűztámogató részlegek alkalmazása követi a NATO és az Egyesült Államok hadseregének irányelveit, csoportjaink személyi állományának nagysága korlátozott, valamint maga a csoport alkalmazása és az eszközrendszer hiányosságai lényegesen behatárolják felderítési képességeinket.

Alkalmazását tekintve: bár szervezete és a NATO-elvek átvétele bizonyos mértékig megtörtént, az elvek figyelemmel kísérésének és alkalmazásba történő illesztésének folyamatossága nem kielégítő.

A harcfelderítő rendszer fejlesztésének vizsgálata megmutatta, hogy az alapelvek kidolgozottak, az azokat megalapozó szabályzatok rendelkezésre állnak és a rendszer követelményeit a NATO szabályzataival összhangban dolgozták ki. Viszont az alkalmazást tekintve meg kell állapítani, hogy megfelelő tűztámogató erők megléte nélkül nehéz a rendszert beilleszteni, hiszen a tűztámogató erők szervezete is hiányosságokkal küzd.

Összességében megállapítható: mivel az ezen hiányosságok kiküszöböléséhez szükséges anyagi, technikai és személyi feltételek nem biztosítottak, leginkább a kiképzés, oktatás és a szövetségi szabályzók feldolgozásával és folyamatos beépítésével tehetjük a legtöbbet a tűzérfelderítő erők képességének fejlesztése érdekében. Ez képezheti azt az alapot, melyre a későbbiek során a technikai, illetve szervezeti fejlesztések beindításakor felépíthetővé válik a tűzérsztály- és haderő- (tüzérezred-) szintű tűzérfelderítés is.

Cser Orsolya:

A BIZTONSÁG, GAZDASÁGI BIZTONSÁG KÉRDÉSEI A 2008–2009. ÉVI GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG TÜKRÉBEN

A 2006–2007. évi konjunktúraciklus tetőzése után 2008–2009-ben a világgazdaság a második világháború óta a legerőteljesebb makrogazdasági válságon ment keresztül. Az amerikai ingatlanpiac anomáliái miatt felszínre tört pénzügyi válság fokozatosan erősödve a világ szinte valamennyi térségét, köztük Európát és hazánkat is megrendítette. Hatása az amerikai gazdaság visszaesése mellett és miatt az egész világgazdaságban megmutatkozott. Hullámai a pénzügyi-gazdasági rendszerek mellett a haderő-fejlesztés területeit is elérték, ezért nem haszon nélkül való a katonai szakterület szakemberei számára sem a válság okainak és következményeinek alaposabb áttekintése.

A gazdasági válság hullámai, melyek az előző években végigvonultak a világon, súlyos következményeket hoztak magukkal. A világgazdaság „befékezése” a fejlett nyugati országok számára a közkiadások szigorú felülvizsgálatát eredményezte, melynek számos ország esetében – többek között – a védelmi költségvetés látta kárát. Különös helyzet állt elő azáltal, hogy a válság által kevésbé érintett feltörekvő országok továbbra is kedvükre fegyverkezhetnek, miközben a nehéz gazdasági helyzet közepette az európai államok számára például elengedhetetlenné vált a védelmi képességek megosztása. A NATO a „Smart Defense” (Okos Védelem) koncepcióját vázolta a probléma megoldásaként, amely a tagállamok fokozott és hatékonyabb együttműködését hangsúlyozza, melyre a szűkös idők miatt most még inkább szükség van a biztonsági krízis elkerülése érdekében. Az Egyesült Államokban például több jelentős védelmi projektet leállítottak, vagy szűkítettek, köztük az F–22 nehéz vadászbombázó, az új helikopterek, az új generációs páncélozott járművek és a fejlett technológiájú haditengerészeti eszközök projektjeit.

Mindezek mellett sok kisebb európai NATO-tagország nehezen tudja már vállalni a megnövekedett terheket a szervezeten belül, és jellemzően az ő védelmi költségvetéseiket sújtja hosszú távon a legradikálisabb csökkentés. A legjelentősebb NATO-tagországok költségvetési csökkentései pedig végső soron a szövetség védelmi képességeit gyengíthetik, miközben az Indiához és Kínához hasonló fejlődő országok az utóbbi időben növelni kezdték, vagy akár már évek óta fokozatosan növelik védelmi kiadásaikat, amely trend valószínűleg továbbra is folytatódni fog. Ráadásul a NATO-ban az egyes katonai felszerelések minőségét és rendelkezésre állását illetően tapasztalható problémák megoldásához nagy értékű beszerzésekre és rendszerszintű fejlesztésekre volna szükség, miközben a „lemaradást” és annak stratégiai következményeit csak súlyosbíthatják a szűkülő védelmi költségvetések.

A biztonságáról

A mai globalizálódó világban a biztonság¹ az egyik legalapvetőbb emberi szükséglet, amely sosem önmagában, hanem mindig a veszélyhelyzetre történő reagálásként jelenik meg. Egy

¹ Cser Orsolya, 1.

állam belső biztonsága a politikai, társadalmi és a gazdasági rend megővését, a veszélyektől való félelmet, a veszélynélküliséget, a veszélyek elhárítását jelenti. A történelemben előforduló példák alapján hosszú évtizedek során egyértelművé vált a biztonság komplex jellege, globalitása, melynek fő dimenziói közé az alábbiak sorolhatóak:

- katonai és védelmi biztonság;
- politikai biztonság;
- környezeti biztonság;
- gazdasági biztonság;
- társadalmi vagy szociális biztonság;
- információs biztonság.

Az általánosan elfogadott definíció szerint „a biztonság egyénekhez (egyed emberekhez), emberi közösségekhez (csoportokhoz), államokhoz (nemzetekhez), nemzetközi rendszerekhez köthető kategória, amely mindig valamilyen értékek ellen irányuló fenyegetés, veszély vagy kockázat megjelenése kapcsán felmerülő igényben fejeződik ki. Egy olyan folyamat, tevékenység vagy törekvés, amely egy kívánatos optimális állapot elérése érdekében fejeződik ki, amelyben a résztvevőket fenyegetés, veszély vagy kockázat nem fenyegeti, azoktól védettnek érezhetik magukat”.²

Gazdasági biztonság

A gazdasági biztonság³ ugyanúgy egyénekhez (fogyasztókhöz), emberi közösségekhez, államokhoz és nemzetközi rendszerekhez – hazai és nemzetközi gazdasági szereplőkhöz – köthető valamilyen gazdasági érték, illetve érdek ellen irányuló fenyegetés, veszély, kockázat megjelenése kapcsán felmerülő általános igényben, vagy annak elhárítása során felmerülő igényben fejeződik ki. Másként fogalmazva: egy ország stabil környezete, amelyen keresztül képes lebonyolítani sokoldalú gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi tranzakcióit; amely biztosítja a közlekedési és szállítási útvonalak szabályozott használatát, a piachoz és nyersanyaghoz való szabad, akadálytalan hozzájutását.

A gazdasági biztonság a nemzetgazdaság normál működését és növekedését jelenti. A 2001-es Biztonságpolitika könyv⁴ meghatározása szerint a gazdasági biztonság megítélésének alapvető eleme a gazdasági függés mértéke. Ezt a nyersanyagokhoz és az energiahordozókhoz való hozzájutás biztosítottságán, az adóssághelyzetén, az ország nyersanyagbázisa, ipara valamint mezőgazdasága monokultúras jellegén, valutáris kiszolgáltatottságán, a nemzetközi recesszió átgűrűzésén, a cserearányok helyzetén, a piacvesztés vagy piacbiztosítás mértékén, valamint az adott állam belső költségvetési, növekedési, inflációs mutatóin, általános gazdasági helyzetén, árviszonyain, a regulációmentes állami befolyásolás fokán stb. mérhetjük le.

A 2011. évi Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika tankönyv⁵ a gazdasági biztonság fő alrendszerit az alábbiakban állapítja meg:

- fenntartható fejlődés;
- értékesítés-biztonság;
- ellátásbiztonság;
- fizikai környezet biztonság;
- szociális biztonság;

² Deák Péter, 12–14.

³ Uo., 15–16.

⁴ Gazdag Ferenc (2001), 42–46.

⁵ Gazdag Ferenc (2011), 37–46.

- technológiai biztonság;
- állam szerepe a gazdaságban.

Míndezen esetében a legfőbb szempont a fenyegetettség csökkentése és a lehetőségek maximalizálása. Végül Taksás Balázs PhD-értekezésében⁶ az alábbi felsorolást fogalmazta meg:

- ellátásbiztonság
- finanszírozási (tőke- és pénzügyi) biztonság
- munkaerő-piaci biztonság
- technológiai biztonság
- értékesítési biztonság
- gazdaságpolitikai eszközrendszer és mozgástér biztonság
- védelemgazdasági biztonság.

Emellett fontosnak tartom a fenntartható fejlődést, azaz a fenntartható gazdasági növekedés biztonságát.

A gazdasági biztonság dimenziója a pénzügyi-gazdasági világválság következtében kiemelkedő jelentőségűvé vált. A biztonság alapfeltétele⁷ a gazdaság zavartalan működése és a fejlődés feltételeinek biztosítottága, melynek gazdasági szempontjai:

- gazdasági stabilitás biztosítottága: hatékony gazdasági szerkezet, biztonságos külgazdasági kapcsolatok, szabad verseny;
- stabil pénzügyi feltételek megteremtése: mérsékelt infláció, rendezhető adósság és hitelállomány, ösztönző kamatrendszer.

Mára a világgazdaságban számos, a biztonságot fenyegető tényező⁸ jelent meg, melyek kezelése a kormányok és a hatalmat gyakorlók számára elsődrendű feladatként jelentkezik. Ezek a következők:

- a belső, növekvő társadalmi feszültségek;
- a spekuláció, a pénzügyi szféra elszakadása a reálfolyamatoktól;
- a tőke globalizációja, és ezzel együtt kontrollálhatatlan mozgása;
- a transznacionális és multinacionális vállalatok hegemóniája;
- az információs forradalom kihívásai.

A fenti okok alapján válság alakulhat ki a nemzetgazdaságokban, amely nem más, mint a társadalom egészében vagy különböző területein kialakuló, a társadalom életében zavarokat okozó nagymértékű egyensúlyhiány.

Válságok

A válság rendkívüli helyzet, amelyben a régi szabályok már nem, az újak még nem vagy nem kielégítően működnek. Mindig új helyzetet teremt, hatékony, gyors reagálást igényel, de más módon, mint korábban, amellyel – a negatív hatásai ellenére – elindíthat egy fejlődési szakaszt, egyfajta megújulást. Minden válság sajátos, egyedi, ezért különálló kommunikációs stratégiát igényel. Van néhány közös elem, amit a szakértőknek fel kell ismerniük.

Válságok⁹ alakulhatnak ki a nemzetgazdaságokban, ha a konjunktúra vagy a gazdaság normális, a társadalom nagy többsége által tartósan elfogadhatónak minősített helyzete átfordul, és közeledik a depresszióhoz. A válság nem más, mint a társadalom egészében

⁶ Taksás Balázs, 25–26.

⁷ Cser Orsolya, 2.

⁸ Dr. Hadnagy Imre, 7–10.

⁹ Cser Orsolya, 2–3.

vagy különböző területein kialakuló nagymértékű egyensúlyhiány, amely a társadalom életében zavarokat okoz.

A világban globalizációs folyamatok mennek végbe, melyek veszélyeztetik az egyensúlyi állapot fennmaradását. Közülük a legfontosabb válságok a gazdasági, túltermelési és pénzügyi válságok.

A válságjelenség négy általános összetevője a következő:

- a kiváltó ok az ok-okozatok láncolatában. Nem várt esemény, amely megváltoztatja az emberek felfogását a válságba került szervezetről. Elindíthat különféle hatásokat, visszahatásokat, érdeklődési és vizsgálódási folyamatot a szervezeten belül és a külső partnerekben.
- a fenyegetettség megjelenése: az esemény elindulásával a szakembereknek meg kell határozniuk a fenyegetettség jellegét, súlyosságát és kiterjedtségét. Emberi élet, vagyontárgy, netán maga a természet kerülhet bizonytalan helyzetbe. Gyors, határozott, előrenéző, kompromisszumos megoldásokat igényel.
- nem kontrollálható helyzetek kialakulása: zavaró események, amelyek kikerülnek a menedzsment hatásköréből. A kontrollálhatóság gyengül, visszaszorul.
- azonnali figyelem érvényesítésének szükségszerűsége: a válságba került szervezetnek azonnal reagálnia kell.

A 2008. évi világgazdasági válság

A világgazdasági konjunktúraciklus 2006–2007. évi tetőzése után, 2008–2009-ben a világgazdaság a második világháború óta a legerőteljesebb makrogazdasági válságon¹⁰ ment keresztül. Az amerikai ingatlanpiac anomáliái miatt felszínre tört pénzügyi válság fokozatosan erősödve a világ szinte valamennyi térségét, köztük Európát is megrendítette. Hatása az amerikai gazdaság visszaesése mellett és miatt az egész világgazdaságban megmutatkozott.

Háromféle válság¹¹ volt jelen egyszerre. Az eszköz oldali válság a nyugdíjalapokat, a biztosítókat és a bankokat érintette leginkább, amikor kiderült, hogy az eszközök értéke eltúlzott. A likviditási válság oka az volt, hogy a túlértékelt eszközök finanszírozása miatt a források csökkenni kezdtek. Végül a bizalmi – vagy infrastrukturális – válság oka, hogy megrendült a piaci szereplők egymásba vetett bizalma (hogy amit egymásnak mondanak, az úgy is lesz). Ebben szerepet játszottak az auditorok és a hitelminősítők is.

Előzmények, ok-okozati összefüggések

A pénzügyi válság 2007 augusztusában robbant ki,¹² amikor is a központi bankok a bankrendszer likviditása érdekében beavatkozásra kényszerültek. Noha a válság nagyon lassan bontakozott ki, az előjelek már évekkorábban is észlelhetők lehettek volna.

A folyamat kezdetét az internetes lufi kipukkadása jelentette 2000 végén, amire a Fed (az Amerikai Egyesült Államok központi banki rendszere) azzal reagált, hogy az irányadó kamatot 6,5 százalékról 3,5 százalékra csökkentette. Ezt követően történt a 2001. szeptember 11-i terrortámadás, amikor a Fed ismét a kamatlábak mérséklésével próbálta megakadályozni a gazdaság széthullását. Ennek eredményeként a ráta 2003 júliusára fél évszázados mélypontra, azaz 1 százalékra süllyedt, és egy egész esztendőn át meg is maradt ezen a

¹⁰ Vígvári András, 39–60.

¹¹ A globális pénzügyi válság okai és következményei, Világgazdaság Online.

¹² Ács Barnabás, 5–26.

kockázatmentes díjbevételi lehetőség azonban a felületes és félrevezető üzleti gyakorlatnak is táptalajt biztosított. A tapasztalatlan és tájékozatlan ügyfelekre épülő subprime ágazatban kedvelt üzleti fogás lett a kliensek megtévesztése. Fényes példa erre a „teaser”, azaz bebetető kamatok alkalmazása.

2005 környékén¹³ valóságos értékpapírosítási örület vette kezdetét. Könnyen és gyorsan lehetett előállítani olyan „szintetikus” értékpapírokat, amelyek a valódi értékpapírok kockázatát utánozták a kölcsönök konkrét költségvonzata nélkül. Ezeket a kockázatos értékpapírokat bátran sokszorozították, akár még a tényleges piaci kínálaton felül is. Az értékpapírosítási láz a jelzálogkölcsönökön túl az egyéb hitelfajtákra is kiterjedt. A bankok, amelyek szerették volna portfóliójukat diverzifikálni, kénytelenek voltak kölcsönöket vásárolni, illetve értékesíteni. Következésképpen ez az új diverzifikációs lehetőség igen nagy népszerűsége tette szert. Az eljárást szabványosították, és 2006-ra a szerződések feltételezett értéke már egybillió dollár körül járt.

2007 elején azonban már gyülekezni kezdtek a baljós előjelek, augusztus elején pedig már valódi rémület lett úrrá a pénzpiacokon. A válság kirobbanását követően feltűnő gyorsasággal omlottak össze a pénzpiacok. Minden, ami elromolhatott, az el is romlott. Nagyon rövid idő alatt döbbenetesen sok gyenge pontra derült fény. Mindez a banki veszteségekkel megfelve igencsak felzaklatta a tőzsdei kedélyeket, és az árak labilissá váltak. Az ügynevezett piacsemleges fedezeti alapok, amelyek eredetileg a piaci árak apróbb ellentmondásait aknázták ki a magasabb tőkeáttétel segítségével, megszűntek semlegesnek lenni, és szokatlan veszteségeket szenvedtek el.

Jó néhány nagyobb tőkeáttételű alap összeomlott, megtépázva vezetőik hírnevét, s perket zúdítva a nyakukba. Ezek miatt hatalmas nyomás nehezedett a bankrendszerre. Saját kitétséjük mértékét egyre nehezebben tudták megállapítani, ám még nehezebben látták át a társbankok kockázatait. Éppen ezért vonakodtak hitelt nyújtani egymásnak, és inkább saját likviditásuk fenntartására törekedtek. Eleinte még a jegybankok is csak nehezen tudtak likviditást injekciózni a bankokba, hiszen azok minden olyan lehetőségtől ódzkodtak, amely valamiféle kötelezettséggel járt. Ráadásul egymással sem szívesen bonyolítottak le ügyleteket. Végül azonban sikerült legyőzni ezeket az akadályokat, hiszen a jegybankok egy dologhoz biztosan értenek: ahhoz, hogy hogyan kell likviditást nyújtani.

Hiába sikerült helyreállítani a likviditást, a recesszió nem hagyott alább. A lakóingatlanokról a recesszió továbbgördült a hitelkártya- és az autóhitelekre, valamint a kereskedelmi célú ingatlanokra. A válság a piac egyik szegmenséről terjedt át a többire, különösen azokra, amelyek strukturált és szintetikus termékekkel operáltak. A vezető pénzintézetek kitétsége és tőkealapja egyaránt bizonytalan volt, és rövid időn belül nem volt várható stabilizálódás. Márpedig ez igencsak hátráltatta a pénzügyi rendszer szokásos menetét, és szerteágazó következményekkel járt az egész gazdaságra nézve. A pénzpiacok és a pénzügyi hatóságok érthetetlen módon vonakodtak észrevenni, hogy a folyamatok már a reálértelemben vett gazdaságra is hatással voltak, így a pénzpiacok résztvevői alapvető tévedések rabjai a piacok működésével kapcsolatban. A téves hozzáállás miatt képtelenek voltak megérteni, hogy mi is történik valójában. Nemzetközi szintű bankszabályozás vált szükségessé, melynek során a kötelező tartalékrátát és a tőkemegfelelési mutatót nemzetközi, illetve külön-külön nemzeti szinteken kellett szabályozni. Mindezen folyamatok új üzletágot eredményeztek: ingatlanvásárlás jelzáloghitel segítségével, 1–2 év várakozás, majd az ingatlan értékesítése, s az eredmény, busás haszon. Persze csak ideig-óráig, hiszen egy idő után bekövetkezett

¹³ Bitai László: A hitelválság rövid története. Magyar Mánás online.

a hanyatlás. Mint a piramisjátékoknál, a „biznisz” végén beszállók nagyokat buktak, az üzletbe elsőként bekapcsolódók hatalmas összegeket profitáltak. A bankokon csapódott az ostor: a fizetni nem tudó ügyfelek miatt bevételeik lecsökkentek, likviditási gondjaik támadtak, sokan csődöt jelentettek. A jelzálogként bevont ingatlanok eladhatatlansága, illetve a törlesztőrészletek hiánya miatt elindult a dominó. A bankok egymás közötti hitelezése is megszűnt, a legnagyobb piaci szereplők sorra kivonultak a pénzvilágból.

A tőzsdeválság fokozatosan átcsapott egy széles pénzügyi válságba, melynek következő lépcsője a gazdasági válság lett. Ennek jelei sok helyen megmutatkoztak: recesszió, munkanélküliség, államcsőd veszélye. Valószínűleg meg lehetett volna akadályozni, ha nem az érintettek kezében lett volna a döntéshozatal, illetve annak befolyásolása, vagyis hogy milyen törvények lépnek hatályba, és milyen elemzők tanulmányára, véleményére adjon a kormány és a bizottság, amely a szektor regulációját irányíthatta volna. Voltak próbálkozások a dereguláció megszüntetésére, új szabályok és törvények beiktatására. Megjelentek elismert közgazdászok, akik próbálták felkelteni az érintettek figyelmét a közelgő veszélyre és annak globális következményére. Sajnos a pénz mozgatott mindent, így egy kicsi beleszólásuk sem lehetett a történetbe. Ez az egész folyamat rövid távon óriási profitot jelentett mindenkinek, aki a „jó oldalon” állt az ügyletek terén, viszont egyértelmű volt valamennyi szereplő számára, hogy hosszú távon komoly problémák jelentkeznek. Végül a pénzügyi válság több 10 billió dollár veszteséget okozott, 30 millió ember vált munkanélkülivé.

Az okok megértéséhez a pénzügyi világ központját kell közelebbről megnézni: a Wall Streetet, valamint a bankokat. A bankok tevékenységük alapján alapvetően kétfélek lehetnek: kereskedelmi bankok és befektetési bankok. A kereskedelmi bankok általános banki tevékenységet folytattak (hitelezés, lakossági betétek befogadása), ami viszonylag alacsony kockázattal járt. Ezzel szemben a befektetési bankok kockázatosabb, ugyanakkor jövedelmezőbb ügyletekkel foglalkoztak: részvény- és kötvénykibocsátások közvetítése, cégek számára pénzügyi tanácsadás nyújtása, értékpapírokkal való kereskedés. Ezek az óriási befektetési bankok, sokan közülük több mint egy évszázados múlttal rendelkezve, egy fél év leforgása alatt eltűntek.

Mégis mi történt? Ha figyelmesen tanulmányozzuk a múltbeli pénzügyi válságokat, akkor láthatjuk, hogy sokszor egy buborék előzte meg őket. A buborékok többnyire mindig az emberek mohóságából és kapzsiságából adódtak, hiszen úgy keletkeztek, hogy mindenki vásárolta az adott eszközöket annak reményében, hogy spekuláció során drágábban továbbadhatja másoknak. A mohóságnak csak akkor lett vége, amikor a félelem nagyobb volt nála. Ilyenkor aztán mindenki pánikszerűen eladott, mert nem akart veszíteni, és ezáltal az árak is egyre jobban csökkentek.

A 2008-as hitelválság¹⁴ buborékát tehát a bankok okozták. Egy ingatlanbuborékról volt szó, ami úgy alakult ki, hogy a bankok nagyon könnyen és olcsón adtak jelzálog alapú hitelt ingatlanvásárlásra majdnem mindenkinek. Ez oda vezetett, hogy az ingatlanárak évek során észbontó magasságokba értek és egyre többen hitelből vásároltak drága házat maguknak. Sőt, a hitel olyan olcsó volt, hogy még a mindennapi szükségletek (élelmiszer, üzemanyag, háztartási cikkek) fedezésére is hitelhez folyamodtak az amerikaiak. Gyakorlatilag mindent hitelből vásároltak, és a megtakarítások mértéke alig 1%-ra esett vissza. Ráadásul a bankok, hogy a pénzüket minél hamarabb visszakapják, a kiadott hitel fejében értékpapírokat bocsátottak ki, melyeket továbbadtak. Tehát a kereskedelmi bankok úgymond eladták a hitelt a befektetési bankoknak és a nagyközönségnek értékpapírok formájában, amelyeknek

¹⁴ Soros György, 469–482.

a fedezetei az adott ingatlanok voltak. Ez működött is néhány éven át. Mindenki vásárolta a biztosnak vélt és ingatlanfedezettel rendelkező értékpapírokat a befektetési bankokon keresztül. A baj csak akkor kezdődött, amikor egyesek felismerték, hogy az ingatlanok árai már nagyon magasak, és nem nőhetnek tovább. Az amerikai piacon az ingatlanok ára 2006-ban tetőzött, és 2008-ra már 10-20%-os esést jegyeztek. Ebből a felismerésből nemcsak nem vásároltak több ilyen értékpapírt, de kezdték eladni őket. Ezzel párhuzamosan az ingatlanok ára esni kezdett, és olyan helyzet állt elő, amikor az ingatlan értéke már nem fedezte a hitelt.

Miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a veszteségek egyre nőnek és senki nem tudta, hogy hol lesz a megállás, a legtöbb befektető kerülni kezdte ezeket az értékpapírokat, és inkább a mindig biztonságos állami kincstárjegyekbe kezdték helyezni a pénzüket. Mivel már nem volt likviditás, az értékpapírok értéke zuhanni kezdett és a bankok vesztesége óriási méreteket öltött.

A hitelválság hatása szerte a világon

A 2008-as hitelválság véglegesen megváltoztatta a pénzügyi ágazatot és a világgazdaság képét is. A pénzügyi ágazatnak – közvetve vagy közvetlenül – hatása van minden ágazatra. Ezen okból lett a hitelválságból recesszió, amely majdnem minden gazdasági szereplőt érintett. Ezért lényeges pontosan megérteni, hogy mi is történt, melyek a kiváltó okok és a hatások, valamint szükséges bizonyos következtetések levonása is. A hitelválság hatása az amerikai piacon jelentkezett elsőként, de más országokra is átgűrűzött, és várhatóan még az elkövetkező néhány évben is érzékelhető lesz. A pénzügyi szektor résztvevőin túlmenően a válság a gazdaság minden ágában változásokat hozott, bankok és cégek mentek csődbe, illetve kényszerültek fúzióra. Bár a válság az USA-ból indult, gyorsan és megállíthatatlanul terjedt. Lassulás következett be a világgazdaságban, melynek egyik jele, hogy a világ másik vezető centrumának, az eurozónának is visszaesett a gazdasági növekedése. Az IMF előrejelzései sem optimizmusról árulkodtak. 2009-ben az egész fejlett világ recesszióba került, valamint a fejlődő országok növekedése is alábbhagyott. A helyzetet súlyosbította, hogy a globalizáció folyamatainak köszönhetően a fejlett országok az olcsó munkaerővel bíró, fejlődő országokba helyezték át a nagy cégek tőkéjét. Ennek köszönhetően Kína, India szinte teljesen elszívta a pénztartalékokat az Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió elől. Ezért az amerikai dollár, majd az euroövezet fizetőeszköze, az euró is elkezdett fokozatosan gyengülni. Ezzel szemben a kínai jüan erősödése volt megfigyelhető. Mivel Kína rohamos mértékben fejlődött, a rendelkezésre álló pénzeszközöket a kínaiak nagy része külföldön fektette be, elsősorban Amerikában. Ennek alapján az USA 61%-os arányban adósodott el Kína felé.

Japánba tömeges elbocsájtásokkal, a gazdaság, a termelői, szolgáltató és pénzügyi szektor lassulásával, cégek megszűnésével gyűrűzött be a gazdasági válság. A nemzetközi sajtóban talán a legnagyobb port kavarták a Sony, a Pioneer, a Hitachi, a NEC tömeges elbocsájtásai, de emellett a kis- és középvállalkozások életében is drámai fordulatok jellemezték a 2008-as évet. A leépítések mellett a befektetések mértéke is lelassult. Emellett a gazdasági válság az élet minden területére kihatott, így az IT-vállalatok is egymás után jelentettek be megszorító intézkedéseket. A döntéseknek a gazdasági válság csak kiváltója volt, nem közvetlen okozója.

Az államok megpróbálták menteni a menthetőt, különböző csúcsokat hívtak össze. A Kongresszus az USA-ban 700 milliárd dollárról szóló azonnali segílyt szavazott meg. Ezeket a lépéseket azonban már akkor tették meg, amikor a gépezet rég beindult és a válság vészjósló jelei már jelentkeztek. A súlyos banki lakáshiteldömping betetőzése után tehát az

amerikai adófizetők pénzéből 700 milliárd dollárt költöttek a bankrendszer stabilizálására, így valójában visszaszerezhették az amerikai adófizetők pénzéből azt az összeget, melyet mohóságukban felemésztettek.

Később olyan hírek háborították fel az adófizetőket, hogy a tőkeinjekcióból hatalmas prémiumokat osztottak ki maguknak a banki vezetők, ami igaz is volt, de ez ellen az átlagpolgárok, akik az egész rendszert nem látták át, semmit sem tudtak tenni. Becslések szerint végül összesen körülbelül 930 milliárd amerikai dollárt fizettek meg az adófizetők Amerikában az államon keresztül, hogy megsegítsék a bajba jutott bankokat és pénzügyintézeteket.

Hatások a pénzügyi piacokra

Az Egyesült Államokból kiinduló pénzügyi válság,¹⁵ mely később reálgazdasági válsággá nőtte ki magát, az egész világon, Európától Ázsiáig komoly gondokat okozott. Az USA, Japán és az Európai Unió, a fejlett és fejlődő államok egyaránt nagy kihívásokkal néztek szembe. Az országok olyan intézkedéseket léptettek életbe, melyeknek legfőbb célja a pénzügyi stabilitás biztosítása volt. Számos országban kellett a kormányoknak közvetlenül megmenteni, feltökésíteni vagy államosítani bankokat, pénzügyintézeteket és biztosítókat. Összességében megállapíthatjuk, hogy a pénzügyi válságkezelési programok részben összehangolt, részben nemzeti hatáskörben végrehajtott intézkedései a legtöbb helyen hasonlóak voltak. Mivel sok ország külső segítségre volt utalva, egyre többen vették igénybe a nemzetközi pénzügyi szervezetek, az IMF és a Világbank segítségét gazdálkodásuk, pénzügyi rendszereik stabilizálása érdekében. A pénzügyi krízis fokozatosan áttért a reálgazdaságra is, gyárak zártak be, csökkentették termelésüket, munkahelyek szűntek meg világszerte. A bankközi piacok forrásainak mennyisége számottevően csökkent, a hitelfelvétel óriási mértékben megdrágult, megszüntetve a nemzetközi gazdaságot gyors növekedési pályán tartó erőt. 2008-ban a bruttó hazai termék (GDP) globális növekedési üteme 3%-ra lassult, majd 2009-ben a teljesítmény már negatívba fordulva 0,6%-kal visszaesett.

A világgazdaság fejlődése 2008 elején mérséklődő szakaszába lépett, a teljesítménynövekedés folyamatosan lelassult. A GDP bővülési üteme először a fejlett országokban lépett leszálló ágba. Éves átlagban az USA-ban és az EU-ban 1% alatti GDP-növekedést mértek, ugyanakkor Japánban és számos országban (6 EU-tag) a válság kitörése és előzményei hatására a teljesítmény elmaradt az előző évitől. A világ fejlődő térségeiben az előző évi 8% feletti növekedési ütem 6,1%-ra mérséklődött, Kínában azonban a gazdaság dinamikája alig csökkent, a GDP volumene 9,6%-kal nőtt. Így 2009-re a fejlett világ recesszióba került, és a feltörekvő országok gazdasági növekedése is lelassult. Ebben az időszakban a fejlődő világ tudott teljesítménynövekedést mutatni, de a fejlett országok 3,2%-osra becsült teljesítménycsökkenését a fejlődő világ 2,4%-os gazdasági növekedése nem tudta ellensúlyozni.

¹⁵ Inotai András, 352–368.

A gazdasági teljesítményt nagymértékben befolyásolták az árviszonyok, amelyekre elsősorban a világgazdasági ártendenciák, a különböző valuták árfolyamának változása, valamint a hatósági intézkedések voltak hatással.

A jegybanki alapkamat alakulását elsősorban az inflációs és a reálgazdasági kilátások határozták meg. A nagyobb központi bankok enyhítettek a monetáris kondíciókon, azaz csökkentették az irányadó rátát és pótlólagos forrásokat biztosítottak a bankok számára. A helyzet kezelésére a kormányok különféle megoldásokat próbáltak találni.

Ezek közül a legelterjedtebb eszköz a rendszer központi bankokon keresztüli „olajozása” volt (házánkban is). Az amerikai kormánnyal az élen a világ országai sok százmilliárd dollárt pumpáltak a bankokba, különféle módon. Sajnos azonban – az óriási összegek ellenére – a helyzet nem változott lényegesen, mivel a veszteségek mérete egyszerűen gigantikus volt. A másik eszköz, ami a központi bankok rendelkezésére állt, a kamatok szintjének változtatása volt. A Federal Reserve a hitelezés elősegítése érdekében többször is kamatot csökkentett. Ezt a módszert sok ország nemzeti bankja követte, kivéve az Európai Központi bankot, amely megtartotta 4% körül az eurokamatát, amit inflációs félelemmel igazolt.

2008 végén a világméretű pénzügyi és gazdasági válságot munkaerő-piaci válság követte. Az Európai Unió tagországaiban 5 millióval, az OECD tagállamaiban közel 20 millióval nőtt a munkanélküliek száma. A krízisre a közepes és nagyobb vállalkozások jelentős része létszámcsökkentéssel reagált. A válsággal új foglalkoztatáspolitikai prioritásként jelent meg a munkahelymegőrzés, központi munkaerő-piaci programokat indítottak el a munkavállalók helyzetének javítása és az általuk végzett munka hatékonyságának növelése céljából. A válság által generált negatív folyamatok megfékezésére és a pénzügyi rendszer stabilizálására több országban került sor kormányzati beavatkozásokra. Az államoknak a kieső kereslet pótlására kialakított támogatási politikája elkerülhetetlenül növelte a hiányt, a mentőcsomagok felduzzasztották a költségvetési deficitet. Pénzügyi rendszerének stabilizálása érdekében számos ország vette igénybe pénzügyi szervezetek segítségét.

Magyarország helyzete

A nemzetközi példák is mutatták, hogy Magyarország¹⁶ a többi uniós országhoz hasonló problémákkal küzdött, és legtöbb esetben a másutt is alkalmazott intézkedésekkel próbálta védeni a polgárok biztonságát, a hazai pénzpiac és a gazdaság stabilitását. A rendszerváltó országokban, így különösen hazánkban, jelentős bizalomvesztést okoztak a világgazdasági válság miatti piacgazdasági és társadalmi problémák erőteljes és megoldhatatlannak látszó nehézségei. Magyarország – mint a globális világregnd része – nem kerülhette el az egyre növekvő válságot.

A forint árfolyamának mozgását (hasonlóan a magyar tőzsdéhez) a hazai belső folyamatok mellett nagymértékben meghatározták a nagy külföldi befektetési társaságok. Az általános gazdasági optimizmus ideje alatt úgy ítélték meg, hogy olyan, úgynevezett „feltörekvő piacokon”, mint például Ázsia vagy éppen Közép-Európa, érdemes befektetni, hiszen többet lehet keresni itt, mint Nyugat-Európában vagy az USA-ban. Ebben az esetben a külföldi befektetők szívesen vettek forintot vagy magyar államkötvényt, hiszen arra 8–10% körüli kamatot kaptak, míg például az amerikai állampapírokra csak 2–3%-ot. A nemzetközi pénzügyi válság elmélyülésével a forint árfolyama jelentősen gyengült, az általános pénz-

¹⁶ Belyó Pál, 71–90.

és tőkepiaci bizalmatlanság körülményei között Magyarország piaci megítélése a szigorú költségvetési konszolidáció jelentős eredményei ellenére számottevően romlott.

A kormány és a Magyar Nemzeti Bank megvédte a forint árfolyamát a támadásoktól, több kormányzati intézkedés született a pénzügyi rendszer védelmében. Ennek legfontosabb lépése volt, hogy az elapadt piaci finanszírozás átmeneti pótlása, illetve a bizalom helyreállítása érdekében a kormány és az MNB mintegy 20 milliárd eurós hitelsomagról kötött megállapodást az Európai Unióval, a Nemzetközi Valutaalappal és a Világbankkal.

Magyarországon a válság hatására a foglalkoztatás 2009-ben tovább csökkent, a munkanélküliek száma tovább nőtt. A pénzpiaci válság elsősorban 2009-ben befolyásolta erősen az üzleti, állami és lakossági szektor fejlesztéseit.

A tőzsdei részvény az egyik legkockázatosabb befektetési forma. Nem meglepő tehát, hogy a befektetők biztonságosabbnak hitt megoldások felé fordultak az akkori helyzetben. Egy-egy cég valós teljesítményére való tekintet nélkül pánikszerűen szabadulni akartak azok részvényeitől, és biztonságosabb befektetéseket részesítettek előnyben. Ez persze nem egy különleges magyar jelenség. A világ minden táján hatalmasat zuhantak a részvényárfolyamok. Összességében a 2008-as évet valamennyi fontosabb részvényindex negatív szaldóval búcsúztatta. A BUX 52,9%-kal zárta alacsonyabban a 2008. évet, mint az előzőt.

A Magyar Nemzeti Bank az Európai Központi Bank szemléletéhez hasonlóan gondolkodott; hatalmas, 3%-os kamatnövelést hajtott végre (3,25%-ról 6,25%-ra), hogy megvédje a forintot a spekulánsok támadásai ellen. Ezt a célt sikerült elérni, az árfolyam stabilizálódott, viszont a magas kamat most már komolyan veszélyeztette a gazdasági növekedést. A hatalmas erőfeszítések és nemzetközi törekvések ellenére – az elemzéseknek és becsléseknek megfelelően – a hitelválságból gazdasági válság lett, amit a világ csaknem minden országa megérezett.

A globális és hazai bizonytalanság, a belföldi és külpiazi kereslet mérséklődése, a hitel lehetőségek szűkülése a vállalatokat kivárára, a beruházások elhalasztására kényszerítette. Magyarország gazdasága 2000 és 2006 között éves szinten 3,5–5%-kal bővült, majd 2007-ben a növekedés 1%-ra mérséklődött.

A világgazdasági válság 2008 végén érte el hazánkat, hatására a magyar gazdaság stagnálás közeli állapotba került, 2009-ben pedig jelentős mértékben visszaesett. 2008-ban a GDP mindössze 0,6%-kal bővült, és emellett együtt járt a forint árfolyamának gyengülésével. 2008–2009-ben hazánkban a fogyasztói árak több mint 10%-kal emelkedtek, ezáltal az infláció erősödött, majd 2009. év elejére mérséklődött. A magyar gazdaságban a foglalkoztatási válság első jelei 2008 őszén jelentkeztek. A gazdasági válságra adott munkaerő-piaci válaszok közül széles körben alkalmazták az (átmeneti) munkaidő-csökkentést vagy a teljes munkaidős szerződések átsorolását. 2009 első félévében a versenyszférában csökkent a foglalkoztatottak száma, a közzsférában a gazdasági megszorító intézkedések részeként „létszámstop” lépett életbe; ekkorra a munkanélküliek aránya az országban átlépte a 10%-ot. A munkaerő-piaci program részeként, a munka hatékonyságának növelése céljából az Új Magyarország Fejlesztési Terven belül létrehozták a Társadalmi Megújulás Operatív Programot (TÁMOP).

A 2008–2009-es válság a magyar gazdaság- és társadalomtörténet mélypontjának tekinthető:

- az adósságcsapda csak mélyült;
- a krónikus költségvetési egyensúlytalanság fokozódott;
- a tartósan alacsony munkapiaci részvétel jelentősebbé vált;
- hiányzott a növekedést megalapozó innováció.

Összegzés és előretekintés

A felszínre került amerikai jelzálogpiaci problémák jelentős feszültségeket¹⁷ okoztak a globális pénzügyi rendszerben. A bankok egymás közötti bizalmatlansága fokozatosan növekedett, a bankközi hitelpiacok befagytak, és a likviditáshiány általánossá vált. A kockázatvállalási hajlandóság megingása, a romló reálgazdasági kilátások az eszköztárak csökkenését vonták maguk után. A tőzsdeindexek 2008 őszén zuhanni kezdtek, majd alacsony szinten stabilizálódni látszóttak, és a 2009. márciusi megingások után többéves mélypontra süllyedtek. Ezután jelentős volt az élénkülés, amely az év hátralévő részében kitartott.

A világgazdaság a 2009-es év II. és III. negyedévének fordulóján érte el a mélypontot, majd lelassult a visszaesés, és egyes gazdaságokban enyhe kilábalás kezdődött. 2010 februárjától a pozitív tendencia lendülete megtört, erre utalt az eurózóna befektetői bizalmi indexének enyhe visszaesése is.

A magyarországi gazdaság a 2009 második felében hozott intézkedések és a 2010-re elfogadott költségvetés hatására stabilizálódni kezdett. A válság pénzügyi kezelése a költségvetést összességében 629,9 milliárd forinttal terhelte meg, amely a GDP 2,45%-a, avagy a honvédelmi költségvetés 2-3-szorosa. Emellett a gazdasági világválság okozta költségvetési terhek még több éven keresztül éreztetik hatásukat a fejezetek kiadásainak növekedésében és összköltségvetési szinten egyaránt.

Az EU által is megfelelőnek ítélt rendelkezések a lehetőségeknek megfelelően rögzítették a gazdasági mozgásteret, a gazdasági alappálya azonban jelentősen nem volt korrigálható.

Összességében a világgazdasági helyzet az alábbiak szerint írható le – hozzáátéve, hogy a válság hatásai még évekig érezhetőek lesznek a pénzügyi rendszerekben:

- a globális termelés növekedése országanként eltérően alakult;
- a programok a vártnál szerényebb eredményeket hoztak, de magas költségvetési hiányt okoztak;
- a reálgazdaság visszaesését sikerült kezelhető keretek között tartani – anélkül, hogy a hadiipari termelés fel/túlfutása került volna előtérbe;
- a következmények csak hosszabb távon korrigálhatóak (pl. munkanélküliség).

Új pénzügyi rendszerre van szükség, erősíteni kell a kontrollt a nemzetközi folyamatok felett, de ez nem történhet meg az intézményrendszer átalakítása és a nemzetközi szervezetek jogosítványainak bővítése nélkül. A 2008. évi válság azt a tanulságot kínálta, hogy újra kell értékelni az állam szerepét, s ki kell alakítani a nemzetállamok új típusú együttműködésének intézményi kereteit. Nagyobb figyelmet és több pénzt kell fordítani a fenntartható fejlődés követelményeire, különben visszafordíthatatlanok lesznek a tartalékainkat felélő folyamatok.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Cser Orsolya: *Értékmegőrzés válság idején a pénzintézeteknél*, 2011. http://193.224.76.4/download/konyvtar/digitgy/publikacio/cser_orsolya01.pdf (Letöltés ideje: 2013. november 9.)
- Deák Péter: *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Osiris Kiadó Kft., Budapest, 2007. ISBN: 978-963-3899-15-1
- Gazdag Ferenc: *Biztonságpolitika*. SVKH (ISBN: 963-8117-77-X), 2001.
- Gazdag Ferenc: *Biztonsági tanulmányok – Biztonságpolitika*. ZMNE Kiadó, 2011. (ISBN 978-615-5057-23-6)

¹⁷ Dr. Nagy Gyula, 7–17.

- Taksás Balázs: *Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában*. PhD- értekezés, 2013. http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2013/taksas_balazs.pdf (Letöltés ideje: 2013. november 15.)
- Dr. Hadnagy Imre: *A biztonság korszerű értelmezése – avagy a biztonság ma már sokkal bizonytalanabb, mint korábban bármikor*. 2011. <http://www.vedelem.hu/letoltes/tanulmany/tan135.pdf> (Letöltés ideje: 2013. november 19.)
- Vígvári András: *Pénzügy(rendszer)tan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. (ISBN 978-963-05-8595-8)
- A globális pénzügyi válság okai és következményei. Világ gazdaság Online. http://www.vg.hu/gazdasag/vg_online/gazdasag_-_belfold/081124_valstag_249961 (Letöltés ideje: 2013. november 6.)
- Ács Barnabás: *Előrejelezhető volt-e a 2008-as gazdasági válság?* PhD-értekezés, 2011. http://www.gphd.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Vedes/Acs%20Barnabas%20-%20disszertacio.pdf (Letöltés ideje: 2013. november 3.)
- Bitai László: *A hitelválság rövid története*. Magyar Mánás online, 2009. <http://www.magyarmagnas.ro/tozsde/oktatas/a-hitelvalstag-rovid-tortenete.html> (Letöltés ideje: 2013. november 6.)
- Soros György: *A 2008-as hitelválság és következményei*. http://www.bla.hu/profs/tagok_cikkei/Szakolczai_Gyorgy/A55.pdf (Letöltés ideje: 2013. november 13.)
- Inotai András: *Válság után?* Állami Számvevőszék, Pénzügyi Szemle, 2011. <http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2011/valstag-utan/352-368-inotai.pdf> (Letöltés ideje: 2013. november 9.)
- Belyó Pál: *A válság hatása a magyar gazdaságra*. XXI. Század – Tudományos Közlemények, 2011. http://epa.oszk.hu/02000/02051/00015/pdf/EPA02051_Tudomanyos_Kozlemenyek_25_071-090.pdf (Letöltés ideje: 2013. november 6.)
- Dr. Nagy Gyula: *Globális pénzügyi válság – a jelenlegi tényleg más?* <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2010/nagy%20gyula.pdf> (Letöltés ideje: 2013. november 13.)

Balla Tibor alezredes:

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FEGYVERES EREJE A NAGY HÁBORÚ ELŐESTÉJÉN

1914 júliusában a már közel fél évszázada létező Osztrák–Magyar Monarchia kiterjedése, lélekszáma és politikai súlya alapján a korabeli Európa egyik vezető nagyhatalma volt. Területe 676 443 négyzetkilométer, népessége (1910-ben) 51,4 millió fő volt, ebből Magyarország 325 400 négyzetkilométerrel és 20,9 millió lakossal bírt. Nemzetiségei közül a német után a második legnagyobb a tízmilliós magyarság volt. A történelmi Magyarország területe, népessége, valamint a Monarchia közös költségeiből ráeső arány, a kvóta (1914-ben 36,4 százalék) alapján a dualista birodalmon és annak haderején belül jelentős súllyal rendelkezett. A szerző tanulmányában bemutatja a Monarchia haderejének felépítését, szervezetét, létszámviszonyait, fegyverzetét, a hadikiadások alakulását és a hadsereg alkalmazásának elveit a háború előestéjén.

Ausztria–Magyarország haderejének hármas tagozódása

Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje az 1867-es kiegyezés óta az általános hadkötelezettség elvén épült fel és két haderőnemet foglalt magába. Az 1868-ban elfogadott véderőtörvényt (mely a birodalom hadügyeit alapjaiban 1918-ig meghatározta) 1889-ben, majd 1912-ben újabbak követték. A szárazföldi haderő (a szervezettség, kiképzettség, bevetethetőség és a fegyverzet szintje szerint) két fő részre – vonalra – oszlott. Gerincét a császári és királyi vagy közös hadsereg alkotta, amely a birodalom egész területéről egészült ki, vezényleti és szolgálati nyelve német volt, a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartozott, katonai ügyeit főparancsnok irányította. Békeidőben keretrendszerben létezett, külső és belső ellenség ellen bármikor rendelkezésre állt, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevethették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, táborig és vartüzérség, műszaki, hadtáp-, szállító- és egészségügyi alakulatok) képviselve volt. Egy eljövendő háború megvívására elsősorban ez a hadsereg volt hivatva. A birodalom és a dualista állam egységes jellegének egyik szimbóluma lett, a dinasztíához feltétlenül hű tisztikara volt és egyfajta nemzetekfelettséget képviselt. Fenntartásához Magyarország népessége arányában járult hozzá, 1914-ben jelesül 70 000 újonccal. A császári és királyi hadsereg alakulatainak többségénél általában három-öt különféle nemzetiség szolgált együtt, 1912 óta ténylegesen két évig. A hadsereg nemzetiségi összetétele nagyjából megegyezett a Monarchia népességének ilyenén megoszlásával: 1910-ben 100 katona közül 25 német, 23 magyar, 13 cseh, 8 lengyel, 8 rutén, 9 szerb és horvát, 7 román, 4 szlovák és morva, 2 szlovén és 1 olasz volt. A hivatásos tisztikarban a németek aránya több mint 70, a tartalékos tisztek esetében 60 százalék volt.

A közös hadsereg kiegészítése céljából a birodalmat 112 kerületre osztották, ebből 47 volt Magyarország. Minden kerület általában egy gyalogezredet állított ki.

Az 1868-ban megalakult, magyar (illetve a horvát egységeknél horvát) vezényleti és szolgálati nyelvű magyar királyi honvédség, valamint az annak ellensúlyaként létrehozott, utánpótlását a birodalom Lajtán túli feléből nyerő, németül vezényelt császári-királyi

Landwehr csak kiegészítő szerepet kapott, a haderő második vonalát alkották. Mindkettő élén honvéd főparancsnok állt, hivatalos ügyeiket a két honvédelmi miniszter intézte. Békében csak keretek képezték csapataikat, kivételesen a belső rend fenntartására, háborúban a közös hadsereg támogatására és honvédelemre alkalmazhatták azokat. A haderő egységes voltát is biztosította, hogy a honvédség és a hadsereg ugyanazon fegyvernemének szabályzatai, jelvényei, rendfokozati jelzései, fegyverzete és felszerelése megegyeztek. A különbség a német, illetve a magyar és horvát szolgálati nyelvben, a ruházatban és az eskü szövegében volt. Ugyanakkor az osztrák honvédségben még a vezényleti nyelv és az eskü szövege is azonos volt a közös hadseregével. A magyar és az osztrák honvédek szintén két évet szolgáltak ténylegesen. Az eredetileg csak gyalogos és lovas alakulatokból álló két honvédség fejlesztése a századforduló után a közös hadseregével lépést tartva történt; 1908-ban mindkettőt ellátták gyalogsági és lovassági géppuskás osztagokkal, 1908-ban felállították a Landwehr-, 1913-ban pedig a honvédtüzérséget. Az első világháborút közvetlenül megelőző időszakra – kiképzésének, felszereltségének, harcértékének minőségi javulásával, létszámának jelentős növekedésével, a korábbi keretjelleg megszűnésével – a két honvédség előrerukkolt és bekerült a haderő első vonalába. Bizonyos mutatókat tekintve egyes egységek, pl. a Landwehr hegyi csapatai fegyverzetben és felszereltségben a közös hadsereggel összehasonlítva is jobban álltak. A magyar királyi honvédség 1914-ben 25 000 újoncot kapott Magyarország területéről. Az évente tartott sorozáson csak minden negyedik-ötödik magyar újoncot irányították a honvédséghez, a többség a közös hadsereghez került. A honvéd kiegészítő kerületek területileg 1912-ig elkülönültek a közös hadseregeitől, azt követően pedig egybeestek azokkal.

A birodalom két felének honvédsége egymással összehasonlítva a dualizmus korszakában nagyjából azonos erőt képviselt, bár a Landwehr létszáma az osztrák tartományok nagyobb lélekszáma miatt magasabb volt, és egyes területeken (pl. a hegyi ezredek és tüzérség) a fejlesztések során is elsőbbséget élvezett a magyar királyi honvédséggel szemben. A Landwehrből – ellentétben a honvédséggel, amely nemzeti katonaságnak számított – nem vált igazi osztrák katonaság, de nem lett sem cseh, sem galíciai hadsereg. Talán csak az alpesi tartományok történelmi hagyományokkal rendelkező alakulatai érték el ezt a „nemzeti” szintet. A magyar honvédség státusát, szervezetét, külsőségeit tekintve nagyobb önállóságot mutatott osztrák megfelelőjénél.

A második vonalat 1914-ben a haderő mobilizálásakor létrejövő magyar királyi népfelkelés, illetőleg a birodalom osztrák felében a császári-királyi Landsturm alkotta (amely a haderő első vonalának támogatására szolgált, ahová 42 éves koráig minden hadköteles férfi tartozott, függetlenül attól, hogy volt-e katona korábban vagy sem). A népfelkelés külön főparancsnoksággal vagy vezérkarral nem rendelkezett. A mozgósítás során a népfelkelő gyalogság ezredeket és dandárokat, a lovasság osztályokat alakított.

A másik haderőnemet alkotó német vezényleti és szolgálati nyelvű, három bázison (Pola, Sebenico, Cattaro) állomásozó, 1913-ban 20 000 fős létszámú császári és királyi haditengerészeti flotta még a rivális olasszal összehasonlítva is gyengébbnek számított, nagyobb támadó hadműveletek végrehajtására alig volt képes, csupán a birodalom 2100 km kiterjedésű adriai partvidékének hathatós védelmére szorítkozhatott.

Az uralkodónak mint legfelsőbb hadúrnak fejedelmi joga volt a birodalom fegyveres erejének vezénylete, a katonai döntések a kezében összpontosultak. A közös hadügyek egységes irányításáról (jellemző módon mindez Bécsből történt) a császári és királyi hadügyminiszter, a hadsereg főfelügyelője, az uralkodó katonai irodájának főnöke, a vezérkar főnöke, továbbá az egységes tábornoki kar gondoskodott. Az egyes fegyvernemek, szolgálati ágak irányítását főszemlélők végezték.

A fegyveres erő szervezete, fegyvernemei és létszáma az első világháború előestéjén

1914 júliusában a birodalom haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult, amelynek békelétszámába 36 000 tiszt és 414 000 főnyi legénység, összesen 450 000 ember tartozott. A hadsereg hadiállományát 1,8 millió katona alkotta, ennek mintegy 30 százalékát Magyarország állította ki.

Az első világháború előestéjén, a Monarchia területén a császári és királyi hadsereget 16 hadtestbe szervezték (azok közül 8 Ausztriában, 6 Magyarországon, 2 Bosznia-Hercegovinában helyezkedett el és onnan egészült ki). A közös hadsereg kötelékében megtalálható 33 gyaloghadosztály közül 12, a 9 lovashadosztályból 4 rekrutálódott Magyarországról. Csapattestei közül összesen 47 gyalogezred (a 102 létező közül), 8 tábori vadászászlóalj (29 közül), 16 huszár- és 2 ulánusezred (11 közül), 18 tábori ágyúezred (42 közül), 6 tábori tarackos ezred (14 közül), 4 lovas tüzérosztály (9 közül), 6 nehéz tábori tarackos osztály (14 közül), 5 hegyi tüzérezred (10 közül), 2 vartüézrezred (6 közül), 3 önálló vartüézrészlelőalj (10 közül), 6 árkászászlóalj (14 közül), 3 utászászlóalj (9 közül), 6 vonatosztály, 8 egészségügyi osztag nyerte kiegészítését a történelmi Magyarország területéről. A felsoroltakon kívül a vasúti és a távíróezredhez, a légjáró- és a gépkocsizó csapatokhoz szintén osztottak be magyar legénységet.

A lovasságnál aránytalanul sok magyar (az összes ott szolgáló katona több mint egyharmada) teljesített szolgálatot, ugyanakkor nagymértékben felülreprezentáltak (szintén egyharmados arány) voltak a vonatszolgálatnál. A legkevesebb magyar katona a tábori vadászoknál (7 százalék) és a vartüézrségnél (14 százalék) szolgált.

Tisztán magyar legénységű alakulatok (a háború kitörésekor Magyarország lakosságának kevéssel több mint a fele magyar nemzetiségű) alig voltak: pl. az ország területéről kiegészült 47 közös gyalogezredből csak 7, a 16 huszárezredből csupán 9, a 32 honvéd gyalogezredből 11, a 10 honvéd huszárezredből 3 rendelkezett színmagyar legénységgel. A tüzér-, műszaki és vonatalakulatoknál (trén) csak elvétve léteztek túlnyomóan magyar állományú formációk.

A magyar királyi honvédség békeállománya alig haladta meg a 30 000 embert, hadiállományát mintegy 200 000 fő képezte. Kötelékébe 32 gyalogezred, 10 huszárezred, 8 tábori ágyúezred (31 üteg), egy lovas tüzérosztály (3 üteg) tartozott. Mindezeket a csapatokat 8 gyalog- és 2 lovashadosztályba, valamint 8 tüzérdandárba vonták össze. A honvédségnél a legmagasabb szervezeti egységek a hadműveletek végrehajtására önállóan is alkalmas hadosztályok voltak, amelyeket a hadra kelt tábori hadsereg császári és királyi hadtesteinek kötelékébe osztottak be, bevetésükre a közös hadseregbeli vagy Landwehr-csapattestekkel együtt került sor, elvétve a szövetséges német hadsereg alárendeltségében.

Az osztrák Landwehr 8 gyaloghadosztállyal (37 gyalogezred és 3 tiroli lövészezred), lovassága 6 ulánusezreddel, egy tiroli és egy dalmát országos lovas lövészosztállyal, valamint 8 tábori ágyús és 8 tarackos osztállyal (összesen 32 üteg) rendelkezett.

Az egész szárazföldi haderő 49 gyalog- és 10 lovashadosztállyal, 14 tábori- és 3 hegyi-tüzérdandár-parancsnoksággal, 5 vartüézrdandárral rendelkezett a mobilizálás előtt. Általában két ezred képezett egy dandárt, amelynek parancsnoka rendszerint ezredes vagy vezérőrnagy volt, két dandár pedig egy gyalog-, illetve lovashadosztályt, melyek élén altábornagy állt. A mozgósítás előtt csak kereteiben létező, majd azután 15 000 gyalogost számláló közös gyaloghadosztály 8–10 géppuskás osztaggal, 2–3 lovasszázaddal (450 fő) és hadosztálytüzérséggel (48 löveg) rendelkezett. A 3800 lovassal bíró császári és királyi lovashadosztály 1–2 lovas géppuskás osztaggal (4–8 gépfegyver), egy 12 löveges lovas tüzérosztállyal, 6600 lóval és kb. 600 kocsit tartalmazó trénnel indult harcba. Ausztriában

békében egy hadtest két közös hadseregbeli és egy Landwehr gyaloghadosztályt, Magyarországon csak két gyaloghadosztályt, valamint más fegyvernemhez tartozó csapattesteket (tüzérség, műszakiak, hadtáp, egészségügyiek) foglalt magába, ideértve a háború esetén létrehozandó menetalakulatokat is. A hadtest élén gyalogsági, lovassági tábornok, táborszer-nagy állott, aki egyidejűleg vezénylő tábornoki tisztséget is betöltött a hadtestparancsnokság székhelyéül szolgáló békehelyőrségben.

A kiképzett újoncok száma és a haderőre fordított kiadások

Ausztria–Magyarország békeidőben kiképzett fegyvereseinek számát, hadicélokra fordított kiadásait tekintve alulmaradt főbb első világháborús ellenfeleivel szemben. E lemaradás elsősorban a birodalom gazdasági lehetőségeinek korlátozott voltából és a döntéshozók rövidlátásából eredt.

A dunai birodalomban az újonckontingens 1911-ben az állításkötelezettek 13%-a volt, az 50 milliós népesség 0,3%-a; másutt ez az arány kedvezőbb, pl. Németországban 22%, illetve 0,3% a 63 milliós népességből; Franciaországban 27%, illetve 0,7% a 40 millió főből; Olaszországban 15%, illetve 0,4% a 34 millió emberből; Oroszországban 11%, illetve 0,3% a 147 milliós népességből. A költségvetési békeállomány az össznépesség arányában a következő volt: a Monarchia 0,7% (400 000 fő), Németország 1% (600 000 fő), Franciaország 1,5% (600 000 fő), Olaszország 0,8% (275 000 fő), Oroszország 0,9% (1 100 000 fő).

A haderő irányítását, továbbá a mindennapos szolgálat maradéktalan ellátását a kellenél és a lehetőségeknél alacsonyabb békelétszámok mellett a nemzetiségi és nyelvi sokszínűség is nagymértékben nehezítette. (A közös hadseregben a német szolgálati és vezényleti nyelv mellett még tíz – az alakulaton belül a katonák legalább egyötöde által beszélt, az előjáróik által a velük történő mindennapi érintkezésben használt – ezrednyelv létezett; gyakran előfordult, hogy egy többnemzetiségű katonákból álló ezredben belül három ezrednyelv is használatban volt).

Szembetűnő, hogy a Monarchia a Nagy Háború kitörése előtti évtizedekben az európai nagyhatalmak közül abszolút értékben a legkevesebbet költötte védelmi kiadásokra. 1914-ben a dunai birodalom 182 millió dollárt fordított haderejére, ugyanakkor Németország 442 milliót, Oroszország 441 milliót, Olaszország pedig 141 milliót. Az egy főre jutó hadikiadások a Monarchia egészében 3,5 dollárt tettek ki, a korabeli európai nagyhatalmak közül a legalacsonyabbak voltak. Németországban majdnem 7, Oroszországban 3, Olaszországban 4 dollár esett a hadikiadásokból minden lakosra.

A közös hadsereg fenntartási költségei 1913-ban 910 millió koronára rúgtak, ehhez a magyar államháztartás 250 millióval járult hozzá. A honvédségre fordított kiadások ugyanakkor 111 millió koronát tettek ki. Az osztrák–magyar hadsereg költségvetését, a rendelkezésre bocsátott pénz felhasználását a két országgyűlés a delegációkon keresztül ellenőrizte.

Magyarországon a hadseregre fordított kiadások a GDP-hez viszonyítva 1913-ban 4,7 százalékot tettek ki. Az egy lakosra számított katonai kiadások a korabeli európai országok közül itt voltak a legkisebbek. Ez annak köszönhető, hogy a hadsereg fenntartásának költségeit kétharmad részben a Monarchia másik fele fedezte.

Az osztrák–magyar fegyveres erő fejlesztése és alkalmazási elvei

A Habsburg-monarchia népessége 1867 és 1914 között több mint négy és fél évtizedes, a korábbi történetéhez képest nagyon hosszú békeidőszakot élt át. A korszakban a haderő csupán néhány rövid hadjáratban vett részt. 1869-ben a Cattarói-öböl környékén kitört lázadás leverésére, 1878-ban Bosznia és Hercegovina katonai megszállására, 1882-ben a

Hercegovinában és Dél-Dalmáciában kirobbant fegyveres felkelés megfékezésére vetették be a közös hadsereget és benne jelentős számú magyar alakulatot. A dualista állam hadseregének az 1882-es felkelés leverése után az első világháború kitöréséig többször már nem volt alkalma hadműveletekben részt venni. A birodalomnak gyarmatok híján nem kellett másik kontinensen csapatokat állomásoztatnia. Így nem csoda, hogy az európai nagyhatalmak közül Ausztria–Magyarország hadereje rendelkezett a legkevesebb harci tapasztalattal 1914-ben. Azok hiányát a békeévekben évente megrendezett és jól bejáratott sémák szerint végrehajtott hadgyakorlatok csak megerősítették. Igaz ugyan, hogy a birodalom katonái részesei voltak néhány nagyobb, a nagyhatalmak egységes fellépését igénylő nemzetközi békefenntartó akciónak, pl. az 1897 februárja és 1898 áprilisa közötti, török–görög ellentétekből fakadt krétai-válság során a dunai birodalom összesen 19 hajóval vett részt a sziget blokádjában. Egy 360 fős tengerészgyalogos századdal, majd a Cilliből (ma Celje Szlovéniában) kiegészült 87. közös gyalogezred 2. zászlóaljának közel 700 emberével pedig (más államok egységeivel együtt) a szárazföldön rendfenntartó feladatokat hajtott végre. A kínai boxerfelkelés (1900. június – 1901. szeptember) leverésében Ausztria–Magyarország az európai nagyhatalmak, valamint Belgium, Hollandia, az USA és Japán csapataihoz csatlakozva a KAISERIN ELISABETH, az ASPERN és a ZENTA cirkálókról partra szállított kb. 500 fős tengerészkülönítménnyel vett részt, amely 1900 szeptemberében részese volt a Peking körül folyt harcoknak. Összesen 12 osztrák–magyar tengerész halt hősi halált.

Az 1912–13-as első Balkán-háború idején az észak-albániai Szkutari városának jövőbeni hovartartozása miatt kirobbant válság (1913. március–május) során, a Montenegró és Észak-Albánia partjai előtti nemzetközi tengeri blokádban (1913. április–május közepe) a Monarchia hét nagyobb és több kisebb flottaegysége vett részt. 1913. május közepe és 1914 augusztusa között Szkutari és környékének megszállásában, valamint a rendfenntartásban a Monarchia először egy 300 fős tengerészgyalogos-különítménnyel, majd a Cilliből rekrutálódott 87. gyalogezred több mint 500 fős 4. zászlóaljával képviseltette magát.

A katonai konfliktusokban nem közvetlenül érintett nagyhatalmaknak, köztük a Monarchiának is, lehetőségük nyílt, hogy indirekt módon tapasztalatokat szerezzenek a modern háború lefolyásáról, hiszen a XIX. és XX. század fordulóját követő jelentősebb helyi háborúkban önkéntesekkel, hivatalos katonai megfigyelőkkel, illetve katonai attasékkal képviseltették magukat. Több magyar származású hivatásos vagy tartalékos tiszt is részt vett ilyen missziókban. Néhány magyar, korábban a közös hadseregben tisztként szolgáló önkéntes – péchújfalui Péchy Tibor, Simon Vilmos, Janssen Lajos – harcolt a búrok oldalán az 1899 októbere és 1902 májusa között lezajlott angol–búr háborúban. Csicseric Miksa alezredes az orosz, Dáni Béla százados a japán oldalon készített feljegyzéseket az 1904 februárja és 1905 szeptembere között lezajlott orosz–japán háborúban. Windischgraetz Lajos herceg tartalékos főhadnagy a bolgár, Tánczos Gábor alezredes a görög fél hadműveleteinek volt részese az 1912 októbere és 1913 májusa közötti első Balkán-háborúban.

A hadművészetet ezek a helyi háborúk sok új elemmel gazdagították. A búr háborúban már tömegesen alkalmazták a géppuskákat, a gyorstüzelő táborigényűket, páncélvonatokat, állásháború is kialakult. Az orosz–japán háborúban a felsoroltakon kívül a gyalogság zárt tömeg helyett rajvonalba támadott, a tüzérség fedett tüzelőállásból tüzel, a katonák a terep színébe olvadó ruhát viseltek, először alkalmazták nagyobb tömegben az aknavetőket, kézigránatókat, mozgókonyhákat, a haditengerészetnél a torpedókat, az utánpótlás egyre növekvő fontossága is bebizonyosodott. A Balkán-háborúk alatt a koalíciós hadviselés elveit gyakorlatban is kipróbálták, használták a repülőgépeket, a páncélgépkocsikat, a kerékpárokat, a drót nélküli távírót, a fedett tüzelőállásból történő tűzvezetést, megjelentek a légvédelem elemei.

A katonai delegátusok jelentéseiből a vezérkarok ismerték a szemben álló felek nagyságát, a bevetett fegyverek hatását, a hadászat megváltozásáról, az alkalmazott harcászati módokról is rendelkeztek ismeretekkel. Sajnálatos módon a megfigyelők által gyűjtött harc-téri tapasztalatokat, valamint a hadműveletekből levont és megfogalmazott tanulságokat az osztrák–magyar katonai felső vezetés a haderő fejlesztése során alig vagy egyáltalán nem vette figyelembe (pl. 1908–1909-ben jelentős újítás volt, hogy a gyalogságnál bevezették a terep színébe jobban beleolvadó csukaszürke tábori egyenruhát). A vezérkar úgy értékelte, hogy a helyi háborúk speciális körülmények között zajlottak, egy európai nagyhatalmak közötti összecsapásban minden másként fog történni. Mindehhez járult a politikusok részéről tapasztalható konzervativizmus, akik nem a jelentőségéhez mérten értékelték meg a harceszközök robbanásszerű fejlődését, a hadászatra és a harcászatra gyakorolt hatását, a hadügyi reformok szükségességét. Az uralkodó maga is élen járt a technikaellenességben: az 1906-ban rendezett hadgyakorlaton első ízben jelent meg egy páncélgépkocsi. Ferenc József minden katonai jelentőséget nélkülöző játékszernek minősítette és elvetette annak alkalmazását, mert megrémíti a lovakat. Nem csoda hát, hogy a politikusok többnyire szívesen engedtek a parlamenti delegációk követeléseinek és törölték Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök igényeiből a hadseregre és a haditengerészetre vonatkozó létfontosságú fejlesztéseket.

Mindezeknek köszönhetően, párosulva az állandóan alacsony szinten tartott katonai kiadásokkal, a Habsburg-monarchiában a haderő fejlesztése elmaradt a más államokban tapasztaltaktól: új fegyvereket, technikai vívmányokat, a modern háborúban nélkülözhetetlen felszereléseket csak késve, vagy egyáltalán nem vezettek be, a meglévők nagyobb része elavultnak számított, jócskán rászorult a korszerűsítésre.

Az osztrák–magyar lovasság nem alkalmazkodott a hadügy változásaihoz sem megjelenésében, sem kiképzésében: rikító színű piros-kék egyenruhában rohamozott az ellenséges géppuskák és tüzérség tüzeiben a világháború kezdetén (a gyalog megvívott harcot szinte alig ismerte), nem rendelkezett szuronnal és gyalogsági ásóval, ezredenkénti géppuskáinak száma nem volt elegendő. A tüzérség általában nem érte el a várható ellenfelek hasonló fegyvernemének a szintjét. A modern 1911 mintájú 30,5 cm-es mozsarakból és más korszerű, csőhátrasiklásos lövegtípusokból csak keveset gyártottak (utóbbiak lőtávolsága alatta maradt a későbbi ellenségek lövegeiének, pl. az osztrák–magyar 8 cm-es tábori ágyú 500 méterrel kisebb távolságra hordott, mint az orosz és a szerb hadsereg ilyen kaliberű ágyúja), a tüzérségi eszközpark nagy része előregedett volt. A tüzérségi löszerek esetében a hadvezetés a srappelvek (golyókkal töltött, a levegőben időzítve robbanó repeszgránát) gyártásának adott elsőbbséget, noha a gránátok többféle felhasználást tettek lehetővé; a löszertutánpótlás a termelés szervezetlensége miatt a világháború egész ideje alatt megoldatlannak bizonyult. Az 1895 mintájú modern Mannlicher ismétlőfegyverekből csak 800 ezer darab került hadrendbe a háború kezdetéig; mintegy 1,7 millió darab fegyver a szerb és orosz puskáknál gyengébb minőségű, 1886–1890 között gyártott vagy teljesen elavult egylovétű volt. A Schwarzlose-rendszerű géppuskákból a többi európai hatalom hadseregéhez képest csak kevés, mindössze 1600 támogatta a gyalogság és a lovasság harcát. A harc-téri ellátást biztosító mozgókonyhákból is kevés állt rendelkezésre. Nem rendszeresítették – az állásháborúban később oly hasznosnak bizonyult – könnyű gyalogsági ágyúkat, aknavetőket és kézigránátokat. Lemaradt a hadvezetés a repülőgépek fejlesztése terén is, mindössze 42 harci és 40 gyakorlógéppel bírt, szemben az oroszok 500 repülőgéppel. A motorizálás terén is komoly hiányosságok mutatkoztak, néhány nehézlöveg motoros vontatóján kívül a birodalom csak 400 tehergépkocsit és mindössze néhány páncélgépkocsit, valamint motorkerékpárt tudott hadba állítani. A fenti tények ismeretében kijelenthetjük, hogy 1914 nyarán az osztrák–magyar hadsereg nem volt felkészülve a Nagy Háború kihívásaira.

A felkészületlenség mellett a haderő alkalmazására vonatkozó hadászati és harcászati, valamint kiképzési alapelvek is tévesnek bizonyultak. (Az osztrák–magyar vezérkar és stratégák mentségére szolgáljon, hogy szinte az összes európai nagyhatalom katonai vezetése hasonló nézeteket vallott.) A hadseregen belül a fő és csatadöntő fegyvernemnek a gyalogságot tekintették, amely a frontális támadásban látta a siker megszerzésének és a győzelem elérésének egyedüli lehetőségét, csupán a természetes terepakadályok és domborzati formák mögötti ideiglenes, rövid ideig tartó védekezésre számítottak a kiképzés során, árokvédelemre egyáltalán nem. (A későbbi ellenfelek közül az orosz–japán, illetve a két Balkán-háború tapasztalatait felhasználó oroszok és a szerbek nagyon is számításba vették ezt az eshetőséget.) A lovasságot elsősorban hadászati felderítésre és az ellenséges lovasság, gyalogság, valamint tüzérség rohammal történő legyőzésére és üldözésére képezték ki, gyalogosan vívott harcra szinte egyáltalán nem, a tüzérségnek pedig a gyalogság frontális támadását kellett tüzével támogatnia.

Ausztria–Magyarország hadereje a háborús mozgósítás elrendelése után

A Monarchia hadereje 1914 augusztusában történetének legnagyobb kihívásával került szembe. A július végi mozgósítás után hadtesteit hat hadseregbe vonták össze, amelyek parancsnokságai az alábbi városokban voltak: 1. Bécs, 2. Budapest, 3. Pozsony, 4. Bécs, 5. Zágráb, 6. Sarajevó. A haderő összesen 52 gyalog- és 11 lovashadosztályból tevődött össze, létszáma 3,2 millió főre rúgott, amelynek mintegy egyharmada Magyarország területéről rekrutálódott. A behívottak túlnyomó többsége a gyalogság sorait gyarapította, a lovasság 80 000, a tüzérség 200 000 fő, a műszakiak, a hadtáp- és vonatcsapatok a gyalogsághoz képest csupán csekély létszámmal vonultak a frontra. A birodalom fegyveres erejét a hadsereg-főparancsnokság irányította, amely a háború előtti vezérkARBól alakult át. Székhelye eredetileg szintén Bécsben volt, a háború folyamán 1914 novemberéig Przemyszlben, majd Teschenben működött, IV. Károly uralkodása idején pedig már Badenből irányította a hadműveleteket. Élén 1914 nyarától Frigyes főherceg, gyalogsági tábornok állt, de a tényleges vezetés továbbra is Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, vezérkari főnök kezében maradt. 1916 decemberében IV. Károly maga vette át Frigyes helyét, a vezérkari főnöki posztra 1917 márciusában Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornokot nevezte ki.

A magyar királyi honvédség 8 gyaloghadosztálya a mozgósításkor 8 népfelkelő-gyalogdandárral (összesen 29 népfelkelő gyalogezreddel) is gyarapodott, továbbá 9 népfelkelő-hadtápdandárt és 10 önálló hadtápszázaljat is létrehozta, amelyeket vasútbiztosításra, objektumok védelmére, hadifoglyok őrzésére használtak. Katonáik az idősebb hadköteles korosztályokhoz tartoztak, közülük sokan polgári ruhában teljesítettek szolgálatot, fegyverzetük és felszerelésük nem volt egyenértékű a honvéd hadosztályokéval.

A mobilizálás során a békében is létező honvéd huszárezredeket a budapesti 5. és a debreceni 11. honvéd lovashadosztályba vonták össze, amelyek egy-egy kerékpáros századot is kaptak. Tíz népfelkelő huszárosztályt is létrehozta.

A honvéd tüzérség nyolc tábori ágyúezrede (összesen 31 üteg) és lovas tüzérosztálya (3 lovas üteg) 9 menetüteget állított fel (a honvéd gyaloghadosztályokhoz, illetőleg a 11. honvéd lovashadosztályhoz beosztva), amelyeket 1915 nyaráig önállóan alkalmaztak.

Az osztrák Landwehr ereje 8 népfelkelő gyalogdandárral és menetalkulatokkal növekedett. A közös haditengerészet állománya a mozgósítás után 34 000 főre nőtt.

Az osztrák–magyar fegyveres erő nemzetközi összehasonlításban

Az Osztrák–Magyar Monarchia szárazföldi haderejének relatív gyengesége és számos hiányossága nyilvánvalóvá válik, ha fő szövetségesének és két 1914-es ellenfelének ármádiájával hasonlítjuk össze.

A 67,5 milliós lakosságú Németország hadseregének békelétszáma 1914-ben 775000, hadilétszáma 4 millió fő volt, a német hadseregbe évente 300000 újoncot soroztak be. Békeidőben 8 hadsereg-parancsnokság létezett, az egész haderő 25 hadtestre oszlott, amelyek mindegyike két gyaloghadosztályból állt. Az 50 első vonalbeli gyaloghadosztály mindegyike háborúban 4 gyalogezredet, esetleg 1 vadászszázlóját és 1 kerékpáros századot, 4 lovaszázadot, 1 tüzérandárt (két tüzérezred, egyenként 6 üteggel) és kiegészítő intézeteket foglalt magába. Létszámába 13000 puska, 12 géppuska, 450 lovas, 72 löveg tartozott. A 11 lovashadosztály (a gárda kivételével) csak háborúban alakult meg 3-3 lovasdandárból, melyek mindegyike 2 ezredből állt. Szervezetébe tartozott még 2 lovasüteg, egyenként 6 löveggel, 1 lovas utászosztag, 1 táborig távjelzőosztag. A lovashadosztályokat hadtestbe egyesíthették. Az aktív szolgálati idő két évet tett ki, a tartalékos hadkötelezettség 45 éves korig terjedt, ebből az utolsó 5 évet a népfelkelésben kellett letölteni háború esetén. A népfelkelés tüzéséggel és géppuskákkal alig rendelkezett. A 28–39 éves tartalékosokból álló seregtesteket külön tartalékos hadtestekbe szervezték. Az 1914-es mozgósításkor a táborig hadseregbe 25 hadtest, 11 lovashadosztály, 14 tartalékos hadtest, 1 tartalékos hadosztály, 1 népfelkelő hadtest, 15 önálló népfelkelődandár, 6 póthadosztály tartozott, 2,5 milliós létszámmal. Az 1,5 milliós megszálló hadseregbe különböző intézetek, pótalakulatok, a népfelkelés nem mozgó egységei tartoztak; a haderő összesen 5000 géppuskával és 9400 löveggel felszerelve indult harcba.

A 163,8 milliós lakosú cári Oroszország hadseregének éves újonclétszáma a Nagy Háború előestéjén 455000 fő volt, békelétszámát 1340000, hadiállományát 3420000 katona képezte. A birodalom területe 12 katonai kerületre oszlott, ezek egy-egy hadsereg-parancsnokságnak feleltek meg. A 37 hadtest mindegyike békében 2 gyalog-, 1-2 lovashadosztályból, nehéztüzérségből, műszaki alakulatokból és különféle (egészségügyi, ellátó stb.) intézetekből állt. A hadsereg 59 gyalog-, 11 lövész-, 24 lovashadosztállyal, 17 lövész- és 8 önálló lovasdandárral bírt. A tényleges szolgálati kötelezettség 3 év volt a gyalogságnál és a táborig tüzéségnél, az összes többi fegyvernemnél pedig 4 év. Mozgósításkor mindegyik hadtest egy tartalék hadosztályt állított fel. A mozgósított hadsereg létszáma 5,4 millió főt számlált, amely 6800 löveggel, 3900 géppuskával bírt, 74 gyalog- és 24 lovashadosztályból, valamint 8 önálló lovasdandárból, 74 táborig tüzérandárból állt, továbbá a hadrendbe tartozott még néhány gárda- és gránátoshadosztály is. A gyalog- vagy lövészadosztály (21000 fő) két dandárba sorolt 4 gyalogezreddel, 16 géppuskás osztaggal, valamint 2–3 lovasszázaddal, egy tüzérandárral rendelkezett, állományába 48 löveg, 32 géppuska tartozott. A lovashadosztály 4 lovasezredből, 1 lovas géppuskás osztagból, 2 hatlöveges lovasütegből állt. A hadosztályokat kettésével lovas hadtestbe vonhatták össze.

A mindössze 4 millió lakosú Szerbia hadseregének első vonalát 6 gyalog- és 1 lovashadosztály, második vonalát 5 gyaloghadosztály, harmadik vonalát 15 gyalogezred, 12 lovasszázad és 30 régi típusú tüzéruteg alkotta. A hadosztályokat folyókról nevezték el, ehhez toldották hozzá a vonalat jelző római számot, pl. Duna I., Timok II. Az első vonalbeli hadosztályok (14000 fő) mindegyike 4 gyalogezreddel, 3 lovasszázaddal és 9 tüzéruteggel (54 löveg), a második vonalbeliek egyenként 3 gyalogezreddel, 4 lovasszázaddal és 6 üteggel bírtak. A szerb hadsereget összesen 264 000 főnyi gyalogos, 11000 lovas és 828 löveg képezte.

A legnagyobb különbség Németország és a háborús ellenfelek javára a tüzérségi fegyvernem összevetése esetén mutatkozik. A Monarchia 441 tábori, valamint hegyi üteget és összesen 2842 löveget számláló tüzérséggel indult századunk első világméretű háborújába. Egy gyaloghadosztály 48 löveggel, egy átlagosan két hadosztályból álló hadtest összesen 104 löveggel rendelkezett. Ebből 60 darab 76,5 mm-es könnyű tábori ágyú volt.

A német hadsereg lövegeinek száma 9400 volt, a hadosztálynak 72, a hadtestnek 160 löveget rendeltek alá. A hadtest 52 közepes űrméretű, illetve nehéztarackkal rendelkezett.

Oroszországban a hadosztály 48, a hadtest 112 löveget tudott csatasorba állítani, ebből mindössze 16 volt nehéztarack, mivel a gyaloghadosztály csak könnyűágyúkkal volt felszerelve. A cári hadsereg összesen 6800 löveggel bírt.

A dunai birodalomhoz képest tizedannyi lakossal sem bíró Szerbia hadserege 828 löveget küldhetett a harctérre, az első vonalbeli gyaloghadosztály harcát 54 löveg támogatta.

A osztrák–magyar hadvezetés erős kritikusaként számító Alfred Krauss gyalogsági tábornok az alábbiakban fogalmazta meg a tüzérség gyengéit emlékirataiban: „Tüzérségünk gyengesége a lövegek számában, a lőtávolságban és a hatásfokban, a nem elégséges löszerkészletben, a gránátok hiányában és a kiképzés helytelenségében állt, és az vétkes volt abban, hogy a gyalogság a hatásos tüzérségi tűz kivárása nélkül az ellenség tűzébe hajtott végre rohamot, továbbá az új alakulatok elhibázott alkalmazásának az lett a következménye, hogy legjobb katonanyagunkat a háború kezdetén ostobán elpazarolták.”¹ A fentebb leírtak alapján kijelenthetjük: Ausztria–Magyarország hadereje csak részben tudott megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket a modern gépi háború, nevezetesen a XX. század őskatasztrófiájának tartott első világháború támasztott.

A szövetséges német vezérkar világháború előtt megfogalmazott véleménye szerint az osztrák–magyar haderő gyenge volt, leginkább csak egy kerethadseregnek felelt meg. Úgy vélték, nemcsak létszáma, fegyverzete és felszerelése, hanem a kiképzés intenzitása is hagy kívánni valót maga után. Az első világháború idején a császári és királyi Hadsereg-főparancsnokságra beosztott német Cramon tábornok visszaemlékezéseiben viszont már egyértelműen negatív véleményt fogalmazott meg a Monarchia hadseregéről: „A dunai monarchia és hadseregének ereje még éppen elegendő volt egy Szerbia elleni hadjáratra, az európai nagyhatalmak elleni háborúra nem; nemcsak katonailag volt elégtelenül felkészülve, hanem velejéig beteg volt. Megpróbáltam különböző fórumokon kifejteni, hogy számunkra ez a tény végzetes visszahatásokkal van a háború megvívására, csupán fokozatosan vált tisztán felismerhetővé, habár osztrák részről a bajban rászorultságot eredményezett, de sajnos soha nem érlelte meg azt a mentő elhatározást, hogy a saját fogyatékoságokat az erősebb Németországnak történő fenntartás nélküli alárendelődéssel egyenlítsék ki.”²

A Habsburg-monarchia fegyveres erejének fogyatékoságai, korszerűtlensége, technikai lemaradása, harcászati és kiképzési alapelveinek, továbbá hadászati felvonulási terveinek kudarca már a Nagy Háború első hónapjában nyilvánvalóvá vált, amikor tevékenységét sem a szerb, sem az orosz fronton nem koronázta a katonai és a politikai vezetés által várva várt átütő és gyors siker, sőt épp az ellenkezője történt: a defenzívába szorult császári és királyi fegyveres erő a világegés első másfél hónapja alatt óriási, több mint 600 000 fős veszteséget szenvedett.

¹ Alfred Krauss: Die Ursachen unserer Niederlage. J. F. Lehmanns Verlag, München, 1920. 98.

² August von Cramon Generalleutnant a. d. Unser Österreich-Ungarischer Bundesgenosse im Weltkrieg. Ernst Siegfried Mittler und Sohn, Berlin, 1920. 200–201.

IRODALOM

- A magyar királyi honvédség története 1868–1918. (Szerkesztette: Berkó István). Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928.
- Balla Tibor: *A magyar királyi honvéd lovasság 1868–1914*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000.
- Balla Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon*. Scolar Kiadó, Budapest, 2003.
- Balla Tibor: *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai*. Argumentum, Budapest, 2010.
- Barczy Zoltán – Somogyi Győző: *Királyért és hazáért*. Corvina Kiadó, Budapest, 1990.
- Bencze László: *Az állóháború harcászati és hadászati előzményei*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2009.
- Csonkaréti Károly: *Az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészete*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2001.
- Galántai József: *Az első világháború*. Gondolat, Budapest, 1988.
- Galántai József: *Magyarország az első világháborúban*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–ZS. (Főszerkesztő: Sziij Jolán). Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. (Szerkesztette: Rácz Árpád). Rubicon-Aquila Könyvek, Budapest, 2000.
- Storz, Dieter: *Kriegsbild und Rüstung vor 1914. Europäische Landstreitkräfte vor dem Ersten Weltkrieg*. Verlag E.S. Mittler und Sohn GmbH, Herford-Berlin-Bonn, 1992.

Sztanó Zsuzsanna ny. őrnagy – Mihók Sándor ny. alezredes:

HADIGONDOZÁS MAGYARORSZÁGON AZ I. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

A hadigondozásnak Magyarországon jól elkülönülő szakaszai figyelhetők meg. Az első szakasznak mindenképpen az tekinthető, amikor a gondoskodás csak a hadviselt katonákra terjedt ki. A hadigondozás új típusú és szélesebb körű megjelenése az I. világháborút követő időszakra tehető, ugyanis a haditechnika fejlődése és az egyre kiterjedtebb területeket érintő harcászati tevékenység jelentősen megnövelte – és nem csak a katonákat érintően – a sérültek, a rokkantak és az elhunytak számát. A háború következményeit elszenvedő, megváltozott munkaképességük számára a megélhetés garantálása volt az első számú cél, amit kisebb részben a részükre folyósított pénzellátás, részben a munkalehetőség biztosított. A II. világháborút követő szocialista ideológia szakított ezzel a rendszerrel, és csak nagyon szűk körben adott hadigondozotti ellátást; a képviselt fő elv szerint csak annak jár pénzellátás, akinek a megélhetése más módon nem biztosított. Újabb fordulatot a rendszerváltás időszaka hozott. Ekkortól a járadékok már csak kevesek számára jelentették a kizárólagos megélhetési forrást, az ellátások a háború sérültjeinek és az áldozatok hozzátartozóinak inkább anyagi és erkölcsi elégtételt nyújtottak/nyújtanak.

A „hadban” elesett vagy rokkant katonák tiszteletének ápolására a katonai sikereket elért hadvezérek és uralkodók különös gondot fordítottak. Így volt ez az ókori Athénban, ahol a hősök tiszteletére több napig tartó gyászünnepeket tartottak, vagy az antik Rómában, ahol a hadirokkantak földet és járadékot kaptak. Magyarországon a „hadban viselt katonák” gondozásának első írásos emléke a II. András király által 1222-ben kiadott Aranybulla volt. A 10. cikkely kimondja: *„Ha valamely jobbágyúrnak, kinek tiszte vagyona, hadban történt halála, annak fiát, vagy atyafiát a király illendő tiszttel méltó megajándékozni.”* Hunyadi Mátyás „fekete seregében” személyes kapcsolatban állt a közhívezzel is és a sebesült katonákat gondoztatta, a megrokkantokról kellően gondoskodott.

A török hódoltság idején, amikor nem volt „se pénz, se posztó”, a végvári katonák rokkant társaikat önzetlenül támogatták. II. Ferdinánd a királyi jövedelmekből, amelyek összege megközelítőleg 600 000 aranyforint volt, a sebesültek, rokkantak, hadiözvegyek és árvák ellátására néhány ezer forintot fordított. A hadirokkantak és családtagjaik intézményes gondviselését elsőként II. Rákóczi Ferenc szervezte meg. A kuruc sereg meglehetősen kongó kincstára ellenére elrendelte a sebesültek és betegek hadi ispotályokban (kórházakban) történő elhelyezését, gyógyítási költségük megtérítését, elmaradt illetményük kifizetését, egyszeri vagy tartós segélyezésüket, valamint közteherviselés alóli mentesülésüket. Az 1707. évi ónódi országgyűlés 11. cikkelye kimondta: *„...a hadakozásban megsérültek, vagy más nyavalya által megromlott, ügyefogyottakká, és szolgálatra elégtelenné tétett Vitézeinknek, hazánk szolgálóinak, úgy azoknak kik fegyver miatt estek el, vagy másként kimúltak özvegyeinek, s árváinak segedelméről és tápláltságáról tétessék gondviselés”.* Széchenyi György esztergomi érsek végrendeletében 157 000 aranyforintot hagyományozott a török háborúk rokkantjai számára létesítendő Invalidus-ház építésére. Az Invalidusok Palotája (a Fővárosi Önkormányzat épületének helyén) 1728-ban nyílt meg. Az épület létesítésének – nagyratörő – célja a Monarchia valamennyi rokkantjának egy helyen történő összpontosítása volt. Az Invalidus-ház 1741-ig épült, de nem fejezték be, és az építető III. Károly alatt 2000 rokkant lakott benne. Később Mária Terézia is rendelkezett a hadigondozásról, egyik leiratában az

invalidusokat (rokkantakat) három csoportba sorolták: magatehetetlenek, kisebb szolgáltra és más foglalkozásra alkalmasak. A magatehetetleneket az Invalidus-palotában helyezték el, itt életük végéig gondoskodtak róluk. A könnyebb szolgáltra alkalmasakat a hadseregbe osztották be, a más foglalkozásra alkalmasakat pedig végkielégítés mellett elbocsátották a hadseregből. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt a Honvédelmi Bizottmány különös gondot fordított a sebesültek, a hadirokkantak és az elesettek családjai ellátására. „*Én a sérült vitézek iránti gondoskodást a legszentebb kötelességemnek ösmerem*” – mondta Kossuth Lajos, akinek kezdeményezésére Debrecenben központi kórházat, Szatmárnémetiben hadastyán laktanyát létesítettek. A munkaképes hadirokkantak állami alkalmazásba kerültek, a munkaképtelenek tisztességes ellátásban részesültek. Kossuth egyik beszédében ígéretet tett arra, hogy a szabadságharc győzelme után földadományt is kapnak. Ugyanakkor az elesett katonák özvegyeinek nyugdíjat, gyermekeinek árvajáradékat folyósítottak.¹

A katonák ellátásában lényegi változást a kiegyezés utáni időszak hozott. A közös hadügyekkel rendelkező dualista állam fegyveres erőire vonatkozó törvények megjelenését (1868) követően 1875-ben megszületett a katonák ellátását szabályozó első törvény,² majd ezt 1887-ben az özvegyek és árvák ellátásának szabálya³ követte. A törvényi szabályozás fordulópontot jelentett, mivel ezzel meghatározták a sebesülés és a rokkantság esetére az ellátási formákat, de a szabályozás kiterjedt az időskori ellátásra és a hozzátartozók jogsultságára is.

Az I. világháború hadi cselekményei, a megjelenő új haditechnika a hadigondozást új megvilágításba helyezte. Ekkor már nem csak a katonák, de a polgári lakosság körében is komoly veszteségeket okoztak a háború eseményei, gondoljunk a légi erők megjelenésére és a légi csaták, a tüzérségi támadások vagy az 1915-ben történt első gáztámadás okozta súlyos következményekre. Egy 1915 áprilisában végzett rokkantszámlálás alkalmával már mintegy 20 000 sérült összeírása történt meg. A háború első éveiben az akkor hatályos, de az adott körülmények között már korszerűtlen 1875. évi LI. tc. szellemében folyt a „gondozás”. A törvény külön fejezetben foglalkozott az altisztek és közkatonák ellátásával, így a rokkantság esetén járó ellátással, amit a ténylegesen viselt rendfokozat és – a törvényben külön szabály szerint meghatározott – szolgálati idő alapján határoztak meg. Mivel az érintettek jelentős részénél a szükséges feltételek csak minimálisan teljesültek, az így megállapított ellátások összege a megélhetést szinte alig biztosította számukra. Az ellátásra és gondozásra szorulóknak tömeges megjelenése szükségszerűen ráirányította a figyelmet a rendszer hiányosságaira. A gondozással járó (felmerülő) feladatokat először a polgári szervezetű Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság látta el, amely főleg az utókezelésre fordított figyelmet. A háború második évében már rendelet alapján létrehozott szervezet, a m. kir. Rokkantügyi Hivatal végezte a feladatokat. Ez utóbbi már hivatali rendben és meghatározott feladatkörrel működött, feladata volt a rokkantak utókezelésében, a gazdasági életbe való visszavezetésben, esetleg új életpályára való állításban való részvétel. Minőségi előrelépést az 1917-től létrehozott Országos Hadigondozási Hivatal jelentett, amit először gróf Klebelsberg Kunó,

¹ Dr. Mihók Sándor: A hadigondozás újraszabályozása (Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, szakdolgozat, 1995).

² 1875. évi LI. törvénycikk a közös hadsereg haditengerészet és az m. kir. Honvédség egyéneinek katonai ellátásáról.

³ 1887. évi XX. törvénycikk a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfelkelés tiszti és légénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról.

majd gróf Teleki Pál vezetett.⁴ Teleki a hivatal feladatának komolyságát és fontosságát a "Sociálpolitika és hadigondozás" című munkájában részletezte, melyet az addig megszerzett gyakorlati tapasztalatok alapján a hadigondozás napi feladatait végző népirodák vezetőinek szánt útmutatásként. Egyebek mellett két igen fontos megállapítást tett; az egyik, hogy a hivatali rendszernek minden rászorult számára elérhetővé kell válnia, valamint hogy a pillanatnyi segélyek helyett a tartós megoldás irányába kell cselekedni: „a háború okozta nyomorúság a maga méreteinél fogva már nem egy charitativ, hanem nemzetgazdasági probléma, hogy itt nem csak szívvel, hanem ésszel és plajbással a kézben is dolgozni kell”.⁵

A hivatal működése három fő kérdéscsoportot érintett, a gyógyászati tevékenységet, a járadékszolgáltatást és a kereső tevékenység megteremtésével a polgári életbe való visszailleszkedést. Bár a hivatal már átfogóan kezelte a hadigondozotti kérdést, és a közvetlen segítséget a legteljesebb egyéni elbírálás mellett igyekeztek megoldani, a pénzellátások vonatkozásában nem sikerült előrehaladást elérni, hiába készült 1918-ban törvénytervezet, tárgyalására nem került sor. 1918-ban 90 ezer rokkantat tartottak nyilván, melyből 673 látás-sérült (vak) személy a Vak Katonák Intézetében kapott munkát. Közel 300-an ügynevezett haditelket kaptak. A rokkantak közül több mint 24 ezer főnek oldották meg a művégtaggal és gyógyászati segédeszközzel történő ellátását, és összesen mintegy 70 ezer embert részesítettek intézeti kezelésben vagy oktatásban.⁶ A hadirokkantakkal való foglalkozást és az arra való felhívást sajtótermékekben is igyekeztek megjeleníteni, így 1918 és 1920 között több, ezzel a témával foglalkozó hetilap is megjelent, mint a Hadirokkantak Lapja vagy a Magyar Hadigondozó.⁷ A rászorultak megsegítésére több szervezet is létrejött, így például a háborúból hazatért vak hadirokkantak részére a Vakok Szövetsége, a Hadirokkantak, Özvegyek és Árvák Nemzeti Szövetsége, vagy a Magyar Nemzeti Hadirokkantak és Árvák Csoportja. Ezek a szervezetek azonban csak csekély összegű támogatást tudtak nyújtani, ami nem oldotta meg a megélhetési problémákat.

Hosszabb időn keresztül működő szervezet volt az 1920-as évek elején megalakult Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége. A szövetség célja a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák társadalmi, gazdasági, erkölcsi és jogi érdekeinek védelme volt. A tagok részére jogi tanácsadást és szükség esetén ingyenes jogvédelmet nyújtott. A szövetség működését a hazafias nemzeti szellem szötte át. Az alapszabály azt is kimondta, hogy a szövetség vagy annak szervei semmiféle politikai vagy vallásfelekezeti kérdéssel nem foglalkozhatnak.⁸

A hadigondozás, a nem hivatásos állományból származó károsultak katonai nyugellátási ügyeinek intézése később a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium ügykörébe került. A fokozódó pénzromlás és különféle átmeneti intézkedések következtében az ellátások összege szinte jelképpé vált. Egyes szakmai anyagok az 1920-as évek elejét a hadigondozás megtorpanása időszakának minősítik, ennek egyik oka a háború utáni elszegényedés, az adakozási kedv elmaradása. Egy 1925-ben megjelent tanulmány⁹ szerint a hadirokkantak

⁴ Megjegyzés: Teleki az első világháborúban önkéntesnek jelentkezett, és egy ideig főhadnagyi rendfokozatban szolgált a szerb, majd az olasz fronton; 1917–18-ban az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke volt.

⁵ Gróf Teleki Pál: Sociálpolitika és Hadigondozás. Országos Hadigondozó Hivatal, 1918.

⁶ Suba János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. Rendvédelmi történeti füzetek, XVIII. évf. 21. szám, 2010.

⁷ Országos Széchényi Könyvtár Betűrendes címjegyzék.

⁸ Gaál Ibolya: Hadigondozási ellátás Szabolcs és Ung, valamint Szatmár-Bereg Vármegyékben 1914–1950, 289. <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/285-303.pdf> (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

⁹ Hanvai Sándor: Az emberbaráti intézményekről. Magyar Nemzeti Szövetség Könyvtára Szociálpolitikai sorozat, 1925. http://mtdportal.extra.hu/books/hanvai_sandor_az_emberbarati_intezmenyekrol.pdf (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

száma 74 644 fő, a hadiözvegyeké 77 411 fő és a hadiárvaké 116 826 fő volt. Ekkor a hadirokkantak járadékra voltak jogosultak, annak mértéke a keresőképtelenség mértékétől és a polgári életben meglévő keresőtevékenységüktől vagy a katonai szolgálatban elért rangosztályuktól függött. Jogosultak voltak szükség szerint mesterséges testrészpótlásra, gyógyászati segédeszközre, illetve ezek javítására.

A hadigondozás egyik feladatának továbbra is a megélhetés, jövedelemszerzés megteremtését tekintették. Ennek elősegítését szolgálta a Nagyatádi Szabó István-féle 1920-as földreform,¹⁰ melynek célja a termőföldre juttatás volt. Ennek során valósult meg például Szárújtelepen 300–400 négyszögletes telkek parcellázása, amely később Rokkant-telep néven volt ismert. Hasonló telep jött létre Órhalomban a gróf Mailáthi birtok mellett, de Fóton, Szentesen, Kalocsán és a Szeged környéki Mórahalom földterületein is osztottak ki „rokkantföldeket”. Az otthoni és falusi környezetben tartás az akkori Népjóléti Minisztérium egyik meghirdetett célja volt, ám néhány mezőgazdasági átképző akción kívül más lehetőséget nem tudtak biztosítani, és a megindított átképző-, elsősorban háziiparra oktató tanfolyamok a húszas évek derekára rendre kifulladásra. A hadirokkantak és hadigondozottak nagy számban kényszerültek koldulásra, amit viszont a hatóságok igyekeztek minden eszközzel megakadályozni.

A gondozás területén haladást mutattak a kormány 1922–23. évi egyes intézkedései,¹¹ melyek közül a legfontosabb, hogy a hadigondozottak nyugdíjilletmény helyett járadékot kaptak. A járadék azonban továbbra is csak a súlyos mértékben megrokkant vagy keresésképtelen személyek esetében szolgált megélhetésül. A csekélyebb testi fogyatékoságban szenvedők és a hadiözvegyek esetében a járadék rendeltetése az volt, hogy a kieső jövedelem, illetve az elhalt családfő elmaradt keresete helyett kiegészítést, kárpótlást nyújtson. Továbbra is súlyos problémát jelentett az ápolásra, gondozásra szoruló hadigondozottak ellátása. A rokkantázi elhelyezést a M. Kir. Hadirokkant Otthon biztosította, amely mintegy 300 fő részére nyújtott teljes ellátást. A Németvölgyi úti hadirokkantotthon a Honvédelmi Minisztérium szervezeteihez tartozott.

A hadigondozásra fordított kiadások nagyságrendjét az állami költségvetésen keresztül jól láthatjuk. 1924/25-ben a költségvetésben a hadigondozással összefüggő kiadásokra összesen 2 484 709 aranykoronát terveztek,¹² ez magába foglalta az intézményi kiadásokat, úgymint a népgondozó kirendeltségek, a gondozást szolgáló intézetek és az Állami Művégtaggyár személyi és dologi költségeit, valamint a hadirokkantak, az özvegyek és az árvak részére juttatott tartásdíj, ösztöndíj és segélyek összegét is, ami a kiadások nagyobbik hányadát tette ki.¹³ Az állandó kiadások mellett rendkívüli kiadásokat is terveztek, úgymint az állami kislakások építésére fordítandó 2 000 000 aranykorona, a következő években a székesfehérvári hadiárva-intézet elhelyezésére szolgáló telek megszerzésére fordítandó összeg, majd az építési költségek,¹⁴ de ugyancsak szerepeltek a hadirokkantotthon átalakításával kapcsolatos költségek és a művégtaggyár műhelyének átépítési költségei is. 1921-ben bevezették a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak segítésére fordítandó hadiváltság-fizetési

¹⁰ 1920. évi XXXVI. törvénycikk a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről.

¹¹ Az éves költségvetési szabályokról és a viselendő közterhekről szóló 1922. évi XVII. tc. 28.§-a, valamint az 1923. XXXII. évi tc. 14.§-a tartalmazta a nem hivatásos katonai állományból származó hadirokkantakra vonatkozó új járadékszabályokat.

¹² 1925. évi IX. törvénycikk az 1924/25. évi állami költségvetésről.

¹³ Az intézményi kiadások összesen 965 779 aranykoronát, míg a hadigondozás személyhez kötődő kiadásai 1 518 930 aranykoronát tettek ki.

¹⁴ A székesfehérvári hadiárva-intézet ma a Gróf Széchenyi István Műszaki Szakközépiskola, ahol jelenleg az Óbudai Egyetem kihelyezett kara működik.

kötelezettséget. Ezt mindazoknak a férfiaknak fizetni kellett, akik 22 és 56 év közöttiek voltak, és az I. világháború idején bármi okból a harcvonalon katonai vagy személyes hadiszolgálatot nem teljesítettek. A hadiváltság rendszerét 1926. január 1-jétől felváltotta a rokkantellátási adó fizetési kötelezettsége. Ezt az adót – a hadigondozottak kivételével – azoknak kellett fizetniük, akik a földadó, házadó, társulati adó, tantiemadó,¹⁵ kereseti adó, jövedelem- és vagyonadó fizetésére kötelezettek voltak; a rokkantellátási adóból származó bevételt a hadirokkantakra és egyéb hadigondozottakra, valamint a vitézségi érempótdíjak megváltására kellett fordítani. A rokkantellátási adóból 1927-re 5 800 000 pengő bevételt tervezett a költségvetés, ami igen csekély mértékben járult hozzá a kiadásokhoz, hiszen a hadigondozással összefüggő költségek ekkor már meghaladták a 23 millió pengőt.¹⁶ Érdemes megemlíteni, hogy a „radikális” gondolkodású hadirokkantak 1927-ben megalapították a Magyar Hadirokkantak és Hadviseltek Országos Pártját. A politikai párt jellegű szervezet kérelmet és röpiratot juttatott el egyes vármegyék alispánjaihoz és az államrendőrségi hatóságokhoz. A párt 10 pontban összefoglalt programja azonban nem talált befogadásra a magyar társadalomban, ezt bizonyítja az is, hogy Szabolcs vármegye főispánja 1927. június 21-én kelt 59/1927 eln. sz. körrendeletében felhívta a járási főszolgabírákat és Nyíregyháza város polgármesterét, hogy a hatóságok a párt taggyűléseinek propagandájában és egyéb célra kért támogatásában semmi módon nem vehetnek részt.¹⁷

Az előzményeket áttekintve az I. világháborús hadigondozottak ellátásának megoldását az 1933. július 1-jétől hatályba lépett úgynevezett „hadirokkant törvény”¹⁸ jelentette.¹⁹ A törvény hatálybalépésekor – több mint 14 évvel a fegyverszüneti egyezmény aláírását követően – Magyarországon 220 ezer hadigondozottat tartottak nyilván.

Az 1933-as szabály szerint a hadigondozás ellátási formái voltak a járadékok (rokkantjáradék, nevelési pótlék, vaksági és ápolási pótdíj, rokkantotthoni és gyógyintézeti pótlék, továbbá özvegyi és árvajáradék, gondozott családtagok járadéka), a járadéksegély, a járadékmegváltás, a temetési segély, a gyógyászati ellátás, a rokkantotthoni ellátás, az új életpályára való kiképzés, nevelőintézeti ellátás és ösztöndíj. Ezen túlmenően egyéb kedvezmények, jogok és előnyök biztosítását írta elő a törvény, például adó- és illeték-kedvezmények, közszolgálati és alkalmaztatási kedvezmények, tanulmányi, közlekedési, kereskedelmi és ipari kedvezmények, és „hasznóhajtó” jogosítványok, mint italmérés, dohányárusítás, mozgóképszínház, sorsjegyarusítás vagy előnyös földhöz jutás.

A gondozottak közé tartoztak a hadirokkantak, hadiözvegyek, hadiárva, hadigyámoltak és a hadigondozott családtagok.²⁰ A gondozotti kör meghatározásánál fontos szerepet játszottak azok a megfogalmazások, mint a „hadiszolgálat teljesítése során”, „hadifogságban”, „hadiszolgálatának teljesítése közben eltűnt és holtnak nyilvánították”, vagy a „hadiszolgálatlaltal kapcsolatos betegség vagy sérülés következtében”, melyek mind olyan kikötések voltak, amelyek kizárólag háborús eseményekhez vagy azok következményéhez

¹⁵ Német nyelvről fordítva: jutalék, jogdíj, nyereségrészesedés; lényegében osztalékadó.

¹⁶ 1927. évi XI. törvénycikk az 1927/1928. évi állami költségvetésről.

¹⁷ Gaál Ibolya i. m. 287–288.

¹⁸ 1933. VII. törvénycikk a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról.

¹⁹ A törvény szinte hihetetlen módon, a II. világháborút és a szocialista rendszer időszakát is túlélve 1994. május 10-ig volt hatályos.

²⁰ A gondozottak megjelölésénél a szabályozás egészen 1946-ig különbséget tett a „hadi” és a „háborús” gondozottak között, sőt az 4970/1942. M. E. rendelet a „hadi” elnevezésen belül még a „honvédelmi” elnevezést is használja azon rokkantak esetében, akik nem hadművelleti területen vagy hadművelleti területen kívül, de ellenséges harci eszköz behatására szenvedték el a sérülést, illetve az elhunytak esetében hadművelleti területen ugyan, de nem hősi halottként vesztették az életüket.

kötötték a jogosultságot. A törvény tartalmazta az árvák esetében az életkori szabályt, úgymint „a teljeskorúság elérése”, de meghatározta a kizáró, a szünetelést és megszűnést eredményező körülményeket, különösen az ellátás jellege miatti egyedi okokat. Kizáró ok volt hadirokkant esetén a hivatásos állományba való visszakerülés, valamint az igény elbírálásához szükséges kötelezettségek elmulasztása. A hadiözvegy esetében megjelenik szünetelési okként az élettársi kapcsolat (vadházasság), vagy megszűnési okként a „társadalmi helyzetnek megfelelő megélhetést biztosító” állandó jövedelem megszerzése. Pénzellátás szempontjából a hadirokkanttörvény két, majd 1946-tól három csoportot különböztetett meg (tiszt, altiszt és legénységi csoport), a kereset és munkaképesség-csökkenés szempontjából a hadirokkantakat I–IV. járadékosztályba sorolta. A havi járadék összege legmagasabb I. járadékosztályban tiszteknél 240 forint, legénységi állományú esetén 80 forint, míg a leg-alacsonyabb IV. osztályban tiszteknél csupán 4 forint, legénységi állományban 2 forint volt. Az alacsony összeg lehetett a magyarázata annak, hogy a törvény a folyósítási szabályok között lehetőséget adott arra, hogy az általában havonta járó ellátás nagyobb időközönként is utalható legyen. A véglegesen alacsony fokozatú járadékos kérhette a járadékmegváltást, ami az ellátás összegének 36 szorosa volt. A járadékmegváltás a hadiözvegy részére is engedélyezett volt, amennyiben újra férjhez ment, és amennyiben a 40. életévét még nem töltötte be, úgynevezett „kelengyesegély” címén további 36 szoros összeget is felvehetett, ez utóbbi az árvaellátást nem befolyásolta. A járadéksegélyek megítélése a honvédelmi miniszter méltányossági jogkörébe tartozott. Különösen azokat az eseteket nevesítették, amelyeknél olyan kizáró vagy szünetelési ok állt fenn, amely méltányossággal kezelhető, így például a szabadságvesztést töltő hadirokkant családtagjainak ellátása, három hónapot meghaladó gyógykezelés idejére történő kifizetés. A méltányosság kiterjedhetett „...*más oly személyek részére is, akik a háború és következményei folytán közvetlenül, vagy közvetve elszenvedett veszteség révén a 2. §-ban felsorolt hadigondozottakkal egy tekintet alá eshetnek*”, vagyis ez alapján a kérelem teljesen szubjektív megítélésű volt. A honvédelmi miniszternek nemcsak méltányossági jogköre volt, de a hadigondozással kapcsolatos feladatok irányítása, magasabb szinten történő megítélése és felügyelete is hatáskörébe tartozott. Az igények elbírálását a hadigondozó bizottság végezte, lakhely szerinti illetékességgel, melynek tagjai között a miniszter által delegált „hadviselt” orvos és két fő hadirokkant is ott volt, de a honvédelmi miniszter saját nevében – az elnöki posztot betöltő közigazgatási személy helyett – elnököt küldhetett. A bizottságok ügyrendjét a honvédelmi miniszter állapította meg.

A törvény szerint az ellátásra jogosultak „hadirokkant” feliratú jelvény, illetve nevüknek „hadirokkant”, „hadiözvegy” toldalékkal történő cím viselésére is jogot szereztek. Az elismertségen túl ennek az is adhatott jelentőséget, hogy a hadigondozottak a pénzellátásokon túl egyéb kedvezményekre is jogosultak voltak, ezek közül az állami foglalkoztatás kedvezménye emelhető ki. A törvény felsorolta azokat az alkalmazási helyeket és munkaköröket,²¹ ahol lehetséges jelentkező esetén kizárólag hadigondozottakat kellett alkalmazni, és ugyancsak rögzítette azt is, hogy meghatározott létszám feletti foglalkoztatók esetén milyen arányban kell a hadirokkantakat előnyben részesíteni új felvétel esetén. A II. világháború időszakában hatályos honvédelmi törvény²² a hadkötelezettség mellett bevezette a légoltalmi kötelezett-

²¹ 27.§ (1) bekezdés: „...múzeumokban, könyvtárakban, kiállítási helyiségekben és a közönség használatára bocsátott egyéb nyilvános közintézményekben, állami, illetőleg államilag vagy törvényhatóságilag támogatott színházakban, mulató- és hangversenytermekben stb. jegyszedői, teremőri, ajtónállóí vagy ehhez hasonló állásokat, továbbá nyilvános parkokban, közterekben, sétatereken és temetőben, úgyszintén vásárokon jegyszedői, felügyelői, park- és temetőőri, vagy ehhez hasonló állásokat...”

²² 1939. évi. II törvénycikk a honvédelemről.

séget, ami a polgári lakosság bevonásával járt. A folyamatosan mozgó hadszíntér, továbbá a hadműveleti területen kívüli, a polgári lakosság körében végzett pusztítás során a hadviselés áldozatainak új típusa jelent meg. A háború áldozatainak számát még ma is nehéz pontosan meghatározni. A hadigondozás szempontjából Stark Tamás történész publikációjára lehet támaszkodni, mely szerint a honvédség összvesztesége a háború végére 300 ezer fő fölé emelkedett, a civil lakosság körében pedig a háborús cselekmények, a légitámadások és a földi harcok következtében közel 45 ezren veszítették életüket.²³ Az akkori honvédelmi törvény gondozásra vonatkozó szabálya²⁴ visszautalt a hadirokkanttörvényre, de a jogosulti kör nem volt beilleszthető a törvény kereteibe, ezért ezt rendeleti szabályozással²⁵ oldották meg. Az 1946 után megjelent rendeletek fokozatosan egyetlen nagy körbe, a hadigondozás körébe vontak mindenkit, akit a világháborúk alatt vagy azon túl, de azok okszerű következményeként valamilyen fogyatékoság ért. Az ellátásokat részben átalakították, és jelentősen szűkítették az ellátottak körét azzal, hogy pénzellátásra csak az volt jogosult, akinek megélhetése másképpen nem volt biztosítva, az önálló iparos, kereskedő vagy a hatósági engedéllyel rendelkező egyedárus ki lett zárva. Ezzel a magyarországi hadigondozás egy újabb szakaszába érkezett, melynek részesei voltak az I. világháború utáni gondozottak, és megjelentek a II. világháború áldozatainak igényérvényesítői.

A második világháborút követő kommunista térhódítás tehát nem ígért sok jót az áldozatok, a hadirokkantak számára. A hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak száma 800 ezer körül volt. Az 1940-es évek végére életbe lépett a teljes jogfosztottság. Minden hősi halottat és katonát, aki a frontról hadirokkantként jött haza, bűnösnek nyilvánítottak, amiért részt vett a Szovjetunió elleni háborúban. Az özvegyek is vétkesek voltak, mert úgymond „nem akadályozták meg, hogy férjeik kimenjenek a frontra”. Az előzőekben jelzett politikai változások és szervezeti átalakítások miatt a Népjóléti Minisztérium Hadigondozási Főosztályát 1948-ban megszüntették, feladatait és ügykörét a Társadalompolitikai Főosztály vette át, majd az 1948. augusztus 26-án kiadott 9090/1948. számú kormányrendelettel létrehozták az Országos Hadigondozó Hivatalt azzal a céllal, hogy átvegye a Népjóléti Minisztériumra ruházott hadigondozási ügyköröket.

Az Országos Hadigondozó Hivatalhoz és a népjóléti miniszterhez írt levelek sokasága bizonyítja, hogy a hadirokkantak helyzete korántsem volt olyan egyértelmű és problémamentes a háború befejezését követően, mint (akkor!) sok esetben tudósítottak róla. A Népjóléti Minisztérium Hadigondozási Főosztályának iratai között található egy dokumentum, mely egy névtelen szerző véleményét fogalmazza meg a hadirokkantokról. A szerző szerint a hadirokkantak a „nemzet lelkiismeretének élő, tragikusan vonagló és vádoló jelképei”, akik vádolják „két nemzedék állami életének, szellemi életének irányítóit, a haladás, az emberiség, a közjólét ellenségeit, e romlott képzeletű, rögeszmékbe zavarodott politikusokat, akik két világháborúba taszították a békés, munkás és emberi életet szomjazó népeket”. A hadirokkant hozzátartozik a főváros képéhez, hiszen az utcasarkokon, a sétatereken, a hídfőknél és a villamos-végállomásokon megjelenve állandó jelenségként kísérik az emberek mindennapjait, s a „háborús felelősség megtestesült vádjai”, amikor a „megrázó, hátunkat viszolyogtató emberroncsok” hidegrázósan reszketve, roncs idegekkel, fél karral, fél lábbal vagy világtalan szemmel fehér botjukra támaszkodva a főváros mind több pontján megjelennek. Megjelenésükkel a nemzet lelkiismeretét akarják felrázni, amikor reszkető és remegő kezüket nyújtva koldulnak és pénzért, alamizsnáért könyörögnek, ugyanakkor arra

²³ Stark Tamás: Magyarország háborús embervesztesége. Rubicon, 2000/9.

²⁴ 1939. évi II. törvénycikk 223.§.

²⁵ 11200/1939. M. E. számú rendelet, 1200/1943 M. E. számú rendelet.

figyelmeztetnek, hogy elvett és tönkretett életükért, vigasztalan sorsukért és hozzátartozóik sorsáért az „egyetlen és igazi kárpótlás az, hogy a hadiárvák nemzedékét megmentjük a tudomány és a politika árulóinak újabb háborújától”.²⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

Asbóth Miklós: *Kalocsa településszerkezetének kialakulása és a kalocsai városrészek, közterületek nevének változásai*. Bács-Kiskun megye múltjából sorozat. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét, 2004.

Gaál Ibolya: *Hadigondozási ellátás Szabolcs és Ung, valamint Szatmár-Bereg Vármegyékben 1914–1950*. <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/285-303.pdf> (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

Hanvai Sándor: *Az emberbaráti intézményekről*. Magyar Nemzeti Szövetség Könyvtára Szociálpolitikai sorozat, 1925. http://mtdportal.extra.hu/books/hanvai_sandor_az_emberbarati_intezmenyekrol.pdf (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

Kocsis Piroska: *Hadirokkant sors a második világháború után*. ArchivNet, 2010/4. www.archivnet.hu/..._a_masodik_vilaghaboru_utan.html (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

Dr. Mihók Sándor: *A hadigondozás újraszabályozása*. Miskolci Egyetem Állam és Jogtudományi Kar, szakdolgozat, 1995.

Gróf Teleki Pál: *Sociálpolitika és hadigondozás*. Országos Hadigondozó Hivatal, 1918.

Suba János: *Az Országos Hadigondozó Hivatal*. Rendvédelmi történeti füzetek, XVIII. évf. 21. szám, 2010.

Stark Tamás: *Magyarország háborús embervesztesége*. Rubicon, 2000/9.

Törvények (www.1000ev.hu)

- a) 1875. évi LI. törvénycikk a közös hadsereg (haditengerészet) és a m. kir. honvédség egyéneinek katonai ellátásáról.
- b) 1887. évi XX. törvénycikk a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfölkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról.
- c) 1891. évi X. törvénycikk a hadsereg, hadtengerészet, honvédség és népfölkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról szóló 1887. évi XX. törvénycikk határozmányainak kiterjesztéséről.
- d) 1920. évi XXXVI. törvénycikk a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről.
- e) 1921. évi XIII. törvénycikk a hadiváltságról.
- f) 1921. évi XLIV. törvénycikk a katonatisztek, továbbá állami és más köztisztviselők gyermekeinek nevelőintézeteiről.
- g) 1921. évi XXXII. törvénycikk a nemzeti hadsereghez tartozó hivatásos havidíjasoknak és hivatásos (önként továbbbszolgáló) altiszteknek, valamint az említett személyek hátramaradottainak katonai ellátásáról.
- h) 1925. évi IX. törvénycikk az 1924/25. évi állami költségvetésről.
- i) 1925. évi XLVIII. törvénycikk a rokkantellátási adóról.
- j) 1927. évi XI. törvénycikk az 1927/1928. évi állami költségvetésről.
- k) 1929. évi XV. törvénycikk a m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneinek és az ily egyének hátramaradottainak ellátásáról.
- l) 1933. évi VII. törvénycikk a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról.

²⁶ Kocsis Piroska: *Hadirokkant sors a második világháború után*. ArchivNet, 2010/4. www.archivnet.hu/..._a_masodik_vilaghaboru_utan.html (letöltés ideje: 2014. 01. 07.)

Ádám Barnabás ezredes – Magyar István alezredes:

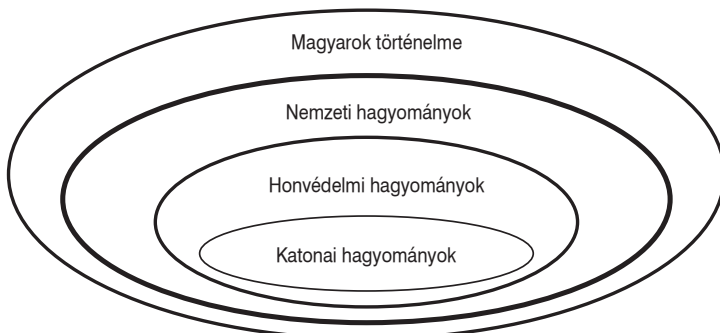
A HONVÉDELMI HAGYOMÁNYŐRZÉS JELENLEGI RENDSZERE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A rendszerváltást követő években, felváltandó az internacionalizmus nemzetek feletti hegemoniáját, elementáris erővel tört felszínre a társadalomban a magyar nemzet múltjából eredő történelmi hagyományok felelevenítése. A szocialista kultúrpolitika számára fogyasztható, a népi folklórt megjelenítő dalkörök, néptáncsoportok, népművészeti szakkörök és „szövetkezetek” részben megszűntek, részben jelentős – eszmei, a működési jelleget és formát érintő – átalakuláson mentek át. Nagy számban alakultak baráti társaságok, helyi közösségek, társadalmi szervezetek és vállalták fel a hagyományőrző tevékenységet. A nemzeti hagyományok megjelenítésének ilyen irányú igénye alól nem volt és nem lehetett kivétel a honvédelemmel kapcsolatos, a honvédelmi hagyományőrzés szerves részét képező katonai hagyományőrzés sem, mely az elmúlt negyedszázad alatt Európa legdinamikusabban fejlődő mozgalmává vált.

Írásunkban megkíséreljük tisztázni a hagyományőrző tevékenységgel kapcsolatos fogalmi zavarokat, vázoljuk a honvédelmi hagyományőrzés szerepét és rendszerét, valamint személyes tapasztalatainkra és kutatásainkra támaszkodva, építő javaslatokkal kívánunk hozzájárulni a területen folyó munka fejlesztéséhez.

Viszonyrendszer és fogalmi problémák

A jelenkor honvédelmi hagyományőrző tevékenységének vizsgálatakor szembeötlő, hogy nincs hivatalosan megfogalmazott célkitűzése, nincs irodalma, nincs fogalmi meghatározása. Ezenfelül nincs feltérképezve az a viszonyrendszer, melyből értelmezhetőek és megérthetőek lennének kapcsolódási területei. A társadalomban a hagyományok újraélesztése iránti igény döntően a szokásjogon alapul, azonban a szélesedő és egyúttal szétaprózódó kezdeményezések okán szükségesnek látszik egy viszonyrendszeri vizsgálat elvégzése és – a jogszabályok által a nemzeti értékek alapján megfogalmazott – konkrét cél kitűzése. A honvédelmi hagyományok logikailag és rendszerelméleti szempontból a nemzeti hagyományokból vezethetők le. (Lásd 1. ábra).

1. ábra A honvédelmi hagyományok viszonyrendszere

Szerkesztették a szerzők

Összetevőit tekintve általában magában foglalja az adott történelmi kor magyar társadalmának a honvédelemhez, a katonáskodáshoz való viszonyát, annak jellegét, a haderőszervezést és a hadkiegészítést, a tisztképzést, a kiképzést, az országvédelem és -mozgósítást, a hadsereg ellátásának tradícióit, a magyar katona ellenséggel szemben tanúsított magatartásának erkölcsi normáit, és a harchoz, hadsereghez fűződő tudati és emocionális motívumokat. Jogtörténeti megközelítésből a szabályozottság építkezhet a mondák, legendák, történelmi leírások és kutatások alapján (pl. szkíta–hun–magyar korszak), valamint leírt szokásjogokra, a történeti alkotmány (Corpus Juris Hungarici) törvényeire hivatkozva Szent István királyunktól egészen napjainkig. A honvédelmi hagyományok közé sorolhatóak a katonai hagyományok, melyek – alapvetően értékmentő és értékátadó szemlélettel – a magyar hadtörténelem neves eseményeiről, hadvezéreiből és csatáiról való megemlékezést, továbbá az adott korban alkalmazott hadfelszerelés, harceszközök, öltözet, fegyverzet, kiképzési módszerek, harceljárások megjelenítését és a honvédelmi nevelést célozzák meg.

A hagyomány, a hagyományőrzés, a honvédelmi és katonai hagyományőrzés fogalmi problémái

A nemzeti hagyományokról és a hagyományőrzésről eddig megjelent írások tanulmányozásakor azonnal szembetűnik, hogy fogalmi zavar áll fenn, ugyanis a „hagyományápolás” [1] kifejezést is használják, mintegy szinonimaként az adott tevékenységre, felületesen véve annak tartalmi vetületeit. Alapfogalom tekintetében az MTA kiadványaiban a következőket olvashatjuk:

- „hagyomány: Közösségben továbbélő (tudatosan ápol) szokás, ízlés, felfogás, ill. szellemi örökség.” [2]
- „hagyományőrző: A régi, nemes hagyományokat ápoló, hozzájuk ragaszkodó.” [3]

A hagyományápolásra vonatkozó kifejezés az MTA kiadványában nem szerepel.

A jelentkező félreértések és fogalmi zavarok tisztázására született a Nemzeti Erőforrások Minisztériuma Közművelődési Főosztálya által kiadott Közművelődési fogalomtár című munkaanyag is, mely az alapjaitól igyekszik tisztázni a hagyományok gyűjtésével foglalkozó szakemberek részére az általános hagyomány fogalmát:

„*Hagyomány*: valamely társadalom, nép, ország, intézmény stb. életében történelmileg kialakult, nemzedékről nemzedékre szálló felfogás, szokás, rend stb., valamint ezek tartós és tudatos ápolása. *Haladó hagyományok*: a maguk korában a leghaladóbb eszmék, törekvések, amelyeket a magasabb rendű társadalom haladó erői átvesznek a megelőzőtől.” [4]

De valójában hogyan értelmezik a hagyományőrzés fogalmát a hagyományokkal legrégebben foglalkozó kutatók?

Agócs Gergely népzeneész, népzenekutató szerint: „*A hagyományőrzés tudatos változtatás igénye nélkül végrehajtott, másodlagosan rögzített (értsd: kodifikált, sokszorosított, uniformizált stb.) előírások nélkül történő, az emlékezésre támaszkodó, de az adott minták és előképek bizonyos fokú (adott stílári kereteken belül maradó), egyéni értelmezését is megengedő, élő átörökítés folyamata.*” [5]

A magyar hagyományok egyik legnevesebb kutatójának gondolatmenetét követve fogalmazható meg a honvédelmi hagyományőrzés (hiányzó) fogalma: *A tudatos változtatás igénye nélkül végrehajtott, a honvédelmi hagyományok (tevékenységek) adott stílári kereteken belül maradó, egyéni értelmezést is megengedő, élő átörökítés folyamata.*

Elsődlegesen szembetűnik, hogy megengedhető a stílári kereteken belül maradó szabályok egyéni értelmezése, illetve nem követése, mely originálisan az adott helység

honvédelmi hagyományaihoz – érzelmi alapon való kötődésre és megjelenítésre – vezethető vissza. A honvédelmi hagyományörzés részét képező katonai hagyományörzés területén a kodifikált szabályozáshoz, a meglévő és elérhető katonai szabályzatokhoz való betű szerinti ragaszkodás a megjelenítés, az értékátadás szempontjából kiemelt jelentőséggel bír. Ennek érzékletes megnyilvánulása, amikor a helyi első világháborús lovassági alakulat egyenruháját viselő és megjelenítő hagyományörző csapat egyes tagjai más helységről származó alakulat más színű csákóját viselik, és ezáltal eltérnek a rendelkezésre álló korabeli szabályzótól; ez a gyakorlat sérti az értékátadás hitelességét.

A hiányzó fogalmi űrt kitöltendő próbáljuk rögzíteni a katonai hagyományörzés definícióját: *A hadtörténelem folyamán rögzített (értsd: kodifikált, szabályozott) előírások vagy leírások alapján történő, az emlékezésre támaszkodó, az adott katonai minták és tevékenységek egyéni értelmezését nem megengedő élő megjelenítése, újrajátszása.*

A lényegi különbség az általánosságban vett honvédelmi hagyományörzés és a katonai hagyományörzés között abban fogalmazható meg, hogy az egyéni értelmezést nem megengedő katonai hagyományörzés tartalmi vonatkozásban szigorúbban kötött, értékátadó, érték hagyományozó szemléletű.

A honvédelmi hagyományörzés szerepe

A történelem során megfigyelhető, hogy – függetlenül az adott történelmi kortól – minden társadalom, nemzet, közösség fennmaradásának alapfeltétele az elődök tapasztalati úton megszerzett tudásának, kulturális örökségének nemzedékről nemzedékre való továbbadása. Honvédelmi hagyományaink ezen örökség részét képezik és ezért kiemelten fontos feladat azok átörökítése (pl. a múltbéli háborúk tapasztalatainak feldolgozása mind a haderőszervezet, mind a hadászati, hadműveleti és harcászati eljárások, mind a kiképzés, oktatás vonatkozásában), valamint a tapasztalatok lehetséges aktualizálása a jelenkor kihívásaira. Szűkebb földrajzi régióink, a Kárpát-medence hadtörténelme számtalan példával szolgál nemzetekről, melyek háborúk miatt tűntek el vagy emelkedtek fel, dicső és vesztes harcok katonahőseiről, kiknek tettei örök tanulsággal szolgálnak nemcsak nekünk, magyaroknak, hanem az európai nemzetek számára is. A hősi katonamítosz ápolása, illetve ápolásának felvirágzása mindig az adott kor történelmi, politikai kontextusában érthető meg, de ettől függetlenül tényként kijelenthető: a katonai erkölcsi nevelésben és így a katonai kiképzésben is fontos szerepet játszik. Magyarország történelmét görcső alá véve azonnal kitűnik, hogy 1944. március 19-ig a magyar közvéleménybe mélyen beleivódott, hogy a katonáskodás az egyik legősibb, legmagyarabb hivatás. A mindenkori hadsereg feladatait abban látták, hogy a nemzet érdekeit, a nemzet által létrehozott értékeket, a nemzet tagjait megvédje bármely veszélytől és ápolja az ősök katonai hagyományait. Az évszázadok során, de főleg a XX. század első felében a szokásjog alapján működő honvédelmi hagyományörzés alapvető célkitűzése egybeesett a Zrínyi-fóhász gondolataival: *„Adassék tisztelet a katonaeszménynek, a Hazáért megdicsőültek szelleme töltsön el és a Magyarok Istene segítsen meg minket.”* A magyar katonaeszmény ápolása a családokban, az oktatási rendszerben, a cserkész- és a leventemozgalomban készítette fel a fiatalokat a kötelező katonai szolgálatra, ahová „önként és dalolva” vonultak be, majd onnan leszerelve váltak csak a társadalom elismert tagjaivá. Ennek a rendszernek a része volt még a Frontharcos Szövetség, a Vitézi Rend és a különböző „monarchiák” ezredek bajtársi közösségei is. Magának a rendszernek a működtetése felülről, a politika által irányítottan, a védelmi igazgatás által vezetetten és messzemenőig támogatottan valósult meg. Az ok egyszerű volt, a megfogalmazott politikai célkitűzés: Trianon revíziója és az ebből fakadó szintiszta ellenségkép.

A második világháborút követően a szovjet megszálló erők által támogatott kommunista hatalomátvétel után „a múltat végképp eltörölni” elv egyik legfontosabb célja volt a nemzeti erkölcsi értékrend és az évezredes honvédelmi hagyományok kiirtása, rendszerének totális felszámolása és szovjet mintájú „szocialista” átszervezése. Ezen pártpolitikai célkitűzést Farkas Mihály¹ 1948. szeptember 9. és 1953. július 4. között honvédelmi miniszterként sikeresen végrehajtotta, s ennek esett áldozatul a magyar honvédelmi hagyományok addig évszázadokon át kialakult rendszere is. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő Kádár-korszakban már enyhült a helyzet, de csak a pártpolitikai célkitűzésnek megfelelő, kiragadott történelmi háttérű „haladó szocialista honvédelmi hagyományok” ápolása folyt, és rendszerének felépítése a pártirányítás struktúráját követte az akkori Magyar Néphadseregben. A rendszerváltást követően ez a szisztéma szétesett. Egyértelművé vált, hogy a honvédelem nemzeti ügy, és a korszerű honvédelemi rendszer működése csak olyan humánerőforrással oldható meg, melynek tagjai ismerik, ápolják és tiszteletben tartják saját nemzeti, honvédelmi és katonai hagyományait.

A honvédelmi hagyományörzés rendszere

A napjainkban létező honvédelmi hagyományörzés rendszerének vizsgálatakor feltétlenül figyelembe kell vennünk a mindenkori kormányzati politika által megfogalmazott, a honvédelemmel kapcsolatos hivatalos stratégiákat és azok jogszabályokban lebontott részleteit. Továbbá különbséget kell tennünk a *honvédelmi közigazgatás* – jogszabályokban, utasításokban meghatározott – *alrendszer*, és a civil társadalomban alulról, az egyesületi jog alapján szerveződő *hagyományörző egyesületek alrendszere* között.

A honvédelmi közigazgatás hagyományörző alrendszere

Ezen alrendszer vizsgálatát két alkotóelem figyelembevételével célszerű végrehajtani. Egyrészt magát a jogszabályi háttérrel, másrészt a jogszabályokban meghatározott feladatok végrehajtására kialakított szervezeti struktúrával.

Magyarország Alaptörvénye a Nemzeti hitvallásban kimondja:

„Büszkék vagyunk az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre.” [6]

Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája a katonai hagyományörzést a Magyar Honvédség feladatai közé sorolja és kimondja:

„A Magyar Honvédség mindezen felül, biztosítja a nemzetközi katonai kapcsolatok fenntartását, a Szent Korona őrzését és védelmét, részt vesz az állami protokolláris – köztük a Sándor-palotával kapcsolatos – feladatok ellátásában, közreműködik a katonai hagyományörzésben, valamint az állami céltartalékolás és közfoglalkoztatás feladatainak végrehajtásában.” [7]

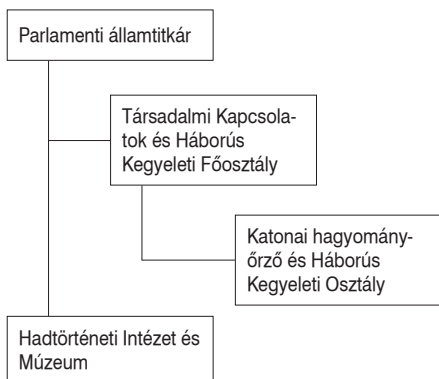
Más jogszabályi megfogalmazás a honvédség közreműködésén, vagyis a részvételén és a hitvallásbéli büszkeségen kívül konkrét honvédelmi hagyományörző célkitűzésekről, feladatokról és tevékenységről a 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló törvény nem nyilatkozik, ugyanakkor a fentebb említett törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

¹ Eredeti neve Löwy Hermann (Abaújszántó, 1904. július 18. – Budapest, 1965. december 5.), a Vörös Hadsereg főtisztje, az MDP főtítkárhelyettese. Az 1956-os forradalomban a diákság egyik követelése Farkas népbíróság elé állítása volt.

szóló 290/2011. (XII. 22.) kormányrendelet a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának feladat- és hatáskörébe utalja a katonai hagyományörzés irányítását (4. § *d*) pont).

A Honvédelmi Minisztérium szervezeti struktúrájában a parlamenti államtitkár alárendeltségében létrehozták a Társadalmi Kapcsolatok és Háborús Kegyeleti Főosztályt² (továbbiakban HM TKHKF), mely konkrét kiadmányozó, kodifikációs, koordinációs, támogatási és funkcionális feladatokat kapott e területen. Ennek keretében a HM TKHKF vezetője:

- a miniszter nevében önállóan kiadmányoz a hadisírgondozással, a honvédelmi neveléssel, valamint a katonai hagyományörzéssel kapcsolatos feladatok ellátása során;
- előkészíti a honvédelmi, a katonai, a fegyvernemi és a csapathagyományok megőrzésével és átörökítésével kapcsolatos feladatokra vonatkozó szabályozókat;
- koordinálja a köz- és felsőoktatásban folyó honvédelmi nevelés és oktatás biztosításával, népszerűsítésével, minőségi fejlesztésével kapcsolatos feladatok végzését a Honvéd Vezérkar illetékes szerveivel együttműködésben;
- koordinálja a kiemelt katonai hagyományörző rendezvények megvalósulását;
- koordinálja a KatonaSuli-programhoz kapcsolódó – különösen a túlélő-, a hagyományörző és a hadisírgondozó – táborok, a fiatalok hazafias, honvédelmi nevelését elősegítő rendezvények előkészítését, végrehajtását;
- gazdálkodásra kijelölt HM-szervként végzi a civil szervezetek pályázati támogatása jogcímen belül a hagyományörzés, a hadisírgondozás, a sport és a kultúra területén, valamint a civil szervezetek támogatása jogcímen belül a civil szervezetek támogatásával kapcsolatos, a fejezeti kezelésű előirányzatokra vonatkozó miniszteri rendeletben és utasításban meghatározott feladatokat;
- képviselője útján ellátja a csapathagyomány-ápolással kapcsolatos Csapatkarjelzés Munkacsoport vezetői feladatait. Végzi a Magyar Honvédség jelképeiről és jelzéseiről szóló 3/1996. (IV. 12.) HM rendeletben hatáskörébe utalt feladatokat.

2. ábra A Honvédelmi Minisztérium hagyományörzésben feladattal bíró szervezeti

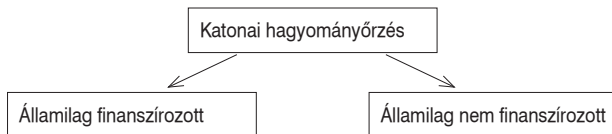
Szerkesztették a szerzők

A hagyományörzés szakmai háttérének biztosításához rendelkezésre áll – szintén a parlamenti államtitkár irányítása alatt – a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, melynek alapító okirata meghatározza a kapcsolattartást a hagyományörző társadalmi szervezetekkel, és részvételt a honvédelmi és hagyományörző rendezvényeken, azok szervezésében

² 59/2013. (IX.27.) HM utasítás a Honvédelmi Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról.

és lebonyolításában, valamint az országos és Magyar Honvédség-szintű tudományos, hagyományőrző és közművelődési rendezvények, ünnepek megszervezését és levezetését.

A vonatkozó és hivatkozott HM-utasításban további HM-szervnek – így az integrált Honvéd Vezérkarnak sem, mint a Magyar Honvédség szakirányító szervének – nincs feladat meghatározva a honvédelmi hagyományőrzéssel kapcsolatosan. Hozzá kell tenni, hogy a 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet melléklete, a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzata 661–666. pontja részletes előírásokat tartalmaz a hagyományápolás részletes szabályaira vonatkozólag, azzal a hivatkozással, hogy a Hvt. 146.§-a meghatározza a hagyományápolás alapvető formáit. Azonban az új Hvt., a 2011. évi CXIII. törvény nem tartalmaz erre vonatkozólag szabályozást. Az új Szolgálati Szabályzat kidolgozás alatt áll, tervezetében a régi Hvt. előírásait aktualizálva a 10.2 pontban fogalmazták meg a hagyományápolás részletes szabályait. Mind a régi, mind az új szabályozás alapvetően a katonai szervezetek csapathagyományaira koncentrál; a katonai hagyományápolás alapvető formáiként határozza meg a katonai szervezetek névadását, a csapattörténeti emlékek gyűjtését és a katonasírok gondozását. A szabályzat a társadalmi szervezetek, a honvédelmi hagyományok ápolásában részt vevő katonai hagyományőrző egyesületekkel kapcsolatosan nem fogalmaz, nem fogalmazhat meg feladatokat.

3. ábra A katonai hagyományőrzés finanszírozási rendszere

Szerkesztették a szerzők

A Honvédelmi Minisztérium irányítása alatt két, a hazafias, honvédelmi nevelésnek nagyobb szerepet szánó minisztériumi kezdeményezés, a KatonaSuli- és a Honvédelmi Kötelék-program fut, melyeknek alapvető céljai között szerepel a magyar katonai hagyományok bemutatása és ápolása, ami segíthet a honvédelmi hagyományőrzésben. Ezenkívül feltétlen meg kell említeni az önkéntes tartalékos rendszerben (ÖTR) rejlő lehetőségeket: akár a volt hivatásos katonák delegált szakmai közreműködése a katonai hagyományőrző társadalmi szervezetekben, akár azok tagjainak csatlakozásával jelentős humán erőforrás mozgósítható a honvédelmi hagyományőrzésben.

Az egyesülési jog alapján szerveződő katonai hagyományőrző társadalmi szervezetek alrendszere

Ebbe az alrendszerbe a rendszerváltás óta megalakult önálló és nem önálló társadalmi szervezetek tartoznak, melyeknek fő célkitűzése a magyar katonai hagyományok ápolása, a kulturális és honvédelmi hagyományok megjelenítése, értékméltó fenntartása és az értékek átadása a jelen, illetve a jövő nemzedékének. Fontos megemlíteni, hogy pártpolitikai tevékenységet nem végezhetnek, attól távol tartják magukat és nem ápolnak semmilyen olyan hagyományt, amely közvetlenül a XX. század önkényuralmi politikai rendszereihez kapcsolódik. A katonai hagyományőrző társadalmi szervezetek tagsága érzelmi alapon szerveződik, szabadidős tevékenységként, hobbiként vesznek részt a munkában, személyes áldozataikkal jelentősen hozzájárulnak a magyarságtudat, a hazaszeretet, a nemzeti értékek megbecsülésének erősítéséhez és egyúttal a honvédelmi neveléshez. Hagyományőrző tevékenységüket főként a történelmi megemlékezéseken (pl. évfordulók, koszorúzások,

emlékműavatások), szemléken, felvonulásokon, parádékon, csatajátékokon való részvétel jellemzi. A rendezvényeken ezen szervezetek emelik ki a társadalom színterére a honvédelmi hagyományőrzést, hol jól, méltóan, hol kevésbé hatásosan jelenítve meg a polgárok részére a magyar katonaeszményt.

Az államilag finanszírozott katonai hagyományőrző tevékenységek:

- Honvéd Koronaőréség és Honvéd Palotaőréség;
- Honvéd Díszzászlóalj díszőrsegei, bemutatói;
- Nemzeti Lovas Díszegység (Belügyminisztérium, Készenléti Rendőrség állománya);
- Doni emléktúra, Tavaszi Hadjárat rendezvényei;
- katonai, rendvédelmi zenekarok;
- múzeumok, kiállítások;
- oktatási programok, táborok;
- hadisírgondozás;
- emlékművek, emlékparkok létesítése;
- időszakos kiadványok (könyvek, CD-k, filmek, újságok, ismeretterjesztő anyagok).

Az államilag nem finanszírozott katonai hagyományőrző tevékenységek:

Itt alapvetően két különböző érdekeltségű tevékenységet kell megkülönböztetni. Az egyik a profitorientált, a másik a magánkezdeményezéseken alapuló, önkéntes tevékenység.

a) Profitorientált katonai hagyományőrző tevékenység (showbiznisz)

Jellemzően valamilyen történelmi helyhez kapcsolódó magánvállalkozás (pl. Sümege), ahol az alapvető cél a közönség szórakoztatása. Ilyen rendezvényeken általában érdekes a program, látványosak a felszerelések, fegyverek, de a történelmi hitelesség nagyon sok kívánnivalót hagy maga után. A másik válfaja, amikor valamely önkormányzat vagy múzeum szervezésében, akár katonai hagyományőrző csapatok bevonásával rendeznek egy fesztivált vagy rendezvénysorozatot (pl. Visegrád). Sokszor szépséghibája ezeknek a rendezvényeknek a számos oda nem illő látványelem, a vegyes megjelenés és a csatolt rendezvények színvonala. A cél itt is a turistaforgalom növelésével a bevétel fokozása.

b) Magánkezdeményezésű hagyományőrző tevékenységek

Jellemzően nonprofit társaságok a szervezők, melyek tagjai a katonai hagyományok ápolására gyakran jelentős összegeket és időt áldoznak. A szervezetek működési formájukat tekintve lehetnek egyesületek, szövetségek, sportszakosztályok, klubok, zenekarok, énekkarok, baráti csoportok.

A helyzetet még bonyolítja, hogy a sorkatonai szolgálat felfüggesztése óta a magyar társadalom ritkán találkozik katonai egyenruhát viselő honvéddel, és számos esetben a hagyományőröket azonosítja a „magyar katonával”, rajtuk keresztül szerezhet benyomást és alkothat véleményt. Lett légyen bármily lelkes és elkötelezett is egy adott civil szervezet, ha a résztvevők – anyagi forrás vagy hozzáértő szakember hiányában – megalapozatlan szakmaisággal (pl. koszos-kopott egyenruhában, ápolatlan vagy nem korhű külsővel) jelenítik meg bemutatójukat, a tényleges és tartalékos katonák, valamint a civil közönség lenézését és ellenérzését válthatják ki.

Az érintett szervezetek szerint a minőségi, értékátadó megjelenés alapvetően az anyagi erőforrások meglététől függ, ezért minden lehetőséget megragadnak a források felkutatására.

A működéshez szükséges anyagi erőforrásokat a következő módokon próbálják előteremteni:

1. Tagságidj-bevételek növelése;
2. Helyi szponzorok (önkormányzatok, vállalkozók) megnyerése;
3. A HM TKHKF által meghirdetett pályázatokon való részvétel;

4. Egyéb (EU-, önkormányzati, kulturális stb.) pályázatokon való indulás;
5. Költségtérítés (támogatás) ellenében végzett hagyományörző tevékenység bevétele (pl. Nemzeti Vágtá).

Anyagi forrásaitak egyenruha, fegyverzet, felszerelés beszerzésére, valamint országos és nemzetközi katonai hagyományörző rendezvények, továbbképző táborok önálló szervezésére és a felmerülő logisztikai költségekre fordítják. Az állami szervezetek a megnyert pályázati pénzek felhasználását nem szakmai, hanem kizárólag elszámolási szempontból ellenőrzik. Az egyesületek értékmegjelenítő szakmai tevékenységüket illetően nem rendelkeznek a katonai hagyományok területén országosan és nemzetközileg is elismert, hiteles szakemberekkel, (pl. lovas, hadtörténész, egyenruha-, fegyverszakértő, pirotechnikus), és a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM) szakembereinek különböző konferenciákon elhangzó szakmai ajánlásai részükre nem kötelezőek.

Képességeiket, felkészültségüket vizsgálva megállapítható: vannak teljes képességű és részleges képességekkel rendelkező csapatok.

A teljes képességű csapatok jellemzői, hogy alapos történelmi kutatás után választják ki azt a korszakot és katonai fegyvernemet, amelyet megjelenítenek. Nagy hangsúlyt fektetnek az öltözetek, egyenruhák, fegyverek, tábori felszerelések elkészítésére és valósághűségére. Rendszeres összejöveteleken képezik magukat mind elméletben, mind gyakorlatban. Széles körű hazai és nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek, rendszeresen részt vesznek csaták, ütközetek újrajátszásában. Magas belső követelményrendszerrel és morális tartással rendelkeznek. Képesek önállóan megszervezni saját rendezvényeiket, esetenként országos jellegű programok előkészítésére, koordinálására is vállalkoznak. Magas fokú a katonai kötődésük. Tevékenységük eléri a professzionális szintet.

A részleges képességekkel rendelkező csapatok közös jellemzője, hogy mindegyik más és más hiányosságtól szenved, de általában nagyon lelkes amatőrök. Történelmi felkészültségük, kiképzettségük, fegyelmi helyzetük némi kívánnivalót hagy maga után, mely esetenként tevékenységük gyakorlati részében is megmutatkozik. Több szervezet közülük hiányos vagy vegyes felszereléssel, barkácsolt fegyverekkel rendelkezik. Szokásaikon, kereteiken nem tudnak, vagy nem akarnak változtatni, a kritikát nehezen fogadják el. Tevékenységük során előfordulnak balesetek.

A katonai hagyományokhoz, fegyverekhez köthető sporttevékenységet folytató csapatok közös jellemzője, hogy működésük során alapvetően a különböző történelmi korokból kiválasztott fegyvereket, illetve eszközöket használják. Számukra elsődleges a mozgás- és testkultúra, valamint az adott fegyverek akár versenyszerű használata. (Tradicionalis íjászat, lovas íjászat, vívóklubok, elöltöltős fegyverek használata, különböző lövészközpontok stb.) A rendszeres edzések és versenyek szervezetséget és nagy összetartást igényelnek. A fegyvereket a honfoglalástól napjainkig terjedő időszakból választják ki. Vannak köztük olyan csoportok, melyek számára elsőrendű a történelmi hűség, ezért folyamatosan figyelemmel kísérik az adott korrallal kapcsolatos tudományos kutatásokat. Megjegyzendő ugyanakkor: a történelmi háttér nélküli motívumok és a nem korhű („fantázi”) öltözékek zavart okozhatnak az autentikus hagyományápolás területén.

Az önálló katonai hagyományörzéssel foglalkozó egyesületek összefogására és érdekérvényesítésére jött létre 1991-ben a Magyar Huszár és Katonai Hagományörző Szövetség, mely az elmúlt évek dinamikus fejlődése következtében mára a legnagyobb hazai történelmi egyenruhás katonai hagyományörző szervezetté vált. Rendes, pártoló és tiszteletbeli tagegyesületeinek száma megközelíti a százat. A szövetség részben területi, részben fegyvernemi, részben pedig történelmi korok szerint épül fel. A szervezet összefogja a katonai hagyományörző egyesületek, csoportok munkáját, valamint szervező, érdekvédő

és koordináló tevékenységet végez. Segíti a tagegyesületeket pályázati és szponzori lehetőségek felkutatásával.

A honvédelmi hagyományörzés rendszerével kapcsolatosan összességében megállapítható:

1. A honvédelmi hagyományörzés célkitűzései nincsenek megfogalmazva és jogszabályban rögzítve.

2. A Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiájában megfogalmazott katonai hagyományörzési feladat lépcsőzetes jogszabályi lebontása hiányos (katonai stratégia – honvédelmi törvény – kormányrendelet – HM-utasítás).

3. A szabályozók előkészítését, a feladatok kidolgozását az annak koordinálására létrehozott minisztériumi (HM) szervezeti elem kapta feladatul.

4. A Magyar Honvédség csapatainál szabályzatban rögzített hagyományápoló tevékenység alapvetően formai elemekre koncentrált (csapatzászló, karjelzések, jelvények, csapatünnepek).

5. Az egyesülési jog alapján, érzelmi alapon, alulról szerveződő öntevékeny hagyományörző társadalmi szervezetek értékátadó tevékenysége – az önállóság alapelvét figyelembe véve – szakmailag nem ellenőrzött.

6. Az egyesületek tevékenysége nem feltétlenül megalapozott szakmai hitelességen alapul, annak színvonala jelentősen függ a rendelkezésre álló anyagi forrásoktól is.

A honvédelmi hagyományörzés fejlesztésének feladatai

A honvédelmi hagyományörzés fejlesztésének feladatai a fenti hiányosságok tartalmi elemeinek figyelembevételével fogalmazhatók meg. Kulcskérdés, hogy a megőrzésre számot tartó katonai hagyományok kerüljenek a munka fókuszába. Elsődlegesen tisztázni szükséges, hogy a honvédelmi hagyományörzés nemcsak a honvédelemért felelős minisztérium vagy a Magyar Honvédség feladata, hanem összetársadalmi ügy, ugyanúgy, mint a honvédelem. A rendelkezésre álló (elsősorban anyagi) erőforrásokat a minőségi, valós értékátadó munka támogatására kell koncentrálni.

Mivel a fejlesztés alappillére a honvédelmi hagyományörzésben érintett állami (közigazgatási) és társadalmi szervezetek együttműködése, ezért javasoljuk egy – ezen szervezeteket magába foglaló – munkacsoport felállítását a HM TKHKF vezetésével. A munkacsoport a következő feladatokat vállalhatná fel:

1. Javaslattétel a jogalkotónak a honvédelmi hagyományörzés célkitűzéseire, területeire és támogatási rendszerére.

2. A hagyományörző minősítő vizsgarendszer kidolgozása, illetve a más kormányzati szerveknél már működő (pl. népzenei, népdal-, kórus- vagy önkéntes tűzoltó) minősítő vizsgarendszer adaptálásának vizsgálata.

3. Minősítő vizsgaközpont létrehozása az MH valamelyik kiképzési bázisán vagy alakulatánál, a HM HIM és neves hadtörténészek szakmai felügyeletével.

4. Az anyagi erőforrások elosztásának felülvizsgálata és a minősítésnek megfelelő támogatási rendszer kialakítása.

5. A katonai hagyományörző szervezeteknek az önkéntes tartalékos haderőbe való belépési lehetőségeinek, a KatonaSuli- és a Honvédelmi Kötelék-programhoz való csatlakozási feltételeinek megvizsgálása.

6. Országos szinten a katonai emlékhelyek számbavétele, a honvédelmi hagyományápolás rendezvényeit (konferenciák, megemlékezések, bemutatók, csatajátékok) bemutató kiadványok összeállítása a „hadtörténelmi turizmus” elősegítése érdekében.

7. A fellelhető szakirodalom áttekintése és reprint változatban történő kiadása a korszakoknak megfelelő leosztásban, majd a civil könyvtékesítési hálózaton keresztül történő értékesítése (mely bevételi lehetőség lehet).

8. Számítógépes adatbázis létrehozása és kapcsolatrendszer kiépítése a csapatok számára.

9. Korabeli szabályzatok, ismeretanyagok tárolása, terjesztése elektronikus könyv (e-book) segítségével.

10. Az EU-s minősítés és igazolás kiadásának megszervezése és biztosítása a fegyverek beszerzése, bevizsgálása terén.

11. A lőpor és pirotechnikai anyagok kezelésével kapcsolatos tanfolyamok szervezése, majd a vizsgák lebonyolítása, az igazolványok kiadása.

12. Rehabilitációs lehetőség, pénzügyi alap létrehozása, működtetése.

13. Kapcsolat kiépítése és fenntartása a hagyományörzésben érintett honvédelmi, oktatási, kulturális és külügyi kormányzati szervek között.

Befejezés

Honvédelmi hagyományaink nemzeti hagyományaink szerves részét képezik. A több mint ezeréves magyar történelem kiemelkedő hadi eseményeiben a haza védeleméért és egyúttal a mindenkori jövő generációjáért áldozatot hozó őseink iránti tisztelet kifejezése a ma élő generációnak is feladata, civil állampolgároké és katonáké (akik Irakban, Afganisztánban, Koszovóban és még számos helyen a világnak bizonyítottuk, hogy méltók vagyunk elődeink áldozatára és utódaink elismerésére) egyaránt. Elődeink és utódaink egyaránt megérdemlik, hogy a magyar honvédelmi hagyományokat egy jól átgondoltan kimunkált, jogilag körülbástyázott nemzeti értékmegőrző és -átadó rendszerben foglaljuk össze és jelenítsük meg a Magyar Honvédség, valamint a lelkes és elkötelezett hagyományörzők közreműködésével. E nemes cél érdekében kell tartós megoldást találnunk a jelenleg még meglévő rendszerbeli hiányosságokra. Ha ennek a feladatunknak eleget teszünk, mi is büszkén továbbadhatjuk az egri 60. cs. és kir. gyalogezred obeliszkjén olvasható örökbecsű szavakat: „*Beszél e kő, regéli hősi tetteink, hogy majd, ha újabb tettekre hív a hon megint, példánk nyomán könnyű legyen az áldozat.*”

HIVATKOZOTT IRODALOM

- [1] A magyar honvédség szolgálati szabályzata (24/2005. (VI. 30.) HM rendelet) 661–666. X. fejezet 2. bekezdés.
- [2] Magyar értelmező kéziszótár (szerk. Juhász József, Pusztai Ferenc). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. ISBN 963-0578-74-3, 475.
- [3] Akadémiai magyar értelmező kéziszótár (szerk. Pusztai Ferenc). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008. ISBN 978-963-05-8554-5, 361.
- [4] Egységes Regionális Információs Közművelődési Adatbázis. http://www.erikanet.hu/oldal.php?func=1&menupont_id=6589&objektum_tpus_id=61&objektum_id=773440 (Letöltés ideje: 2013. 12. 12.)
- [5] Forrás: <http://list.folkradio.hu/2007-December/007567.html> (Letöltés ideje: 2013. 12. 12.)
- [6] Magyarország Alaptörvénye. Nemzeti hitvallás 1/3 bek. Magyar Közlöny 43. szám. 2011. április 25.
- [7] Magyarország Nemzeti Katonai Stratégiája, 2012. 17–18. IV. fejezet 65. pont http://www.kormany.hu/download/9/ae/e0000/nemzeti_katonai_strategia.pdf#!DocumentBrowse

[8] Forrás: <https://maps.google.com/maps/ms?ie=UTF8&hl=hu&msa=0&msid=217055497838933886416.0004a506283c73232a529> (Letöltés ideje: 2013. 12. 06., a lista folyamatosan bővül.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Baumann Zsolt: *Hagyományörzés és hagyományápolás a Magyar Királyi Honvédségnél a dualizmus korában*. Szakdolgozat, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 1998.

Fekete András: *Ifjúságnevelés és hagyományörzés a KatonaSuli-programban*. Honvédségi Szemle 2013/3. szám, 50–51.

Görög István: *Új utakon a hagyományápolás*. Sereg Szemle, 2009/I. szám, 53–59.

Helgert Imre: *Katonai hagyományörzés*. Hadtudományi Tájékoztató, 2001/5. szám, 58.

Kedves Gyula: *1848–49 honvédserege és a katonai hagyományörzők*. In: Főhajtás: Katonai Emlékpark Pákozd, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2010.

Kiss Róbert: *Hagyományörzés a 39. zászlóaljnál*. Honvédségi Szemle 2012/4. szám, 53–54.

Dr. Oroszi Antal: *A katonai hagyományápolás rendszerének kialakulása és szerepe a Magyar Királyi Honvédség felkészítésében*. Új Honvédségi Szemle, 1992/12. szám, 88.

Perjés Géza: *A katonai hagyományápolás elvei és módszertani szempontjai*. Új Honvédségi Szemle, 1998/8. szám, 80–86.

Varga A. József: *Gondolatok a katonai hagyományápolásról*. Új Honvédségi Szemle, 2002/5. szám, 121–126.

NEMZETKÖZI KATONAPOLITIKAI ÉS HADITECHNIKAI SZEMLE

Kanada páncélozott járműveket szállít Szaúd-Arábiának

A General Dynamics Land Systems (GDLS) kanadai részlege elnyert egy nemzetközi tendert, amelynek eredményeként több mint 10 milliárd USD értékben szállíthat páncélozott járművet Szaúd-Arábiának.¹ A járműveket a GDLS (Ontario állambeli) Londonban lévő üzemében fogják legyártani 2016-tól kezdődően. Az üzemben jelenleg két járműcsaládot gyártanak: az egyik a Piranha alapján készült könnyű páncélozott jármű (LAV),² a másik az Ocelot. A leszállítandó járművek száma nem ismert. A csomag a járművek mellett képzési és logisztikai szolgáltatást is tartalmaz. Szaúd-Arábia 2009-től folyamatosan vásárol könnyű, gyors és jó terepjáró képességekkel rendelkező páncélozott járműveket különböző gyártóktól.

Az üzlet ellenzőit – akik szerint Kanadának nem kellene fegyvert eladni olyan országnak, ahol rendszeresen megsértik az emberi jogokat – a kormány azzal igyekszik leszerelni, hogy az üzlet eredményeként 14 éven keresztül 3000 embernek adnak munkát mintegy 500 kanadai cégnél. Az üzlet értéke ráadásul akár a 14 milliárd dollárt is elérheti, ha mindent sikerül megvalósítani belőle.

Ukrajna harckocsikat ad el Kongónak

Az Ukroboronprom³ bejelentette, hogy 11,5 millió USD értékben 50 db T-64BV-1 típusú harckocsi exportjáról írt alá szerződést, de a partnert nem nevezte meg. A Lenta.ru orosz hírportál szerint a harckocsikat a Kongói Demokratikus Köztársaság rendelte meg.⁴ Ukrajna számára ez az üzlet áttörést jelent a nemzetközi harckocsipiacon, mert eddig ezt a harckocsitípust nem exportálták.⁵ A vállalatcsoport vezetése az üzlettől azt várja, hogy a foglalkoztatottak számát az előző évhez viszonyítva 20%-kal növelheti, ugyanis a szerződés teljesítéséhez 50 db T-64 típusú harckocsit kell korszerűsíteni a harkivi gyárban. A harckocsik leszállításának határidejéről nincs információ.

India növeli védelmi kiadásait

Az indiai pénzügyminiszter februárban az április 1-jével kezdődő pénzügyi évben 37,15 milliárd USD-vel egyenértékű összeg elkülönítését javasolta az ország védelmi költségvetésére.⁶ A 2014/15-ös védelmi költségvetési javaslat 9,98%-kal haladja meg a 2013/14-es költségvetést. Az előző évi növekedés csak 5,31%-os volt, vagyis az ország vezetése láthatóan fontosnak tartja a védelmi képességek javításának gyorsítását. A közel 10%-os növekedés

¹ http://defense-update.com/20140215_gdls-canada-saudi-arabia.html

² Light Armored Vehicle.

³ Hadiüzemeket egyesítő ukrán állami vállalatcsoport, mintegy 130 taggal.

⁴ <http://www.defensenews.com/article/20140217/DEFREG01/302170026/Ukroboronprom-Deliver-T-64-Tanks-DR-Congo>

⁵ Jelenleg Oroszországban, Ukrajnában és Üzbegisztánban van rendszeresítve.

⁶ http://www.idsa.in/idsacomment/IndiasInterimDefenceBudget2014-15_lkbehera_230214

ellenére a fegyverbeszerzésre szánt összeg (mintegy 15 milliárd USD) csak 3,28%-kal nő, szemben az előző évi 9%-os növekedéssel. A májusi választások után várhatóan júniusban alakul meg az új kormány, amely majd dönt a végleges 2014/15-ös védelmi költségvetésről.

Befejeződött az UKM–2000 típusú könnyű géppuska leszállítása a lengyel haderő számára

A lengyel Zakłady Mechanizce Tarnow (ZMT) vállalat befejezte a haderő által megrendelt 1200 darab UKM–2000 típusú könnyű géppuska leszállítását a haderő számára.⁷ Ezzel a típussal cserélik le a PK és a PKM típusokat, és egyidejűleg áttérnek az egységes 7,62×51 mm-es NATO-lőszer használatára. A ZMT hamarosan elkezdte a fegyver korszerűsített, UKM–2000M változatának a tesztelését, majd a csapatpróbák sikere esetén az összes eddig leszállított eszközön végrehajtja a korszerűsítést. Az előzetes tervek szerint a korszerűsített változat rendszeresítése 2015-ben kezdődhet meg. A gyalogság jelenleg az UKM–2000P változatot használja, a járművekre az UKM–2000C változat kerül, az UKM–2000D pedig behajtható válltámasszal készül. A gázkamra és a zárszerkezet mindhárom változatnál azonos. A fegyverhez a szabványos cső mellé egy rövidebbet is adnak. Az üres tömege 8,4 kg, a hossza 1,203 m, ebből 0,547 m a cső hossza. A fegyver lényegében a Kalasnyikov-rendszerű könnyű géppuska átalakított, NATO-kompatibilis változata. Elméleti tűzgyorsasága 600–700 lövés percenként. A hozzá tartozó lőszerheveder 100, 200 vagy 250 darab löszert tartalmaz.

Malajzia vásárlás helyett lízingeléssel korszerűsítene a légierjét

A maláj védelmi minisztérium 2010-ben tender hirdetett 18 darab vadászpilóta nélküli repülőgépre, hogy lecserélje az 1995-ben beszerzett, majd 1999-ben felújított, de 2015-ben elavulás miatt kivonásra tervezett MiG–29N/NUB típusú repülőgépeit.⁸ A tenderre az amerikai Boeing (F/A–18 Super Hornet), a brit BAE Systems (Typhoon), a svéd Saab (JAS 39 Gripen), a francia Dassault Aviation (Rafale), az amerikai Lockheed Martin (F–16 Fighting Falcon) és az orosz Roszoboronekszporthoz (Szu–30MKM) jelentkezett. 2013 tavaszán Malajzia bejelentette, hogy a hat ajánlattevő közül a Lockheed kiesett, majd az év végén – a védelmi költségvetés elégtelen voltára hivatkozva – leállították a tendert. A védelmi minisztérium 2014 februárjában döntött arról, hogy a légierő korszerűsítését a szükséges gépek lízingelésével fogja megoldani. A versenyben maradt cégek már készítik az újabb feltételeknek megfelelő ajánlataikat. A maláj légierő jelenleg 36 hadra fogható vadászpilóta nélküli repülőgéppel rendelkezik (18 Szu–30MKM, 8 F/A–18D és 10 MiG–29N/), emellett 8 MiG–29-es a földön vesztegel, alkatrészhiány miatt.⁹

Montenegrói katonák kiképzése Szlovéniában

A montenegrói haderő hegyi zászlóaljának és a különleges erők századának számos tagja 2014 elején különleges hegyi kiképzésen vett részt a szlovén haderő hegyvidéki kiképzőbázisán, Bohinjska Bela térségében.¹⁰ A kiképzés során a katonák az alábbi tevékenységeket gyakorolták: mentés és segítségnyújtás hóban, szerencsétlenül járt személyek evakuálása,

⁷ <http://lenta.ru/news/2014/02/17/machinegun/>

⁸ <http://lenta.ru/news/2014/02/17/fighters/>

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Malaysian_Air_Force

¹⁰ <http://www.vojska.me/izvjestaji-izjave-aktivnosti/1680-pripadnici-vojske-crne-gore-zavrslili-obuku-u-sloveniji>

segítség kihűlési veszély esetén, ideiglenes menedékek építése és tájékozódás téli viszonyok között. A kiképzés résztvevői a katonai hegymászó megnevezést viselhetik. Az idén az időjárás nagyon megnehezítette a katonák dolgát, mert a magasabb részeken rendkívül sok hó esett, míg az alacsonyabb területeken gyakori volt az ónos eső, így a terepen való mozgás a szokottnál nehezebb volt és nagyobb elővigyázatosságot követelt.

Új taggal bővült a légtér-ellenőrzési adatokat megosztó államok köre

Brüsszelben február végén, a NATO-tagállamok védelmi minisztereinek értekezletével párhuzamosan Horvátország és Montenegró védelmi minisztériumainak, valamint a SHAPE-nek a képviselői aláírták a légtér-ellenőrzési adatok kicseréléséről szóló megállapodást (ASDE).^{11, 12} Az ASDE-program célja, hogy felkészítse a NATO-ba aspiráló országokat a szervezet integrált légvédelmi rendszeréhez (NATINADS)¹³ történő csatlakozáshoz. Az aspiráló ország nem minősített adatokat továbbít a térség egyik NATO-tagállamának, amely azokat értékeli, megszüri. Az Észak-atlanti Tanács egyik 2011-es határozata Horvátországot bízta meg ezzel a feladattal Montenegró és Bosznia-Hercegovina vonatkozásában.

Oroszországban megkezdődött a Szu–34 típusú repülőgépek hadrendbe állítása

Márciusban az orosz kormány határozatot hozott a Szu–34 típusú vadászbombázó repülőgép hadrendbe állításáról.¹⁴ Ezzel a típussal váltják fel a légierő már elavult Szu–24 típusú gépeit. A jelenlegi terv alapján egyelőre 124 darab Szu–34 beszerzését tervezik, de ezt a mennyiséget idővel 200-ra növelnék. A most hadrendbe állított repülőgép fejlesztése T–10V kódnév alatt még 1986-ban elkezdődött, alapjául a kétüléses Szu–27UB (gyakorló-harci) változat szolgált. 1988-ban döntöttek arról, hogy a kétfős személyzetet nem egymás mögött, hanem egymás mellett helyezik el, ami komfortosabb elhelyezésnek bizonyult és megkönnyítette a kommunikációt. A gép első felszállására 1990 áprilisában került sor. Nemzetközi közönség előtt – akkor még Szu–32 néven – Franciaországban mutatkozott be, 1995-ben. A gép csapatpróbáinak első szakaszára 2003-ban, a másodikra 2011-ben került sor. Időközben több rendszerét korszerűsítették és kiegészítő gázturbinát is kapott, amely lehetővé tette felszállását földi kiszolgáló eszközök nélküli repülőterekről is, jelentősen kiszélesítve ezzel hadműveleti felhasználhatóságát.

A személyzet alulról, az orrfutónál kialakított ajtón keresztül száll be a gépbe, a fülke katapultülések mögötti része pedig olyan magas, hogy a katonák felállhatnak benne, ami elviselhetőbbé tesz egy hosszabb bevetést. A gép maximális felszállótömege 45 t, ebből 8 t lehet a fegyverzet a 12 felfüggesztési ponton. Hatósugara 1100 km. Légi utántöltéssel akár 10 órát is eltölthet a levegőben, ekkor a korlátozó tényező a személyzet munkabírása. Alkalmas légi és felszíni célok leküzdésére. Nem hivatalos információk szerint két Szu–34 típusú repülőgép is részt vett a Grúzia elleni háborúban 2008-ban: rádióelektronikai eszközökkel zavarták a grúz légvédelem radarjait, illetve radar elleni rakétákkal támadták a grúzok Buk és Sz–125 Nyeva típusú légvédelmi komplexumait.

¹¹ Air Situation Data Exchange.

¹² <http://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/9167-u-bruxellesu-potpisan-sporazum-asde.html>

¹³ NATO Integrated Air Defence System.

¹⁴ <http://lenta.ru/articles/2014/03/24/su34/>

Macedón pilóták továbbképzése Montenegróban

Három macedón helikoptervezető február végén befejezte öt hónapos kiképzését a montenegrói Golubovci repülőterén.¹⁵ A pilóták H-42/45 Gazela típusú helikopterrel¹⁶ kaptak kiképzést, amelynek során 60 órás elméleti, tantermi foglalkozást tartottak számukra és 60 órát repültek. A montenegrói légierő parancsnoka példaértékűnek nevezte a két NATO-aspiráns ország katonai együttműködését, amely nagy segítséget adhat nekik a csatlakozáshoz vezető úton.

A brit katonák az amerikai társaiknál kevésbé hajlamosak a poszttraumás stresszre

Egy nemrég elkészült tanulmány szerint az Irakot és/vagy Afganisztánt megjárta brit katonák közül négyszer kevesebben szenvednek a poszttraumás stressztől (PTSD),¹⁷ mint az amerikai társaik, viszont hajlamosabbak az alkoholizmusra.¹⁸ Az adatok szerint a brit katonák 7%-a szenved PTSD-től, míg az amerikaiak esetében az arány 29%. Az elemzés szerint a jelentős különbségnek több oka is van. A britek rövidebb turnusokban, csak 6 hónapig szolgálnak az említett országokban, míg az amerikaiak 12 hónapot töltenek folyamatos stresszben. Az amerikai katonák között nagyobb arányban vannak a fiatalabb korosztályokból, ráadásul sokan rosszabb háttérrel rendelkeznek és több köztük a tartalékos, akik gyakrabban szenvednek mentális problémáktól, mint a hivatásos katonák. A tanulmány kimutatta, hogy a brit katonák közül minden ötödik túl sok alkoholt iszik, és ez kihat a viselkedésükre. Hazatérésük után gyakran agresszívak és erőszakosak. A tanulmány készítői felhívták a veteránokkal foglalkozó, azokat tömörítő szervezetek figyelmét arra, hogy az elmúlt 13 év iraki és afganisztáni harcai következtében az elkövetkező 10 évben várhatóan növekedni fog a PTSD-vel érintett veteránok száma.

Nagy-Britannia fegyverexportja 2013-ban kiemelkedően eredményes volt

2013-ban Nagy-Britannia fegyverexportja elérte a 2,3 milliárd fontot (3,9 milliárd dollárt), ezzel megelőzte Németországot a fegyverexportőrök rangsorában és a negyedik helyen végzett. 2012-ben az ország fegyverexportja csak 2 milliárd font volt, a 15%-os növekedést a Szaúd-Arábiának leszállított Typhoon Eurofighter repülőgépek eredményezték. Az Amerikai Egyesült Államok továbbra is vezeti a fegyverexportáló országok listáját a 2013-ban elért 15 milliárd fontos (25,5 milliárd dolláros) eredménnyel. Az elemzők szerint hosszabb távon – amikor a 72 repülőgép leszállítása befejeződik – Nagy-Britanniának már harcolnia kell azért, hogy megtartsa helyét az első ötben.¹⁹ 2013 végén a britek további növekedési reményei elszálltak, amikor az Egyesült Arab Emírségek lemondott 60 Eurofighter beszerzéséről, amely üzlet további 6 milliárd font bevételt jelentett volna Nagy-Britanniának.

¹⁵ <http://www.vojska.me/vazduhoplovne-snage-crne-gore-pocetna-strana-vijesti/1696-uruceni-sertifikati-pilotima-armije-republike-makedonije>

¹⁶ A francia SA-341/342 Gazelle helikopter Jugoszláviában/Szerbiában gyártott változata.

¹⁷ Posttraumatic Stress Disorder.

¹⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/10663922/British-troops-less-likely-to-get-PTSD-than-Americans.html>

¹⁹ 2013-ban az első öt: Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Franciaország, Nagy-Britannia és Németország.

Az olasz védelmi miniszter a katonai programok számának csökkentését javasolja

Az olasz parlamentben mondott első beszédében Romerta Pinotti védelmi miniszter március 12-én elmondta, hogy a kormány hezitálás nélkül akár a nagyobb katonai programokat is felülvizsgálja, csökkenti vagy újragondolja, ha az ország gazdasága vagy a nemzetközi helyzet alakulása azt megköveteli.²⁰ A miniszter konkrét programokat nem említett, de megindult a találgatás, amely azt valószínűsíti, hogy az eredetileg 131 Joint Strike Fighter repülőgéppel indult, majd 90 darabra csökkentett beszerzési program további kurtitást szenvedhet. A védelmi költségvetés várható csökkentését előrevetíti, hogy Renzi miniszterelnök adócsökkentési tervet vázolt fel, amelynek végrehajtása elősegítheti az olasz gazdaság mély recesszióból történő mielőbbi kitörését.

A tálibok már nem jelentenek veszélyt az afgán kormányra?

Az afganisztáni NATO-erők parancsnoka szerint a tálibok többé már nem jelentenek lényeges veszélyt a helyi kormányra, de az afgán fegyveres erők jelentős amerikai és NATO-segítség nélkül még nem képesen hatékonyan működni.²¹ Ezt Joseph Dunford tábornok mondta a Szenátus fegyveres szolgálatokkal foglalkozó bizottsága tagjai előtti meghallgatásán. Értékelése szerint az al-Kaida erejét Afganisztánban nagyrészt felszámolták, a szervezet most a túlélésért küzd, a szélsőségesek hálózata viszont egyre terjeszkedik. Az al-Kaida és a szélsőségesek (köztük a Hakkani-hálózat, a Tehrik-e Taliban Pakistan és a Lashkar-e-Taiba) közötti együttműködés és a tevékenységeik koordinálása erősödik. Szerinte 2014 után egy 8–12 ezer fős NATO-kontingensnek kellene az országban maradnia és tanácsadói funkciót ellátnia, egy néhány ezer fős amerikai különleges erőnek pedig terrorellenes műveleteket kellene folytatnia az országban. A tábornok a NATO-kontingens többségét is amerikai erőkből állítaná ki.

Az izraeli parlament megszavazta az ultraortodox zsidók kötelező katonai szolgálatát

Március közepén a 120 tagú parlament 65 képviselője igennel szavazott arra, hogy az ultraortodox zsidók is kötelesek legyenek teljesíteni katonai szolgálatot, de választhatnak, hogy ezt a hadseregben, fegyverrel teszik, vagy helyette civil szolgálatot vállalnak. Egy képviselő a javaslat ellen szavazott, míg az ellenzéki képviselők nem vettek részt a voksoláson. A kormány még tavaly döntött arról, hogy véget vet annak a gyakorlatnak, amely szerint a zsidó szemináriumokon nappali tagozaton tanuló ultraortodox zsidók mentesülnek a katonai szolgálat alól. A hónap elején mintegy 300 ezer ultraortodox zsidó imádkozott Jeruzsálem utcáin a törvénytervezet elleni tiltakozásul. Izraelben a férfiak három, a nők két évet szolgálnak a hadseregben. Az elfogadott törvény 2017-ben lép hatályba.

²⁰ <http://www.defensenews.com/article/20140312/DEFREG01/303120043/Italy-s-Defense-Minister-Says-Military-Programs-Could-Reduced>

²¹ <http://www.defensenews.com/article/20140312/DEFREG02/303120033/ISAF-Chief-Taliban-No-Longer-Existential-Threat-Afghanistan?odyssey=mod|newswell|text|FRONTPAGE|p>

Japán is exportálhat fegyvert?

A vezető kormánypárt, a Liberális Demokrata Párt azt tervezi, hogy átalakítja az ország fegyverexportját tiltó törvényt, ezért március közepén bemutatta szövetségeseinek, a buddhista Új Komeito pártnak a törvénytervezetet.²² A javaslat szerint Tokió azokba az országokba exportálhatja fegyvert, amelyek fontos tengeri hajózási útvonalak mentén fekszenek és segíthetnek a kalózkodás elleni harcban, illetve olyan államokba is, amelyek a Japán számára szükséges nyersanyagokkal rendelkeznek. A japán fegyverek potenciális vásárlója lehet Indonézia – amelynek partvédelmi erői már eddig is kaptak japán eszközöket –, valamint e körbe tartozhatnak a Dél-kínai-tenger körüli országok, köztük a Fülöp-szigetek. Ez utóbbinak – Japánhoz hasonlóan – területi vitái vannak Kínával. A fegyverexport engedélyezése nyilván pozitív hatással lesz az ország hadiiparára, amelynek teljesítménye nőni fog. Ez újabb érveket ad majd Kína számára, amely rendszeresen azzal vádolja a japán kormányt, hogy a szigetország újramilitarizálására törekszik.

A fegyverexportot tiltó 1967-es törvény szerint Japán nem adhat el fegyvert a kommunista és az ENSZ fegyverembargója által érintett országoknak, illetve azoknak az államoknak, amelyek potenciálisan fegyveres konfliktusba keveredhetnek. Az ország pacifizmusát hirdető törvény széles körű társadalmi támogatást kapott, de szakértők szerint az megakadályozta az ország részvételét a nemzetközi hadiipari együttműködésben, ami negatívan hat a saját hadiipar fejlődésére. 2011-ben ezért a törvény megváltoztatásával a japán vállalatok számára már lehetővé tették a részvételt nemzetközi fegyverfejlesztési projektekből. Ez az együttműködés nagyrészt az Amerikai Egyesült Államokkal valósul meg, de már Nagy-Britannia is a partnerek között van.

Összeállította: Gál Csaba ny. ezredes

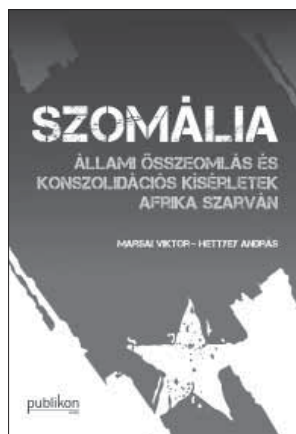
²² http://www.spacedaily.com/reports/Japan_draws_up_overhaul_of_arms-export_ban_999.html

VÉGTÉLEN TÖRTÉNET, AVAGY NYUGALOM LESZ VÉGRE SZOMÁLIÁBAN?

Marsai Viktor–Hettyey András: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván című könyvéről

Nemrég került a kezembe az általam egyébként is nagyra tartott Marsai Viktor és Hettyey András szerzőpáros által a szomáliai államkudarokról és konszolidációs kísérletekről írt könyv, amit a Magyarországon kiadott afrikai témájú könyvek vezető kiadói műhelye, a Publikon Kiadó jelentetett meg.¹ A 210 oldalas kötet első ránézésre nem tűnik túl könnyű olvasmánynak, már csak a hatalmas mértékű feldolgozott irodalom miatt sem, annak ellenére, hogy a munka főként az 1990-es évektől követi nyomon (de innentől már szinte napi rendszerességgel) az eseményeket. Mégis, aki kézbe veszi alig tudja letenni, ugyanis a szerzők olyan, a magyar közvélemény előtt jobbra ismeretlen információkat osztanak meg az érdeklődőkkel, amelyek ha nem is rombolják le teljesen az országgal kapcsolatban meglévő sztereotípiákat, de mindenesetre azok át gondolására készítetik az olvasót. Ez a könyv legnagyobb értéke a szememben: nem csak ráömlesztik a hatalmas információhalmazt az olvasóra, hanem összefüggéseket világítanak meg, és egy-egy kérdéssel, felvetéssel gondolkodásra is készítetnek.

A kötet felépítése logikus, egymásra épülő. A bevezetőben a szerzők megosztják velünk a mű megírásának történetét, valamint ismertetik az ebben a témakörben publikálók tevékenységét.² Az első fejezetben megismerkedhetünk Szomália földrajzi, etnikai és gazdasági adottságával. Bár ezt a fejezetet elég rövidre szabták, mégis fontos információkat tartalmaz. A második fejezetben az ország történelmét mutatják be a kezdetektől a híres szomáliai diktátor, Siad Barre bukásáig. Itt ismerkedhetünk meg a klánrendszer történelmével, kialakulásával, illetve itt derül ki, hogy miért problémás egy szomálinak magára úgy gondolnia, mint egy nemzet tagjára, és a klánhoz való tartozás hogyan írja át az országhoz, Szomáliához fűződő hűségét. Különösen

Marsai Viktor – Hettyey András: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván. Publikon Kiadó, Pécs, 2013, 210 oldal.

¹ A Publikon Kiadó az Afrikai-Magyar Egyesület (AHU) támogatásával évek óta egyfajta kulturális missziót végez, amelynek keretében egyre igényesebb és szakmailag hasznos könyveket adnak ki különböző, az afrikai kontinenshez kapcsolódó témákról (migráció, nagyvárosok, mezőgazdaság, békefenntartó műveletek stb.).

² Itt említik, hogy a szerzőtársaimmal 2010-ben Szomáliáról írt országismertető csak korlátozott körben juthatott el az érdeklődőkhöz. Ez azonban csak részben állja meg a helyét, mivel a kiadvány letölthető a Scribd és a kalasnyikov.hu honlapokról is. Kiss Álmos Péter – Besenyő János – Resperger István: Országismertető, Szomália. „Sereg Szemle” kiadvány, Székesfehérvár, 2010. ISBN: 978-963-89037-3-0. Letölthető innen: http://www.kalasnyikov.hu/dokumentumok/orszagismerteto_szomalia.pdf, valamint erről a portálról is: <http://hu.scribd.com/doc/125181187/Orszagismerteto-Szomalia>

tetszett ebben a fejezetben a szerzők azon megállapítása, hogy Szomáliában az iszlámon belül is vallásháború folyik, amelyet a Szaúd-Arábiából pénzelt szalafista radikálisok indítottak a Szomáliában „öshonos”, mérsékeltebb szunniták ellen.³ Itt követhetjük nyomon az angol, olasz, francia és etióp gyarmatosítást, a függetlenség és a diktatúra időszakait is. Információkat kapunk a szomáliai irredentizmus kialakulásáról, majd arról: hogyan vetett véget a Nagy-Szomália álomnak az 1964 júliusában tartott kairói konferencia döntése, amely szentesítette a gyarmatosítók által meghúzott határokat, hogy elkerüljék a háborúk és területi viták végtelen sorát. Végül az ogadeni háborút, majd az azt követő polgárháború eseményeit, történéseit ismerhetjük meg.

A következő fejezetben az 1990-es évek elején kezdődő anarchiát, az azt követő polgárháborút, majd a nemzetközösség csúfos kudarccal végződő humanitárius beavatkozását és kivonulását láthatjuk. Ennek a fejezetnek az érdekessége az egyetlen állam által sem elismert Szomáliföld létrejötté körülményeinek megismerése, illetve annak bemutatása, hogy ugyanolyan feltételek között, mint ami Dél-Szomáliában is megfigyelhető, nem sülyed anarchiába, sőt egy prosperáló, jól működő entitást hoznak létre az ott élők. Ráadásul a „külső” iszlamista veszély ellen azonnal összefognak az egyébként ott is heterogén klánok, akik így – néhány apróbb összecsapástól eltekintve – távol tudják magukat tartani a Szomáliát tönkretévő évtizedes polgárháborútól.

Az UNOSOM- és az UNITAF-műveletek bemutatása során is sok új információt kaphat a téma iránt érdeklődő olvasó, ugyanakkor hiányoltam az UNOSOM-művelet magyar vonatkozásának bemutatását.⁴ Ugyanis a világszervezet kérésére válaszolva 1993 márciusában felajánlottunk az ENSZ második szomáliai akciójába (UNOSOM II. – United Nations Operation in Somalia II) egy zászlóalj szintű tábori kórházat.⁵ Az akkori magyar vezetést úgy tájékoztatták, hogy a kérés elutasítása komoly presztízsveszteséget jelentene Magyarországnak, így vállaltuk fel a misszióban való részvételt. A missziót magyar részről előkészítők nem sokkal később az UNOSOM I. vezető tisztjeivel találkoztak, akik úgy nyilatkoztak, hogy *„fel kell készülni arra, hogy az UNOSOM II-vel az ENSZ szerepvállalásának egy igen hosszú és gyötrelmes szakasza veszi kezdetét.”*⁶

A magyar tábori kórházat az igen lassan körvonalazódó egyeztetések során az ENSZ déli dandárjának kötelékébe, Berbera városába kívánták telepíteni. Azonban rövid időn belül kiderült, hogy a világszervezet és hazánk eltérő módon értékeli a misszióban való részvételünket. Az ENSZ egy 72 fős egységgel számolt, amelyben sebészeket (3 fő), műtős asszisztens orvosokat (4 fő), ambulanciát (2 fő), osztályos orvosokat (2 fő), belgyógyászokat (2 fő), fogászt, higiénés orvost, gyógyszerészt és további tisztet, altisztet vártak, akiknek a felkérést követő három héten belül meg kellett volna kezdeni a munkát. Ezzel szemben a Magyar Honvédség egy maximum 30–50 fős egység kiküldését tervezte, melynek tagjai

³ Marsai Viktor – Hettyey András: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván. 21–22.

⁴ A szerzőket azonban menti az a tény, hogy még a Magyar Honvédségben a békeműveletekkel foglalkozók közül is csak nagyon kevesen emlékeznek erre a meghíusult műveletre. A honvédség levéltárában nincs is erről információ, de szerencsére az Országos Levéltárban hozzáférhető az ezzel kapcsolatos tárgyalások, levelezések anyaga.

⁵ MNL OL XIX-J-1-j ENSZ BT, 1993, 61. doboz, 00253/4. sz. irat.

⁶ MNL OL XIX-J-1-j ENSZ BT, 1993, 61. doboz, 00253/5. sz. irat.

egy hónappal a felkérés után utaztak volna ki Szomáliába. Mivel a felek álláspontja nem közeledett, az egységet nem küldték ki.⁷

Az viszont külön szimpatikus számomra, hogy a szerzők, bár több esetben is bírálják – el kell ismerni, hogy teljes joggal – Szomália kapcsán a nemzetközi közösséget, az UNITAF-műveletnél elismerik, hogy az USA nem gazdasági vagy politikai érdekei miatt indította meg a békeműveletet. Ugyanis ez volt az első olyan békeművelet, amikor a „humanitárius szempontok nagyobb súllyal estek latba, mint a belügyekbe való be nem avatkozás alapokmányi biztosítéka”.⁸ Ráadásul a szerzők nem voltak hajlandóak relativizálni az UNITAF eredményeit, hanem elismerik, hogy az a kilencvenes évek egyik legsikeresebb akciójaként könyvelhető el.⁹ Ezzel a megállapítással is bizonyítják, hogy nem a közbeszédben elfogadott vélekedések alapján akarták a megszokott sémára felfűzni könyvük állításait – pl. minden békeművelet kudarcot vallott Szomáliában stb. –, hanem inkább a hosszú ideig tartó, alapos kutatómunkát választva írták meg munkájukat. Leírják, hogy a szomáliai műveletek hatására – a katonai áldozatoktól ódzkodó amerikai, majd a nyugati közvélemény nyomására – hogyan alakult át a békefenntartás. Így mára eljutottunk oda, hogy főként az afrikai műveletekben a nyugati államok inkább anyagi és logisztikai támogatást adnak (esetleg kulcs- vagy szakmai beosztásokba biztosítanak néhány főt), míg a végrehajtó állomány az ázsiai és az afrikai országokból kerül ki (Pakisztán, India, Banglades, Nigéria, Ghána, Uganda, Burundi, Dél-Afrika stb.). Ennek tükrében érthető a szerzőknek az a megállapítása, hogy Szomália nem tartott a nyugati katonai erőktől, azok renoméja csak 2000 körül kezdett helyreállni.

A negyedik fejezetben a szomáliai helyzetet ismertetik a szerzők az UNOSOM II. kivonulásától kezdődően. Láthatjuk, hogyan „felejt el” a nemzetközi közösség Szomáliát, de közben jó pár tagjuk álságosan nyereszkedik a kialakult helyzeten (pl. szomáliai vizek lehalászása vagy mindenféle élőlényre veszélyes mérgező anyagok lerakása a szomáliai partok mentén). Külön tetszik a szomáliai gazdaság 1995–2006 közötti állapotáról írt alfejezet, ahol az országot irányító „fehérgalléros” bűnözők módszerei mellett¹⁰ megismerhető az egyszerű emberek élete is; az, hogyan élnek túl az időszakot, sőt, hogy jó páran hogyan prosperálnak belőle.

Az ötödik fejezetben a radikális iszlám előretörését, annak belpolitikai hatásait, valamint a nemzetközi terrorizmushoz való kapcsolódását veszik górcső alá a szerzők. Itt említik meg, hogy az Al-Shabaab és a Boko Haram is inkább „nemzeti gerillaszervezet” és nem nemzetközi terrorszervezet, még ha az elmúlt években jelentős számú idegen dzsihádistá is gyarapította a soraikat.¹¹ Kiderül, hogy az Irakban és Afganisztánban lekötött Egyesült Államok – bár hatékonyan megtehetette volna – nem volt hajlandó beavatkozni Szomáliában és stabilizálni a kelet-afrikai térséget, hanem azokkal a hadurakkal kötött szövetséget az iszlamisták ellen, akik 1992–1995 között amerikai és más békefenntartókat öltek. Ezek a fegyveres csoportok azonban nem bírtak a jobban motivált, kiképzett és felszerelt radiká-

⁷ Besenyő János: A Magyar Honvédség részvétele az ENSZ békeműveleteiben – In: Válságkezelés és békefenntartás az ENSZ-ben, konferencia kötete. Szerk.: Szemes Zoltán, ISBN: 978-615-5305-13-9, Budapest, 2013, 58–74.

⁸ Marsai – Hettyey: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván, 41.

⁹ Uo. 43.

¹⁰ Erre kiváló példa a Puntföldet, majd Szomáliát irányító Abdullah Jusuf, aki nem csak gátálatlan politikai, üzleti tevékenységével szerzett vagyont, hanem fegyvert csempészett, sőt a saját országa valutáját hamisítva hiperinflációt gerjesztett. És ő még a viszonylag a szalonképebb kategóriát jelentette a szomáliai közélet szereplői között. Marsai – Hettyey: Szomália. Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika szarván. 56.

¹¹ Uo. 68.

lisokkal, akik így hamarosan az ország nagyobb részét az uralmuk alá hajtották. Olvashatunk az Al-Shabaab és az Iszlám Bíróságok (ICU) közötti belharcokról is, majd az etióp beavatkozásról, amely bár sikerekkel indult, de végül csak minimális eredménnyel zárult.

A hatodik fejezetben a központi kormányzat megerősítésére tett nemzetközi és szomáliai lépéseket láthatjuk, majd a következő részben az iszlám milíciák kiszorítását, az újabb etióp, kenyai beavatkozás hatásait és a szomáliai helyzet viszonylagos stabilizálódását követhetjük nyomon. A nyolcadik fejezetben az ország fontosabb külkapcsolatait ismertetik a szerzők, amelyekből ismét újabb, kevésbé ismert összefüggések rajzolódnak ki. Ebben a fejezetben említik az Európai Unió tevékenységével kapcsolatosan az EUTM SOMALIA működését is, illetve érintőlegesen utalnak annak magyar vonatkozásaira is (annak ellenére nem fejtik ki a témát, hogy erről több magyar nyelvű anyag is megjelent). Ebben a fejezetben külön tetszett a Törökország szomáliai tevékenységéről írt elemzés, amit szívesen ajánlanék a hazai döntéshozók figyelmébe is. A kilencedik fejezetben a 2011-es kelet-afrikai éhínség történéseivel, tapasztalataival, illetve a tizedik fejezetben a szomáliai kalózkodás történéstével, fénykorával, majd hanyatlásával ismerkedhetünk meg. Ezt követi az utószó, majd a rendkívül részletes bibliográfia és a függelék.

A könyv – az általam említett kritikai megjegyzésekkel együtt – az elmúlt években a témában megjelent irodalomból messze a legigényesebb, legrészletesebb. Kielégíti mindazoknak az igényét, akik bármilyen célból is, de Szomáliával és a közelmúlt történéseivel kívánnak foglalkozni. Éppen ezért ennek a csoportnak kötelező, míg másoknak „erősen javasolt” olvasmányoknak ajánlom. A kötet nemcsak olvasmányos, de jól is tagolt, szerkesztett. Egyetlen apró észrevétel: bár a térképek minősége jó, de érdemes lett volna azokat „magyarítani”, így megkönnyítették volna az angolul nem tudók tájékozódását.

Besenyő János alezredes

ABSTRACT

IN FOCUS

- László Bíró: Priestly ministry in the defence forces. 3
 This year marks the 20th anniversary of the Chaplain Corps of the Hungarian Defence Forces. The study on the above issue by army chaplain General László Bíró, commemorates this event.

MILITARY ORGANIZATION AND FORCE DEVELOPMENT

- Gábor Koós – Col. (Ret.) György Szternák: The theory and practice of military operations on the basis of lessons learned (2.) 14

The authors of the study analyse both the new methodology of executing military operations in the light of their impact on the theory and utilising the papers published in Hungarian and foreign literature and they also give an overview of the interrelations of military science, armed combat and that of war, presenting the latest research findings.

*

- Lt Col L. (Eng.) Attila L. Horváth: The characteristics of terrorism 28

Terrorism can also be regarded as a historical phenomenon therefore its characteristics, ways of manifestation and impacts undergo permanent and continuous changes. Consequently, it is nearly impossible to summarise all its criteria in one single definition. It is similarly difficult to categorise who can be labelled as a terrorist. The present study is part of the author's book published in 2014 under the title "Trapped by terrorism" by Zrínyi Publishing House.

*

- Col. Gábor Lőrincz: A response to asymmetric threat: short- and medium-term C-IED-capability building in the Hungarian Defence Forces (2.) 39

The problems related to Improvised Explosive Devices (IEDs) appeared as early as the late 20th century NATO operations in the Balkans. The Alliance was not able to identify an efficient response to such threats in Iraq or Afghanistan later on. In the summer of 2008 two Hungarian UXO patrol commanders were killed in IED attacks in Afghanistan within one month. The present paper outlines the stages, hardships and further tasks of national IED-capability-building generated by the losses, taking into consideration the operational commitments and country-defence missions of the Hungarian Defence Forces.

*

- Ibolya Tünde Bokros: COIN – the intelligence-centred operation and asymmetric warfare 52

Asymmetric warfare can be characterised as a dominant type of current armed conflicts with the challenge to halt insurgencies and the violent acts connected to them. The conduct and execution of counterinsurgency operations (COIN) requires a dynamic cooperation from the players involved in them. The author embarked on the presentation of this issue highlighting the significance of military intelligence.

INTERNATIONAL ACTIVITY

Lt Col (Ret.) Tibor Szilvagy: The defence strategy documents and military forces of Slovakia. 65

The fundamental principles of both defence and military policy outlined in the Defence Strategy of Slovakia stem from the statements of the Security Strategy (2005). The valid Defence Strategy is approaching the end of its 10-year cycle and its new version is under preparation. Its fundamentals will most probably be the critiques and proposals in “The Defence White Paper of the Republic of Slovakia” approved by government decree 326/2013 of June 2013. In his work the author presents and evaluates these important documents.

*

Maj Gen. (Ret.) Janos Isaszegi: Conflicts and wars in crisis regions 2013/2014. A summary retrospection to 2013 and an analytic forecast to 2014. 79

The author analyses the security and military policy situations in Afghanistan, Syria, Iran, North- and Central-Africa and the Balkans, including the typical characteristics of terrorism.

*

Col. Sandor Nagy: The „Five” that determined the past 50 years of the Democratic Republic of the Congo 92

As a military expert the author did a four-year-long tour of duty in the EUSEC RD Congo mission of the European Union in the Democratic Republic of the Congo. In his study he presents the most determining figures of the past 50 years of the history of the Democratic Republic of the Congo.

COMMAND – TRAINING

Adam Varga: Some current issues of target acquisition and data processing in artillery units. 102

In modern warfare fire support continues playing an important role as artillery fire support is the most determining factor of inflicting damage. It is of paramount importance to provide modern artillery reconnaissance as precise target acquisition is the most efficient factor of the effectiveness of fire support forces and assets. In his paper the author examines how much of such capacities the Hungarian Defence Forces possess.

LOGISTICS

Orsolya Cser: Some issues of security and economic security in light of the global economic crisis of 2008-09 109

2008–2009 saw the largest-scale macroeconomic crisis since the Second World War. Apart from and due to the recession in the American economy its impact could be seen in the entire world economy. It reverberated not only in financial and economic systems but also affected the field of defence development therefore it is not uninteresting for military experts either to have a close overview of the causes and consequences of the crisis.

MILITARY HISTORY

Lt Col Tibor Balla: The armed forces of the Austro-Hungarian Monarchy on the eve of the Great War. 122

In July 1914 the nearly 50-year-old Austro-Hungarian Monarchy was one of the leading powers of Europe on the basis of its territory, population, and political power. In his paper the author presents the structure, organisation, strength and armament of the armed forces of the Austro-Hungarian Monarchy, also focusing on the military spending and the deployment of the armed forces on the eve of the war.

FORUM

- Maj. (Ret.) Zsuzsanna Sztanó – Lt Col. (Ret.) Sándor Mihók:
 Military solicitude in Hungary after World War I. 132
 This year the breakout of World War is celebrated. The authors of this study present and evaluate the situation of military solicitude in Hungary.

*

- Col. Barnabás Ádám – Lt Col. István Magyar: The current system and the development opportunities of upholding military traditions. 140
 In their study the authors make an attempt to clarify the confusion among the notions related to activities of upholding military traditions, outline the role and system of military re-enactment and using their personal experience and research make constructive proposals underpinning further work in this field.

REVIEW

- International review of military policy and technology
 (Compiled by Col. (Ret.) (Eng.) Csaba Gál) 151
 The author has compiled a review of the main events in international military policy and the latest developments in military technology, using open-source professional material.

*

- A never-ending story or will there be peace in Somalia? (Lt Col. János Besenyő) 157
 The author gives a review of the book by Viktor Marsai and András Hettyey: Somalia. Collapsing state and consolidation efforts in the Horn of Africa.

A Zrínyi Kiadó könyvajánlatából

Pósán László, Veszprémy László (szerk.):
A hadtáp volt maga a fegyver
(Tanulmányok a középkori hadszervezet és
katonai logisztika kérdéseiről)
(5500 Ft)

Bedécs Gyula:
A Kárpátok hágóin át Galíciába
Útikönyv. Az első világháború magyar
emlékeit keresőknek I.
(4500 Ft)

Hőseink nyomában
(Tanulmánykötet a hadisírok gondozásáról)
Szerk.: Tóth Zsolt
(4500 Ft)

Maruzs Roland:
Középkereszt, tisztikereszt, lovagkereszt
A Magyar Érdemrend hősi halottainak
emlékkönyve
(6000 Ft)

Balla Tibor, Csikány Tamás, Gulyás Géza,
Horváth Csaba, Kovács Vilmos:
A magyar tűzéréség 100 éve
(6000 Ft)

Resperger István, Kiss Álmos Péter, Somkuti
Bálint:
Aszimmetrikus hadviselés a modern korban
(3500 Ft)

Harai Dénes:
Érték, teljesítmény, siker
Tanulmányok, esszék a katonapedagógia,
katonai antropológia köréből
(3200 Ft)

Horváth L. Attila:
A terrorizmus csapdájában
(4000 Ft)

Magyar hadviselt zsidók aranyalbuma
(19 000 Ft)

Somogyi Győző:
Az erdélyi fejedelemség hadserege
(1559 – 1690)
(2990 Ft)

Somogyi Győző:
Mátyás király hadserege (1458 – 1526)
(2990 Ft)

Somogyi Győző:
Magyar katonaság (1768 – 1848)
(2990 Ft)

Eötvös Péter, Hatala András, Soós Péter:
A Király géppisztoly
(6000 Ft)

Megjelenés előtt:

Végh Ferenc:
Vég(h)elszámolás. A korszakváltás katonája
(6000 Ft)

Műszakiak a Tisza partján – az MH 37.
Műszaki Ezred története (Csapathagyomány
sorozat)

Szabó Péter:
Don-kanyar 1942–1943
(a 2013-as kiadás utánnomása)
(5000 Ft)

Zrínyi Kiadó – HM Zrínyi Kft. • Cím: 1087 Budapest, Kerepesi út 29/B

Nyitva tartás hétfőtől péntekig 9.00 – 15.00

Győr Edina, tel.: 06 1 459 5373; 06 30 578 1048; e-mail: gyoredina@armedia.hu,
Magyar Renáta, tel.: 06 1 459 5319; 06 30 632 7605; e-mail: magyarrenata@armedia.hu

Webáruház: www.shop.hmzrinyi.hu

www.honvedelem.hu

Megjelent

Carl von Clausewitz:

A háborúról

A nagy francia forradalom, majd a napóleoni háborúk új korszak beköszöntét jelentették a hadviselésben. Elengedhetetlenné vált az új, általános érvényű összefüggések megállapítása és rendszerbe foglalása. Ezt a kiváló porosz katona, hadtörténész, a korszak kétségtelenül legjelentősebb katonai teoretikusa, Carl von Clausewitz oldotta meg leginkább időtállóan. Legismertebb munkája a hadtudomány egyik alpművének számító könyve, A háborúról (Vom Kriege). Magyar nyelven mind ez idáig három fordítás készült a nagy lélegzetű munkáról, a legutolsó 1961-ben (szintén a Zrínyié).

A Zrínyi Kiadónál most megjelent legújabb magyar nyelvű fordítás nem hiányozhat a katonák, a hadtudomány művelői, valamint a hadtörténelem, hadművészet iránt érdeklődő olvasók könyvespolcáról.

Már interneten keresztül is megvásárolható a kiadó közelmúltban megnyílt webáruházában!
www.shop.hmzrinyi.hu

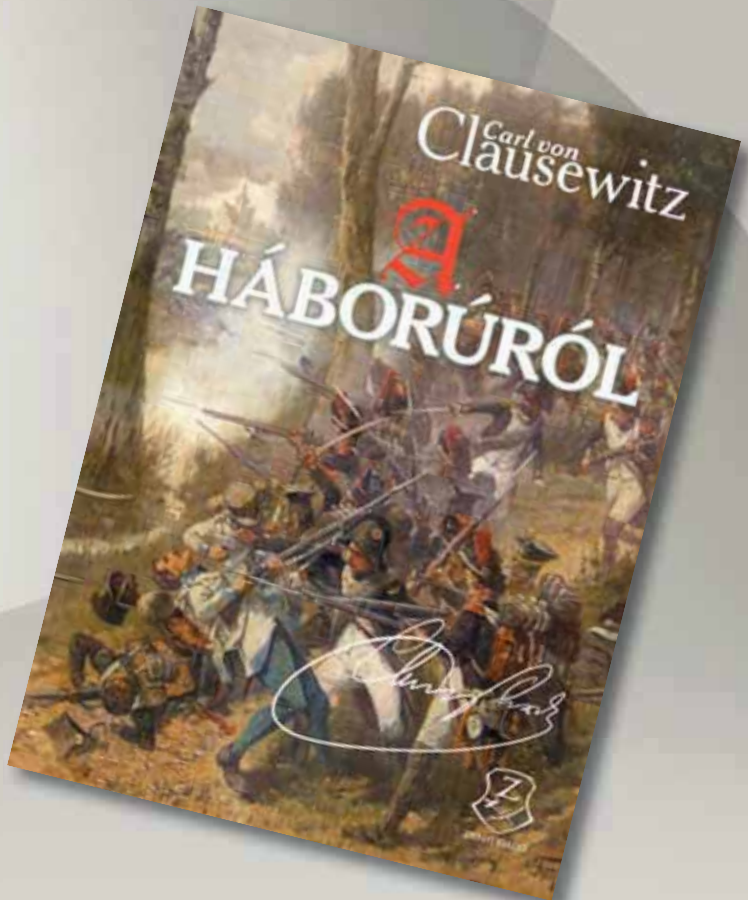
Zrínyi Kiadó, 2013

Fordította: Szabó Júlia

Előszó: Csikány Tamás

Szerkesztette: M. Szabó Miklós

708 oldal, 9000 Ft

ZRÍNYI KIADÓ